

SADRŽAJ

PREDOGOVOR NOVOM IZDANJU.....	5
PREDGOVOR PRVOM IZDANJU	
TEORIJA AFEKTIVNOG VEZIVANJA	6
1. NASTANAK TEORIJE	
1.1. O Džonu Bolbiju, osnivaču teorije	7
1.1.1. Priroda afektivne vezanosti deteta za majku.....	8
1.1.2. Poreklo afektivne vezanosti	9
1.1.3. O implikacijama ranih radova Džona Bolbija.....	11
1.1.4. Pregled određenja fenomena iz ugla autora teorije	
1.2. Teorija afektivne vezanosti iz ugla jedne žene	15
1.2.1. Učenje Meri Ejnsvort.....	15
1.2.2. Uganda projekt	16
1.2.3. Baltimor projekt.....	17
2. RAZVOJ I MODALITETI AFEKTIVNE VEZANOSTI	
2.1. Unutrašnji radni model.....	20
2.1.1. Unutrašnji radni model sebe i model značajnih drugih.....	21
2.1.2. Da li se unutrašnji radni modeli menjaju?.....	21
2.1.3. Da li se unutrašnji radni modeli prenose iz generacije u generaciju?	24
2.1.4. Da li su unutrašnji radni modeli univerzalni ?.....	26
2.2. Razvoj afektivne vezanosti kroz životni vek.....	28
2.2.1. Period novorođenčeta i rano detinjstvo	28
2.2.2. Dominantni obrasci afektivnog vezivanja dece.....	31
2.3. Afektivna vezanost posle detinjstva.....	33
2.3.1. Afektivna vezanost odraslih	33
2.3.2. Dominantni obrasci afektivnog vezivanja odraslih	36
2.3.3. Afektivna vezanost u adolescentnom periodu.....	37
2.3.4. Afektivna vezanost i značajne druge osobe u toku života.....	38
2.4. Bliske partnerske veze kao afektivna vezanost.....	39
2.4.1. Poreklo ideje.....	39
2.4.2. Prvo proučavanje bliskih partnerskih veza.....	42
2.4.3. Konceptcija partnerskih ljubavnih veza Kim Bartholomeu.....	42

2.4.4. Unutrašnji radni model i partnerska veza: uzajamnost odnosa.....	44
2.4.5. Dominantni obrasci partnerskog afektivnog vezivanja.....	48

3. PROBLEMI ZA DISKUSIJU I ISTRAŽIVANJA

3.1. Da li je afektivna vezanost primarna ili sekundarna potreba?.....	49
3.2. Afektivna vezanost: funkcija preživljavanja ili funkcija komunikacije?.....	49
3.3. Afektivna vezanost od relacionog do individualnog svojstva.....	49
3.4. Kategorija majka-objekat?	
3.5. Rano iskustvo: mit ili činjenica.....	50
3.6. Da li i koliko su partnerske veze - afektivne veze?.....	50
3.7. Uloga seksualnog ponašanja u ljubavnoj strategiji	
3.8. Da li u partnerskim odnosima postoje <i>dobitne</i> kombinacije obrazaca afektivnih veza?.....	51
3.9. Usaglašavanja obrazaca vezanosti parova.....	51
3.10. Šta se dešava kada su roditeljski obrasci različiti?.....	52
3.11. Monotropizam ili hijerarhija?	
3.12. Detinjstvo iz dva ugla	

4. TEHNIKE ZA PROCENJIVANJE AFEKTIVNE VEZANOSTI

4.1. Tehnika SS (Strange Situation)	53
4.1.1. Uputstvo za ocenjivanje	
4.1.2. Obrasci afektivnog vezivanja na osnovu SS tehnike.....	54
4.2. Tehnika AQS (Attachment Question Set)	55
4.2.1. Prikaz tehnike	
4.2.2. Uputstvo za ocenjivanje	61
4.2.2. Prikaz karakterističnih slučajeva	62
4.3. Tehnika AEED (Autobiographical Emotional Events Dialogues).....	66
4.3.1. Prikaz tehnike	
4.3.2. Uputstvo za ocenjivanje	
4.3.3. Obrasci afektivne vezanosti	
4.3.4. List za odgovore	
4.4. Tehnika za procenu emocija i obrazaca vezanosti (Affect task)	
4.4.1. Prikaz tehnike	
4.4.2. Uputstvo za ocenjivanje	
4.4.3. List za odgovore	
4.5. Tehnika CAI (Child Attachment Interview)	
4.5.1. Prikaz tehnike	
4.5.2. Uputstvo za ocenjivanje	
4.6. Tehnika AAI (Adult Attachment Interview).....	99
4.6.1. Obrasci afektivnog vezivanja na osnovu AAI.....	101
4.6.2. List za odgovore (AAI).....	102
4.6.3. Prikaz slučaja (AAI).....	103
4.7. Tehnika FF Interview	

4.8.	Tehnika CRQ (Close Relationships Questionnaire).....	111
4.8.1.	Uputstvo za ocenjivanje.....	113
4.8.2.	Obrasci partnerskog afektivnog vezivanja (CRQ)	
4.8.3.	Prikaz karakterističnih slučajeva.....	115
4.9.	Modifikovani inventar bliskih iskustava (PAVa).....	
4.9.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.10.	Modifikovani inventar bliskih iskustava (PAVb)	
4.10.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.11.	Tehnika RQ (Relationship Questionnaire)	
4.11.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.12.	Tehnika ASQ (Attachment Style Questionnaire)	
4.12.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.13.	Tehnika IPPA-R (The Inventory of Parent and Peer Attachment)	
4.13.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.14.	Tehnika AAS (Revidirana Adult Attachment Skala)	
4.14.1.	Prikaz uputnika	
4.15.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.16.	Tehnika UPIPAV-R (Upitnik za procenjivanje AV)	
4.16.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
4.17.	Intervju za procenu afektivne vezanosti prema bogu (IPAVB)	
4.17.1.	Uputstvo za ocenjivanje	
5.	PREGLED ISTRAŽIVANJA	
	AFEKTIVNE VEZANOSTI U DOMAĆOJ SREDINI	119
6.	UMESTO ZAVRŠNE REČI	

PRILOZI

PREDGOVOR NOVOM IZDANJU

Predgovor novog izdanja monografije *Afektivna vezanost; razvoj, modaliteti i procena*, nemoguće je napisati bez osvrta na priručnik *Emocionalni razvoj ličnosti*.

Emocionalni razvoj ličnosti štampan je 2005. godine, a rasprodat već tokom 2006. godine. Štampanje drugog izdanja nije mi se činilo neophodnim, pre sve zato što su studenti redovno obaveštavali da sa lakoćom dolaze do *rasprodatog* priručnika u elektronskoj formi¹. A onda je svake školske godine raskorak između onoga što studenti mogu da saznaju iz *staroga* priručnika i onoga što bi mogli da saznaju i koriste u istraživanjima bivao sve veći. Sve veći broj dodataka koje bih pripremala tokom leta i delila tokom nastave, počeo je i studentima i meni da komplikuje život. Tako je nastala ideja ne samo o novom, već i o dopunjenom izdanju priručnika *Emocionalni razvoj ličnosti*. I kako to obično biva, kad neku mogućnost otvorite iz jednog razloga uskoro počnete da otkrivате i mnoge druge razloge, počnete da se pitate što to ranije niste uradili. Na početnu ideju nizale su se mnoge okolnosti. Na primer, brojna istraživanja, (seminarski, diplomski, magistarski i doktorski radovi) bila su prilika za korišćenje instrumenata iz priručnika i tom prilikom neki su se pokazali veoma korisnima i bili često korišćeni, a neki jedva da su korišćeni kako zbog nedovoljno jasnih uputstava za upotrebu, tako i zbog nedovoljno preciznog načina procenjivanja. Ovi drugi, bili su razlog za odluku da će novo izdanje biti ne samo dopunjeno, već i delimično promenjeno. U skladu sa navedenim promenama, nova publikacija „zaslužila“ je i novo ime: *Afektivna vezanost; razvoj, modaliteti i procena*.

Prvo izdanje nove publikacije štampano je u leto 2010. godine. Sadržalo je brojne korekcije nastale u toku isčitavanja starog izdanja i poređenja sa tada aktuelnim stanjem u oblasti teorije vezanosti.

Pre svega, pred novom publikacijom bio je zadatak usklađivanja prevoda naziva ključnih fenomena u oblasti sa nazivima koji se polako ustaljuju u domaćoj stručnoj literaturi². Naime, na moju veliku radost domaće literature bilo je sve više, broj stručnjaka koji se bave afektivnom vezanošću značajno se povećavao i što je još važnije - ovi mladi ljudi sjajno su se organizovali i povezivali. Zahvaljujući njima, radovi teoretičara i istraživača afektivne vezanosti za samo dve godine okupljeni su u dva tematska zbornika. Najpre je nastao zbornik *Afektivno vezivanje, eksperimentalni i klinički pristup* (2006. godina, priređivači: Jovan Mirić i Aleksandar Dimitrijević), a koji sadrži odabir stručnih razmatranja uglavnom vodećih stranih autora u oblasti afektivne vezanosti. Već sledeće godine nastaje zbornik: *Afektivno vezivanje, teorija, istraživanja, psihoterapija*, koji okuplja domaće stručnjake iz iste oblasti (2007. godina, priređivači: Nataša Hanak i Aleksandar Dimitrijević). Pomenuti zbornik nastao je na osnovu radova koje su domaći autori prezentovali na prvom skupu stručnjaka koji se bave afektivnom vezanošću, održanom novembra 2006. godine, u Beogradu na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (organizator Nataša Hanak), kada je započet dogovor o terminološkom usklađivanju, kao i mnogi dogovori o saradnji.³ Već je sledeće okupljanje (Simpozijum: *Afektivno vezivanje, razvoj i*

¹ <http://serbianforum.org/domac-e-knjige/9289-tatjana-stefanovic-stanojevic-emocionalni-razvoj-licnosti.html>

<http://www.scribd.com/doc/23984109/Tatjana-Stefanovic-Stanojevic-Emocionalni-Razvoj-Licnosti>

http://www.4shared.com/document/JwEeEAgN/Tatjana_Stefanovic_Stanojevic_.htm

² *Strange situation* se ne prevodi kao Situacija sa strancem, već kao Strana situacija, *Secure base* nije Sigurna baza, već Baza sigurnosti, *Fearfull* nije Plašljivi već Bojažljivi obrazac.

modaliteti, Zlatibor, 2010, organizator Tatjana Stefanović-Stanojević) pokazalo da su neki od planova realizovani i da na teritoriji regiona polako sazreva ekipa stručnjaka iz oblasti vezanosti. Mogućnost da funkcionišu kao istraživački tim koji primenjuje istu metodologiju u relativno različitim sredinama (Banja Luka, Niš, Skoplje, Novi Sad, Beograd) predstavili su na trećem okupljanju (Simpozijum: *Afektivno vezivanje u adolescenciji i odraslom dobu*, Niš, 2010, organizator Tatjana Stefanović-Stanojević). U okviru pomenutog simpozijuma organizovan je i Okrugli sto na temu: *Deset godina istraživanja vezivanja u Srbiji*. Okrugli sto okupio je istraživače iz oblasti vezanosti i bio prilika za dogovor o formalnom udruživanju, odnosno o formiranju sekcije Društva psihologa Srbije koja bi za oblast delovanja imala istraživanje bliskih odnosa, prevashodno iz teorijskog i metodoškog okvira afektivne vezanosti. Mogućnost timskog rada realizovana je i kroz monografiju: *Afektivna vezanosti i porodični odnosi: razvoj i značaj*, (2012) Stefanović Stanojević T. Mihić, I. Hanak, N.

Prvo izdanje nove monografije sadržalo je skoro sve što se na domaćoj naučnoj sceni u oblasti vezivanja tih godina dešavalo. U leto 2013. godine obaveštena sam da je izdanje rasprodato i da treba misliti o novome izdanju. Ideja prikupljanja simpozijuma, radova, monografija i istraživača koji su se u međuvremenu pojavili postala je nemoguća misija. Naime, sve je veći broj mladih istraživača, diplomaca, magistranata, doktoranata i novih, značajnih istraživanja. Ovako bogatu produkciju moguće je organizovati i okupiti samo novim tehničkim rešenjima: postavljanjem sajta za psihologiju vezanosti (www.psihologijavezanosti.rs). Zahvaljujući pojavi sajta za psihologiju vezanosti, u najnovijem, trećem izdanju monografije oslobođena sam obaveze da prikupim baš sve novonastale radove, već imam privilegiju da iz tako bogate ponude napravim izbor.

I na kraju, treba priznati da korekcije nekih od opaženih nedostataka nisu unete ni u novu publikaciju. Naime, metrijske karakteristike instrumenata u prvom izdanju nisu navođene, jer se radilo o testovima koji su tek prevedeni i do tada nezadavani na domaćem terenu. Posle skoro deset godina zadavanja raspoložemo bazom na osnovu koje je mnogo lakše procenjivati njihovu valjanost. Ali, budući da je u pripremi publikacija koja će sadržati samo pregled instrumenata (za sve aspekte razvoja: emocionalni, intelektualni i socijalni razvoj), iskoristićemo tu priliku da predstavimo i utvrđene metrijske karakteristike.

Zahvalnost za nastanak trećeg izdanja i dalje upućujem, pre svih, studentima čija radoznalost i entuzijizam su zarazni. Takođe, zahvalna sam i kolegicama i kolegama koji su svojim radovima pomogli da se skicira razvojni trend u teoriji vezanosti, kao i da se osvetli čitav niz modaliteta i primena u ovoj oblasti. Naravno, bez pomoći i beskrajne strpljivosti izdavača do novog izdanja ne bi došlo.

I na kraju, obrazložila bih odluku da strpljenje čitaoca testiram zadržavanjem i teksta predgovora *Emocionalnog razvoja ličnosti*. Naime, čini mi se da ovaj predgovor dobro opisuje početno stanje teorije i istraživanja afektivne vezanosti u domaćoj sredini, te ukazuje na veličinu pomaka.

U Nišu, septembra 2010

Tatjana Stefanović-Stanojević

PREDGOVOR

Poznajem, veoma dobro poznajem osobu koja mi je ispričala ovu crticu iz svog života:

"Kao dete nisam imala istinske odnose sa drugim ljudima, drugom decom. Živela sam u sopstvenom svetu, sa strahovima koje sam morala brižljivo da krijem, sa radostima koje sam krila još bolje, naročito od roditelja. Roditelji su bili opsednuti sopstvenim sukobima, stalno u svađi, nije bilo mesta za mene. Bila sam u njihovoj predstavi, vesela kad daju znak, nemušta kad je potrebno, vredna ako će ih to usrećiti... Prošlo je otada čini mi se sto godina, osećanja i dalje krijem, predstava traje. Ja sam samo sada glavna glumica, a moja deca igraju sporedne uloge..."

Ovakve ili ovoj slične priče iz života, psiholozi slušaju prilično često. Osvrti na detinjstvo, uvek nas iznova uveravaju da se baš u tom periodu zbilo nešto što nas je odredilo, nešto što može postati naš kapital ili kamen spoticanja kroz čitav život. Većina aktuelnih psiholoških teorija uvažavajući značaj detinjstva za formiranje ličnosti, nastoji da sagleda mehanizme koji ovaj uticaj održavaju kroz čitav životni vek. Jedna od takvih teorija biće predstavljena u tekstu na čijem pragu se čitalac nalazi. Biće predstavljena *teorija afektivnog vezivanja*.

Zašto baš teorija afektivnog vezivanja? Da li zato što odrastanje stavlja u prirodni kontekst, kontekst odnosa sa osobom koja neguje dete (majkom, najčešće)? Ili, jer insistira na ideji da je potreba za majkom primarna, a ne sekundarna ljudska potreba? Da li zato što pretpostavlja da ovaj rano stvoreni afektivni odnos između majke i deteta, posredstvom mehanizma unutrašnjeg radnog modela, postaje osobina ličnosti i prenosi se kroz odrastanje sa figure majke na partnera, prijatelje, na decu? Ili zato što obezbeđuje metodološki okvir za proveravanje svih navedenih pretpostavki? Odgovori na postavljena pitanja delić su mozaika zbog koga se usuđujem da pažnji čitaoca ponudim upravo ovu teoriju.

I na kraju, možda ono što je najvažnije. Priča o teoriji afektivnog vezivanja namenjena je pre svih, studentima psihologije. Još preciznije, tekst je koncipiran kao *Priručnik za vežbe iz Razvojne psihologije* iz nekih, vrlo konkretnih razloga. Naime, godinama radeći vežbe na predmetu Razvojna psihologija, uočila sam izvesnu neravnotežu između načina na koji je predstavljen kognitivni razvoj i načina na koji se obrađuje emocionalni razvoj. O kognitivnom razvoju studenti su u prilici da se ne samo informišu, već i promišljaju, procenjuju, zaključuju. Pre svega zahvaljujući Priručniku (I.Ivić, N. Ignjatović Savić, R.Rosandić, 1989) koji kognitivni razvoj deteta tretira problemski. Učinilo mi se važnim da i oblast emocionalnog razvoja bude obrađena na sličan način. Ne samo zbog ravnoteže koja bi tako bila uspostavljena u okviru predmeta Razvojna psihologija, već najviše zbog činjenice da prorađivanje informacija o emocionalnom razvoju itekako može pomoći ovim mladim ljudima da razumeju neke lične emocionalne dileme, razumeju šta je u njihovom odrastanju bilo kamen spoticanja, a šta kapital na kome valja dalje graditi... Ili kako nas je nedavno na reči prof

Zorana Bujasa podsetila prof. Jelena Vlajković: "Predpostavljam da će Priručnik pomoći ne samo da se budući psiholozi *informiraju već i formiraju*." (J.Vlajković, tekst recenzije, 2004)

Niš, leto 2004.

Tatjana Stefanović-Stanojević

TEORIJA AFEKTIVNOG VEZIVANJA

Teorija afektivnog vezivanja je teorija o poreklu i prirodi čovekove osećajnosti. Začeta u psihoanalitičkim krugovima, oslonjena na doprinose etologije, uporedne psihologije i kibernetike, ova teorija je integrisala različite naučne doprinose u jedinstven i vrlo produktivan način razmišljanja o ljudskim emocijama.

Od svog nastanka, sredinom prošlog veka do današnjih dana, teorija afektivnog vezivanja prelazi dug i trnovit put - od oštih kritika ortodoksnih psihoanalitičara do prihvatanja, od nekritičke institucionalne primene do javnog odbacivanja, od teorijske spekulativne nauke do nauke zasnovane na empirijskim podacima, od teorije koja se bavi odnosom između majke i deteta do jedne od najprihvaćenijih teorija emocionalnog razvoja čoveka.

Teorija afektivnog vezivanja nastaje kao rezultat saradnje engleskog psihoanalitičara, Džona Bolbija (John Bowlby, 1907-1990) i američke psihološkinje, Meri Ejnsvort, (Mary Ainsworth, 1913-1999). Džon Bolbi, pre svega, nudi novi način mišljenja o vezi koja postoji između majke i deteta. Svoju hipotezu o afektivnoj vezanosti zasniva na teoriji o instinktivnom ponašanju, oslanjajući se na doprinose etologa. Meri Ejnsvort, profesorka kliničke i razvojne psihologije na Univerzitetu u Baltimoru, ne samo da prevodi Bolbijev koncept u empirijske nalaze, već i doprinosi daljem razvoju teorije kroz klasifikaciju afektivnih veza, kroz istraživačke tehnike, kroz postuliranje pojma *baze sigurnosti* kao osnove rasta i razvoja ličnosti.

U nastojanju da prikažemo osnovne postulate teorije, krenućemo od najznačajnijih doprinosa njenih osnivača.

1. NASTANAK TEORIJE AFEKTIVNOG VEZIVANJA

1.1. Osnivač teorije afektivnog vezivanja: Džon Bolbi

John Bowlby

Pojam afektivne vezanosti (attachment) u nauku je uveo engleski psihoanalitičar Džon Bolbi (John Bowlby, 1907-1990). Afektivna vezanost odnosi se na specifičan odnos koji se u najranijem detinjstvu formira između majke i deteta i traje kroz čitav život, kao trajna psihološka veza uspostavljena između dvoje ljudi (Holmes, 2004).

Istine radi, treba naglasiti da Bolbi nije prvi opservirao i definisao odnos između majke i deteta. Deceniju pre njega, psihoanaliza kao uslov normalnog dečjeg razvoja postavlja kontinuiran i blizak odnos deteta sa majkom. Prema psihoanalitičkom konceptu odnos deteta sa majkom zasniva se na činjenici da majka osigurava zadovoljavanje detetovih primarnih potreba (Zazo, 1980). Psihoanalitičari su ovaj odnos definisali kao odnos *emocionalne zavisnosti*. Džon Bolbi, preispituje prirodu odnosa i definiše ga kao *afektivnu vezanost*. Put od emocionalne zavisnosti do afektivne vezanosti, zapravo je priča o tome kako i zašto je Džon Bolbi, psihoanalitičar, postao osnivač teorije afektivnog vezivanja.

Uverenost da su okolnosti u kojima odrastamo, živimo i radimo, značajno povezane sa načinom na koji mislimo i stvaramo, navodi da nastanak teorije afektivnog vezivanja bude smešten

u kontekst biografskih podataka o njenom osnivaču. Džon Bolbi, rođen je 1907. godine u Engleskoj. Njegova intelektualna biografija počinje studijama na Kembridžu, gde na nagovor oca, studira medicinu. Na trećoj godini studija, međutim, napušta medicinu, procenjujući da ona nije ono što ga zanima. Zapošljava se kao vaspitač u školi za maloletne delinkvente. Bila je to mala škola: dvadesetčetvorica dečaka, različitog uzrasta. Rad u ovoj instituciji imao je odlučujući uticaj na dalji naučni razvoj Džona Bolbija. Njegova zapažanja iz tog perioda sadrže osnovne postulate buduće teorije. Bolbi opisujući svoj odnos sa dvojicom dečaka, učenika škole, kaže: "Jedan je bio izolovani, distancirani i bezosečajni dečak koji nije imao gotovo nikakvo iskustvo sa stabilnom figurom majke ili osobe koja se njime bavi. Ovaj dečak je iz prethodne škole bio izbačen zbog krađe. Drugo dete je bio anksiozni dečak od sedam godina koji je me je svuda pratio i bio poznat kao moja senka", (Bretherton, 1991). Ova dvojica dečaka u školi za neprilagođenu i ostavljenu decu, predstavljali su *okolnost* koja je odredila dalji profesionalni rad Džona Bolbija.

Naime, u opisu prvog dečaka naglašavanje odsustva iskustva sa stabilnom figurom znači da je dečak odrastao bez majke, ali i da su se često smenjivale osobe koje su brinule o njemu, tako da ni sa jednom nije formirao duži i stabilniji kontakt. U ovoj činjenici, kao i u zapažanju osobina ličnosti dečaka, nazire se Bolbijeva ideja o ireverzibilnosti negativnih uticaja ranih separacija majke i deteta. Jednostavnije rečeno, Bolbi zaključuje da deca koja u ranom detinjstvu bivaju dugo odvojena od majki i ni sa kim ne zasnuju bliži kontakt formiraju psihopatski sklop! Naslutivši vezu između ranih separacija i psihopatske strukture ličnosti posvećuje se razradi ove ideje. Svoja istraživanja usmerava na oblast razdvajanja majke i deteta, snima dirljiv film o deci ostavljenoj u bolnicama, (Robertson, 1953) piše knjigu koja javnost upozorava na dalekosežne i negativne posledice ranih separacija (Bowlby, 1951). I tako od opserviranja dečaka stižemo do značajnog profesionalnog angažovanja. Ovoj oblasti profesionalnog rada Džona Bolbija biće posvećena pažnja u jednom od narednih poglavlja.

Drugi dečak, bio je poznat kao senka Džona Bolbija. I njegovo ponašanje bilo je karakteristično: imao je običaj da nenametljivo, ali neprekidno prati Džona Bolbija, manifestovao je visoku anksioznost u Bolbijevom odsustvu i smirivanje kada se pojavi. Za razliku od prvog dečaka, ovaj dečak je izvestan period najranijeg detinjstva proveo sa majkom. Njegovo aktuelno ponašanje Bolbi je razumeo kao sklonost ka vezivanju za druge, sklonost naučenu u najranijem detinjstvu kroz kontakt sa majkom, ali nedovoljno realizovanu i stoga aktuelno manifestovanu kao simbiotsku težnju. Ovakvoj strukturi ličnosti *pripašće* jedan od obrazaca afektivne vezanosti.

Ovo su bila iskustva koja su vratila Džona Bolbija studijama medicine, ali sada sa jasno definisanim interesovanjem. Kroz brojne edukacije, uporno traga za teorijskim kontekstom koji će objasniti opserviranu značajnost veze između majke i deteta. Najprihvatljiviji kontekst bila je psihoanaliza i Džon Bolbi postaje psihoanalitičar. Evo šta o tome kaže sam autor: "S obzirom na to da je tridesetih i četrdesetih godina u psihologiji i psihijatriji postojalo samo psihoanalitičko učenje koje se isključivo bavilo ovim problemom sasvim je prirodno što sam postao analitičar i što sam radio oslanjajući se na ovo učenje. Međutim, i pored toga što je bilo sasvim razumljivo moje interesovanje za kliničke fenomene na koje je ukazivao Frojd, za mene je frojdovska metapsihologija ili bar ono što ja podrazumevam pod tim, daleko od stvarnih činjenica i bez velike pomoći za klinički rad. Mene je privukla jedino teorija objekalnog odnosa zato što ona ukazuje na uticaj odnosa između majke i deteta na razvoj ličnosti. Pa ipak, iako samo bio pod jakim uticajem Melanie Klajn nisam nikako mogao da prihvatim njene formulacije. Najpre iz prostog razloga što sam u praksi susreo vrlo malo slučajeva koji bi ih potvrđivali i što je daleko važnije, zato što mi je praksa psihijatrijskog tretmana deteta i njegove porodice svakodnevno potvrđivala da ako želimo da shvatimo razvoj deteta moramo da proučimo na koji način se postupalo s njim kao sa ljudskim

bićem kroz čitavo njegovo detinjstvo, a ne samo da posmatramo njegov odnos prema hranjenju u najranijem periodu," (Bowlby, prema Zazo, 1980.)

Sledeći sopstvena uverenja o prirodi i značajnosti odnosa između majke i deteta, Bolbi preispituje psihoanalitičke stavove i čak nastoji da spoji *nespojivo*. Da u psihoanalitički teorijski kontekst *ugradi* ideju o primarnosti potrebe deteta za majkom. Pokušaj koji je uzdrmao psihoanalizu, učinio Bolbija otpadnikom, ali i doprineo formulisanju novog teorijskog konteksta.

1.1.1. Priroda afektivne vezanosti deteta za majku:

Da li se ljubav hrani mlekom?

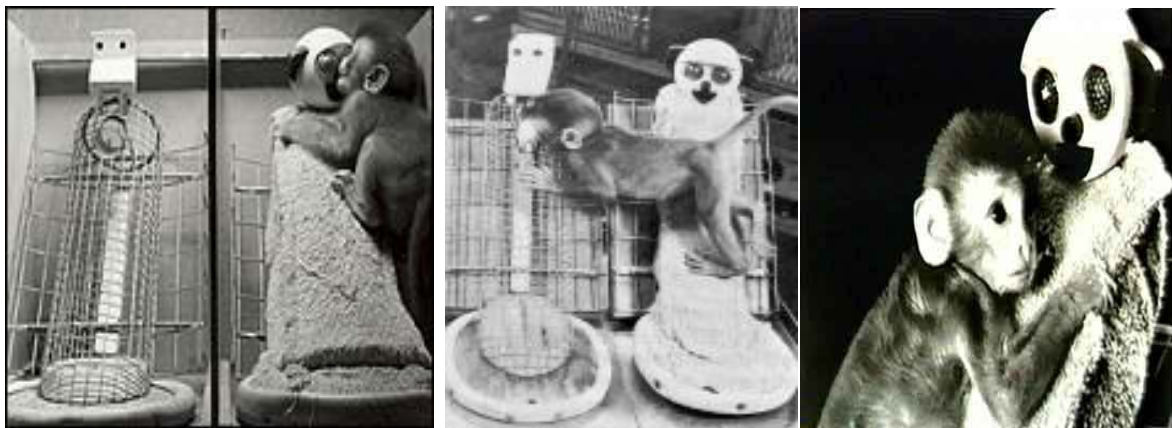
Slažući se sa psihoanalitičkim stavom da je prvi ljudski odnos koji dete uspostavi kamen temeljac njegove ličnosti, Bolbi se pre svega bavi pitanjem prirode i porekla pomenutog odnosa. Svoja shvatanja koncipirao je u tri danas već klasična dokumenta: "Priroda detetove vezanosti za majku" (*The nature of the child's tie to his mother*, 1958), "Uznemirenost usled razdvajanja" (*Separation: anxiety and anger*, 1973) i "Tuga i žalost u ranom detinjstvu" (*Sadness and depression*, 1980).

U delu: "Priroda detetove vezanosti za majku", on razmatra dotadašnja psihoanalitička objašnjenja vezanosti deteta za majku: "U psihoanalitičkim spisima diskusija na ovu temu započinje izrazom *odnos prema objektu*. Vrlo dugo već, psihoanalitičari su jednoglasni povodom pitanja o prirodi i poreklu ovog prvog odnosa. Iako se svi slažu oko empirijske činjenice da deca, u okviru dvanaest meseci, stvaraju jaku vezu sa majčinskom figurom, još uvek nije postignut dogovor o tome kojom brzinom se to dešava, kojim procesom se zadržava, koliko dugo traje i koju funkciju vrši," (Bowlby, 1969). Do 1958. godine prema Bolbiju u psihoanalitičkoj i psihološkoj literaturi mogu se pronaći četiri osnovne teorije koje se tiču prirode i porekla dečje vezanosti. To su: *teorija sekundarnog nagona*, *teorija sisanja objekta*, *teorija pribijanja uz objekat* i *teorija o želji za povratkom u majčinu utrobu*. Najšire prihvaćena, svakako je *teorija sekundarnog nagona*. Počev od Frojda pa nadalje ova teorija u osnovi je psihoanalitičkog učenja, a takođe je i pretpostavka stručnjaka koji su razrađivali teorije učenja (R.Zazo, 1980). U osnovi ovih ideja nalazi se hipoteza o čoveku kao primarno autističnom, a tek sekundarno socijalnom biću.

Za razliku od navedenih teorijskih postavki, Bolbi uvodi novu hipotezu o prirodi ranih odnosa i bazira je na teoriji o instinktivnom ponašanju. Postulira da je dečija vezanost za majku primarna potreba, jednaka gladi ili seksualnom instinktu. Da bi naglasio razliku između svojih i psihoanalitičkih određenja odnosa, Bolbi uvodi termin afektivne vezanosti (umesto psihoanalitičkog pojma zavisnosti). Prema Bolbiju, afektivna vezanost odnosi se na specifičan odnos koji se u najranijem detinjstvu formira između majke i deteta i traje kroz čitav život, kao trajna psihološka veza uspostavljena između dvoje ljudi (Bowlby, 1988). Još preciznije, Bolbi razlikuje tri termina: afektivnu vezanost, ponašanje afektivne vezanosti i bihevioralni sistem afektivne vezanosti. „*Afektivna vezanost* je globalni termin koji se odnosi na stanje i kvalitet afektivne vezanosti pojedinca. *Ponašanje afektivne vezanosti*, pak, definiše kao bilo koju formu ponašanja koja rezultira postizanjem ili održavanjem bliskosti sa određenom i preferiranom figurom. I afektivna

vezanosti i ponašanje vezanosti zasnovani su na *bihevioralnom sistemu* afektivne vezanosti - shemi ili modelu sveta koji predstavlja osobu, za osobu značajne druge i njihove među-odnose. Sve ovo se šifrira, odnosno prevodi u obrazac afektivne vezanosti kome osoba pripada“ (Holmes, 2004).

Novi teorijski koncept odnosa između majke i deteta Džon Bolbi je predstavio u Londonu, 1958. godine. Iste godine, na drugom kraju sveta, u Americi, jedan drugi naučnik, Hari E. Harlou (Harlow, 1958), zoopsiholog, eksperimentalnim putem, dolazi do istog zaključka. Naime Harlou, u maniru Rene Špica (Spitz, 1965) eksperimentiše na rezus majmunima. Tek rođene majmunčice odvaja od majke i stavlja u kavez sa dvema veštačkim majkama. Jedna *majka* je u stvari žičana konstrukcija, ali sa flašicom mleka, a druga platnena i mekana, a bez ikakve hrane. Zanima ga koju će majku majmunčici više zavoleti, sa kojom će provoditi više vremena? Već pominjani koncept teorije učenja kao i psihoanaliza nude teorijsko objašnjenje, pa i predviđanje da će se majmunčici vezati za majku koja obezbeđuje zadovoljavanje primarne potrebe, potrebe za hranom. Međutim, bebe rezus majmuna provodile su dane na mekanjoj, toploj majci (slika br. 1) odlazeći do majke sa flašicom mleka samo kada su gladne!

Slika br. 1: Majmunče na *plišanoj* majci⁴

Izgleda da su se vezale za majku od platna koja nije mogla da ih hrani. Na osnovu ovih i ovakvih eksperimenata, u tekstu: "Priroda ljubavi", Hari Harlou, baš kao i Džon Bolbi zaključuje da zadovoljenje potrebe za hranom pri uspostavljanju afektivne veze između majke i deteta ni u kom slučaju ne igra primarnu ulogu koja mu se obično pripisuje. I kod novorođenčeta najranijeg uzrasta potreba za kontaktom i traženje majčine blizine idu ispred gladi. Od samog rođenja, smatra Harlou, ljubav se ne hrani isključivo mlekom.

Iako, eksperimentalna procedura koju je Harlov izveo podleže kritikama⁵, ovaj zaključak dovodeći u pitanje osnovne postulate do tada važećih koncepcija o emocionalnom razvoju deteta, izazvao je pravu malu revoluciju. Iznoseći činjenicu da je veza sa majkom primarna, a ne sekundarna potreba, Bolbi je u početku nameravao samo da izvrši izvesne korekcije u psihoanalitičkoj teoriji. Ali, kako je to slikovito opisao Rene Zazo: "Desilo se da je srušio jedan od nosećih stubova te konstrukcije," (Zazo, 1980). Jer, primarna potreba za majkom znači i primarnu socijalnost deteta, što je apsolutno suprotno psihoanalitičkoj ideji o čoveku kao primarno

⁴ <http://psychclassics.yorku.ca/Harlow/love.htm>

⁵ Videti tekst *Poreklo i priroda psihološke vezanosti* (Mirić, Dimitrijević, 2006), ali i obratiti pažnju na sliku, odnosno na razlike u obliku glava majki, što možda doprinosi razvoju vezanosti, i svakako u eksperimentu nije držano pod kontrolom.

autističnom biću. Određujući dete kao primarno socijalno biće, Bolbi olakšava traganje za mnogim odgovorima o ljudskom razvoju. Međutim, opčinjenost etologijom orijentiše ga, ne u pravcu razrade ideje o primarnoj socijalnosti u kontekstu specifičnosti ljudskog razvoja, (u pravcu analize nastanka govora i mišljenja), već u pravcu traganja za njenim korenima u filogenetskom razvoju, što ga vodi ka zaštiti kao biloškoj funkciji, i sprečava da istraži funkcije afektivnog vezivanja koje nisu evolucioni ostatak, a koje bi mogli sagledati kao komunikacijske funkcije, (Ivić, 1978).

1.1.2.Poreklo afektivne vezanosti

Ili: Šta se dešava u svetu životinja?

Odredivši odnos između majke i deteta kao primarnu potrebu Džon Bolbi napušta psihoanalitičke okvire i traga za sopstvenim teorijskim konceptom. U nastojanju da dokaže održivost svoje ideje, odlučuje da se bavi filogenetsko-evolucionim poreklom potrebe za vezivanjem.

Susret sa delom biologa etološke orijentacije Konrada Lorenca: "Prsten kralja Salomona," (Lorentz,1935), odredio je da nova teorija dobije etološki okvir. Etologija je biološka nauka koja se bavi proučavanjem ponašanja životinja u prirodnim uslovima, kao i komparativnim proučavanjem ponašanja. Kada se radi o čoveku, etološki pristup se odnosi na proučavanje celovitih obrazaca ponašanja u evolucionoj perspektivi. Jednostavnije rečeno, etolozi nastoje da razumeju kako i zašto su neka ponašanja učvršćena, koje egzistencijalne probleme su rešavala. Tragajući za poreklom veze između majke i deteta, Bolbi odlučuje da ih posmatra na etološki način, da razume mape i pravila koja decu i majke rukovode u ponašanju. Dakle, postulira da je traženje blizine određenih osoba (afektivno vezivanje) bazičan oblik ljudskog ponašanja i odlučuje da odgovori na pitanja o filogenetsko-evolucionom poreklu i biološkoj funkciji ovog ponašanja. Impresioniran studijama Konrada Lorenca o guskama i njihovoj mladunčadi, koja se već u prvim danima života okreću prema objektu koji je u pokretu, (fenomen utiskivanja), Bolbi afektivnu vezanost određuje kao *utiskivanje ljudske vrste* (slika br. 2).

Slika br. 2: Konrad Lorenc sa gušćićima za koje je prvi objekt utiskivanja

Bolbi vrlo detaljno razmatra nalaze etologa o životu ptica i sisara (Bowlby, 1969). Ipak, najdetaljnije proučava ponašanje majmuna. Uočava da njihovi mladunci značajno veći deo ranog detinjstva u odnosu na ljudsko mladunče, provode u fizičkom kontaktu sa majkom, što ga vodi ka zaključku da je odsustvo ovakvog kontakta kod ljudskog mladunčeta upravo uzrok raznovrsnih smetnji. Takođe, Bolbi uočava i da mladunče čoveka ne određuje količinu vremena koju će provesti sa majkom. U ovome vidi značajnu evolucionu promenu: "Ovakva evolucionarna promena, od bebe koja ima osnovnu inicijativu u održavanju odnosa sa majkom, pa do toga da majka preuzima tu inicijativu ima veoma važne posledice. Dok rebus majmun nauči da se pribija uz majku pre nego što i nauči da je prepozna, ljudska beba nauči da razlikuje majku mnogo ranije nego što zna da se pribije uz nju ili da krene ka njoj," (Bowlby, 1969). Ovo je jedan od postulata na kojima Bolbi zasniva svoje objašnjenje porekla čovekove anksioznosti.

Proučavanja životinja, kao i plemena koja se hrane plodovima prirode i lovom omogućilo je Bolbiju odgovor na pitanje o biološkoj funkciji afektivnog vezivanja. *Biološka funkcija afektivnog vezivanja je zaštita*. "Ako su bihevioralni sistemi koji održavaju mlađe i slabije jedinke u blizini jačih, deo šireg sistema koji reguliše opstanak u okruženju, afektivna veza deteta sa majkom je ontogenetski prva forma kojom se taj tip ponašanja razvija," (Bowlby, 1975). Ostajući uz druge, posebno ako su oni jači i iskusniji, životinja manje rizikuje da se nađe u za nju opasnoj situaciji. Razumevši na ovaj način ulogu vezivanja, Bolbi u novom, etološkom kontekstu sagledava ranije već uočene i psihoanalitički interpretirane strahove od mraka, životinja, naglih pokreta, nepoznatih osoba i nepoznatih mesta. Zajedničko svim ovim situacijama je opasnost odvajanja od osobe koja neguje i sa tim u vezi povećani rizik od opasnosti. "Ponašanje vezivanja ima cilj da zaštiti dete od neprijatelja, za etologe je to opšte mesto," (Bowlby, 1969).

Tridesetak godina kasnije, Bolbijeve sledbenici o tome pišu: "Ljudski odnosi afektivne vezanosti regulisani su bihevioralnim motivacionim sistemom koji se razvija u ranom detinjstvu i zajednički je za sve primare. Ovaj sistem je zasnovan na fizičkoj blizini i psihološkoj dostupnosti jače i pametnije bliske osobe, kao i aktivaciji ponašanja vezanosti upravljenoj ka toj osobi. Sve dok se osoba koja se vezuje oseća opušteno, figura za koju je vezana funkcioniše kao sigurna osnova čija prisutnost podstiče istraživački duh, igru i druge vidove socijalnog ponašanja. Kada se, međutim, osoba koja se vezuje oseća uplašenom, istraživački ciljevi su nađaćani potrebom za traženjem zaštite i utehe od bliske osobe. Traženjem zaštite nezrelo potomstvo dobija veću šansu da preživi i bude reproduktivno uspešnije. Vezanost osobe za jednu ili nekoliko drugih osoba, tako postaje najvidljivija u uslovima kada osoba ima doživljaj da je u opasnosti. Stepenu u kome će vezivanje ispuniti funkciju fizičke i psihološke zaštite, u ranom detinjstvu zavisi, od kvaliteta interakcije između osobe koja se vezuje i figure za koju se vezuje" (Bolby, 1969, prema Feeny, 1996).

I možda na kraju treba primetiti da i Bolbi i njegovi sledbenici posmatrajući dete na etološki način, tragajući samo za sličnim u životinjskom i ljudskom ponašanju, upadljivo ignorišu razlike, specifičnosti koje zapravo čine bazu ljudskog razvoja. Toliko opisivana biološka funkcija afektivnog vezivanja - opstanak - razumljiva je iz filogenetske perspektive. Iz ontogenetske, iz ugla civilizacije u kojoj detetu ne preta opasnost od neprijatelja, ona je "neka vrsta evolucionog zaostatka" (Ivić, 1978). Razumevanje ontogenetskog razvoja i uloge afektivnog vezivanja u njemu nemoguće je ukoliko zanemarimo činjenicu da je funkcija zaštite izvedena iz šire komunikativne funkcije. U ontogenezi, afektivno vezivanje je jedna (najznačajnija) od manifestacija primarne

socijalnosti deteta, čija osnovna funkcija je komunikacija, odnosno koja je jedan od uslova nastanka semiotičke komunikacije, (Ivić, 1978).

1.1.3. O implikacijama ranih radova Džona Bolbija:

Da li jaslalice i obdaništa trajno oštećuju decu?

Teorijsko naglašavanje primarnosti ranih odnosa svakako je imalo i značajne praktične implikacije. Neke od njih pretile su da ugroze čitav teorijski koncept.

Pošto su iskustva u školi za decu sklonu delinkvenciji uverila Bolbija u značajnost ranih detinjih veza sa osobom koja ga neguje za kasnije oblikovanje ličnosti, on piše: "Studiju o četrdeset četiri mlada lopova, njihovom karakteru i kućnim navikama." Citat iz ove studije jasno govori o značaju koji je Bolbi pridavao ranom odnosu između majke i deteta: "Duža separacija od majke tokom prvih pet godina života smatra se najvažnijim uzrokom razvoja delinkventnog karaktera i trajno lošeg ponašanja, te dete ne bi smelo da se odvajanja od majke osim u izuzetnim prilikama" (Bowlby, 1958). Ili: "Ljubav majke u detinjstvu je važna za mentalno zdravlje kao što su vitamini i proteini za fizičko zdravlje", (Bowlby, prema Van Ijzendoorn i Schuengel, 1999). Tako počinje da se uobličava ideja o nepovoljnim ranim okolnostima kao skoro isključivom uzroku kasnije psihopatologije ličnosti. Ideja koja će biti predmet mnogih kritika, ali i revizija.

U nastojanju da svoje tvrdnje o značaju ranog iskustva deteta potkrepi ne samo teorijskom, već i valjanom empirijskom argumentacijom, Džon Bolbi kreće u istraživanje. Osniva istraživački tim i napore ovog tima usmerava na oblast ranih separacija. Dakle, opservira samo jedan aspekt ranih iskustava deteta. Sa obrazloženjem, da mu je za istraživanje neophodan očigledan događaj koji se desi ili ne i pretpostavkom da bi bilo previše teško išta dokazati proučavajući suptilne aspekte porodične interakcije (zadatak koga se kasnije latila Meri Ejnsvort). Uskoro, zapošljava Džemsa Robertsona psihijatrijskog socijalnog radnika, sa bogatim iskustvom u posmatranju dece, stečenim na klinici Ane Frojd, (*The Hampstead Child Therapy Course and Clinic*), nešto kasnije i Meri Ejnsvort, profesorku razvojne psihologije. Formirani tim je opservirao decu smeštenu u bolnicama i sanatorijumima, decu koju su roditelji prema tadašnjim bolničkim pravilima morali da ostave i ne posećuju do kraja lečenja. Robertson o tim danima kaže: "Kada sam prvi put ušao na pedijatrijsko odeljenje naše bolnice doživeo sam najveći udarac u svom životu. Bio sam pogođen tom strahotom, tišinom i hladnoćom... Brzo sam shvatio da je ova okrutnost važna osoblj u bolnice kako bi lakše funkcionisali. Jer, mala deca koja plaču i vrište dovodila su ih do ludila. Zato su uradili sve da im oduzmu i poslednju nadu i eto sasvim su se utišali..." (J. Robertson, 1953). Iste godine, Bolbi i Robertson, prave duboko dirljiv film pod naslovom "Dvogodišnjak odlazi u bolnicu". Ne samo da je ovaj film odigrao značajnu ulogu u razvoju teorije vezanosti, nego je i pomogao da se poboljša sudbina dece u bolnicama u Britaniji, tako što je bilo omogućeno majkama da decu često posećuju, pa i borave sa njima. Bila je ovo prva od praktičnih, socijalnih implikacija teorije afektivnog vezivanja.

Slika br.3: Scena iz filma *Dvogodišnjak odlazi u bolnicu*

Desetak godina kasnije nastaje najznačajniji od Bolbijevih radova na temu separacije majke i deteta. Rad: "Uznemirenost usled razdvajanja", napravljen je na osnovu podataka koje su posmatrajući decu razdvojenu od roditelja sakupili Džems Robertson i Kris Hajneke (Bowlby,1959). Podaci naglašavaju da deca, koja su odvajana od roditelja ili su rano izgubila roditelje, dožive intenzivna osećanja mentalnog bola: čežnje, jada, ljutitog protesta, beznađa, apatije i povlačenja. Analizirajući dečje reakcije, Bolbi zaključuje da postoji pravilnost u njihovom reagovanju na separaciju⁶:

- Faza protesta, uznemirenosti usled razdvajanja. Dete aktivno negoduje, buni se, plače, zove, traži roditelje, odbija saradnju sa osobljem... Gotovo sva deca, tvrdi Bolbi, najpre reaguju burno. Već ovu prvu fazu, tradicionalna psihoanalitička teorija po njemu objašnjava pogrešno. Naime, psihoanaliza pretpostavlja da se iza pojačanih reakcija na razdvajanje često nalaze izvesna negativna iskustva u porodici, pretnje roditelja deci napuštanjem ili odbacivanjem. Takođe je psihoanalitička pretpostavka da neuznemirenost deteta usled razdvajanja predstavlja znak dečje zrelosti. Zapravo, odvajanje deteta od roditelja dovodi do prekidanja delikatnog mehanizma, veze koja spaja jedno ljudsko biće sa drugim. Prema Bolbiju, radi se o biološkom mehanizmu, urođenom i univerzalnom. Zbog toga burno reaguju na separaciju upravo deca koja su imala adekvatan odnos sa roditeljima. Takođe se može zaključiti i da deca koja ne reaguju na ovaj način, nisu izgradila sigurnu afektivnu vezu, odnosno imaju problematične emocionalne odnose sa roditeljima. "Na pravi način voljeno dete, će se sasvim sigurno protiviti razdvajanju od roditelja," (Bowlby,1951).

- Faza očajanja, tuge, bola, plača. Pošto glasni i uporni protest nije uspeo da pirzove figuru majke, dete ulazi u fazu u kojoj nastupa socijalno povlačenje, odnosno duboka usamljenost, opada motorna aktivnost, javlja se poremećaj sna i ishrane. U ovoj fazi dete je tužno, pasivno, letargično, pa i dezorganizovano. Ova faza je i egzistencijalno ugrožavajuća, deca gube na težini, odbijaju hranu i saradnju sa osobljem.

- Faza poricanja, povlačenja, odnosno odustajanja od voljenog objekta. Posle duže

⁶ U literaturi se ovaj fenomen može naći i kao **POP**:

Protest

Očaj

Poricanje

separacije aktivira se odbrambena ravnodušnost. Dete konačno prihvata da se željena figura neće pojaviti i jedina adaptivna reakcija je emocionalno povlačenje od izgubljene figure (*reakcija ravnodušnosti*) i otvaranje za formiranje novih afektivnih veza, u smislu prihvatanja saradnje sa bolničkim osobljem i nastavljanja života u promenjenim okolnostima. Efekti separacije vidljivi su samo prilikom ponovnog susreta sa *izgubljenom* figurom i to u formi odbrambenog emocionalnog povlačenja ili besa pomešanog sa anksioznim privijanjem.

Bila su ovo neka od ključnih zapažanja osnivača teorije afektivnog vezivanja na temu značajnosti ranih iskustava za kasnije oblikovanje ličnosti. Zapažanja koja su unela mnogo svetla u neveselu atmosferu engleskih bolnica i sirotišta. U ovim zapažanjima, kažu kritičari, (Bretherton, 1992), možda zbog općinjenosti autora novim saznanjem, ima i preterivanja. *Separaciona anksioznost tretira se kao odlučujuća u nastanku poremećaja dece i odraslih.*

Ubrzo, na osnovu ovakvih preteranosti značajni uvidi osnivača teorije afektivnog vezivanja stižu i svoje naličje. Na primer, socijalni radnici širom Evrope, plasirali su parolu da je *bolji bilo kakav dom i od najbolje prihvatne ustanove*. Ovakva generalizacija nije uzimala u obzir činjenicu da neke majke nanose bol sopstvenoj deci okrutnošću ili nebrigom. Parola je praktično značila instrukciju da deca po svaku cenu ostaju uz svoje majke, čak iako su jasno neželjena, pa i maltretirana. Takođe, štetan po razvoj dece bio je stav Stručnog komiteta svetske zdravstvene organizacije: "Upotreba jaslca i vrtića dovodi do trajnih oštećenja emocionalnog zdravlja buduće generacije", (Klark, 1987). Ovo je značajno komplikujući porodičnu dinamiku, *na silu* zadržavalo majke u kući, odnosno vodilo do rešenja koja su ponekad pogubnija po razvoj dece. Pomenimo i čuvenu izjavu Baersa, da detetov normalan razvoj zavisi od majčine uloge tokom čitavog dana u podizanju deteta i da se "sve ono što sprečava žene u ispunjavanju njihove misije mora smatrati protivnim ljudskom napretku", (Baers, 1954). U svakom slučaju, teorija afektivnog vezivanja šezdesetih, svedena je na koncept štetnosti lišavanja deteta materinske nege i posledično nekritičnog zabranjivanja razdvajanja majke i deteta.

Dakle, vekovna ideja o značaju ranih iskustava za kasnije oblikovanje ličnosti, pretila je pretvaranjem u opterećujući mit. Usledile su reakcije. Javno mnjenje, feministički pokret, ali i mnogobrojne naučne studije počele su da dovode u pitanje ovaj koncept i uopšte ideju o nepromenljivosti učinaka ranog iskustva, tražeći uspostavljanje ravnoteže u odnosu između ranih i kasnijih iskustava.

Kritika Bolbijeve ranih radova u savremenoj literaturi poznatija je kao kritika *bolbijizma*. Najviše kritika upućeno je samoj ideji ireverzibilnosti ranih iskustava. Ali i ideja monotropizma,⁷ odnosno naglašavanja ekskluzivnosti majčine nege, kažu kritičari, (Oakley, 1981, prema Mitić, 1999) podložna je preteranim interpretacijama. Upravo insistiranje na neophodnosti neprekidnog kontakta majke sa detetom, može biti ugrožavajuće, jer ovako forsirane interakcije mogu u majci provocirati neželjene reakcije. Na osnovu toga, predlažu zamenu Bolbijeve ideje o monotropizmu mnogo realnijom pretpostavkom o hijerarhiji figura afektivnog vezivanja u kojoj majka obično ima najviše mesto, ali u kojoj i otac i bake i druge za dete značajne osobe igraju određenu ulogu.

I možda treba pomenuti neke od brojnih pokušaja da se Bolbijevo učenje kritikuje stavljanjem u socijalno-istorijski kontekst posleratne Evrope. Prema sociolozima, gledano iz ugla posleratne Evrope (iz ugla dečje patnje koja pokreće snažno osećanje krivice odraslih), Bolbijeve sentimentalnost prema deci je opšte prihvaćena, jer na najbolji mogući način zamagluje ličnu i kolektivnu odgovornost, (New & David, 1985). Često pominjani sociološki argument

---

⁷Monotropizam je termin kojim je Bolbi nazvao urođenu predispoziciju za preferiranje attachment veze sa pojedinačnom, određenom figurom, najčešće majkom, (Bowlby, 1969).

(Mitscherlich,1963, Parsons,1964) je i ukazivanje na činjenicu da porodična struktura koju Bolbi implicitno preporučuje (porodica sa bliskim vezama deteta i majke i perifernim ocem) odgovara potrebama modernog kapitalističkog društva. I na kraju pomenimo i feministički ugao razumevanja Bolbijevih ideja. M.Lajpnic iz perspektive feministkinje-porodičnog terapeuta vidi afektivno vezivanje kao čuvanje svetinje koja prija muškarcu, ali zapostavljanje žene koja je posledično "gojazna, seksualno nezadovoljna, psihosomatična i sklona depresiji" (Leupnitz, prema Mitić 1999).

Posebnu pažnju zaslužuju rezultati istraživanja, odnosno proveravanja ideje o ireverzibilnosti ranih iskustava (Klark,1987). Rezultati istraživanja pokazuju da kratkotrajna separacija deteta od porodice predstavlja samo uzrok privremene tuge i manje je važna od brojnih drugih faktora. Ono što se kao posebno značajno otkriva u ovim istraživanjima je uticaj *dugotrajne nesloge ili napetosti u porodici* na formiranje ličnosti deteta. Ovaj uticaj mnogo je jači i negativniji od kratkotrajnih separacija majka-dete (Rutter, 1968). Takođe, istraživači nalaze da čak i duži periodi separacije, ostavljaju efekte koji su popravljivi. Pre daljeg zaključivanja, valjalo bi naglasiti da sva pomenuta istraživanja imaju važan metodološki propust. Naime, u većini posmatranih porodica postojao je kontinuitet u kvalitetu iskustava deteta i upravo to preuveličava značaj ranih odnosa. Naime, deca koja su pretprela dugotrajna lišavanja u ranom detinjstvu često bivaju podizana u nepovoljnim uslovima kroz čitavo detinjstvo. Slično tome, deca koja su imala optimalne uslove od ranog detinjstva, iako izložena kraćim separacijama, nastavljaju život u povoljnim uslovima. Bez izmene sredine, kao nezavisne varijable, praktično je nemoguće odrediti prirodu odnosa između ranog i kasnijeg razvoja.

U toku daljeg naučno-istraživačkog rada, možda i na osnovu pomenutih istraživanja i kritika, Džon Bolbi je ublažio i redefinisao neke stavove. Mogli bi reći da je ponovnim promišljanjem svojih ranih radova napravio znalačke izmene upravo u oblasti značaja ranih iskustava za kasniji razvoj osobe.

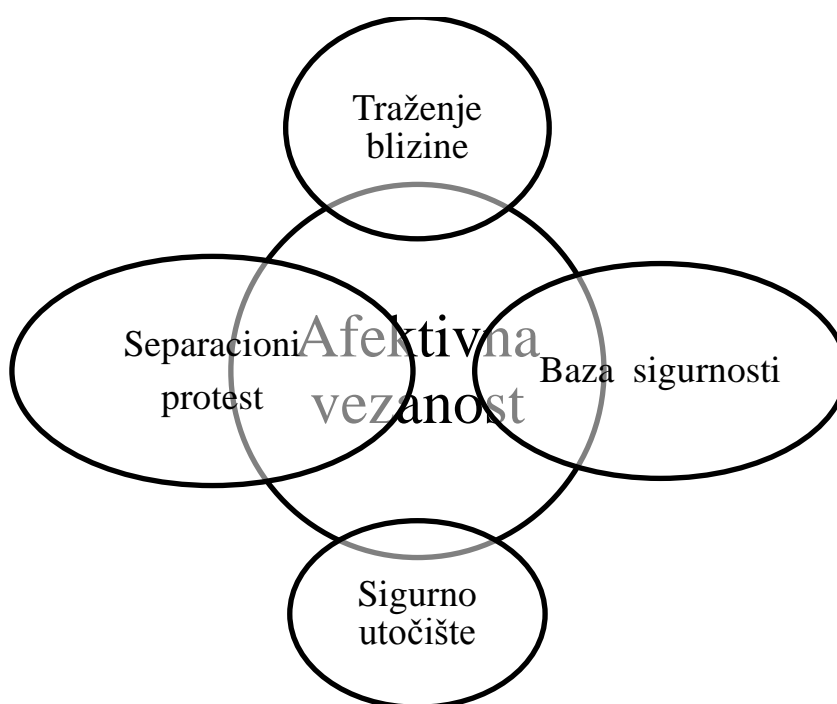
1.1.4. Pregled određenja fenomena iz ugla autora teorije

Pokušaj da kroz istorijsko-biografski okvir predstavimo najvažnije nalaze autora teorije afektivnog vezivanja olakšao je, nadamo se, praćenje nastanka teorije afektivnog vezivanja, ali nije doprineo preciznosti u definisanju uvedenih fenomena. Ovo bi mogla biti teškoća u daljem praćenju teksta - koji će se odnositi na doprinose drugih istraživača razvoju teorije. Stoga ćemo izlaganje o osnivaču teorije završiti preciznijim definisanjem afektivne vezanosti i sa njom povezanih pojmova. Krenućemo od najšireg aspekta: „Afektivna vezanost je globalni termin koji se odnosi na stanje i kvalitet afektivne vezanosti pojedinca (Bolbi, prema Holmes, 2004). Budući da površni pregled literature može dovesti u zabunu brojnim i donekle različitim Bolbijevim određenjima afektivne vezanosti, valja naglasiti da o afektivnoj vezanosti autor govori na različitim nivoima i otuda različito opisuje pojam. Dakle, Bolbi o vezanosti govori na bar pet nivoa: *potreba ili dispozicija, ponašanje, sistem i odnos* (Bolbi, prema Bretherton, 1992).

- *Potreba* za vezanošću je bazična kao potreba za hranom ili seksualna potreba i bez nje nema opstanaka.
- Bolbi definiše vezanost, kao urođenu *dispoziciju* jedne osobe da traži blizinu i kontakt sa drugom osobom i to naročito u specifičnim uslovima pretnje ili ugroženosti. Kao dispozicija, vezanost je, dakle, osobina same *vezane* osobe i to osobina koja se održava i

traje. Menja se teško i samo postepeno, odnosno nepodložna je uticaju trenutne situacije. Ovakvim određenjem, Bolbi nagoveštava ideju o prelasku afektivne vezanosti iz relacionog u individualno svojstvo, ideju koja će biti predmet analize sledbenika teorije afektivne vezanosti.

- *Ponašanje* afektivne vezanosti definiše kao bilo koju formu ponašanja koja rezultira postizanjem ili održavanjem bliskosti sa određenom i preferiranom figurom. To znači da osoba može da reguliše svoje osećanje sigurnosti obezbeđujući blizinu figure za koju je vezana. Dakle, ponašanje vezanosti je bilo koji oblik ponašanja koji rezultira postizanjem i održavanjem blizine druge individue (najčešće roditelja), koja se doživljava kao sposobnija za suočavanje sa svetom, a biološka funkcija tog ponašanja je zaštita.
- I afektivna vezanosti i ponašanje vezanosti zasnovani su na *bihevioralnom sistemu* afektivne vezanosti - shemi ili modelu sveta koji predstavlja osobu, za osobu značajne druge i njihove među-odnose. Sve ovo se šifrira, odnosno prevodi u obrazac afektivne vezanosti kome osoba pripada“ (Holmes, 2004).
- I na kraju, da bi se jedan odnos mogao odrediti kao *odnos afektivne vezanosti* vezanosti, značajno je prisustvo četiri komponente, koje su manifestne u ponašanju odojčeta u odnosu sa roditeljima: *traženje blizine*, *baza sigurnosti*, *sigurno utočište* i *separacioni protest*, (Ainsworth, Blehar, Waters i Wall, 1978; Bowlby, 1988).

Grafikon br.1: Karakteristike afektivne vezanosti

Traženje blizine označava potrebu da se bude u blizini osobe za koju smo vezani. *Baza sigurnosti* znači da figura afektivne vezanosti predstavlja za dete bazu sigurnosti iz koje istražuje sredinu. Odnosi se na kvalitete radoznalog i kreativnog istraživanja, zasnovanog na izvesnosti postojanja baze sigurnosti. *Sigurno utočište* znači potrebu deteta da se vrati u bezbednu blizinu svoje figure afektivne vezanosti kako bi se osiguralo u situaciji kada je suočeno sa strahom, dakle podrazumeva kvalitete traženja pomoći, utehe, podrške, nege... I *separacioni protest* podrazumeva

anksioznost koju dete oseća kada je figura afektivne vezanosti odsutna. Ovo znači otprilike da: dete traži blizinu figure vezanosti, kada se oseća sigurnim istražuje sredinu i na nagoveštaj opasnosti želi da se vrati u sigurno utočište, negodujući ukoliko figura afektivne vezanosti tada nije prisutna (grafikon br. 1).

U godinama posle Bolbija, sledbenici teorije afektivnog vezivanja i dalje su se bavili značajnošću ranih iskustava za kasniji razvoj ličnosti. Na donekle drugačiji način. Pre svega, počev od sedamdesetih godina prošlog veka napuštaju koncept lišavanja dece materinske nege i odlučuju se za posmatranje kontinuiranog odnosa dece sa figurama koje ih neguju u formalno kompletnim porodičnim okruženjima. Dakle, predmet njihovog istraživanja i dalje je odnos deteta sa majkom, kao i uticaj ranih iskustava na formiranje odrasle ličnosti, ali kontinuirani odnos deteta sa majkom, koji se postepeno kao dominantni stil osobe prenosi i na aspekte ponašanja van opisane interakcije. Rezultati njihovih istraživanja sadrže uglavnom konzistentne nalaze o nastajanju tipa ličnosti na osnovu obrasca afektivnog vezivanja između deteta i osobe koja ga neguje, te o doslednom funkcionisanju ovog tipa ličnosti i van matriksa rane interakcije.

I možda bi se moglo reći da ukoliko Džonu Bolbiju dugujemo novi način mišljenja o prirodi i poreklu veze koja postoji između majke i deteta, kanadskoj naučnici Meri Ensvort (Mary Ainsworth, 1913-1999) dugujemo dalji razvoj teorije. Meri Ejnsvort, profesorka je kliničke i razvojne psihologije na Univerzitetu u Torontu. Dosledno etološkim principima koje su koncipirali i sprovodili kroz istraživanja Džon Bolbi i Meri Ejnsvort, prikaz naučnog rada Ejnsvortove biće u kontekstu dostupnih biografskih podataka.

1.2. Teorija afektivnog vezivanja iz ugla jedne žene: Meri Ejnsvort

Mary D. Salter Ainsworth

Naučni rad Meri Ejnsvort (Mary D. Salter Ainsworth, 1913-1999), najčešće se sagledava iz ugla metoda koje je ova naučnica koncipirala za proučavanje afektivne vezanosti. Manje istaknuta, a ne manje značajna činjenica je da je Meri Ejnsvort napravila i prvu klasifikaciju individualnih razlika u okviru ove teorije. Takođe nezaobilazan doprinos teoriji afektivnog vezivanja i razvojnoj psihologiji je postuliranje pojma *baze sigurnosti* kao osnove rasta i razvoja deteta.

Biografski kontekst obezbeđuje neke od neophodnih smernica za razumevanje naučnog doprinosa Meri Ejnsvort. Meri Salter, rođena je decembra 1913. godine u gradiću Glendal, države Ohajo. Odrastanje u ušuškanoj atmosferi malog grada ubrzo je zamenio mnogo dinamičniji, ali i neizvesniji život u Torontu, u koji se seli čitava porodica. Prema njenom biografu (I. Bretherton, 1991) porodična situacija, (odsutni otac i prebrižna majka) učinila ju je senzitivnom na kvalitet staranja o detetu i time prilično uticala na kasniju teorijsku orijentaciju. U Torontu, Meri studira psihologiju i stiče akademske titule; diplomirala je 1935. godine, da bi 1936. postala magistar, a 1939. doktor nauka, (razvojne psihologije). Već na samom početku studiranja, otkriva teoriju sigurnosti Wiliama Blaca, (Blatz 1940, prema Bretherton, 1992). Prema ovoj teoriji dečija zavisnost od roditelja osnova je i uslov kvaliteta kasnije zavisnosti osobe od znanja i veština. Deo saradnje Meri Salter sa Viliamom Blacom je i doktorska disertacija pod nazivom: "Procenjivanje prilagođavanja zasnovano na konceptu sigurnosti", u kojoj razrađuje ovu ideju. Ona piše: "Porodična sigurnost u ranim stadijumima je bazični tip zavisnosti na osnovu koga osoba formira nove veštine i interesovanja u drugim oblastima. Tamo gde nedostaje porodična sigurnost osoba je osujećena." (M. Ainsworth, 1940).

Doktoriravši, Meri postaje predavač na univerzitetu u Torontu. Međutim, ubrzo počinje Drugi svetski rat, koji predstavlja novo, značajno iskustvo u životu Meri Salter. Stiče čin majora u Kanadskom ženskom armijskom korpusu. Uglavnom radi na poslovima testiranja, savetovanja, intervjuisanja. Ovde, kroz praktični, klinički rad ponovo je u situaciji da uočava i analizira postojanje individualnih razlika. Njenu pažnju posebno privlače tzv. *history talking* ili priče o životu kroz koje stiže do ranih porodičnih interakcija, osećaja sigurnosti, poverenja, nepoverenja. Vrativši se posle rata na univerzitet, inspirisana stečenim iskustvima Meri odlučuje da drži kurs iz procene ličnosti, odnosno psihodijagnostike. Priprema za ovaj zadatak vodi je ponovo u klinički rad, u rad sa ratnim veteranima, pre svega. Takođe, pohađa seminar Bruna Klopfera (1946)⁸ i upoznaje se sa Roršah tehnikom. Iskustva, koja Meri Salter stiče u kliničko-dijagnostičkom radu, značajno utiču na njen kasniji rad na klasifikaciji individualnih razlika u teoriji afektivnog vezivanja.

Međutim, ni zainteresovanost za kvalitet porodične interakcije, kao ni zainteresovanost za psihodijagnostiku, ne bi se uklopile u mozaik teorije afektivnog vezivanja da se nije dogodilo nešto sasvim lično: Meri Salter se udaje! Budući da je njen suprug, Leonard Ejnsvort, (inače veteran iz Drugog svetskog rata), diplomirao psihologiju u Torontu, mladi bračni par odlučuje da se preseli u London, kako bi Leonardo nastavio studije na univerzitetu na kome njegova žena ne predaje. I upravo ova selidba je spojila profesionalne karijere Džona Bolbija i Meri Ejnsvort. Naime, iste godine (1951) u Londonu, Bolbi osniva sopstvenu istraživačku ekipu i traga za saradnicima. Bila je ovo prilika da se Meri uključi u istraživanja pod neposrednim rukovodstvom Džona Bolbija. Prilika koja je opredelila njenu profesionalnu karijeru. Džon Bolbi je, kako je već rečeno, istraživački tim okupio sa namerom proučavanja fenomena separacije, a Merin prvi radni zadatak u Bolbijevoj ekipi bila je analiza podataka o deci odvojenoj od roditelja, koju je Robertson pratio. Radilo se o nekoliko situacija: o interakciji dece sa roditeljima pre razdvajanja, o ponašanju dece tokom razdvajanja i o interaktivnom iskustvu sa roditeljima posle perioda razdvojenosti. I mada nikada objavljeni, ovi podaci bili su inspiracija Meri Ejnsvort za kasnije struktuiranje postupka za ispitivanje afektivne vezanosti – *Strane situacije*. Naime, ovde Meri uviđa određene pravilnosti u reagovanju dece na nepoznatu osobu u fazama pre i tokom razdvajanja, a naročito posle razdvajanja.

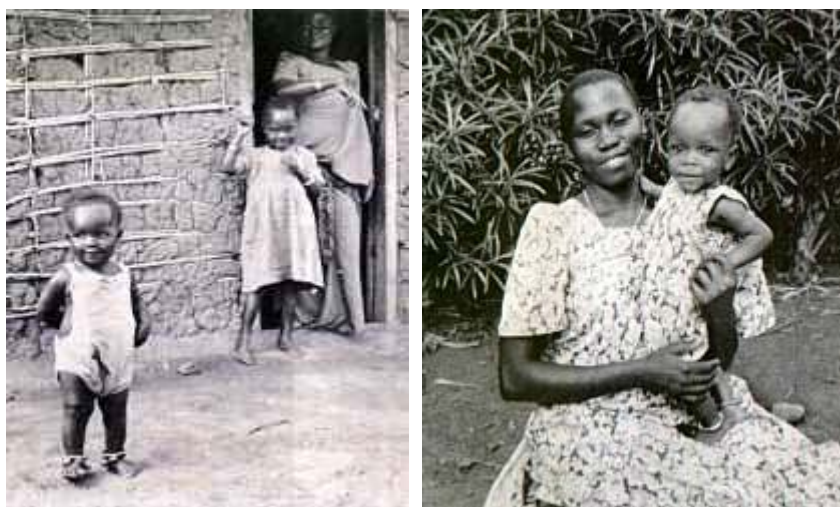
⁸ Klopfer, B., *The Rorschach Technique: A Manual for a Projective Method of Personality Diagnosis*, World Book Co, (Yonkers-on-Hudson), 1946.

1.2.1. Uganda projekt

Ili: Način istraživanja Meri Ejnsvort

Ime Meri Ejnsvort uglavnom se povezuje sa istraživačkim projektima u kojima je ispitivala afektivnu vezanost. U ovim istraživanjima ona neguje drugačiji i do tada malo primenjivani metod: metod opservacije dijade majka-dete u kućnim uslovima. Pristup koji svakako ima teorijsko ishodište u etološkim principima teorije afektivnog vezivanja Džona Bolbija. Međutim, prateći biografske podatke, otkrivamo da su Bolbi i Ejnsvortova svako na svoj način došli do etološkog koncepta - Bolbi u teoriji, Meri u istraživačkom radu.

Naime, 1953.godine Meri i Leonardo Ejnsvort odlaze iz Londona, jer Leonardo dobija posao u Ugandi. Meri napušta Bolbijev istraživački tim, fascinirana Robersonovim posmatračkim postupkom i ubeđena u značajnost kvaliteta interakcije između majke i deteta. Istočno-afrički institut omogućava joj sredstva za istraživanje. Verna Bolbijevoj ideji da treba proučavati konkretne postupke u odnosu između majke i deteta, Meri pokušava da u selima Ugande osmisli istraživanje koje bi se bavilo separacijom između majke i deteta. Jedina separacija koju je mogla da izučava odnosila se na prekid dojenja. Ovo istraživanje ona organizuje na Robertsonov način, što znači: naturalistička posmatranja i intervjui u porodičnom okruženju.

Slika br. 4: Uganda majke sa decom

Ubrzo, M.Ejnsvort uviđa da je prvobitna ideja o praćenju postupka odbijanja od dojenja, deo šireg konteksta i da posmatranje treba proširiti na sve oblike interakcije između majke i deteta. U ovom velikom projektu u selima Ugande, Meri je pratila dvadeset osam dijada majka-dete. Radilo se o bebama starosti od 15 nedelja do druge godine, a opservacija se odvijala svake druge nedelje, po dva sata u toku devet meseci. Meri Ejnsvort je praktično bila kućni posmatrač, boravila je po par popodnevni sati u dnevnim sobama ovih porodica. Osnovno interesovanje Meri Ejnsvort vezano je za individualne razlike među decom. Poreklo ovih razlika ona vidi u kvalitetu majčinog bavljenja detetom. Da bi precizirala nijanse u postupcima majke prema detetu, Meri je konstruisala neku vrstu

rang listi, odnosno ponašajnih skala. Jedna od najznačajnijih skala u pogledu njenog budućeg rada bila je skala koja meri osetljivost majke na dečije signale, sačinjena na osnovu razgovora sa majkama. Najvišu ocenu (7) dobijale su majke koje su mogle da izveste i o najsitnijim detaljima u ponašanju svoga deteta, dok su najnižu ocenu (1) dobijale one koje nisu primećivale promene u ponašanju deteta. Sa druge strane, bebe su na osnovu svog ponašanja bile klasifikovane u tri podkategorije:

- bebe koje su bile povučene u odnosu na majku i koje su retko plakale.
- bebe koje su blisko povezane sa majkom i koje su malo plakale,
- bebe koje su na specifične načine povezane sa majkom i koje su mnogo plakale.

Međutim, još jednom intervenišu potpuno privatni razlozi. Leonardo Ejnsvort se zbog posla seli u Baltimor i Meri odlazi sa njim, ne stigavši da obradi dobijene podatke. U Americi se sreće sa tek objavljenom knjigom Džona Bolbija: "Priroda detetove vezanosti za majku" i to je inspiriše da do njihovog susreta 1960. godine obradi podatke iz Uganda istraživanja. Statistička analiza pokazala je značajnu korelaciju između navedene klasifikacije beba i skale majčine senzitivnosti za dečija ponašanja.

Meri Ejnsvort je prvi put predstavila svoja otkrića iz Uganda projekta na sastancima Tavistok istraživačke grupe koju je okupio Bolbi u toku 1960. godine. Učesnike pozvane na ova uticajna okupljanja činili su i istraživači ljudskog razvoja iz različitih teorijskih okvira (Genevieve Appell, Miriam David, Jack Gewirtz, Hanus Papousek, Heinz Prechtl, Harriet Rheingold, Henry Ricciuti, Louis Sander & Peter Wolf), kao i istraživači životinjskog sveta (Hary Harlow, Robert Hinde, Charles Kaufmann, Jay Rosenblatt i Thelma Rowell). Naišavši na podršku i razumevanje tako značajnog skupa istraživača, Meri ohrabrena kreće u novi i još ambiciozniji *Baltimor* projekt.

1.2.2. "Baltimor" projekt

Ili: prva klasifikacija individualnih razlika

Ranih šezdesetih Meri Ejnsvort kreće u novo istraživanje: na redu je Baltimor projekt. Ovaj projekt Meri je zasnovala skoro isključivo na direktnom posmatranju; uloga intervju bila je još neznatnija nego u prethodnom istraživanju. Pratila je 26 dijada majka-dete. Posete porodicama odigravale su se svake 3-4 nedelje, počev od prvog meseca života deteta do dvanaestog. Trajanje jedne posete iznosilo je do četiri časa tako da je svako dete imalo najmanje 12 x 4 (48) sati posmatranja. Sirovi podaci su bili u obliku narativnih izveštaja, zabeleženi stenografski u toku posmatranja, a kasnije snimljeni na magnetofon.

Kroz ovo istraživanje Meri postaje svesna frapantne podudarnosti između njenog starog interesovanja za Blacovu teoriju sigurnosti i Bolbijevog prilaza vezi koja postoji između majke i deteta. Odlučuje da u kontekstu Bolbijeve teorije afektivne vezanosti preradi Blacovu teoriju sigurnosti. Tako nastaje *koncept dobre, loše i ambivalentne baze za rast i razvoj deteta*. Pre detaljnijeg objašnjenja ovog koncepta neophodno je opisati metodološke novine, odnosno tehniku na osnovu koje su identifikovani različiti oblici afektivne vezanosti. Naime, deo Baltimor projekta je koncipiranje danas već klasične tehnike za analizu afektivne vezanosti, tehnike *Strane situacije*. Reč je o laboratorijskoj eksperimentalnoj proceduri (Ainsworth&Witting, 1959, prema

Ainsworth, 1991) čiji cilj je proučavanje odnosa vezanosti i ponašanja u uslovima stresa, (tema na koju je Harlou skrenuo pažnju).

Neophodno je ipak ovde istaći, da je *Strana situacija* minijturna drama koja ima osam činova i čiji akteri su majka, dete, stranac i posmatrač. Prema unapred napravljenom scenariju, majka i dete se nalaze u laboratoriji, majka izlazi i ostavlja dete samo ili sa strancem, zatim se vraća, ponovo odlazi (slika br. 5). Cilj ovako osmišljene dramske situacije je provociranje ponašanja koje je tipično za određeno dete u situaciji stresa. Naime, smatra M. Ejnsvort, samo jedno ponašanje u ovakvoj situaciji je urođeno, a to je traženje majke kada ona ode i smirivanje kad se ona vrati. Bolbijanski rečeno, pošto je bihevioralni sistem vezanosti fokusiran na figuru koja pruža negu, njegov osnovni zadatak je stalno procenjivanje sredinskih i unutrašnjih uslova koji vode povećanju ili smanjenju nivoa vezanosti. Dakle, samo reagovanje deteta plaćem, negodovanjem ili traženjem majke je očekivano ponašanje, odnosno *primarna strategija*.

Naravno, deca reaguju i tzv. *sekundarnim strategijama*, koje znače adaptaciju na specifična iskustva, stečena kroz svakodnevni kontakt sa majkom. Recimo, svakodnevna iskustva sa majkom koja ne odgovara na potrebe i signale deteta, naučiće dete sekundarnoj strategiji ne traženja, ne reagovanja, ne očekivanja.... Što znači da u *Stranoj situaciji*, iako uplašeno, dete neće plakati, već će nastojati da se ponaša neuplašeno, odnosno samostalno. Kako ono ostvaruje privid samostalnosti? Meri pretpostavlja da dolazi do pomeranja pažnje sa situacija koje izazivaju potrebu za vezivanjem. Na primer, dete ne gleda u majku koja odlazi, već se fokusira na detalje oko sebe. Jednom rečju dete se adaptira na strategiju koja je u njegovom kontekstu najfunkcionalnija. Reagovanja dece u *Stranoj situaciji*, Meri je upoređivala sa rezultatima opservacija ove dece u kućnim uslovima. Opservacije je ocenjivala na osnovu precizno definisanih skala: responzivnost na bebin plač, pristupačnost majke, saradnja i prihvatanje deteta, kvalitet nežnosti pri uzimanju bebe, veštine u postupanju sa bebom.

Slika br. 5: Insert iz eksperimenta *Strana situacija*

Na osnovu ovako koncipiranog istraživanja, Meri Ejnsvort daje prvu klasifikaciju individualnih razlika, odnosno definiše tri osnovna tipa afektivne vezanosti:

A) nesigurna / izbegavajuća afektivna vezanost - U situaciji sa strancem ova deca, pošto ih majka ostavi, ne plaču, ne traže majku, uopšte pokazuju malo otvorenih znakova žalosti. Njihova igra je donekle zakočena, nema mnogo radoznalog istraživanja sredine. Na majčin povratak ne reaguju, posebno je ignorišući nakon drugog razdvajanja, kada je stres veći. Ne reaguju ni na odlazak, ni na dolazak majke, naučeni da se njihova očekivanja ne ispunjavaju, a da ne reagovanjem ispunjavaju majčina očekivanja, (sekundarna strategija).

B) sigurna afektivna vezanost - Bebe ovog tipa vezivanja, u eksperimentalnoj situaciji biće uznemirene majčinim odlaskom, zbog čega će je tražiti, odnosno plakati ili je zvati, a po njenom povratku *utonuti* u sigurnost zagrljaja, smiriti se i vratiti igri (*primarna strategija*). Takođe, ove bebe u majčinom prisustvu energičnije istražuju sredinu, nego kad je majka odsutna ili prisutan stranac. Jednom rečju, ove majke su baza sigurnosti iz koje se kreće u istraživanje, kao i uteha posle odvajanja.

C) nesigurna / ambivalentna afektivna vezanost - U eksperimentalnoj situaciji, ove bebe plaču kad majka ode, ali ih i ne smiruje njen povratak. Upravo ova karakteristika ponašanja ustranoj situaciji, svrstava ih u posebnu grupu - dakle, deca panično traže majku, a kad ona dođe ljute se na nju, udaraju je, plaču... Ambivalentna su, traže kontakt, ali kad ga postignu, ne mogu da se smire i opuste, (*sekundarna strategija*). Takođe karakteristično ponašanje dece ovog tipa je naglašena uznemirenost i specifična reakcija na dolazak stranca. Kad stranac uđe u prostoriju za igranje, ove bebe kao da se zabrinu za svoje majke. Potpuno se prikače za majku, ometajući je i u najpovršnijoj komunikaciji sa strancem: insistiraju da gleda u njih, da se igra sa njima, okreću joj glavu u pravcu suprotnom mestu na kome se nalazi stranac...

Evo i prve distribucije obrazaca afektivnog vezivanja (baltimorski uzorak Meri Ejnsvort):

"A" (nesigurna/izbegavajuća afektivna vezanost)	- 20%
"B" (sigurna afektivna vezanost)	- 66%
"C" (nesigurna/ambivalentna afektivna vezanost)	- 12%

Naravno, kroz godine je Merina prvobitna klasifikacija dobila i subkategorije⁹, što je predstavljeno u drugom delu knjige.

I kako se to već dešavalo u životu Meri Ejnsvort i baltimorsko istraživanje obeležila je odluka njenog supruga Leonarda Ejnsvorta. Ovog puta odluka o razvodu braka! Odluka koju je Meri konačno (zahvaljujući i višegodišnjim psihoanalitičkim seansama) iskoristila za sopstveni razvoj. Ali i odluka zahvaljujući kojoj je M.Ejnsvort otkrila psihoanalizu, te ugradila neka od bazičnih psihoanalitičkih saznanja u koncept koji je stvarala: koncept teorije afektivnog vezivanja. U godinama koje slede, Meri Ejnsvort svoj entuzijazam i posvećenost ideji afektivnog vezivanja, prenosi generacijama studenata i postdiplomaca na John Hopkins univerzitetu u Baltimoru. Mnogi od njih danas su vodeći istraživači u projektima koji se bave afektivnom vezanošću širom sveta: Sylvia Bell, Mary Main, Mary Blehar, Michael Lamb, Alicia Liberman, Robert Marvin, Milton Kotelchuck, Mark Greenberg, Mark Cummings, Everet Watters... Njima, ali i mnogim drugim istraživačima, dugujemo razvojnu perspektivu teorije afektivnog vezivanja.

---

⁹ U delu monografije o testovima prikazana je *Strana situacija* i ključ za ocenjivanje koji podrazumeva i postojanje subkategorija.

2. EMOCIONALNI RAZVOJ LIČNOSTI IZ UGLA TEORIJE AFEKTIVNOG VEZIVANJA

U centru interesovanja osnivača teorije afektivnog vezivanja, Džona Bolbija i Meri Ejnsvort bio je odnos majke i deteta. Dakle, afektivno vezivanje proučavano je kao *relaciona* karakteristika. Danas, četrdeset godina kasnije, afektivna vezanost i teorijski i empirijski tretira se kao *individualno* svojstvo. Teorija afektivnog vezivanja pravi pomak od teorije koja se bavila prirodom i poreklom čovekove osećajnosti, ka teoriji emocionalnog razvoja čoveka. Ključni pojam u ovakvom razvoju teorije, svakako je pojam *unutrašnjeg radnog modela*.

2.1. Unutrašnji radni model ili mekhanizam koji je omogućio razvojni aspekt teorije

Objašnjenje prirode i porekla ponašanja afektivne vezanosti bilo je neophodna osnova postuliranja teorije. Čini se ipak da je teži zadatak za osnivače teorije predstavljao pokušaj objašnjenja, odnosno prevođenja opisanih, spoljašnjih interakcijskih odnosa u mentalne reprezentacije individue. Ovo je bio uslov bez koga teorija afektivnog vezivanja ne bi mogla da se nazove razvojnou teorijou. Uslov koji je takođe obezbedio toliko potrebnu empirijsku građu za dalji razvoj teorije afektivne vezanosti.

Prema teoretičarima afektivne vezanosti prevođenje relacijskog u individualno svojstvo je proces. U prvim mesecima života, dete na osnovu svakodnevnih, ponavljanih iskustava sa majkom, postepeno gradi unutrašnju predstavu o sebi i o njoj. Sklapa sliku na osnovu detalja koji se ponavljaju. U odnosu na majčinu responzivnost na njegove signale, njenu dostupnost i osetljivost za njegove potrebe, dete gradi sliku o sebi kao biću manje ili više dostojnom majčine pažnje i sliku o majci kao osobi koja je tu ili nije tu kada mu je potrebna.

Dakle, ove reprezentacije, sadrže lična uverenja i očekivanja o tome kako radi sistem afektivnog vezivanja i šta se može dobiti od njega. Individualne razlike nastaju iz ekspresije ponašanja afektivnog vezivanja u kontekstu roditelj-dete relacija. Unutrašnji modeli reflektuju očekivanja deteta o sopstvenom ponašanju i verovatnom roditeljskom ponašanju u različitim situacijama. Reč je o operativnim modelima sebe i značajnih drugih, zasnovanim na istoriji zajedničkih odnosa. U odnosu na ove sheme dete se adaptira, prilagođava svoje ponašanje ne bi li od značajnih drugih dobilo ono što mu je neophodno za rast i razvoj: pažnju, kontakt, sigurnost. Čak, u odnosu na usvojeni model, dete organizuje sopstveni život. Bolešljivo je ili plačljivo, ako su to situacije u kojima je majka najresponzivnija. Sigurno i opušteno sa majkom koja je topla, responzivna i adekvatna. Ukoliko, pak majka ni u jednoj situaciji ne reaguje, dete će prestati da šalje signale, postaće zatvoreno, oprezno, nepoverljivo.

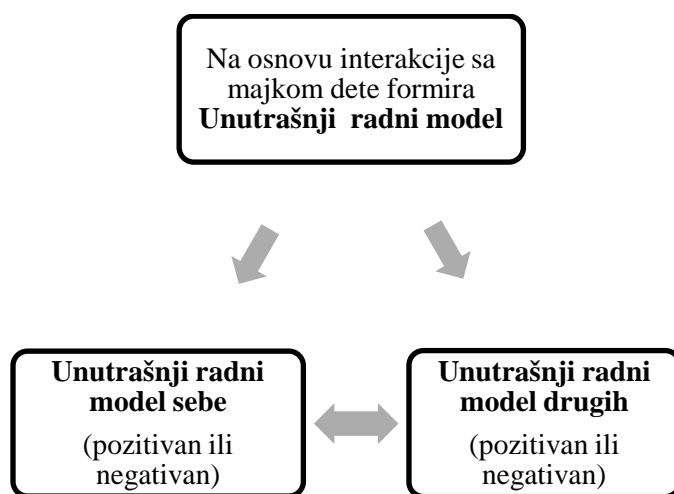
Dakle, određene kognitivno-afektivne strukture razvijaju se kao odraz bihevioralnih obrazaca. Nazvane su radnim modelima ili reprezentacijama zbog toga što su osnova za akciju u situacijama afektivnog vezivanja i zato što su otvorene za promene (na osnovu novih iskustava u odnosima vezivanja). Modeli su relativno stabilni i mogu da rade automatski bez potrebe za pravljenjem

namernih procena. Oni upravljaju ponašanjem u odnosima sa roditeljima i utiču na očekivanja, strategije i ponašanja u kasnijim vezama. Na pitanje čemu ovi modeli služe istraživači odgovaraju: "Pod uslovom da se revizija izvrši pravilno, odnosno u skladu i sa razvojnim promenama i sa promenama sredine, ovi modeli omogućavaju osvrt kako na prošle tako i uvid u buduće situacije, omogućavaju regulisanje planova za očuvanje blizine i razrešavanje konflikata u odnosima..." (I. Bretherton, K.A. Munholland, 1999). Vidimo da inkorporiranje mentalnih reprezentacija u sistem afektivne vezanosti omogućava celoživotnu perspektivu, obezbeđuje razumevanje razvojnih promena u izražavanju afektivnih veza kao i razumevanje spoljašnjih uticaja na razvijanje veze kao i ponašanje u njoj.

Dakle, unutrašnji radni model sebe i model sveta nastaju kroz interakciju sa majkom, a kao odgovor na detetovu primarnu potrebu za afektivnom vezom. Bolbi pretpostavlja da se početne forme ovih modela ustaljuju pri kraju ranog detinjstva i služe da regulišu, interpretiraju i predvide kako ponašanje, misli i osećanja osobe za koju se jedinka vezuje, tako i ponašanje same osobe. Postuliranje unutrašnjih radnih modela omogućilo je dalju operacionalizaciju i istraživanje afektivne vezanosti.

2.1.1. Unutrašnji radni model sebe i model značajnih drugih

Ideja o unutrašnjem radnom modelu postala je još operativnija, postuliranjem dodatnih pretpostavki o modelu *sebe* i modelu *značajnih drugih* (graf. br. 2). Model sebe predstavlja skup očekivanja i verovanja deteta o sebi samom, do kojih ono dolazi na osnovu kvaliteta odnosa roditelja prema njemu. Model drugih, predstavlja skup verovanja i očekivanja deteta u odnosu na druge, takođe je zasnovan na opaženom ponašanju roditelja prema njemu. U svakom slučaju, jedan individualni unutrašnji model afektivne vezanosti uključuje stabilne postulate o ulogama oba roditelja i deteta u vezi, zato što individualne razlike u vezivanju potiču iz pomenutih okruženja. Pošto se za unutrašnje modele veruje da odslikavaju doživljene interakcione obrasce između osobe koja se vezuje i osobe za koju se vezuje, modeli sebe i značajnih drugih su očekivano *komplementarni*.

Grafikon br.2: Unutrašnji radni model - sebe i drugih

"Glavna karakteristika radnog modela sveta koji svako od nas gradi je naša pretpostavka o tome ko su figure za koje se vezujemo, gde se mogu naći i kako očekujemo da odgovore. Slično, osnovna karakteristika radnog modela sebe koji ljudi grade je do kog stepena je on prihvatljiv ili neprihvatljiv figurama za koje se vezuje. Na strukturi tih komplementarnih modela baziraju se pretpostavke osobe o tome kolika je mogućnost da *značajni drugi* budu dostupni i da odgovore ukoliko od njih potražimo podršku. Činjenica je da od strukture ovih modela zavisi i da li će se jedinka osećati sigurnom da su joj *značajni drugi* generalno dostupni ili će u manjem ili većem stepenu strahovati da joj nisu dostupne - povremeno, često ili veoma često" (Bowlby,1973).

2.1.2. Da li se unutrašnji radni modeli menjaju?

Prema teoriji afektivnog vezivanja unutrašnji radni modeli su donekle podložni promenama. Modaliteti ovih promena će biti preciznije razmatrani na narednim stranama. Međutim, sama činjenica promenljivosti rano formiranih radnih modela, na novi način osvetljava odnos ranih i kasnijih iskustava. Naime, kvalitet ranih detetovih iskustava prema teoriji afektivnog vezivanja odražava se u tipu radnog modela koji dete formira. Ukoliko teorija dalje podrazumeva da se rano formirani radni model menja u skladu sa kasnijim iskustvima, čitava konstrukcija o ireverzibilnosti tragova ranih iskustava će se srušiti. Da li to znači da nema relacije između ranog detinjstva i kasnijih životnih situacija? Naravno da ne znači. Ali, potrebno je sagledati ovu relaciju na novi način.

Prvi od modaliteta promenljivosti unutrašnjih radnih modela su razvojne promene.

➤ *Razvojne promene unutar radnih modela kao zahtev za kontinuiranom sigurnošću*

Pojam *siguran* u kontekstu teorije vezivanja služi da opiše sigurnost individue da će zaštitnički nastrojena osoba biti dostupna, bilo da je individua beba, dete ili odrasla osoba. Ovu upotrebu, međutim, ne treba pogrešno shvatiti kao nedostatak razvojnih promena u radnim modelima. Već Bolbi je tvrdio da će detetov kontinuiran osećaj sigurnosti biti ugrožen, ako radni modeli sebe i značajnih drugih ne prate razvoj fizičkih, socijalnih i kognitivnih sposobnosti deteta. To znači da u situacijama kada je novorođenčetu još uvek potrebna zaštita, bebi koja uči da hoda neće biti potrebna. Ali dok se ta ista beba ne boji mraka, detetu na predškolskom nivou biće potrebno ohrabrivanje, pa i zaštita, povodom nastupajućih razvojnih strahova.

Za objašnjenje ovako rastuće sofisticiranosti radnih modela Dž. Bolbi pronalazi teorijsko uporište u radovima Žana Pijažea (Jean Piaget, 1951,1952,1954) o senzo-motornom periodu u razvoju deteta. Dakle, baš kao što beba o fizičkom svetu saznaje na osnovu manipulisanja predmetima (Piaget, 1954), Bolbi očekuje da o socijalnom svetu beba saznaje na osnovu interakcije sa ljudima koji se njome bave i da na osnovu te interakcije formira tzv. unutrašnje radne modele. Bolbi pretpostavlja da se dete od kraja svoje prve godine i u verovatno najaktivnijem obliku tokom druge i treće godine, bavi konstruisanjem radnih modela o tome kako bi fizički svet oko njega, njegova majka i druge važne osobe mogli da se ponašaju, kako bi ono samo moglo da se ponaša i kako oni uzajamno reaguju. U okvirima ovih modela dete procenjuje svoju poziciju i pravi planove. A u okviru svog modela i modela svoje majke pravi procenu planova vezivanja. Po ulasku u

predškolsko doba, deca iako i dalje trebaju figure koje im pružaju zaštitu, postaju sve sposobnija da se oslone na unutrašnje radne modele kako bi se osećala sigurnom i u odsustvu značajnih figura.

Istovremeno počinju da shvataju da se ciljevi i motivi osoba za koje se vezuju razlikuju od njihovih. Kako ovladavanje verbalnom komunikacijom raste, novonastale sposobnosti vode u značajne promene koje za posledicu imaju ono što je Bolbi nazvao *ciljem korigovano* partnerstvo. O čemu se zapravo radi? Kako funkcionišu i da li se menjaju unutrašnji radni modeli kod deteta predškolskog uzrasta? Teoretičar afektivnog vezivanja, Inge Bretherton (I. Bretherton, 1999) ovu promenu ilustruje sledećim primerom: dečak predškolskog uzrasta, igra se u dvorištu i čuje od oca da majka odlazi u kratku posetu rođacima. Prekida igru, kreće da traži majku i nagovora je da ga povede sa sobom. Dakle, potreba ovog dečaka za majčinom dostupnošću, ima strategiju uzimanja u obzir ne samo vlastitih ciljeva, već i majčinih. Ukoliko se ovo ponašanje uporedi sa eventualnim plakanjem ili puzanjem istog dečaka u prvoj godini u sličnim situacijama, biće jasniji pojam ciljem korigovanog partnerstva.

Ovaj koncept je takođe našao potvrdu u istraživanju grupe autora (Bretherton & Beeghly, 1982, prema Bretherton, 1991), koje pokazuje da se dečje razumevanje želja, namera i emocija drugih osoba razvija mnogo ranije nego što se nekada mislilo. Dakle, u skladu sa razvojem deteta, unutrašnji radni modeli se menjaju. Sledeći modalitet promene unutrašnjih radnih modela je promena afektivnih kvaliteta.

➤ *Promene afektivnih kvaliteta radnih modela*

Kao što je već rečeno, radni modeli mogu da ostanu afektivno stabilni, reflektujući dosledno sigurne ili nesigurne odnose. Međutim, situacija se može promeniti, tako da novorođenče koje je recimo, bilo bezbedno vezano za majku ne odraste uvek u bezbedno *vezanu* osobu.

Do afektivne promene u radnim modelima može doći, iz mnogih razloga. Prethodno adekvatni roditelj može se promeniti iz mnogo razloga (bolest, gubitak posla, rat...), može se ponašati agresivno, može pretiti samoubistvom. U svakom slučaju detetovo prethodno poverenje u njega biće poljuljano i dovešće do rekonstrukcije modela roditelja, (Bowlby, 1973). Suprotno, sa poboljšanjem životnih okolnosti, roditelj može steći kapacitet mnogo senzitivnijeg reagovanja na detetove potrebe vezivanja, što za posledicu ima reviziju modela sebe kao vrednog pažnje i modela roditelja kao brižnog. Većina istraživanja, među kojima ima i domaćih (Mihic, Zotović, Petrović, 2007), potvrđuje značaj porodičnog okruženja i kao izvora direktnih uticaja na sigurnost afektivne vezanosti, ali i kao potencijalnog medijatora ili moderator uticaja različitih drugih izvora stresnih iskustava. Potpuno u skladu sa nalazima Klarkovih (Klark & Klark, 1987) o mogućnostima izmene uticaja ranih iskustava, ova koncepcija suprotna je početnoj Bolbijevoj ideji o nepovratnom (pogubnom) uticaju ranih separacija majki i dece. Ipak, i kada se životne okolnosti drastično promene promene unutrašnjih radnih modela nisu tako jednostavne ni spontane kako je možda izgledalo. Naime, odbrambeni aspekti organizacije unutrašnjih modela, često otežavaju proces rekonstrukcije.

➤ *Otpor promenama unutar radnih modela*

Uprkos razvojnim zahtevima, unutrašnji radni modeli, nisu u stanju neprekidnog kretanja. Proces asimilacije (ideja koja je pozajmljena od Žana Pijažea) uslovljava izvestan otpor prema

promenama. Drugim rečima, reprezentacije osnovnih interakcija formiraju očekivanja i u izvesnoj meri određuju opažanje prispelih novih iskustava, tako da postoji sklonost da nove i drugačije transakcije sa ljudima budu viđene na ustaljeni, stari način. Pozitivan aspekt procesa asimilacije svakako je u činjenici da povremeni (samo povremeni) propusti figure afektivnog vezivanja u razumevanju detetovih potreba ne dovode do formiranja nepoverenja deteta u dostupnost ove figure, već se asimiliraju u postojeću *sigurnu* shemu. Naime, činjenica je da unutrašnji modeli i očekivanja dve osobe koje su u uzajamnoj afektivnoj vezi stvaraju određenu dozu sigurnosti. Kada se interaktivno ponašanje jedne osobe promeni, očekivanja druge osobe su narušena. Dešava se da ta druga osoba ne primeti ili odbije da razume partnerova ponašanja (bilo pozitivna, bilo negativna), jer ih asimiluje u postojeći model. Ovi normalni, stabilizujući procesi ipak popuštaju kada je promena ponašanja dosledna, pa osoba mora da se akomodira u odnosu na tu činjenicu, odnosno da postane svesna da stari model ne funkcioniše.

Inge Bretherton, (Bretherton,1999) vidi deo otpora promeni i u činjenici da načini delovanja i razmišljanja koji su bili pod snažnom kontrolom, vremenom postaju nesvesni, odnosno automatski. Efikasnost automatske obrade novih iskustava postavlja manje zahteva pažnji, ali dovodi i do izvesnog gubitka fleksibilnosti.

2.1.3. Da li se unutrašnji radni modeli prenose iz generacije u generaciju?

Prema teoriji afektivnog vezivanja, dete formira afektivnu vezu najpre sa osobom koja se njime bavi. Kroz odrastanje, dete ovu vezu nosi u formi unutrašnjeg radnog modela i u odraslom dobu prenosi je na partnera. Teorija takođe kaže da ovaj rano stečeni model vezivanja, osoba osim što prenosi na partnera, prenosi i na svoje dete. Da li je to tako jednostavno? Naime, verovatno je da će osoba koja je u detinjstvu stekla sigurnu afektivnu vezu, u odraslom dobu sa sopstvenim detetom, negovati takođe sigurno afektivno vezivanje. Međutim, ako je osoba stekla izbegavajući afektivni obrazac, da li će prema sopstvenom detetu biti uzdržana, hladna, čak odbacujuća. Ili će, ukoliko je okupirano vezana za svoje roditelje, u odnosu na sopstveno dete biti nedosledno responzivna, neosetljiva za potrebe deteta? Da li će ponoviti afektivni obrazac svog detinjstva ili će nastojati da svom detetu pruži kvalitetniju životnu priču? Ovo je takođe oblast kojom se istraživači afektivnog vezivanja sve više bave.

Prvo istraživanje koje se bavilo testiranjem hipoteze o transgeneracijskom prenosu obrazaca afektivnog vezivanja uradila je Meri Mein (Main et al.,1985. Main & Goldwyn, 1989), jedna od „učenica“ Meri Ejnsvort. U skladu sa očekivanjima teorije afektivnog vezivanja, ona je pretpostavila da će se jednom formirani obrasci prenositi iz generacije u generaciju. U njenim istraživanjima ovo očekivanje je potvrđeno, odnosno ustanovljena je povezanost između klasifikacije roditeljske vezanosti i klasifikacije njihove dece, tako da su roditelji sa sigurnom afektivnom vezanošću (F^{10}) imali decu tipa B, roditelji sa *odbacujućom* afektivnom vezanošću (D) decu tipa A, a roditelji sa *preokupiranom* afektivnom vezanošću (E) decu tipa C.

Mnogo komplikovanije bilo je razumeti kojim kanalima se ovaj prenos ostvaruje. Početne pretpostavke bile su da je *sadržaj* iskustava iz detinjstva ono što određuje obrazac vezanosti (deca sa negativnim sadržajima imala bi nesigurne obrasce, deca sa pozitivnim sadržajem imala bi sigurne obrasce). Nisu se potvrdile. Nalazi dobijeni na osnovu Intervjua o afektivnom vezivanju odraslih u kome su odrasli pripovedali o vezivanju za svoje roditelje (AAI, Main, 1998) vodili su do nekih novih i nešto drugačijih uvida. Istraživanja Meri Mein su osvetlila činjenicu da tek celokupna

---

¹⁰ Klasifikacija oafektivne vezanosti odraslih: F (sigurni), Ds (odbacujući), E (okupirani), Ud (nerazrešeni)

organizacija verbalizacije osobe prilikom opisivanja iskustava sa svojim roditeljima, a ne samo konkretan sadržaj iskustva iz detinjstva, određuje kvalitet prisnosti roditelja i dece u prethodnoj generaciji. Preciznije, većina roditelja u Merinom istraživanju bila je u stanju da pruži koherentan, emotivno otvoren i jasan doživljaj bliskosti sa roditeljima u periodu detinjstva, što je nazvano sigurno-autonomnom reakcijom (F). Roditelji koji su činili ovu grupu rekli su da su imali relativno sigurno detinjstvo, mada je nekolicina opisala prisnost sa roditeljima kao nedovoljnu. Koherentni intervjui roditelja, visoko su korelirali sa sigurnim ponašanjem njihove dece u *Stranoj situaciji*, bez obzira na to da li je sadržaj njihovih iskustava iz detinjstva bio pozitivan ili ne. Jednostavnije, majke čiji su intervjui klasifikovani kao koherentni su imale decu koja su bila sigurna da će od njih dobiti utehu kada im bude bila potrebna.

Suprotno ovome, manji deo intervjuisanih, grupisan kao *odbacujući* (D) pokazivao je tendenciju izbegavanja odgovaranja na pitanja iz intervjua, služeći se izjavama tipa: "Ne znam, ne sećam se." Ovi ispitanici su pravili generalizacije koje su neosnovane ili u suprotnosti sa uspomema iz detinjstva. Često su i umanjivali uticaj iskustva vezivanja na svoj razvoj. Deca ovih roditelja su u laboratorijskoj situaciji klasifikovana kao ona koja imaju tendenciju izbegavanja. Tako su se nepažnja ili izbegavanje teme o vezivanju u intervjuu podudarale sa detetovim bihevioralnim izbegavanjem roditeljske blizine i interakcije sa njim u rizičnim situacijama.

Nekolicina roditelja klasifikovanih kao *preokupirani* (E) uglavnom se prisećala konfliktnih, nikada razrešenih uspomena iz detinjstva. Najčešće, poneti sopstvenim sećanjima, previđali su postavljena pitanja i uporno prepričavali događaje koji ih i dalje ispunjavaju ljutnjom. Njihova deca su u stresnim situacijama (*Strana situacija*), pokazivala tendenciju da ih traže, ali ne i da bivaju utešena njihovim dolaskom, već da nastavljaju da plaču, besne i sl. (ambivalentni obrazac). Ova dečija potreba za bliskošću, kontaminirana besom, odgovarala je na reprezentativnom nivou beskrajno dugim pričama njihovih roditelja o nepravdi u detinjstvu koje se nisu završavale smirivanjem.

Četvrta grupa intervjuisanih roditelja klasifikovana je kao *nerazrešeni-dezorganizovani* (Ud). Ovi roditelji pokazivali su česte propuste koji su ometali tok priče (lapsusi, nerazumljiv govor...). Njihov narativ bio je povremeno bez smisla, probijali su morbidni sadržaji često bez vidljivog povoda u smislu dramatičnosti sadržaja koje iznose. Bebe ovih roditelja klasifikovane su kao *dezorijentisane* na osnovu ponašanja u *Stranoj situaciji*. Klasifikaciju su dali Main i Solomon (Main i Solomon, 1990) kako bi opisali decu sa zbunjujućim ponašanjem (dezorijentisani pokreti, nejasni izrazi, kratki gestovi straha, produžena nepomičnost i stereotipi). Mein i Hese (1990) objašnjavaju nastanak ove kategorije – figurom roditelja kao osobe koja plaši ili koja se plaši, na osnovu čega su deca u situaciji da žele roditeljsku zaštitu i ujedno da se upravo roditelja najviše plaše. Paradoks *straha bez rešenja* odgovara na reprezentativnom nivou konfuziji u verbalizaciji.

Sa ciljem procene podudarnosti između klasifikacija odraslih u Intervjuu i klasifikacija beba u *Stranoj situaciji*, M.Mein je sa grupom saradnika uradila meta - analizu niza istraživanja (18 uzoraka, preko 800 dijada) uzetih iz SAD, Velike Britanije, Izraela i Holandije (Main,1990). Pronašla je značajne korelacije između tehnike *AAI intervjua i Strane situacije*, za svaki od ispitivanih obrazaca vezivanja. Korelacije su bile visoke i nisu zavisile od toga da li je intervju zadat pre ili po rođenju deteta. Metodološki značajno bilo je otkriće da su korelacije bile veće kada su procenjivači bili obučavani pre zadavanja Intervjua. Ove korelacije su ipak bile manje u dijadi otac - dete, nego majka - dete, kao i u test situacijama na uzorcima dece predškolskog uzrasta, nasuprot situacijama sa strancem namenjenim bebama. Pet godina kasnije, radeći istraživanje zasnovano takođe na procenjivanju dece tehnikom *Strane situacije* i na procenjivanju odraslih AAI intervjuom, Meri je dobila slične rezultate. Korelacija između dečijih obrazaca afektivnog vezivanja

i majčinih obrazaca iznosila je značajnih $r=0,61$, $p<0,01$, a korelacija između dečjih obrazaca i obrazaca afektivne vezanosti očeva, iznosila je takođe značajnih $r=0,41$, $p<0,01$ (M. Main, 1985; Main & Goldwyn, 1998).

Grupa nemačkih istraživača, (Fremmer Bombik et al, prema Grossmann K & Grossmann E, 1991) je radeći na uzorku roditelja i dece u severnoj Nemačkoj, takođe koristila tehniku *AAI intervju* za ocenu vezanosti odraslih. Prema njihovim nalazima podudarnost je visoka: roditelji dece koja su procenjena kao sigurna, redovno su vrednovali vezanost, a roditelji dece koja su procenjena kao nesigurna, redovno su obezvređivali vezanost.

I u domaćoj sredini urađeno je istraživanje transgeneracijskog prenošenja afektivnih obrazaca (Stefanović-Stanojević, 2000). Preciznije, ispitivali smo povezanost između vaspitnih stavova roditelja i afektivne baze deteta. Istraživanjem su obuhvaćene tri generacije (bake, majke i decu). Istraživanje predstavlja opservacionu studiju interakcije majka-dete, praćenu testovnim procenjivanjem vaspitnih stavova roditelja. Obuhvaćeno je 90 formalno kompletnih porodica u kojima su postojale i bile spremne na saradnju sve tri generacije. Rezultati istraživanja potvrdili su većinu postavljenih hipoteza. Izvesni kvaliteti materinstva se prenose, odnosno postoji značajna povezanost između vaspitnih stavova majki u prethodnim generacijama i kvaliteta afektivne baze deteta. Majke koje imaju doživljaj prihvaćenosti u odnosu na svoje majke odgajaju decu sa optimalnom bazom rasta i razvoja. Rezultati koji se odnose na povezanost između vaspitnih stavova odbacivanja, prezaštićivanja i nedoslednosti, statistički značajno su povezani sa maladaptivnom bazom rasta i razvoja deteta. Interesantnim se čini podatak da bake imaju mnogo veći uticaj od očeva na afektivnu bazu deteta, kao i da su prvorodena deca češća u grupi sa negativnim vaspitnim stavovima i maladaptivnom bazom.

Rezultati ovog istraživanja slični su rezultatima dobijenim u tzv. kanadskom trogeneracijskom istraživačkom projektu, (Benoit, Parker, 1994). Naime, dobijeno je visoko slaganje (75%) između 81 bake, njihovih odraslih kćerki i njihove dece. Još je indikativniji procenat slaganja obrazaca (81%), dobijen u istraživanju koje je tretiralo 27 majki i njihovih psihijatrijski tretiranih adolescenata (Rosenstein, Horowitz, 1996).

2.1.4. Da li su unutrašnji radni modeli univerzalni ?

Kros-kulturni pravac istraživanja obrazaca afektivnog vezivanja sve je značajnija oblast razvoja teorije. Naime, kako je već pomenuto, istraživanja obrazaca afektivnog vezivanja sprovedena su i u drugim i drugačijim sredinama u odnosu na početni, američki uzorak M. Ejnsvort (Baltimoski uzorak). Grupa istraživača (IJendoorn & Sagi, 1999) nastojala je da proveriti održivost teorije afektivnog vezivanja upoređivanjem distribucija u različitim sredinama. Njihov projekt testirao je četiri hipoteze:

- Hipoteza o univerzalnosti: Afektivno vezivanje je univerzalni fenomen.
- Hipoteza o normativnosti: Sigurna afektivna vezanost je norma, ostali obrasci su odstupanje od norme.
- Hipoteza o senzitivnosti: Senzitivnost staratelja je odlučujući faktor kvaliteta afektivne veze.
- Hipoteza o kompetentnosti: Kvalitet afektivne vezanosti utiče na razvoj kognitivnih sposobnosti dece, na sposobnost prevazilaženja negativnih emocija, na uspostavljanje zadovoljavajućih odnosa sa vršnjacima....

Rezultati brojnih istraživanja prikazani su u tabeli br.1¹¹

Zemlja	Univerzalnost	Normativnost	Senzitivnost	Kompetentnost
Afrika				
Ganda (Ainsworth, 1967)	+	+	+	0
Gusii(Kermorian&Leiderman,1986)	+	+	+	0
Dogon (True,1994)	+	+	0	+
Hausa (Marvin et al, 1977)	+	0	0	0
Kung San (Konner,1977)	+	0	(+)	0
Effe (Morelli&Tronick,1991)	+	0	(+)	0
Kina				
Beijing (Posada, et al.,1995)	+	+	0	0
Beijin(Hu/Meng,1996)	+	+	+	0
Izrael				
Državni kibuci (Sagi, 1994)	+	+	+	+
Porodični kibuci(Sagi, 1994)	+	+	+	0
City (Sagi et al., 1985)	+	+	0	0
Japan				
Tokio (Durrett at al.,1984)	+	+	+	0
Sapporo (Takahashi, 1986)	+	+	-	0
Tokio (Vereijken,1996)	+	+	+	0

Tabela br.1: Održivost hipoteza o afektivnom vezivanju u različitim sredinama

Analiza rezultata istraživanja potvrdila je prve dve hipoteze: hipotezu o univerzalnosti fenomena i hipotezu o normativnosti. Ali i preostale dve hipoteze, po mišljenju istraživača ne treba odbaciti, već proveravati drugačijom metodološkom procedurom (van IJendoorn&Sagi, 1999). Čini se još značajnijim pogledati distribuciju obrazaca afektivnog vezivanja u različitim sredinama (tabela br.2):

Zemlja	n	Izbegavajući	Sigurni	Ambivale- ntni	Neklasifi- kovan
Afrika					
Ganda, (M.Ejnsvoort,1967)	28	18%	57%	8%	
Gusii,(Kermorian&Leiderman, 1986)	26	-%	61%	-%	
Dogon, (True,1994)	26	0%	69%	25%	23%
Kina					
Beijing, (Hu & Meng,1996)	31	16%	68%	16%	
Izrael					
Državni kibuci (Sagi et al., 1985,1995)	104	7%	56%	37%	
Porodični kibuci (Sagi, 1995)	25	0%	80%	20%	
City (Sagi et al., 1985)	36	3%	80%	17%	
Japan					
Tokyo (Durrett et al., 1984)	39	13%	61%	18%	8%
Sapporo, (Takahashi, 1986)	60	0%	68%	32%	
Zapadna Evropa					
9 uzoraka (vanIJendoorn&Kroonenberg,1988)	510	28%	66%	6%	
SAD					

¹¹ Detaljnije o ovim istraživanjima u Stefanović-Stanojević, 2007

21 uzorak (van IJzendoorn, 1992)	1584	21%	67%	12%	
----------------------------------	------	-----	-----	-----	--

Tabela br. 2: Distribucija obrazaca afektivnog vezivanja u različitim sredinama

Budući da je navedenim istraživačkim rezultatima potvrđena u mnogim i različitim sredinama u odnosu na početnu (Baltimor, 1961), klasifikacija Meri Ejnsvort još jednom dokazuje univerzalnost (van IJzendoorn, 1999), ali ukazuje i na značajna, verovatno kulturološki uslovljena odstupanja, što je potvrđeno i istraživanjima u domaćoj sredini (Stefanović-Stanojević, 2007). Generalno gledano mogli bi reći da sve distribucije van Zapadne Evrope i Amerike imaju naglašeniji *ambivalentni* od *izbegavajućeg* obrasca. Naravno, da je ovo objašnjivo razlikama u načinu života, u smislu da je u uslovno rečeno siromašnijim sredinama zavisnost naglašena životnim uslovima: decu čuvaju bake, odrasla deca žive sa roditeljima, jednom rečju model porodice je širi i komplikovaniji. U prilog razlikama navedimo i rezultate istraživanja obrazaca afektivnog vezivanja kod dece urađenog u domaćoj sredini, (Stefanović-Stanojević, 2000). Budući da je istraživanje urađeno AQS testom afektivne vezanosti Votersa i Dina, (Waters&Deane,1985) koji govori o kvalitetima dobre, odnosno loše baze, nismo u prilici da rezultate direktno uporedimo. Ipak: dobroj bazi (sigurna afektivna veza) u našem istraživanju pripalo je 47% ispitivanog uzorka, a maladaptivnoj 10%. Značajnih 43% nalazi se *negde između* na kontinuumu od optimalne do maladaptivne baze rasta i razvoja, što kroz dalju analizu upućuje na ambivalentnu afektivnu vezanost. Izgleda da je i u našoj sredini naglašeniji ambivalentni obrazac afektivnog vezivanja dece u odnosu na izbegavajući afektivni obrazac. Istraživanja urađena u periodu između prvog i drugog izdavanja monografije delimično potvrđuju ovu pretpostavku, ali upozoravaju i na porast dezorganizovanog obrasca u sredinama izloženim tranzicionim promenama¹². (Stefanović-Stanojević, 2007)

Rezultat koji osim što govori o kulturološkim razlikama otvara i pitanje značenja svakog od obrazaca u svetlu prilagođenosti kulturi. Preciznije da li su ambivalentno afektivno vezana deca jednako neprilagođena i nesrećna u sredini u kojoj čine preko 30% populacije (Izrael, Japan, Srbija) i u sredini u kojoj čine zanemarljivih 6% populacije (Zapadna Evropa)?

2.2. Razvoj afektivnog vezivanja kroz životni vek

2.2.1. Period novorođenčeta i rano detinjstvo

Na stranama koje slede, teorija afektivnog vezivanja predstavljena je kao celoživotna teorija emocionalnog razvoja. Skiciran je razvoj osećajnosti počev od najranijih dana, preko adolescentskog perioda do perioda zrelosti. Takođe, načinjen je pokušaj razumevanja ljubavnih odnosa iz ugla afektivne vezanosti, kao i pokušaj sagledavanja obrazaca afektivnog vezivanja u svim pomenutim razvojnim modalitetima.

Džon Bolbi nas je zadužio idejom da beba čoveka, baš kao i druge bebe u životinjskom svetu, poseduje primarnu potrebu za kontaktom sa drugom odraslom osobom, najčešće majkom. Mladunci drugih životinja, svoju potrebu ostvaruju vešajući se o majku (npr.majmuni) ili prateći je (guske, patke..), čime obezbeđuju njenu gotovo neprekidnu blizinu. Čovečja jedinka rađa se fizički nezrela i bespomoćna. Naravno nije u stanju da se okači o majku, a još manje da je prati. Da li fizička

¹² Istraživanja su rađena: 2002, 2004, 2005. godine u Nišu. Pregled rezultata objavljen je u Stefanović-Stanojević, 2007

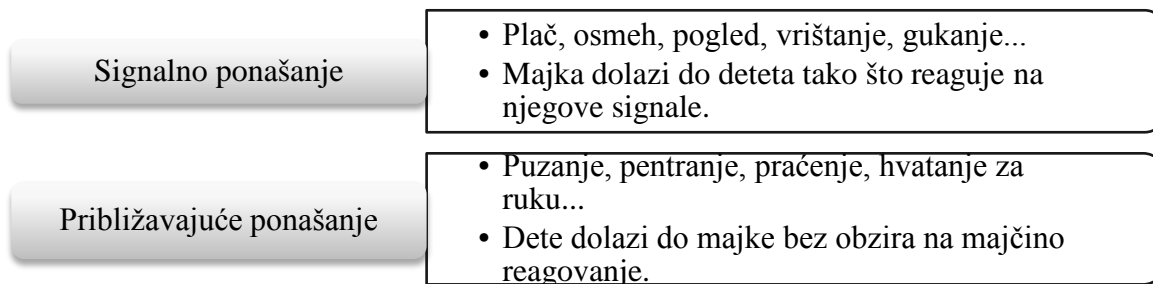
bespomoćnost ljudske bebe, znači da je indisponirana za preuzimanje inicijative u uspostavljanju kontakta sa majkom? Odnosno, kako ljudska beba može da utiče na količinu vremena koje će joj biti posvećeno?

Bolbi je samo nagovestio, a istraživači posle njega razradili - ideju da ljudska beba poseduje izvesne socijalne moći, koje joj obezbeđuju određenu inicijativu u uspostavljanju kontakta sa majkom. Ova postavka, se nešto kasnije, razrađuje u tekstovima H. Rejnold (H.Rheingold, 1991): "Od samog svog rođenja, odojče poseduje čulne modalitete koji mu omogućavaju osetljivost na stimuluse, odnosno na socijalne objekte iz okruženja. Posmatranje dece u najranijim fazama razvoja, redosled razvojnog napretka i eksperimenti se slažu u tome da odojče može da vidi i čuje ljude, da može da ih miriše, da oseti njihove dodire. Ukoliko se socijalni objekti razmatraju kao kolekcija stimulusa, jasno je da je ljudsko odojče biološki opremljeno da oseća ljude." Ne samo da je osetljivo na stimuluse koje mu upućuju odrasli, ljudsko odojče na njih i odgovara. Dakle, beba odraslima upućuje signale: čuveni *socijalni osmeh*¹³ pojavljuje se već u trećoj - četvrtoj nedelji, plač još ranije. Naravno socijalni signali još uvek ne znače da je došlo do afektivne vezanosti, beba se prvih meseci osmehuje svemu što odgovara geštaltu ljudskog lika, tek postepeno učeći da razlikuje majčin lik. U svakom slučaju, bebinom osmehu ili plaču teško je ili nemoguće odoleti. U odnosu na ove signale majka se orijentiše: hrani bebu, presvlači, uzima u naručje. Majčina responzivnost u odnosu na signale bebe, ključna je determinanta postepenog razvoja afektivne vezanosti. Dakle, afektivno vezivanje se začinje kad dete svoj socijalni odgovor počne da uslovljava, individualizira, kroz vezivanje za određenu osobu u okruženju. Ovaj proces je oformljen već u šestom mesecu života bebe: sa šest meseci ona razlikuje majku kao figuru emocionalne vezanosti i manifestuje to praćenjem njenih pokreta, auditivno i vizuelno. Beba sluša i odgovara drugačije na glas majke; plače drugačije kada ona izlazi iz sobe u poređenju sa drugim osobama iz okruženja; pozdravlja je drugačije i počinje da pruža ruke kada joj majka prilazi. Afektivno vezivanje u ovom periodu Bolbi opisuje i kao *samonavodeću napravu* u kojoj je dete programirano da se fokusira na roditelja sa ciljem da održi blizinu, (Bowlby,1969). Tokom sledeća tri meseca, njihova afektivna veza se ustaljuje i sa devet meseci kao da je najčvršća i najjača. "U devetom mesecu je najjače pribijanje uz majku posebno kad je beba uznemirena ili je u prisustvu nepoznate osobe," (Bowlby,1969). Na osnovu ovako formulisanih teorijskih očekivanja, koncipiran je prvi instrument za klasifikaciju individualnih razlika u odgovorima dece na nepoznatu osobu (*Strange Situation*, Ainsworth&Witting,1996), o kome je već bilo reči.

Razvoj afektivne vezanosti posredovan je i određenim formama ponašanja. To su *dozivanje, plakanje, tepanje, osmehivanje, prijanjanje i traženje*. U ranoj verziji teorije afektivnog vezivanja, smatralo se da ovih pet obrazaca ponašanja određuju kvalitet vezanosti. U novijoj verziji postulirano je da se u starosti deteta od 9 do 18 meseci ovi obrasci inkorporiraju u složeniji kontrolni sistem. Novu verziju Bolbi naziva *teorijom kontrole ponašanja*. Prema ovoj teoriji, ponašanja afektivnog vezivanja dele se u više kategorija, od kojih će dve biti pomenute (grafikon br. 3):

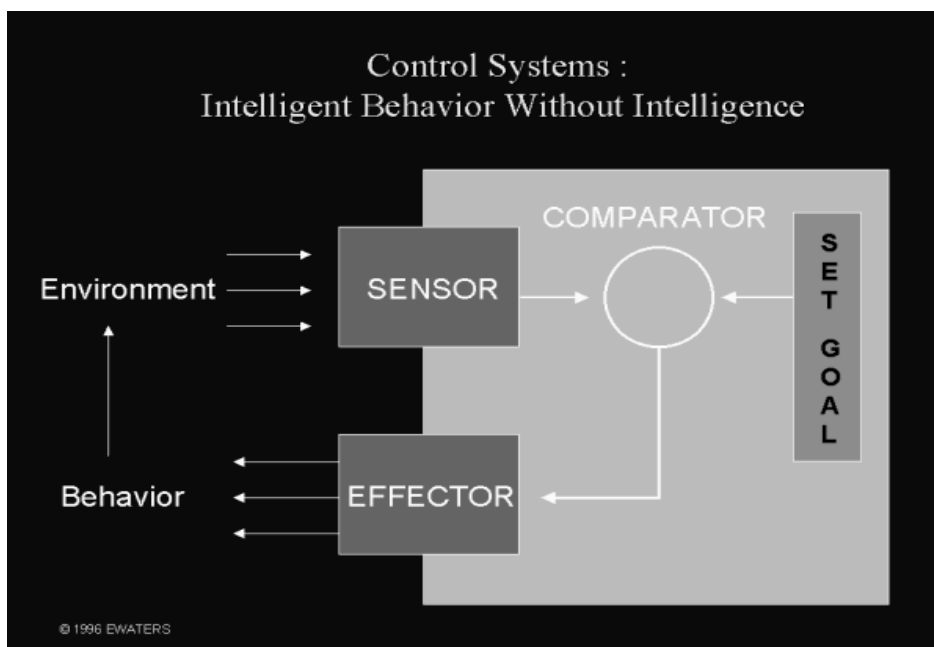
---

¹³ *socijalni osmeh* je tzv. *prvi organizator* razvoja. Tada se dete po prvi put smesi u funkciji komunikacije i taj osmeh nije namenjen samo majci, već bilo kom ljudskom liku koji se nađe u okolini. To znaci da dete jos uvek ne raspoznaje majku kao poseban "objekat" i ne razlikuje je od drugih lica (Špic, 1965).

Grafikon br. 3: Ponašanje afektivne vezanosti deli se u dve kategorije

Onoliko koliko su signalni vidovi ponašanja određivali kvalitet prvih šest meseci, toliko će približavajuće ponašanje postati uslov daljeg razvoja afektivne vezanosti. U drugoj polovini prve godine dete počinje da se kreće, najpre puzeći, a onda čineći prve korake. Pojava detetove pokretljivosti povlači za sobom mnogo složeniji sistem komunikacije, što je i dalje u funkciji razvoja afektivne veze. Dete sada ima mogućnost izvesnog kontrolisanja situacije: može da ode do majke, da je prati iz sobe u sobu, da svojom aktivnošću rešava neizvesne situacije. Majka, pak, sada ima potrebu da zna da će se dete okrenuti prema njoj u vreme opasnosti i da će biti u stanju da signalizira protest ili žalost ukoliko ga ona ostavi na nekoliko minuta. Sistem afektivne vezanosti na ovom stadijumu, Bolbi naziva *postavljanjem cilja* (set-goals) koji upoređuje sa funkcionisanjem termostata zbog kontrole po principu feed-backa (graf. br.4).

Grafikon br. 4: Kontrolni sistem

Postavljanje cilja, za dete znači držati se blizine majke, odnosno biti joj "dovoljno blizu." Dete majku koristi kao bazu sigurnosti za eksploraciju sredine, kada su pretnje u okruženju prisutne, ali ne izrazite. Međutim, ono pokazuje jasni separacioni protest ili signalizira opasnost kada su pretnje izrazitije. Pred roditeljem je mogućnost komplementarno negujućeg ponašanja, koje parira

ili bi trebalo da parira privrženom ponašanju deteta. Na primer, stavljeno u novu situaciju, dete će kroz socijalne signale, kroz kontakt sa majkom, nastojati da organizuje sopstveno ponašanje, u smislu dalje eksploracije ili povlačenja. Ovako sagledana interakcija roditelj-dete (kroz aspekt nadziranja i regulacije udaljenosti), prostor je sa mnogo mogućnosti za problematične situacije. Recimo, preterano anksiozni roditelj može kočiti detetova istraživačka ponašanja, čineći da se ono oseća kruto i neslobodno; dok obrnuto, zanemarujući roditelj može zakočiti eksplorativna ponašanja nedostatkom obezbeđenja sigurne osnove afektivne vezanosti, što takođe može voditi doživljaju ostavljenosti.

I ovo je zapravo faza u kojoj se dešava konačna konceptualizacija interne mape, odnosno *unutrašnjeg radnog modela*. Da bi objasnio kako odnosi vezanosti roditelj - dete postaju postepeno svojina samog deteta, Bolbi je iz kognitivne psihologije preuzeo koncept unutrašnjih radnih modela. Pretpostavio je da dete internalizuje svoja iskustva sa figurama vezanosti i da ih čuva u dugoročnoj memoriji. Obrasci interakcije su po njemu, uglavnom nesvesni i teže da asimiluju nove informacije (Bowlby, 1988).

Tokom druge godine života i veći deo treće godine, ponašanje afektivne vezanosti nije ništa manje izraženo nego u prvoj godini. Jedina promena tiče se toga da dete postaje svesno da je razdvajanje neophodno. Ipak do kraja treće godine kod većine dece traženje bliskosti je očigledno i uporno. Na ovoj činjenici su bazirani brojni instrumenti za procenu afektivnog vezivanja u ranom detinjstvu. Jedna od najčešće korišćenih tehnika je set pitanja o afektivnoj vezanosti - AQS instrument (Attachment Q Set, Waters, 1985). Podrazumeva višesatnu opservaciju odnosa deteta sa majkom u njihovom prirodnom okruženju i nakon toga procenjivanje odnosa kroz 90 pitanja vezanih za kvalitet afektivne veze. Instrument zapravo procenjuje kvalitet ovog odnosa na kontinuumu od optimalne do maladaptivne baze rasta i razvoja deteta.

2.2.2. Srednje detinjstvo

Istražujući afektivnu vezanost nakon ranog detinjstva, Meri Ejnsvort period oko četvrtog rođendana deteta, označava kao *partnerstvo sa korigovanim ciljem*, za čiji nastanak je odlučujući dalji razvoj govora i hodanja. Iako je govor počeo da se razvija u prethodnoj fazi, sada dalji napredak detetove veštine govora pomaže detetu da saopšti sopstvene planove i želje i olakša dogovor sa majkom, odnosno roditeljima. Poverenje u stabilnost ovog međusobnog razumevanja ugrađuje se u detetov radni model odnosa sa majkom i omogućuje mu da toleriše razdvajanje od majke na duže vreme i sa manje tuge. Partnerstvo sa korigovanim ciljem označava detetovu novo formiranu sposobnost da u svoj obrazac afektivne vezanosti uklopi i potrebe roditelja, odnosno značajnih drugih. Slično je i sa hodaњem: kvalitativni napredak u kretanju, od nesigurnog geganja do hodaњa i trčanja - omogućuje detetu da ispita prošireni svet, da dođe u vezu sa vršnjacima, eventualno se izloži opasnosti daleko od svoje baze sigurnosti, ali i vrati u bezbednu zonu po svojoj želji. Jednom rečju, posle treće godine deca mnogo bolje prihvataju privremeno razdvajanje od majke i počinju da se igraju sa vršnjacima. Afektivna veza u ovom novom obliku (manje intenzivna, ali dosledna), perzistira kroz čitav osnovno-školski period.

Takođe, karakteristično za period tzv. srednjeg detinjstva je i da dok su instrumenti za procenjivanje *attachmenta* u periodu odojčeta, ranom detinjstvu, a i kasnije i u odraslom dobu već prilično rasprostranjeni i razrađeni, primetan je nedostatak testova za procenjivanje afektivne vezanosti u periodu srednjeg detinjstva. Tek jedan test bio je dostupan autoru monografije u periodu pripreme prvog izdanja. Reč je o instrumentu izraelske istraživačice (AEEG, *Autobiographical*

Emotional Events Dialogues, Nina Koren Karie, 2000). Ovaj test procenjuje dijalog između majke i deteta, a povodom događaja prilikom kojih je dete osećalo tugu, sreću, strah ili ljutnju¹⁴.

U periodu između prvog i drugog izdanja monografije, pojavili su se i drugi testovi kojima se procenjuje afektivna vezanost dece osnovno-školskog perioda i tako obezbeđuje razvojni kontinuitet u testovnoj ponudi. Iz sada mnogo bogatije ponude opredelili smo se za *obogaćivanje* monografije intervjuom: *The Child Attachment Interview* (CAI, Mary Target; Peter Fonagy; Yael Shmueli-Goetz, 2007), jer smatramo da omogućava svestraniji pogled na afektivnu vezanost perioda srednjeg detinjstva, a na osnovu činjenice da je razvijen iz više instrumenata u osnovi kojih su različiti modeli procenjivanja. Pomenućemo najznačajnije: AAI (Main, Kaplan, Casidy, 1985) u kome se analizira narativ i SSP (Luborsky & Crits-Christoph, 1990, prema Target; Fonagy; Shmueli-Goetz, 2007) koji naglasak stavlja na ponašanje u aktuelnom odnosu afektivnog vezivanja i na niz specifičnih epizodnih priča. Novi intervju razvijen je za decu uzrasta 7 do 12 godina i aktivira njihov *attachment* sistem pitanjima koja se odnose na davanje važnih informacija za procenjivanje kvalitet afektivne vezanosti¹⁵.

Nakon drugog izdanja monografije domaća stručna javnost dobija priliku da se upozna sa još par testova koje su razvili Howard i Miriam Steel (Afect Task, Friend and Family Interview¹⁶), a koje tek očekuje šira upotreba i provera u domaćim uslovima.

2.2.3. Dominantni obrasci afektivnog vezivanja dece

Ili: Priča o značajnosti ranih odnosa majka-dete, na novi način

Nakon perioda tzv. bolbijizma usledile su godine promišljanja i analiziranja individualnih razlika. Džon Bolbi (Bowlby, 1969) nastoji da individualne razlike sagleda u svetlu kvalitativno različitih interaktivnih iskustava deteta. Determinišući kvalitet interakcije Bolbi određuje kao kvalitet sigurnosti odnosno nesigurnosti deteta u osobu koja se njime bavi. Kvalitet sigurnosti karakteriše decu koja traže i dobijaju zaštitu, osiguranje i prijatnost kada su uznemirena, koja istražuju samopouzdanje i optimistično, svesna podrške i dostupnosti onoga ko brine o njima. Nesigurni kvaliteti se razvijaju kada ponašanje afektivnog vezivanja naiđe na odbacivanje, nekonzistentnost ili čak pretnju. Negativne reakcije majke ova deca doživljavaju kao lični nedostatak i otklanjaju strategijom koju Bolbi naziva odbrambenim isključenjem. Međutim, loši unutrašnji modeli, međutim, nisu samo hladne, odbacujuće majke. Ovaj pojam, prema Bolbiju obuhvata i različite obrasce neurotične afektivne vezanosti. Suština anksiozne ili neurotične vezanosti za Bolbija je održavanje vezanosti sa onim ko neguje dete, a ko je nepredvidiv.

Bolbijeve modele afektivne vezanosti, preuzela je Meri Ejnsvort (1967), potvrdila eksperimentalnom procedurom i značajno razradila. Dakle, kroz svakodnevna iskustva sa majkom dete formira jedan od sledećih modela afektivnog vezivanja:

TIP "A" ili nesigurna / izbegavajuća afektivna vezanost (radni model majki kao dosledno nedostupnih)

¹⁴ Test je detaljno predstavljen u delu koji se bavi tehnikama istraživanja

¹⁵ Test je detaljno predstavljen u delu koji se bavi tehnikama istraživanja

¹⁶ Tehnike su detaljno predstavljene u delu koji se bavi istraživačkim tehnikama

Nesigurne, povučene bebe kroz svoja svakodnevna iskustva razvijaju radne modele majki kao dosledno odbijajućih. Majka, dakle, dosledno ne reaguje na potrebe deteta. Pri tom ona može biti prisutna i voditi o detetu računa na određen način, nimalo povezan sa emocijama i signalima koje dete šalje. Ovo rano osećajno lišavanje Bolbi i istraživači pre Bolbija, vezivali su za separaciju deteta od majke, te je stoga poznato i kao fenomen hospitalizma. U istraživanju Meri Ejnsvort, po prvi put, isti simptomi se identifikuju i u formalno kompletnoj porodičnoj sredini.

Naučeno ponavljanim iskustvima da majka neće odgovoriti na njegove potrebe, dete ovog tipa razvija karakterističan unutrašnji radni model. Tačnije razvija sliku o sebi kao o biću koje ne vredi dovoljno, a sliku o svetu kao o mestu koje nije sigurno, ni njemu naklonjeno. Od daljih razočaranja štiti se odbrambenom ravnodušnošću, podizanjem „oklopa“ između sebe i drugih, postaje zatvoreno, distancirano, oslonjeno uglavnom na sebe...

TIP "B" ili sigurna afektivna vezanost (radni model sigurne majčine dostupnosti)

"Sigurno dete ima unutrašnji radni model responzivnog, pouzdanog roditelja koji može pružiti ljubav i sebe kao bića dostojnog ljubavi i pažnje i nosi ove pretpostavke kao zaštitni znak u svim drugim odnosima", (Bowlby, 1988). Kvalitet ranog iskustva sa majkom, sigurno afektivno vezanih beba mogli bi označiti kao doslednu dostupnost i responzivnost majke na signale deteta. Bebe sa sigurnom afektivnom vezom, zahvaljujući ponavljanim iskustvima majčine osećajne responzivnosti stiču sigurnost u majku, odnosno razvijaju model sigurne majčine dostupnosti. Dakle, formiraju sliku o sebi kao o bićima koja zaslužuju ljubav i pažnju majke, a sliku o svetu kao o mestu koje je sigurno, udobno i u kome za njih ima mesta. Sa poverenjem u svet i u sebe ove bebe odrastaju u sigurnu decu.

TIP "C" ili nesigurna / ambivalentna afektivna vezanost (radni model nedosledne majčinske dostupnosti)

Nesigurne, ambivalentne bebe razvijaju radni model majki kao nedosledno dostupnih. Beba je nesigurna u dostupnost majke, jer majka selektivno reaguje na njene signale. Prema teorijama učenja neredovni, nepredvidljivi režim potkrepljivanja održava ponašanje, u ovom slučaju afektivno vezivanje. Unutrašnji radni model ovde neće biti zasnovan na reprezentaciji sebe i drugih, već na borbi na koju dete mora da pristane, ne bi li za sebe obezbedilo minimum pažnje i naklonosti majke. Posledice zasnivanja ovakvog radnog modela su višestruke: pre svega, beba razvija izraženije emocionalno vezivanje za majku (emocionalno zavisna, tzv. lepljiva deca). U strahu da će izgubiti majku, beba je i pojačano nadgleda, kontroliše. Naravno, sva ova pažnja usmerena ka majci znači nedovoljno pažnje, interesovanja za sredinu (slabiji razvoj istraživačkih sposobnosti). Neki nalazi sugerišu i postojanje povezanosti između nesigurno ambivalentnog oblika vezivanja i nižeg stepena razvijenosti intelektualnih sposobnosti (Cassidy & Berlin, 1994). Subjektivno iskustvo koje beba tako stiče takođe nije optimalno. Jer, slabije istraživanje sredine može da uslovi pojavu straha od sredine. Dakle, ova biološka adaptacija ne vodi bebu i u psihološki adaptivnu situaciju (Lamb, M., Thompson, R.A., Gardner, W.P., & Charnov, E.L., 1985).

TIP "D" ili Nesigurno dezorijentisane bebe (nekonzistentan, konfuzan radni model)

Iako ovaj obrazac nije bio uključen u prvobitni klasifikacioni sistem, počev od istraživanja Meri Ejnsvort, preko brojnih drugih istraživanja afektivne vezanosti, jedan broj dece nije se mogao svrstati ni u jednu od ponuđenih kategorija. Budući da se radilo o manje od 5% dece, istraživači su ih uglavnom svrstavali u kategoriju "neklasifikovani". Tek su istraživanja na kliničkoj populaciji (Radke - Yarow, M. at al. 1985) evidentirala značajno veći procenat dece koju je teško svrstati u postojeću tripartitnu konceptualizaciju i time iznudila potrebu formiranja nove kategorije. Zapravo, radilo se o ponašanjima koja *nisu* ponašanja afektivne vezanosti i otuda nisu tipična ni za sigurni ni za neki od nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti. Osnovni indikator za klasifikaciju deteta u D grupu je neobično, bizarno ponašanje koje se ne pojavljuje u svim epizodama, već samo u situacijama ponovnog sastajanja sa majkom. Tačnije, u situaciji ponovnog susreta, evidentira se da kod jednog broja dece ne postoji koherentna organizacija, ne postoji strategija za izlaženje na kraj sa stresom. Na primer, dete pokušava da se penje po zidu ili se neočekivano ukoči - u svakom slučaju ponašanje je bizarno.

Istraživači smatraju da ova deca roditelje dožive kao uplašene ili kao zastrašujuće. Uplašeni roditelji svojim strahom uznemiravaju, odnosno onemogućavaju dete da proverom facijalne ekspresije roditelja utvrdi da se nalazi u bezbednom okruženju. Dakle, dete sa njihovog izraza lica čita strah i to ga onespokojava i parališe u koncipiranju ikakve strategije. Sa druge strane, zastrašujući staratelj je najčešće i prema detetu agresivan (svejedno da li se radi o fizičkoj agresiji) i dovodi dete u situaciju da se plaši onoga ko bi trebalo da mu bude sigurno utočište.

I u jednoj i u drugoj situaciji, dete se dovodi do dileme koju istraživači nazivaju *strahom bez rešenja*. Drugim rečima roditelj koji je izvor detetove uznemirenosti trebalo bi da bude i izvor sigurnosti, a nije. Time je dete dovedeno do paradoksa – želje za roditeljskom blizinom i istovremenog užasavanja od moguće blizine. Ukoliko zamislimo da dete koristi roditelja kao ogledalo u kome se ogleda i nastoji da razume sopstvene postupke, onda možemo reći da dezorganizovano dete gleda u ogledalo slomljeno u hiljadu parčića. To je mnogo ozbiljniji poremećaj od npr. naučene bespomoćnosti, jer dete ovako formira model sebe, a ne model situacije.

Ovako opisane smernice za određivanje dečijeg D statusa vezanosti, omogućile su uspešno razvrstavanje zlostavljane i nezlostavljane dece u uzorku siromašne dece (Carlson, V. at al, 1998), kao i uspešniju predikciju u okviru kalifornijskog uzorka srednje klase (Ainsworth & Eichberg, 1989). Proučavanja na Berkli univerzitetu o kojima saopštava Meri Mejn i tzv. *Charlottesville studija* (Ainsworth, M. & Eichberg, C.G. 1991, prema Bretherton, 1991), potvrđuju postojanje iracionalnog, odnosno nesistematskog mišljenja kao odgovora na traumu kod roditelja dece tipa D. Važno je pomenuti da je u *Stranoj situaciji* uvek moguće kod deteta D tipa identifikovati i sekundarnu organizaciju AV (sigurnu, izbegavajuću ili ambivalentnu). Ovo ide u prilog pretpostavci da je D obrazac nastao *raspadom* neke početne organizacije, ali i daje smernice o pravcu psihoterapijskog rada.

I mada zaključak da kvalitet odnosa sa majkom dominantno određuje obrasce afektivnog vezivanja delimično vraća na Bolbijevo naglašavanje značaja ranih iskustava, ovoga puta naglasak nije na zabrani separacije majke i deteta, već je naglasak na kvalitetu ove interakcije i posledičnom procenjivanju interakcije koja obezbeđuje detetu bolju bazu daljeg rasta i razvoja.

Ili kako je to sagledao jedan od novijih teoretičara afektivnog vezivanja: "Osećaji sigurnosti i poverenja su reperi za razlikovanje odnosa vezanosti od drugih emocionalnih veza. Jer, samo *ako i kada* smo sigurni, možemo da se krećemo iz sigurnosti koju pruža partner i sa poverenjem uključujemo u druge aktivnosti", (Weiss, 1994).

2.3. Afektivna vezanost posle detinjstva

"Poverenje u dostupnost i podršku osobe za koju smo vezani, prema teoriji afektivnog vezivanja, predstavlja značajan uslov sigurnog funkcionisanja u toku čitavog životnog veka osobe," (Bowlby, 1969). Već je osnivač teorije afektivnog vezivanja pretpostavio da rano formirani modeli vezanosti predstavljaju trajni kapital osobe, da stabilni i otporni na promene (posredstvom mehanizma unutrašnjeg radnog modela) perzistiraju kroz čitav životni vek, utičući na oblikovanje svih naših odraslih relacija. Bolbi je takođe pretpostavio da sa stvaranjem partnerskih emotivnih odnosa u odraslom dobu, emotivni partneri preuzimaju poziciju primarnih figura vezanosti i dospevaju do vrha hijerarhije. Najkraće rečeno, Bolbi je teoriju odraslog afektivnog vezivanja zadužio sledećim premisama:

- Afektivne veze prisutne su u celom ljudskom veku.
- Romantični partneri su figure na koje se u odraslom dobu, prenosi rani obrazac afektivne vezanosti.

Čitav dalji razvoj teorije afektivnog vezivanja bazirao se na teorijskoj razradi i empirijskoj proverbi navedenih pretpostavki. Na temelju prve Bolbijeve pretpostavke izgrađena je nova teorijska oblast, *oblast odraslog afektivnog vezivanja*, a na temelju druge Bolbijeve pretpostavke nastaje takođe nova istraživačka oblast, *oblast partnerskog afektivnog vezivanja*.

Za razvoj odraslog afektivnog vezivanja prevashodno su zaslužni istraživači sa kalifornijskog Berkli univerziteta, (Main, Casidy, Kaplan, 1985). U centru njihovog istraživanja bilo je nastojanje da se kod odraslih osoba utvrde kvalitete primarnih afektivnih veza. Nešto manje istražene, ali ne i manje značajne su oblasti adolescentnog afektivnog vezivanja, kao i oblast afektivne vezanosti osobe sa drugim, značajnim osobama.

2.3.1. Afektivna vezanost odraslih ili

Šta se dešava sa primarnom afektivnom vezom u odraslom periodu

Mary Main, Adult Attachment Interview

Oblast odrasle afektivne vezanosti, iako teorijski apostrofirana već u radovima osnivača teorije, decenijama je bila zapostavljana u korist istraživanja dečije afektivne vezanosti. I mada je Džon Bolbi isticao celoživotnu perspektivu teorije, u njegovom radu nalazimo tek nekoliko rečenica na osnovu kojih bi mogli razumeti ispoljavanje i funkcionisanje odraslih afektivnih veza. Često citirana Bolbijeva izreka o afektivnom vezivanju *od kolenke pa do groba* bila je mnogo više hipoteza nego empirijski proveravana činjenica. Verovatno zbog toga, nastavljači teorije afektivnog vezivanja u svojim ranim istraživanjima slede Bolbijev i Ejnsvortin osnovni fokus interesovanja usmeren ka deci i istražuju razvojne korene sistema afektivnog vezivanja, ispitujući dečiju vezanost za roditelje, posebno za majke.

Tek sredinom 80-tih godina prošlog veka započinju intenzivnija istraživanja afektivne vezanosti adolescenata i odraslih osoba. Prvo takvo istraživanje započela je studentkinja Meri Ejnsvort: Meri Mein sa saradnicama (Main, Kaplan, Casidy, 1985) sa ciljem da ustanovi, ne samo stilove vezanosti dece, već i njihovih roditelja. Fokusirajući se na unutrašnje radne modele vezanosti kao koncepte koji deluju tokom čitavog životnog ciklusa i razvijajući metodologiju za njihovu procenu kod odraslih, Mein i njeni saradnici su podstakli razvoj nove faze u oblasti teorije i istraživanja vezanosti.

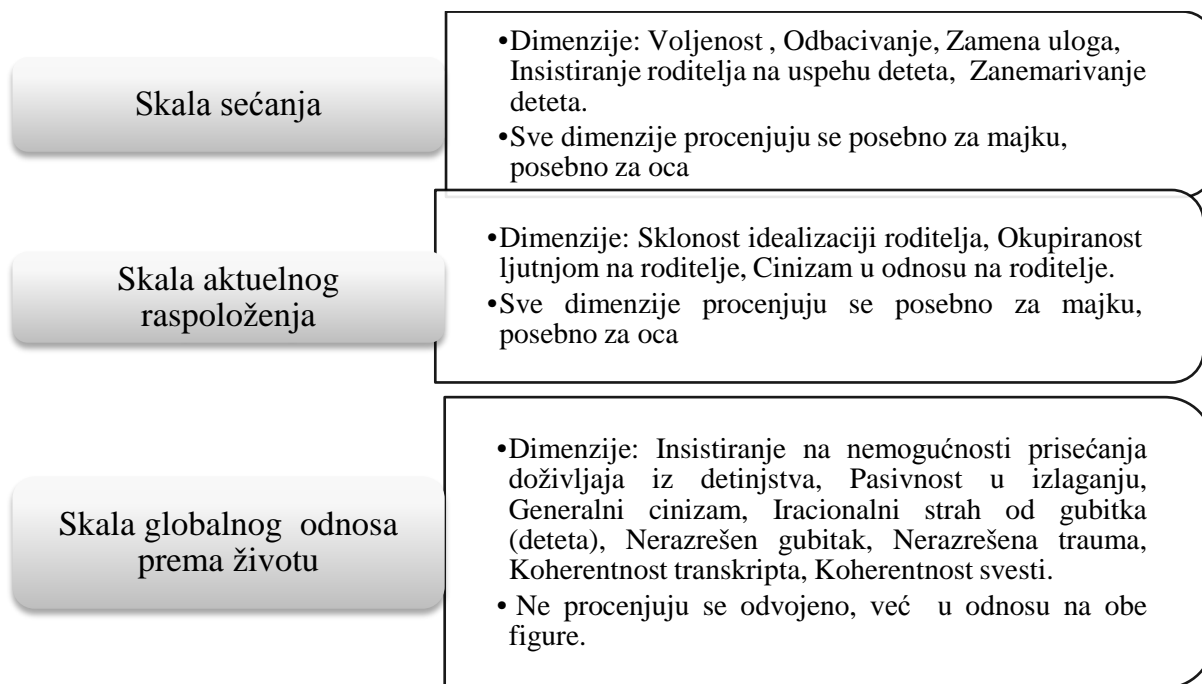
Preciznije, Meri Mejn i njene kolege uspevaju da naprave sada već čuveni *Intervju za procenu afektivnog vezivanja odraslih* (Adult Attachment Interview, AAI; George, Kaplan & Main, 1985; Main & Goldwyn, 1984, prema Cassidy, 1994), tehniku koja detektuje prirodu ranih afektivnih odnosa na osnovu intervjua sa odraslim osobama. Budući da je u osnovi ove tehnike koncept perzistiranja afektivnih veza od ranih dana do zrelog doba, objašnjenje instrumenta će i sam koncept učiniti jasnijim.

Pre svega, u odnosu na dotadašnje usmeravanje pažnje na konkretno ponašanje u opserviranom odnosu, Meri i saradnici odlučuju da svoje interesovanje usmere ka nivou *reprezentacije*. Umesto izvornog ispitivanja u detinjstvu oni pribegavaju rekonstrukciji i elaboraciji događaja iz detinjstva u odraslom dobu, a na osnovu pretpostavke da je već sama organizacija verbalizacije psihološki značajna varijabla koja se može operacionalno analizirati preko brojnih indikatora. Konstrukcija instrumenta kao i sistema procenjivanja, bazirana je na postavkama teorije afektivnog vezivanja. To pre svega podrazumeva koncept unutrašnjih radnih modela, odnosno uzimanje u obzir činjenice da deca ove modele počinju da razvijaju u ranim godinama života, da modeli upravljaju ne samo ponašanjem, već i verbalnim i afektivnim izražavanjem, da delimično funkcionišu i nesvesno, da je nivo formalnih operacija dovoljan uslov za promišljanje o značaju unutrašnjih radnih modela za razvoj ličnosti i na kraju da obrazac vezivanja može biti promenjen i bez vidljivih promena u konkretnom odnosu.

AAI je polustrukturirani, klinički intervju. Sastoji se iz 15-ak pitanja fokusiranih na rana iskustva afektivnog vezivanja. Intervju počinje postavljanjem određenih zadataka pred subjekta: da izabere pet prideva kojima će opisati svoja iskustva iz detinjstva i da ih ilustruje konkretnim sećanjima, da kaže ko se o njemu brinuo u situacijama u kojima se inače angažuje sistem afektivnog vezivanja (tuga, bolest, separacije, gubitak...), da proceni značaj roditeljskog ponašanja za razvoj sopstvene ličnosti. I to je kontekst u kome se dalje razvija intervju. Dobijeni materijal se "prevodi" i analizira i kao neposredni sadržaj o iskustvima osobe, ali i kao nesvesni ili bar nenameravani kvalitet izlaganja. Recimo, procenjuju se koherentnost i konzistentnost u izlaganju osobe. Osnovna stavka u procenjivanju je sposobnost osobe da da celovitu, uverljivu i smislenu skicu svog detinjstva i uticaja detinjstva na razvoj ličnosti.

Intervju je razvijen na osnovu analize 44 razgovora sa roditeljima za čiju decu je već urađena klasifikacija na osnovu *Strane Situacije*. Analiza pomenutih razgovora napre je identifikovala sadržaje na osnovu kojih je moguće klasifikovati decu, a zatim i specifične razlike u kvalitetu izlaganja. AAI intervju je upravo razvijen za merenje ovih elemenata. Sistem je sačinjen pre 15 godina, ali nikada nije publikovan. Razlog je neophodnost ekstenzivnog treninga za beleženje i ocenjivanje.

Za procenjivanje se koristi više setova skala:

Grafikon br. 5: Dimenzije afektivnog vezivanja odraslih

Konačna ocena intervjuja zasnovana je na oceni psihološkog odnosa koji odrasli sada imaju prema afektivnom vezivanju, *present state of mind*, a ne na prirodi afektivnog vezivanja sa specifićnom osobom u prošlosti.

Posebnu znaćajnost za procenjivanje verbalizacije subjekata imaju dimenzije: *koherentnost transkripta i koherentnost svesti*. Procenjivanje ovih dimenzija bazirano je na principima kooperativnog, racionalnog izlaganja koje je postulirao Gris (Grice, 1975, 1989), na tzv. *maksimama kooperativnosti*:

1. Maksimi kvaliteta (nema kontradikcija ili nelogićnih zaključaka).
2. Maksimi kvantiteta (subjekti daju dovoljno, ali ne previše informacija, optimum informacija za razumljivost transkripta).
3. Maksimimi relevantnosti (osoba odgovara na postavljena pitanja, vodeći računa da je intervjuer razume).
4. Maksimi načina izlaganja (osoba koristi jezik bez žargona, nerazumljivih reći...).

Na osnovu procene svih navedenih dimenzija zaključuje se da osoba pripada jednom od oblika afektivnog vezivanja:

- a) Kategoriji *odbacujuće* vezanosti ili *Ds* kategoriji,
- b) Kategoriji *sigurne* vezanosti ili *F* kategoriji,
- c) Kategoriji *preokupirane* vezanosti ili *E* kategoriji,
- d) Kategoriji *dezorijentisano/dezorganizovane* vezanosti ili *Ud* kategoriji.

Bio je ovo prikaz instrumenta za procenu odrasle afektivne vezanosti zasnovane na iskustvima iz detinjstva. U godinama posle konstruisanja AAI testa, usledila je ekspanzija istraživačkih projekata baziranih na njegovoj primeni. Metodološki nacrt projekata svodio se na upoređivanje odgovora odraslih na testu afektivnog vezivanja sa: odgovorima njihove dece, odgovorima njihovih partnera, odgovorima njihovih roditelja... Uglavnom, ova istraživanja potvrđuju vezu između klasifikacije roditeljske vezanosti i klasifikacije njihove dece, (Main et al., 1985., Main & Goldwyn, 1989., M. Main, 1990, Stefanović-Stanojević, 2002).

Značajno je i pomenuti istraživanja u kojima se odgovori subjekata na AAI testu upoređuju sa odgovorima istih subjekata na testu partnerske afektivne vezanosti, (Crowell et al., 1991, 1995, 1997) i daju statistički značajnu povezanost. Slično istraživanje urađeno je i u domaćoj sredini (Stefanović-Stanojević, 2008). U Nišu (Srbija) je na uzorku od 180 odraslih ispitanika zadat intervju za procenjivanje odrasle afektivne vezanosti, kao i upitnik za procenjivanje ljubavnih afektivnih veza, (AAI, George, Kaplan & Main, 1985; ECR, Brennan, Clark, Shaver, 1998).¹⁷ Rezultati su uz globalnu povezanost, potvrdili i povezanost između rezultata na pojedinim AAI skalama i procene partnerskih obrazaca afektivne vezanosti. Preciznije, statistički značajno korelirali su:

- Odbacujući partnerski obrazac i dimenzije: *odbačenost u odnosu na obe roditeljske figure, idealizacija, cinizam, globalni cinizam, nemogućnost sećanja.*
- Sigurni partnerski obrazac i dimenzije: *voljenost u odnosu obe roditeljske figure, koherentnost svesti, koherentnost transkripta.*
- Preokupirani partnerski obrazac i dimenzije: *zamena uloga u odnosu na obe roditeljske figure, okupiranost ljutnjom, iracionalni strah od gubitka deteta.*
- Bojažljivi partnerski obrazac i dimenzije: *odbačenost u odnosu na obe roditeljske figure, zamena uloga u odnosu na oca, zanemarenost, okupiranost ljutnjom, pasivnost u izlaganju, iracionalni strah od gubitka deteta, nerazrešeni gubitak, nerazrešena trauma.*

Klasifikacija dobijena na osnovu AAI-a statistički značajno je povezana sa kvalitetom braka (Cohn, Silver, Comon, Cowan & Pearson, 1992) o čemu će biti više reči. Naravno, oblast longitudinalnih istraživanja u kojima se testira pre svega hipoteza o transgeneracijskom prenosu modela afektivne vezanosti, značajno je razvijena nakon konstrukcije AAI intervjua (Waters, Crowell, Treboux, Merrick, Albersheim, 2000).

Ono što je otežavajuća okolnost za šire korišćenje instrumenta svakako je komplikovana procedura i neophodnost edukacije da bi se test primenjivao. Upravo su iz tih razloga, u međuvremenu, urađene i varijacije intervjua (Kobak & Sceery, 1988) za koje je karakteristično da je postupak zadavanja i ocenjivanja jednostavniji, kao i da su precizniji kriterijumi za identifikovanje pripadnosti određenom obrascu.

¹⁷ Rezime predstavljen u delu o domaćim istraživanjima

2.3.2. Dominantni obrasci afektivnog vezivanja odraslih

Dakle, unutrašnji model stečen u ranom detinjstvu, deo je naše emocionalnosti i kao takav potencijalno utiče na sva buduća ponašanja, očekivanja, osećanja, pa i razočaranja. Mogućnost izmene radnog modela u skladu sa razvojnim ili promenama životnih okolnosti svodi ovaj uticaj na mnogo realniju meru od Bolbijeve prvobitne koncepcije radnih modela kao neke vrste "samoizvršavajućih proročanstava" (Bowlby, 1973)

Ipak, većina ljudi odrasta u uslovima koji su stabilni, ili bar nepromenljivi, sa iskustvima koja su dosledna. U tom slučaju rano formirani radni modeli perzistiraju kroz godine odrastanja i utiču na formiranje osobina odrasle ličnosti. Oblikuju ponašanja i osećanja osobe prema partneru, prema sopstvenom detetu... U tom slučaju obrasci odraslog vezivanja imaju sledeću dinamiku:

TIP "Ds" (Nesigurno/izbegavajuće afektivno vezivanje)

Nesigurna, povučena deca odrastaju u krute, odbrambeno fokusirane ličnosti. Štit koji su podigli u detinjstvu, ne bi li preživeli traumatična uskraćivanja, ne odgovara sasvim realnosti, ali "čuva" od dalje razgradnje. Ono što nisu dobili (kapacitet za emocionalno reagovanje) ne umeju ni da daju. Uz njih, a bez njih rastu njihova deca, žive njihovi prijatelji, partneri... Slika o drugima obojena je nepoverenjem, pa i omalovažavanjem, zato je zatvorenost najsigurniji izbor. Pozitivna slika o sebi čini da investiraju samo u sebe, ali i u deo realnosti za koji veruju da ih neće izneveriti: u materijalna postignuća, u materijalne stvari uopšte. Uspeh na materijalnom planu, potvrđuje im da je njihovo životno opredeljenje ispravnije od drugih.

TIP "F" (Sigurna afektivna vezanost)

Sigurne bebe odrastaju u sigurne ljude. Njihovu životnu strategiju, pre svega, određuje doživljaj prihvaćenosti. Ova deca rastu sa poverenjem u sebe, na osnovu poverenja koje su stekli u majčinu naklonost i dostupnost. Pred njima su mogućnosti: otvoreni su za komunikaciju, istraživanje, za rast i razvoj uopšte. Odrastaju u samopouzdanu, autonomnu ličnost, spremnu za životne rizike, baš kao i životne radosti. Njihovi kapaciteti da izađu na kraj sa životnim teškoćama su veliki i neopterećeni tragovima detinjstva. Svojoj deci oni prenose sigurnost, poverenje, toplinu direktnog kontakta, odnosno sposobnost adekvatnog istraživanja i testiranja realnosti. U partnerskim vezama neguju kvalitete poverenja i poštovanja.

TIP "E" (Nesigurno / preokupirana afektivna vezanost)

Nesigurna, ambivalentna deca i kao odrasli ljudi ostaju preokupirana figurom afektivnog vezivanja. Njihov izbor bio je borba za naklonost, borba za pažnju. Naglašeno nezrela, ova deca odrastaju u nesamostalne, tzv. "lepljive" osobe. I kao odrasli ljudi, blokirani su besom, nerazrešenim konfliktima, skloni preteranom uključivanju u afektivni odnos. Kontaminirani sopstvenim očekivanjima i razočarenjima nemaju energije za adekvatno procenjivanje realnosti, za situacije "ovde i sada". Naravno, sve ovo prenose "značajnim" drugim ljudima, svojim partnerima, prijateljima, svojoj deci. I u interakciji sa njima kao da imaju "loš tajming". Znači, ne reaguju na

njihove želje ili potrebe, nedostupni su kad su potrebni, a čak i previše uključeni onda kada drugi to ne žele. Naročito su deca ovakvih osoba izložena njihovom pritisku i prisiljena da ispunjavaju očekivanja i potrebe ovakvih roditelja.

TIP "U/d" (Nesigurna / dezorganizovanost)

Odrastajući uz psihički bolesne ili fizički zlostavljane roditelje deca *Ud* obrasca nisu bila u mogućnosti ni da primenjuju primarnu, ni da razviju sekundarnu strategiju. U kakve osobe odrastaju ova deca? Meri Mein (Main 1999) je razvila instrumente za praćenje *D* tipa vezanosti na starijim uzrastima. Prema njenim nalazima, većina beba klasifikovanih kao tip *D* tokom detinjstva odgovara opisu *na roditelje usmerene* dece. Dakle, može se očekivati da će ova deca odrasti u ljude sklone neadekvatnoj, preteranoj kontroli drugih, kao pokušaju osiguravanja od iracionalnih strahova, uglavnom bez adekvatnog povoda. Treba naglasiti da će u odraslom dobu ovi ljudi verovatno funkcionisati kao da pripadaju nekom od preostalih obrazaca afektivne vezanosti (odbacujući, sigurni ili preokupirani) i da će njihova dezorganizovanost i konfuzija dolaziti do izražaja samo u situacijama koje procene kao stresne i za koje i dalje nemaju strategiju prevazilaženja.

2.3.3. Afektivna vezanost u adolescentnom periodu ili Adolescentna pobuna viđena na novi način

Sagledan iz ugla teorije afektivnog vezivanja adolescentski period nije prekretnica, već samo faza u razvoju, faza u kojoj je podrška roditelja i dalje jako značajna. Da li ovo znači da toliko isticana adolescentska pobuna zapravo nije zahtev za zdravim osamostaljivanjem? Istraživanja adolescentskog perioda iz ugla afektivne vezanosti vraćaju na već opisani koncept *partnerstva sa korigovanim ciljem*. Adolescentski odnosi roditelj-dete prolaze kroz obostranu korekciju, koja podrazumeva visoku senzitivnost i fleksibilnost roditelja za izmenjene potrebe adolescenta. Pobuna adolescenta je znak da roditelj nije korigovao svoje ponašanje afektivnog vezivanja na način potreban adolescentu. Dakle, prisni odnosi sa roditeljima u adolescenciji uslov su za razvoj adolescentskog samopouzdanja i osamostaljivanja. U terminima teorije afektivne vezanosti, adolescencija je period u kome je partnerstvo između roditelja i deteta dostiglo svoju najintenzivniju korekciju ciljeva. Roditelji su i dalje potrebni, ali na način koji će omeđiti novonastale i ne uvek dobro procenjene potrebe adolescenta. Više nego ikada u adolescenciji je važno da roditelji budu visoko senzitivni, rasponzivni, ali i restriktivni u pravoj meri.

U prilog tome idu i nalazi grupe istraživača, (Grotevant & Cooper, 1986; Steinberg, 1990), koji izdvajaju dva *attachment* pojma kao posebno važna u adolescenciji.

Potreba za postojanjem sigurne baze odlučujuća je u svim fazama razvoja, ali u adolescenciji ima specifičan kvalitet (Armsden & Greenberg, 1987). Naime, u periodu kada je potreba za autonomijom od roditelja jedan od kriterijuma uspešnosti razvoja - svest o postojanju i dostupnosti figure afektivnog vezivanja od krucijalnog je značaja. Adolescenti pokušavaju da dostignu autonomiju, istražuju nezavisnost, ali kada ona postane prenaporna, moraju se vratiti roditeljima za pomoć. Adolescent koji manifestuje ponašanje traženja autonomije obično ima pozitivne veze sa roditeljima, oseća se prijatno u istraživanju, upravo zato što zna da su roditelji tu (Weiss, 1982).

Separacioni protest je drugi značajni aspekt ranog *attachmenta* koji u adolescenciji poprima novi kvalitet, zahvaljujući kognitivnom i socio-emocionalnom razvoju (Allen & Land, 1999). Reč je zapravo o novom nivou razumevanja, pa i prihvatanja separacije, nivou koji je delimično uslovljen razvojem formalnih operacija, odnosno apstraktnog mišljenja. Jedan od drastičnijih dokaza generalnog napretka je činjenica da tek adolescenti imaju kapacitet za razumevanje konačnih i drastičnih separacija (na primer smrti bliske osobe).

Na opisanim očekivanjima zasnovan je instrument za procenjivanje afektivne vezanosti u adolescenciji¹⁸. Prema autorima testa (Armsden and Greenberg, 1987), u adolescenciji je afektivnu vezanost neophodno sagledati kroz odnos kvaliteta komunikacije, poverenja i otuđenosti. Svi pobrojani aspekti u adolescenciji stiču specifičan kvalitet, pa ih je neophodno sagledati u novom svetlu.

- Komunikacija: Segrin i Flora (2005, prema Armsden and Greenberg, 1987) argumentuju svojim istraživanjima da se uzajamna i sinhronizovana komunikacija kao uslov za kreiranje jake emocionalne veze pokazuje značajnom kroz čitav život. Ali, dok u detinjstvu dete traži roditeljsku blizinu veoma često, adolescent traži blizinu i utehu češće u formi saveta i samo u trenutku kada smatra da mu je potreban.
- Poverenje: Ova dimenzija može se definisati kao osećaj sigurnosti i poverenja da će druga osoba odgovoriti na naše potrebe (Collins & Repinsky, 1994). Poverenje postoji samo u vezama u kojima osoba dozvoljava sebi da zavisi od druge osobe, što jeste jedan od razvojnih zadataka adolescencije (Erikson, 1976).
- Otuđenost: Treća dimenzija je blisko povezana sa odbacivanjem i izbegavanjem, dvema dimenzijama koje su veoma značajne za *attachment*. Uprkos pridavanju značaja otuđenosti nema istraživanja povezanosti *attachmenta* i otuđenosti (Armsden and Greenberg, 1987). Utoliko nam se čini značajnim uključivanje ovog instrumenta u publikaciju i omogućavanje istraživanja relacija koje su važne, a nedovoljno sagledane.

Naravno, ispitivanje afektivne vezanosti u adolescenciji podrazumeva i procenjivanje afektivne vezanosti za vršnjake. Naime, uticaj vršnjaka u adolescenciji je najintenzivniji: na vrhuncu je tokom rane adolescencije (oko 14-te god.) i postepeno opada kroz srednju i poznu adolescenciju (Steinberg, Silverberg, 1986). U poznoj adolescenciji pruža se šansa smanjivanja kontakta sa roditeljima, rasta emocionalne distance sa njima i pada afektivne vezanosti za roditelje u prilog rastu vezanosti za vršnjake.. Odnos uloge roditelja i uloge vršnjakasve je češće predmet istraživanja teoretičara afektivne vezanosti. Naime, ukoliko se u adolescenciji, potreba za afektivnom vezom prevodi u potrebu za podrškom, toplinom i utehom, pitanje je: *Ko je osoba koja ume, može i želi sve ovo da pruži adolescentu?* Roditelj ili vršnjak? Istraživanja adolescentskih afektivnih veza sve češće obuhvataju i vršnjačke veze i dokazuju da vršnjaci postaju figure afektivne vezanosti na koje se prenose kvaliteti vezanosti iz detinjstva (Armsden and Greenberg, 1987).

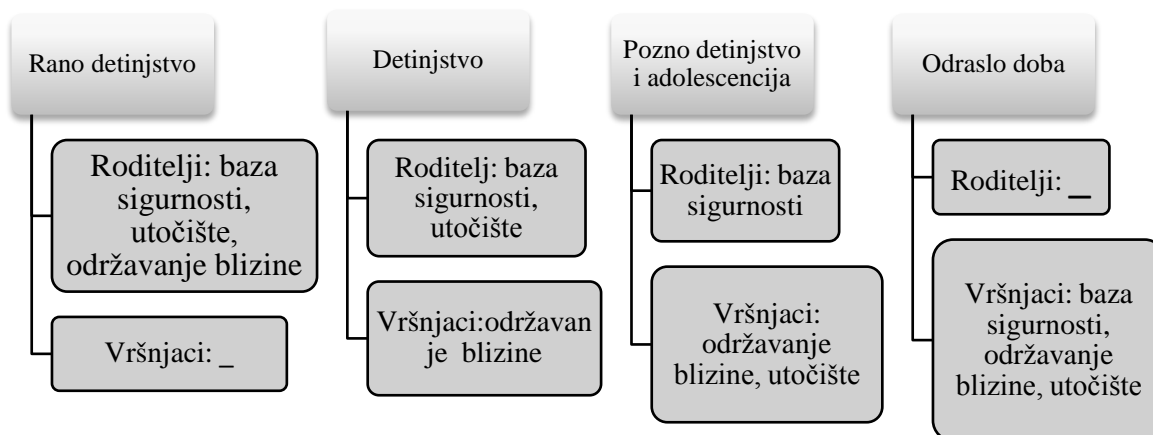
Sa namerom da naglase različite aspekte afektivne vezanosti koji se prenose iz roditeljske u vršnjačku vezu, Hazan i Shaver (1991) su konstruisali *shemu transfera* veze roditelj-dete ka afektivnoj vezi sa vršnjakom. *Traženje i održavanje blizine* je pretpostavljeno kao prvi element transfera sa roditelja na vršnjake, dakle, prvi aspekt koji preuzimaju vršnjaci je potreba za njihovom blizinom. Aspekt potrebe za utehom i podrškom sledeći prelazi sa roditelja na vršnjake na vršnjake

---

¹⁸ O testu detaljnije u delu o testovima (IPPA-R, Armsden and Greenberg, 1987)

(*utočište*) i tek u odraslom dobu vršnjaci preuzimaju od roditelja i kvalitet *baze sigurnosti* (grafikon br. 6).

Grafikon br.6: Transfer AV sa roditelja na vršnjake

Budući da se u adolescenciji začinju i prva partnerska vezivanja, istraživanje afektivne vezanosti ovog perioda omogućava i da se prouči susret afektivne vezanosti za roditelje sa partnerskim vezama. Partnerske veze u adolescentskom periodu više nego i u jednom drugom životnom dobu visoko koreliraju sa kvalitetom ranih afektivnih veza, (Steinberg,1990). Ovo nas upućuje na mogućnost prenošenja unutrašnjeg radnog modela iz ranih afektivnih veza ka prvim partnerskim. Mogućnost koja je predmet pažnje brojnih istraživača adolescentskog afektivnog vezivanja (Vukelić-Basarić, 2010), a o kojoj će biti više reči kasnije.

2.3.4. Afektivna vezanost i značajne druge osobe u toku života: *monotropizam ili hijerarhija?*

I sam osnivač teorije, Dž. Bolbi nakon decenije insistiranja na monotropizmu, revidirao je svoja shvatanja i uvideo (1979) da afektivna veza u odraslom dobu uključuje partnere, roditelje i sopstvenu decu. Prema M. Ejnsvort (M.Ainsworth,1991) sistem afektivnog vezivanja kod odraslih kontekstualno je specifičan, ali i dalje aktivan u smislu potrebe za obezbeđivanjem bliskosti sa osobom za koju smo vezani. To je ono što prepoznajemo kao slično i što povezuje ponašanja tipična za odnos roditelja i dece, ponašanja tipična za partnerske odnose, ali i za mnoge druge značajne odnose. Naravno, ova ponašanja se i razlikuju. Osnovna razlika između odraslog i dečijeg sistema afektivnog vezivanja je da je bihevioralni sistem afektivnog vezivanja kod odraslih *recipročan*, drugim rečima - odrasle partnere ne procenjujemo samo kao one koji se bave nama, one koji se brinu o nama. U odraslom sistemu afektivnih veza, oba partnera se procenjuju i u svetlu *pružanja* pažnje i podrške i u svetlu *primanja* pažnje i podrške. Partneri se smenjuju u obe uloge. Potencijal za fleksibilnu razmenu je dodatna kompleksnost u procenjivanju sistema afektivnog vezivanja odraslih. Kako smo već pomenuli M.Ejnsvort smatra da odrasla osoba u toku životnog ciklusa formira još nekoliko afektivnih veza: sa sopstvenim detetom, ali i posebno značajnim drugim ljudima.

Razmatrajući *sve ostale afektivne veze u toku životnog ciklusa*, autorka najpre diskutuje vezu deteta sa *ocem*, koja po njoj nema takvu biološku ukorenjenost, ali "izgleda verovatno da kada

okolnosti obezbede da se ljudski mužjak dovoljno *izlaže* malom detetu, on će postati zaštitnik," (M.Ainsworth,1991). Ova pretpostavka, iako izrečena u duhu bioloških opsevacija, pa i ideje o monotropizmu predmet je sve brojnijih istraživanja (Mihić, 2010).

Takođe, M. Ejnsvort razmatra odnose sa *prijateljima* kao odnose koji mogu imati kvalitet afektivne veze. Naročito, smatra ona, ako se odnos formira u stresnim situacijama (u vojsci, za vreme bombardovanja i sl.).

Odnosi sa *braćom i sestrama*, tvrdi Meri Ejnsvort, iako češće obeleženi ambivalentnim osećanjima, nego saradnjom i poverenjem, gotovo po pravilu imaju kvalitet afektivne vezanosti, što se objašnjava ranim razvojem i dugovečnošću ovih relacija.

Na kraju, mada nikako najmanje značajan je odnos odrasle osobe sa *sopstvenim detetom*, odnos u kome je sadržana mogućnost perzistiranja unutrašnjeg radnog modela iz detinjstva osobe, ali i mogućnost uticaja partnerske veze osobe na akomodaciju pomenutog modela.

Pošto je usvojeno da deca imaju višestruke figure (Ainsworth, 1989; Bretherton, 1987) postavlja se pitanje njihove organizacije i tako nastaje koncept *hijerarhije figura afektivne vezanosti*. Prema ovom konceptu deca i odrasli sposobni su da formiraju višestruke (ili multiple) afektivne veze, koje formiraju hijerarhiju figura (Collins, Read, 1994; Trinke, Bartholomew, 1997). Većina dece vezuje se za više od jedne figure već u prvoj godini života. U većini kultura ovo znači da će biološki roditelji, stariji brat i sestra, baka i deda, tetke i ujaci najverovatnije služiti kao figure (Ainsworth, 1991). Majka je najčešći kandidat za primarnu figuru u detinjstvu, ali u mnogim slučajevima to mogu da budu (i jesu) druge osobe. U adolescenciji i odraslom dobu to su vršnjaci i partneri. Struktura hijerarhije je određena (Loewenton, 2005):

- vremenom koje dete provodi sa osobom,
- kvalitetom brige koju pruža (responsivnost, spremnost za interakciju),
- emocionalnim ulaganjem u dete,
- socijalnim ulogama i
- doslednim prisustvom figure u životu deteta, adolescenta ili odrasle osobe.

2.4. Bliske partnerske veze kao afektivna vezanost

2.4.1. Poreklo ideje....

Phillip Shaver

Hazan Cyndy

"Studija o romantičnoj ljubavi"

Na temelju druge Bolbijeve pretpostavke, pretpostavke o romantičnim partnerima kao figurama afektivnog vezivanja odraslih, nastaje *oblast partnerskog afektivnog vezivanja*. Bliske partnerske ili ljubavne veze su forma u kojoj većina ljudi provodi život. Pri tom, raznovrsnost i brojnost modaliteta u kojima parovi funkcionišu nije lako ni predvideti, ni objasniti.

Iako je ideja o partnerskoj vezanosti jedna od suštinskih odlika teorije afektivnog vezivanja dugo je ova hipoteza čekala na operacionalizaciju i empirijsku potvrdu. Osamdesete godine prošlog veka i u ovoj oblasti značile su prekretnicu: istraživači počinju da koriste opisane obrasce afektivnog vezivanja kao mogući teorijski okvir za razumevanje fenomena ljubavi, (Rubenstein & Shaver, 1982, Shaver & Hazan, 1987, Weiss, 1974, Lee, 1988, Sternberg, 1990). Počinju sa analizom bazičnih pojmova teorije afektivnog vezivanja. Naime, istraživači afektivne vezanosti dece, uočili su i definisali pojmove: *očuvanje blizine*, *protest odvajanja*, *baza sigurnosti* (korišćenje osobe sa kojom je dete u afektivnoj vezi kao baze iz koje se ispituje okolina), *sigurno sklonište* (okretanje deteta osobi za koju je vezano za utehu u pretećim trenucima). Po Vejsu (Weiss, 1982, 1991, 1998) ovi fenomeni odnose se i na većinu bračnih i nebračnih ljubavnih veza. I odrasli imaju sklonost traženja utehe i sigurnosti od svog partnera, u stresnim situacijama imaju posebnu potrebu za partnerom, naravno i odrasli protestuju kada postoji pretnja da ostanu bez partnera.

Dakle, istraživači počinju da koriste Bolbijeve ideje kao okvir za razumevanje prirode i etiologije usamljenosti i ljubavi odraslih. Opserviraju partnerske veze i uočavaju povezanost između usamljenosti ili nemanja partnerskih veza i neadekvatnih odnosa sa roditeljima u detinjstvu. Takođe, uočavaju izvesne pravilnosti između postojanja hladnih ili previše komplikovanih partnerskih odnosa i naravno neadekvatnih relacija u detinjstvu sa osobom koja je brinula o detetu, što nas vraća na činjenicu da istorija vezanosti utiče na učestalost i oblik usamljenosti odrasle osobe, (Rubenstein & Shaver, 1982, Shaver & Hazan, 1987, Weiss, 1974).

Osim toga psiholozi i antropolozi, proučavajući partnerske veze opserviraju znatnu varijabilnost u načinu prilaska ljubavnim odnosima (ona se kreće od jake okupiranosti do aktivnog izbegavanja). U tom okviru, oni razvijaju sopstvene taksonomije (Lee, 1973, Sternberg, 1986, Hendrick, 1986).

Ipak, za razvoj ove oblasti prevashodno su zaslužni istraživači, Filip Šejver i Sindi Hazan sa Dejvis univerziteta u Kaliforniji. Sa namerom da skrenu pažnju na nedostatak teorijskog okvira u kome bi tzv. ljubavni fenomeni bili proučavani, 1987. godine objavljuju tekst u kome sistematizuju sva do tada postojeća saznanja zajednička i jednom i drugom fenomenu. Reč je o: "Studiji o romantičnoj ljubavi," (Hazan & Shaver, 1987). U ovom radu, Hazan i Šejver kroz opisivanje ljubavnog odnosa, nastoje da argumentuju zašto se partnerska ljubav može shvatiti kao proces afektivnog vezivanja. Pomenimo samo da je od 1988. godine kada su oni objavili tekst u kome romantične partnerske veze sagledavaju kao afektivne, preko 400 istraživača citiralo njihove argumente.¹⁹ Citiraćemo ih i ovom prilikom:

• **Bihevioralni kontrolni sistem je isti:** Emocionalnom dinamikom i ranog afektivnog i partnerskog odnosa upravlja isti bihevioralni sistem. Podsetimo se, po Bolbiju, vezanost deteta je regulisana urođenim motivacionim sistemom. Ovaj sistem ponašanja stvoren je prirodnom selekcijom da bi se osigurali bezbednost i opstanak deteta. Njegova unutrašnja dinamika slična je dinamici homeostatskog kontrolnog sistema u kome se postavljeni cilj održava konstantnim

¹⁹ Podatak o broju citiranja je datiran: 14.06. 2004. Čitaocu ostaje da pretpostavi mogući broj citata do 2010. Godine.

kontrolisanjem endogenih i egzogenih signala. U slučaju afektivnog vezivanja, postavljeni cilj je fizička ili psihička blizina staratelja. Kada dete oseti da je osoba za koju je vezano u blizini i puna razumevanja, oseća se bezbedno, sigurno i samopouzđano, a ponaša najčešće istraživački. Kada, međutim, dete oseti pretnju odnosu ili sebi (bolest, strah, rastanak), zabrinuto je ili uplašeno i traži pažnju i podršku od primarnog staraoca. U zavisnosti od ozbiljnosti pretnje ponašanja afektivnog vezivanja mogu se rangirati od običnog vizuelnog traženja do intenzivnog ispoljavanja i energične aktivnosti (plakanje, uporno privijanje).

Hazan i Šejver uočili su da se partnerski odnosi odraslih karakterišu dinamikom koja je slična ovoj. Odrasli se takođe, osećaju bezbednije i sigurnije kada im je partner u blizini, dostupan i pun razumevanja. Pod takvim okolnostima partner može da služi kao sigurna baza iz koje se istražuje okolina ili učestvuje u kreativnim projektima, (Hazan & Shaver, 1990). Kada se odrasla osoba oseća tužno, bolesno ili ugroženo obično se oslanja na partnera kao izvor sigurnosti, utehe i zaštite. Hazan i Šejver su uočili i interpretirali i niz drugih paralela između odnosa majka-dete i romantičnih odnosa odraslih. Recimo, obe vrste odnosa sadrže kontakt trbuh-trbuh, *tepanje* i uopšte razmenu intimnih iskustava. Prema tome emocije i ponašanja koji karakterišu romantične odnose i odnose majka-dete, sadrže slične uslove i ispoljavaju sličnu dinamiku.

• **Razlike u interakcijama su slične:** Vrste individualnih razlika primećenih u odnosima dete - majka slične su individualnim razlikama identifikovanim u partnerskim odnosima. Čak, Hazan i Šejver uspevaju da svedu osnovne obrasce afektivne vezanosti Meri Ejnsvort na ljubavne stilove koje su teoretičari ljubavnih veza Li (Lee, 1973, 1988) i Sternberg (Sternberg, 1986) identifikovali među odraslima. Dakle, Hazan i Šejver započinju svoj rad na partnerskoj vezanosti usvojivši najpre Ejnsvortinu shemu kao okvir organizovanja individualnih razlika u načinu mišljenja, osećanja i ponašanja u partnerskim vezama i u okviru nje utvrđujući tri kvalitativno različite vrste partnerske afektivne vezanosti: sigurna, nesigurna ambivalentna i nesigurna odbacujuća. Početna istraživanja bazirala su se na kratkim opisima, svake od tri ponuđene vrste partnerske afektivne vezanosti, onako kako bi one bile doživljene od individue:

Izbegavajući obrazac	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Neprijatno mi je da budem blizak ili bliska sa drugima. Teško mi je da im u potpunosti verujem, da sebi dozvolim da zavisim od njih. Nervozna ili nervozan sam kada mi se neko previše približi. Često drugi žele da budem intimnija ili intimniji nego što meni odgovara.</i>
Sigurni obrazac	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Meni je relativno lako da se zbližim sa drugima i prija mi i da zavisim od njih i da oni zavise od mene. Ne brinem o tome da ću biti ostavljena/ostavljen ili da će mi neko postati suviše blizak.</i>
Preokupirani obrazac	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Nalazim da drugi ne žele da budu bliski u onolikoj meri u kojoj bi ja to želela/želeo. Često se brinem da me moj partner ustvari ne voli ili da neće ostati sa mnom. Želim da budem veoma bliska/blizak svom partneru što ponekad uplaši partnera.</i>

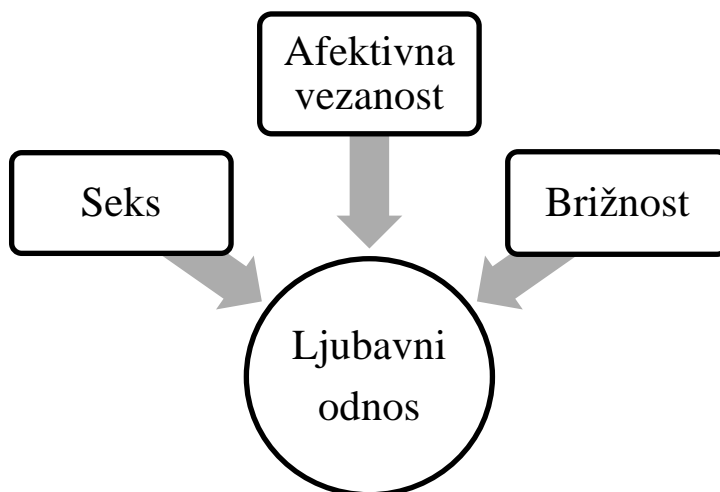
Predstavljeni opisi zasnovani su na simplificiranom prilagođavanju tri dečija primera koja su izložena u poslednjem poglavlju Ejnsvortine knjige (M.Ainsworth, 1978). U istraživanju, ispitanici su bili zamoljeni da se sete svojih prošlih partnerskih veza i da kažu koji od opisa najvernije odslikava način na koji su oni doživeli svoje odnose. U ranim radovima Hazan i Šejver su ustanovili povezanost tipova partnerske vezanosti sa izvesnim brojem teorijski relevantnih varijabli uključujući uverenja o ljubavi i sećanja na rana iskustva sa roditeljima.

• ***Ponašanje u ljubavnom vezi posledica je očekivanja i uverenja iz detinjstva:*** Individualne razlike u ponašanju afektivnog vezivanja odraslih su posledice očekivanja i verovanja koja su ljudi stvorili o sebi samima i sopstvenim bliskim vezama na osnovu svojih afektivnih veza u prošlosti. Ovi radni modeli su relativno stabilni i kao takvi mogu biti odrazi ranih nežnih, ali i manje nežnih, pa i odbacujućih iskustava. Konstrukt radnih modela takođe potiče iz literature o dečijoj afektivnoj vezanosti. Prema teoriji vezivanja stepen sigurnosti deteta i uopšte dečije iskustvo tokom prvih meseci života umnogome zavisi od egzogenih signala kao što su raspoloživost i osećajnost glavnog staraoca. Kroz ponavljane interakcije deca razvijaju unutrašnje radne modele osoba koje se njima bave, što im olakšava endogenu regulaciju sistema vezanosti. Ako su detetu bitne osobe generalno tople, osećajne i dosledno dostupne ono uči da se na druge može računati kada je to potrebno. Stoga će verovatno upoznavati svet sa sigurnošću, započinjati tople i otvorene odnose sa drugima, nalazeći utehu u znanju da je staratelj potencijalno na raspolaganju. Međutim, nesigurno dete će verovatno regulisati svoje ponašanje ili prekomernim zahtevanjem pažnje i nežnosti ili povlačenjem od drugih, odnosno nastojanjem da dostigne visok stepen nezavisnosti. Po Hazanu i Šejveru radni modeli vezanosti nastavljaju da važe i oblikuju ponašanje u bliskim odnosima kroz život. Kada ljudi grade nove odnose dominantno se oslanjaju na usvojena očekivanja o tome kako će se drugi ljudi ponašati i šta će osećati prema njima. Oni koriste ove modele da protumače ciljeve ili namere svojih partnera. Hazan i Šejver ilustruju svoje zaključke odlomcima iz intervjua:

"E. je bilo potrebno dosta vremena da poželi da mi se približi jer mislim da joj je majka uništila poverenje i u ljude i u način na koji ljudi pokazuju emocije. Njena majka stalno menja raspoloženja i uvek ponižava E. Stoga mislim da je E. izgubila sposobnost da se približi ljudima. Ona je često vrlo tiha, a uznemirena i teško priča o svojim problemima. Ona sluša, ali ne voli da uzvрати bilo kakvim razgovorom o svojim nevoljama. Počela je da prevazilazi ovo, ali tek u zadnjih par meseci pošto sam to izneo kao veoma štetnu stvar u našoj vezi. Osećam se odvojenim od nje zbog njenog ćutanja - što čini da se osećam kao da ne mogu da je usrećim. Takođe, E. nikada nije imala nikakvu pažnju svoga oca. Nije ga interesovalo šta ona radi i ja mislim da ona oseća da on nije učestvovao u njenom razvoju".

Za radne modele se veruje da su vrlo otporni na promenu i da će verovatnije asimilovati novu informaciju čak i po cenu da je izokrenu nego da se akomodiraju u odnosu na informaciju koja se ne slaže sa njihovim konceptom. Time teorija afektivnog vezivanja objašnjava kontinuitet načina na koji ljudi stupaju u vezu sa drugima.

- ***Ljubavni odnos ima tri komponente: afektivnu vezanost, bržnost i seks:*** Partnerska ljubav podrazumeva uzajamno dejstvo privrženosti, bržnosti i veze (grafikon br.7).

Grafikon br.7: Tri komponente ljubavnog odnosa

Odnos brižnosti i afektivne vezanosti: U ranom detinjstvu ponašanje vezanosti je optimalno, ako je roditelj na raspolaganju da obezbedi zaštitu i podršku. Tipično je dakle, da roditelj obezbeđuje zaštitu i negu detetu. U odnosima odraslih, međutim, ove uloge (vezanost i brižnost) mnogo je teže razdvojiti. Ipak, obično se jedan partner doživljava kao bespomoćniji, nesigurniji, ugroženiji, a drugi kao sigurniji, zaštitnički raspoloženiji, spremniji za empatiju. Iako istraživanja potvrđuju da je partner kome je potrebna brižnost češće ženskog pola, u dugotrajnim odnosima uloge afektivne vezanosti i brižnosti često se smenjuju. Povezanost afektivne vezanosti sa brižnošću i seksualnošću potvrđena je i u istraživanju urađenom u domaćoj sredini (Nikić, 2008).

Seksualnost je od velike važnosti za razumevanje partnerske ljubavi i utoliko je osetniji nedostatak istraživanja povezanosti seksualnosti i afektivne vezanosti. Naime, istraživači seksualnosti obično se bave više fiziološkim, nego psihološkim aspektima seksualnosti, (Hazan & Zeifman, 1994) dok istraživači afektivnih veza ignorišu seksualnost u značajnoj meri. Poreklo odvojenom razmatranju možemo tražiti u činjenici da su afektivna vezanost i seksualnost regulisane različitim sistemima. Na primer, senzitivni periodi u razvoju su odvojeni - senzitivni period za vezivanje nastaje rano, a za seksualnost znatno kasnije. Ipak, iz teorije afektivnog vezivanja mogu se izvući elementi tumačenja povezanosti, pa čak i razumevanja individualnih razlika u seksualnom ponašanju. Naime, deo sistema afektivnog vezivanja je i formiranje strategije za obezbeđivanje naklonosti, ljubavi značajnih drugih. U zavisnosti od obrasca, dete privlači pažnju nereagovanjem, preteranim reagovanjem (bolešljivošću, neježnošću, trapavošću) ili adekvatnim reagovanjem. Jednom formirani obrazac posredstvom URM održava se kroz čitav život. Postavlja se pitanje strategije odraslih osoba za obezbeđivanje naklonosti partnera. Svakako da rešenja iz detinjstva kakva su neježnost, trapavost ili bolešljivost nisu najbolji načini za privlačenje partnera. Jedan od odgovora na ovo pitanje mogao bi biti u formiranju različitih seksualnih strategija. Dakle, može se očekivati da će osobe u zavisnosti od obrasca kome pripadaju preferirati određena seksualna ponašanja kako bi postigle optimalnu sigurnost, zaštitu, bliskost, nezavisnost, odnosno funkcionisale u skladu sa potrebama sopstvenih radnih modela. Osobe koje pripadaju različitim obrascima sklone su brojnim strategijama, počev od besmislenog ugađanja partneru kako bi ga što čvršće vezale do promiskuitetnog ulaženja u veze na jednu noć. Par novijih istraživanja ovo potvrđuje (Stefanović-Stanojević, 2010).

2.4.2. Prvo proučavanje bliskih partnerskih veza u svetlu afektivne vezanosti

Nakon teorijskog pokušaja objašnjenja partnerskih odosa – afektivnim vezama, usledila su empirijska proveravanja. Najpre su istraživači (Hazan & Shaver, 1987) nastojali da utvrde zastupljenost određenih afektivnih obrazaca u partnerskim odnosima, ne bi li je uporedili sa ranije utvrđenom (M. Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978) distribucijom obrazaca afektivnog vezivanja u detinjstvu.

Preciznije, Hazan i Šejver su razvili test prinudnog izbora (Hazan & Shaver, 1987, Attachment Style Prototypes, ASP) u kome su opisana tri moguća odnosa prema partnerskim vezama, a svaki od ovih opisa je bio baziran na jednom od obrazaca afektivnog vezivanja.²⁰ Učesnici su bili zamoljeni da izaberu odnos koji najbolje opisuje njihova osećanja u bliskim vezama. Ovaj test je isproban na velikoj grupi anketiranih u "Ljubavnom kvizu" štampanom u lokalnim novinama, zatim na takođe velikoj grupi apsolutenata. Rezultati su pokazali da su učestalosti sva tri stila bile slične onima opserviranim tehnikom *Strana Situacija* kod dece. Nešto više od polovine odraslih sebe je opisalo kao sigurne, trećina je bila *izbegavajućeg* stava i najmanje zastupljena bila je grupa *ambivalentnog* stava. U skladu sa predviđanjima teorije afektivnog vezivanja, tri grupe afektivnog vezivanja razlikovale su se i kad se radilo o izjavama o ranim porodičnim odnosima, radnim modelima afektivne vezanosti i o ljubavnim iskustvima.

Naravno, Hazan i Šejver (1987) su istakli i ograničenja ovakvog načina istraživanja. Naime, zbog prirode i načina prikupljanja podataka, statističke mere su bile elementarne i nedovoljno pouzdane. Osim toga, učesnici su opisivali svoja iskustva iz romantičnih veza. Dakle, u središtu pažnje su bili kvaliteti veza koji razlikuju tri grupe afektivne vezanosti, a ne karakterne razlike tipova ličnosti koji odgovaraju pomenutim obrascima afektivne vezanosti.

Uprkos ograničenjima, Hazan i Šejver su odredili početni prikaz afektivne vezanosti u bliskim partnerskim odnosima i razumevanje individualnih razlika u stilovima veza odraslih. Obezbedivši time most između teorije afektivne vezanosti deteta i teorija o romantičnoj ljubavi pobudili su veliko interesovanje među istraživačima afektivnog vezivanja, što je imalo za posledicu da su njihove početne testove ubrzo pratile kopije i proširenja. Naravno ovo je uslovalo izuzetno plodan metodološki razvoj.

2.4.3. Konceptcija partnerskih ljubavnih veza Kim Bartholomju: Dimenzionalni pristup

---

²⁰ Upitnik predstavljen u delu o tehnikama

Kim Bartholomew

Početna proučavanja afektivnog vezivanja odraslih svakako su ukazala na postojanje značajne veze između obrazaca romantične afektivne vezanosti odraslih i ljubavnih iskustava. Međutim, ova ispitivanja su se oslanjala na jednostavne tehnike poređenja kratkih *self-report* izjava subjekata. Ovakvi instrumenti su osetljivi na mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora i ispunjavanja očekivanja eksperimentatora. Budući da se koncepcija razvoja teorije afektivnog vezivanja bazirala na empirijskoj proveru, bilo je neophodno pronaći objektivnija metodološka rešenja.

Usledile su varijacije Hazan-Šejverovog testa. Jedna od njih podrazumevala je sledeću reviziju: tri opisa obrazaca afektivnog vezivanja predstavljena su u neizmenjenoj formi, ali umesto prinudnog izbora jednog od opisa, subjekti su koristili skale da pokažu u kolikoj meri se svaka od izjava odnosi na njih, (Levy & Davis, 1988). Ovaj pristup merenju otkrio je da neće svi subjekti koji su izabrali određeni obrazac vezanosti (npr. siguran), sebe potpuno naći u jednom opisu. Recimo, sigurni subjekti će se razlikovati u stepenu izjašnjavanja za izbegavanje i ambivalenciju. U osnovi ove verzije je pretpostavka da različiti delovi u svakom opisu ponašanja afektivnog vezivanja formiraju različitu celinu.

U pokušaju da integriše i organizuje plodonosni i raznoliki empirijski rad u oblasti afektivnog vezivanja odraslih, Kim Bartholomju (K. Bartholomew, Simon Fraser University, Burnaby)²¹ je 1990. godine formulisala četirikategorijalan model vezanosti adolescenata i odraslih. Model je izveden iz Bolbijeve teorijske pretpostavke o tome da postoje dva tipa unutrašnjih radnih modela vezanosti – *model sebe* i *model drugoga* i da svaki od tih modela može da se predstavi kao dihotoman – pozitivan ili negativan.

Faktorskom analizom K. Bartholomju je identifikovala i dimenzije koje su u osnovi ovih modela:

- Dimenzija odbacivanja (model drugog) i
- Dimenzija anksioznosti (model sebe).

Dimenzija odbacivanja ili sposobnost, odnosno nesposobnost za uspostavljanje bliskosti je bipolarna dimenzija koja upoređuje aspekte sigurnih i izbegavajućih opisa ("Osećam se prijatno kada delim svoje intimne misli ili osećanja sa partnerom. " protiv: " Ne osećam se prijatno kada sam emotivno otvoren/na prema partneru/partnerki. "). Dimenzija koja na jednom polu ima prihvatanje, a na drugom odbacivanje bliskosti i koja reprezentuje unutrašnji radni model drugih.

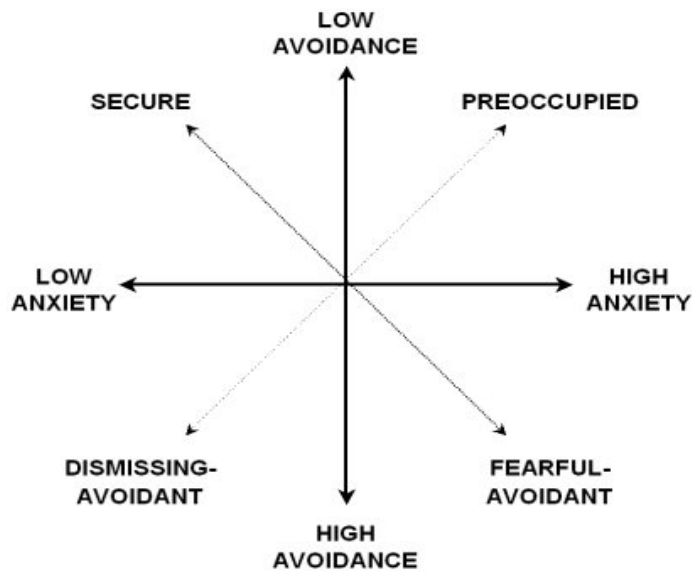
Dimenzija anksioznosti se bavi temama koje su mogući povod za razvijanje anksioznosti, kao što su briga oko uzvraćenosti ljubavi, briga zbog mogućeg ostavljanja i potreba za prevelikom bliskošću, ("Ponekad osećam da prisiljavam partnere da pokažu više osećanja i više vezanosti ", ili: "

²¹ <http://www.sfu.ca/psyc/faculty/bartholomew/>

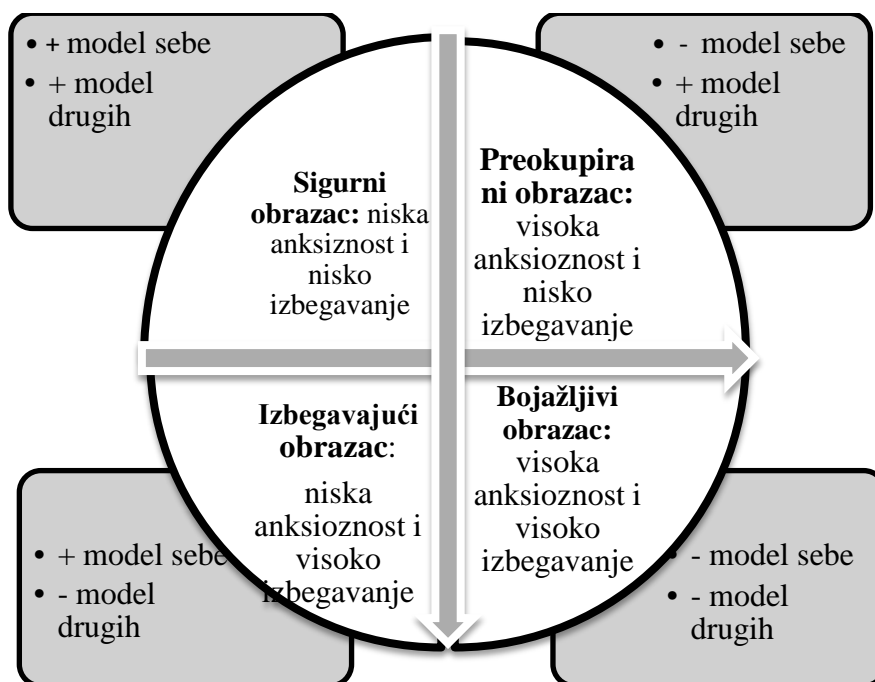
Brinem se da ću ostati sam/a“). Reč je o dimenziji koja na jednom polu ima nisku, a na drugom visoku anksioznost i koja je reprezentant unutrašnjeg radnog modela sebe.

Ukrštanjem dobijenih dimenzija i modela, dobijaju se četiri glavna stila vezanosti: sigurni, preokupirani, odbacujući i bojažljivi stil vezanosti (graf. br. 8).

Grafikon br. 8: Dimenzije afektivne vezanosti (Bartholomew, 1991)

Pokušaj prevođenja i dopunjavanja sheme svim elementima o kojima je već bilo reći mogao bi da izgleda ovako:

Grafikon br.9: Obrasci partnerske vezanosti prema K. Bartolomju

Na osnovu opisanog teorijskog koncepta Kim Bartholomju pristupila je izradi novih, kao i reviziji već postojećih testova. Jedan od testova koji zaslužuje pažnju zbog odličnih metrijskih karakteristika je revidirani Hazan-Šejverov test (*RQ*; Bartholomew & Horowitz, 1991), koji je obogaćen četvrtom kategorijom, odnosno *bojažljivim* obrascem afektivne vezanosti, kao i mogućošću procene unutrašnjeg radnog modela sebe i drugih²². Isti teorijski kontekst poslužio je i za razradu upitnika o bliskim vezama ("*Relationship Questionnaire*", *RQ*, Bartholomew & Shaver, 1998). Na osnovu pomenutog instrumenta dobija se skor ispitanika na dimenzijama izbegavanja i anksioznosti, a preko odnosa ovih dimenzija svrstavamo ispitanike u jednu od četiri kategorije partnerskog afektivnog vezivanja:

- Izbegavajući obrazac partnerske vezanosti
- Sigurni obrazac partnerske vezanosti
- Preokupirani obrazac partnerske vezanosti
- Bojažljivi obrazac partnerske vezanosti

2.4.4. Unutrašnji radni model i partnerska veza: uzajamnost uticaja

Budući da je održivost obrazaca suštinsko pitanje za razvoj teorije afektivnog vezivanja, stabilnost unutrašnjih radnih modela je poslednjih godina verovatno najintenzivnije proučavana oblast teorije. U različito organizovanim istraživanjima (vremenski intervali praćenja su bili od jedne nedelje do 4 godine), uz primenu različitih instrumenata (od testova prinudnog izbora, do testova višestrukog izbora, preko intervjua) - zaključci su ipak bili slični:

Do promena u obrascu afektivne vezanosti je dolazilo kod jednog od četiri subjekta, (Baldwin & Fehr, 1995, Kirpatrick & Hazan, 1994, Collins & Read, 1990, Feeney, Noller, 1992). Rezultati

²² Test je detaljno predstavljen u delu o testovima

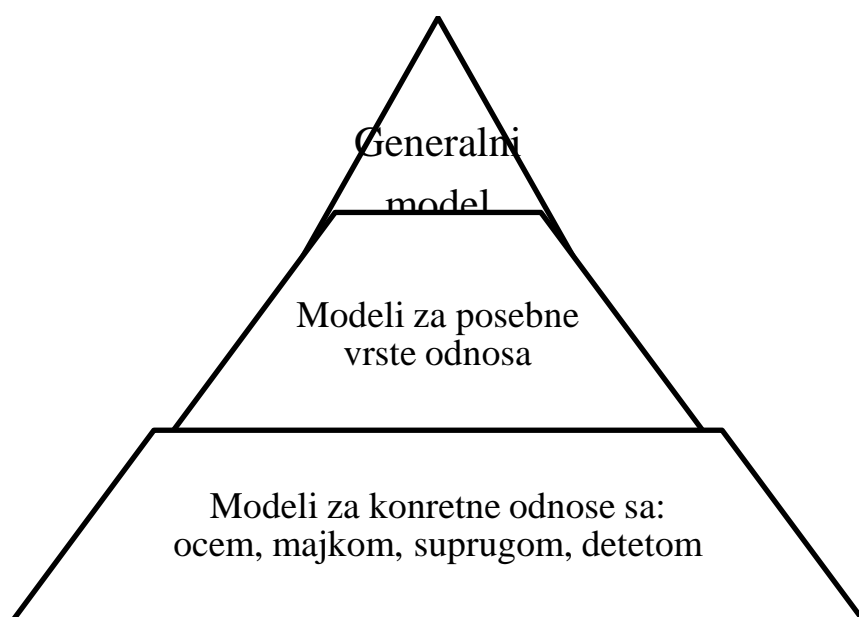
dozvoljavaju zaključak o stabilnosti obrazaca vezanosti, uz napomenu da nisu svi instrumenti jednako pouzdani. Na primer, obrasci dobijeni na osnovu AAI tehnike, stabilniji su od *self report* izjava, (Bartholomew,1993). Činjenica da su savršenije mere stabilnije pokazuje da je u izvesnoj meri nestabilnost u *self-report* testovima odraz nesavršenosti mera, a što je onda argument više u prilog stabilnosti obrazaca kroz vreme.

Ipak, deo dobijene nestabilnosti posledica je stvarnih promena u organizaciji afektivne vezanosti kroz vreme. I ovo otkriće je u skladu sa teorijskim konceptom afektivnog vezivanja, jer potvrđuje da značajna iskustva u vezama i drugi bitni događaji u životu mogu da izmene organizaciju afektivne vezanosti, odnosno unutrašnje radne modele. Npr. u proučavanju mladih parova, (Hammond&Flecher,1991) zadovoljavajući partnerski odnosi bili su povezani sa promenom obrasca ka sigurnom. Takođe u četvorogodišnjem proučavanju parova (Kircpatrick & Hazan, 1994) utvrđeno je da su raskidi veza korelirali sa izmenom obrasca afektivnog vezivanja (od sigurne ka nesigurnoj afektivnoj vezanosti). Čak su i subjekti sa izbegavajućim obrascem afektivnog vezivanja, koji su ipak formirali ljubavnu vezu postigli u izvesnom procentu promenu radnog modela, a što nije važno za "izbegavajuće" subjekte koji uopšte nisu imali vezu. Izgleda da je za razumevanje izvora stabilnosti i nestabilnosti u odraslim romantičnim vezama potrebno razmotriti uzajamni uticaj radnih modela i partnerskih veza.

○ *Uticaj radnog modela osobe na partnersku vezu*

Već iz rada Kolinsa i Rida (Collins&Read,1994) koji se odnosi na istraživanja strukture i funkcije radnih modela može se videti znatan napredak i u teorijskom i u istraživačkom smislu. Pre svega, ovi istraživači, baveći se strukturom radnih modela, prvi su utvrdili hijerarhiju modela. Grupa *generalizovanih modela* smeštena je na vrhu hijerarhije i odnosi se na globalni stav osobe prema sebi i drugima. Na srednjem nivou su modeli za posebne *vrste odnosa* (način ponašanja prema članovima porodice, način ponašanja prema vršnjacima, prema partnerima), a na najnižem nivou nalaze se modeli za posebne, *konkretne odnose* (otac, supružnik, dete).

Modeli koji su na višem nivou u hijerarhiji odnose se na širi niz drugih osoba, ali su manje predvidivi za bilo koju posebnu situaciju, (graf. br.10).

Grafikon br. 10: Hijerarhija modela prema Kolinsu i Ridu

Kolins i Rid bave se i sadržajem unutrašnjih radnih modela. Sugeriraju da radni modeli obuhvataju četiri međusobno povezane komponente:

- a) Uspomene na iskustva koja se odnose na afektivno vezivanje.
- b) Verovanja, očekivanja i stavovi, svoji i drugih u odnosu na afektivnu vezanost.
- c) Ciljevi i potrebe u odnosu na afektivnu vezanost.
- d) Strategije i planovi za postizanje ovih ciljeva.

Sve četiri komponente variraju kroz obrasce afektivne vezanosti. Na primer: *sigurne* osobe u većini slučajeva svoje roditelje pamte kao tople i nežne, osobe sklone izbegavanju svoje majke pamte kao hladne i distancirane, a *preokupirane* osobe pamte svoje očeve kao nepravedne. Zatim, *sigurne* osobe očekuju da su drugi uglavnom pozitivni prema njima, osobe sklone izbegavanju smatraju da u druge ne treba imati poverenja, dok *preokupirane* osobe žele da mogu bezuslovno da veruju... *Sigurne* osobe neguju odnose sa drugima kao jedan od svojih ciljeva, osobe sklone izbegavanju neguju izbegavanje drugih kao jedan od ciljeva, dok *preokupirane* osobe imaju potrebu za pripadanjem gotovo kao jedini životni cilj. Strategije se takođe razlikuju: *sigurne* osobe su spontane u izboru strategije, *izbegavajuće* i *preokupirane* osobe imaju dijametralno različite strategije. Npr. dok se *izbegavajuće* osobe trude da sakriju bes, *preokupirane* se trude da ga naglase (tabela br.3)

SIGURNA VEZANOST	IZBEGAVAJUĆA VEZANOST	AMBIVALENTNA/PREOKUPIRANA VEZANOST
Uspomene	Uspomene	Uspomene
Roditelji topli i osećajni	Majke hladne i odbojne	Očevi nepravedni
Stavovi prema vezivanju	Stavovi prema vezivanju	Stavovi prema vezivanju
Visok nivo svesti o sopstvenoj vrednosti uz malo nesigurnosti. Doživljaj da se drugima generalno dopada, pozitivnih namera. Drugima se može verovati. Orijentisan na međuljudske odnose	Drugima se ne može verovati i na njih se ne može osloniti. Sumnja u iskrenost drugih. Nedostatak samopouzdanja u socijalnim relacijama. Nije orijentisan na međuljudske odnose.	Drugi su komplikovani i teški za razumevanje. Ljudi imaju nedovoljnu kontrolu nad sopstvenim životom.
Ciljevi i potrebe u odnosu na afektivnu vezu	Ciljevi i potrebe u odnosu na afektivnu vezu	Ciljevi i potrebe u odnosu na afektivnu vezu
Potreba za intimnim vezama. Traži ravnotežu u bliskosti i autonomiju u vezama.	Potreba da se očuva distanca. Ograničava intimnost da bi zadovoljio potrebu za autonomijom. Veliki značaj pridaje materijalnom	Potreba za ekstremnom intimnošću. Traži niže nivoe autonomije. Plaši se odbijanja.

	postignuću.	
Strategije	Strategije	Strategije
Negativne efekte modulira na konstruktivan način. Pokazuje sopstvenu uznemirenost.	Sa uznemirenošću izlazi na kraj tako što obuzdava bes. Minimalizuje uznemirenost, nema intimnih poveravanja.	Naglašeno ispoljavanje uznemirenosti i besa. Popustljiv, teži prihvatanju.

Tabela br. 3: Komponente iz kojih se sastoje unutrašnji radni modeli (Cassidy& P.Shaver,1999)

Na kraju, Kolins i Rid analiziraju i uticaj radnih modela preko kognitivne, emocionalne i bihevioralne sfere.

Radni modeli utiču na *kognitivnu sferu* usmeravajući osobu da obrati pažnju samo na izvesne aspekte stimulusa sa kojima se suočava. Na primer, *sigurne* osobe brže prepoznaju pozitivan ishod reči izgovorenih u međupersonalnom kontekstu, dok osobe koje izbegavaju vezivanje brže prepoznaju negativan ishod reči (Baldwin, Fehr, 1995).

Radni modeli oblikuju i *emotivnu sferu*, utičući na primarne i na sekundarne emocionalne procene. *Primarna procena* se odnosi na trenutnu emocionalnu reakciju u datoj situaciji. U *sekundarnoj proceni* kognitivni proces se uključuje tako da može da održi, poveća ili smanji početnu emocionalnu reakciju, zavisno od toga kako osoba protumači doživljaj. Na primer, neko ko je prvobitno oduševljen pozivom privlačne osobe može da očuva to oduševljenje zamišljajući ružičastu budućnost sa njom ili da ga smanji pretpostavljajući da ga ta osoba nikada više neće pozvati.

Radni modeli utiču na *reakcije u ponašanju* kroz aktiviranje starih i kroz konstrukciju novih planova i strategija. Primer stare strategije razvijene u detinjstvu je kada osoba *trči* kući – majci, uvek kada se pojavi konflikt sa supružnikom. Prema tome, radni modeli, mogu da utiču na odluke tipa: da li otvoreno porazgovarati sa svojim suprugom o konfliktnoj temi ili to izbeći.

U nastojanju da objasne trajnost, odnosno stabilnost radnih modela kroz životni vek osoba, Kolins i Rid razmatraju i koncepcije kojima osobe obezbeđuju održivost sopstvenih radnih modela: ljudi biraju okruženja koja odgovaraju njihovim uverenjima o sebi i drugima. Na primer, dokazano je da su veze između *preokupirane* žene i muškarca koji izbegava vezivanje veoma stabilne (mada ne veoma srećne). Nesigurna, anksiozna žena verovatno potvrđuje verovanje muškarca koji izbegava vezivanje, da nije pametno zbliziti se previše sa drugima. Muškarac koji izbegava vezivanje potvrđuje uverenje *preokupirane* žene da su drugi manje zainteresovani, manje brižni zbog ljubavi nego što je ona (Kirkpatrick&Davis,1994).

Reklo bi se da ljudi čine gotovo sve što je u njihovoj moći kako bi obezbedili funkcionisanje rano formiranih radnih modela. Rana iskustva kroz mehanizam unutrašnjih radnih modela perzistiraju i čak utiču na kasnija iskustva. Da li postoji i suprotni uticaj, uticaj kasnijih iskustava na već formirane modele?

○ *Uticaj iskustva u ljubavnoj vezi na unutrašnji radni model osobe*

Uprkos opisanim nastojanjima u pravcu održavanja stabilnosti rano formiranih radnih modela kroz životni vek osobe, do promena ipak dolazi. Ono što je zajedničko svim promenama možemo odrediti kao: *Nepotvrđena očekivanja u pogledu za osobu značajnih događaja u socijalnom kontekstu.*

Na primer, ulazak u stabilnu vezu može da dovede do promene onih čiji modeli sebe i drugih vode u skepticizam o mogućnosti da se ima takva veza. Visok procenat *sigurnih* subjekata koji su pronađeni u istraživanjima parova koji su u stabilnoj vezi potvrđuje ovaj uticaj (Feeny, Noller, 1992; Senchak & Leonard, 1992). Međutim i *sigurne* osobe kada su u posebno negativnoj vezi mogu postati nesigurne na osnovu novostečenog iskustva, što se vidi iz sledećeg komentara: "Bila sam u dugoj vezi sa jednim momkom. To je trajalo oko godinu dana. Sve je bilo u redu prvih deset meseci, a onda su zadnjih nekoliko meseci bili zaista loši. Oduvek sam bila sigurna u sebe, ali on je za dva meseca učinio da se osećam kao da je uništio sve ono lepo što sam mislila o sebi, činilo mi se da je sve što uradim loše, učinio je da se osećam loše. I tako, stalno mi je u glavi da se to može opet desiti" (Feeny, Noller & Callan, 1994). Naravno, negativna iskustva pogađaju nas zavisno od dužine trajanja i značajnosti koju im pridajemo.

I na kraju pomenimo da su istraživanja povezanosti između ranih afektivnih i kasnijih partnerskih odnosa urađena i u domaćoj sredini (Stefanović Stanojević, 2000, pregled dostupnih istraživanja je u poslednjem poglavlju). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna povezanost između varijabli ranog i kasnijeg iskustva afektivne vezanosti. Preciznije, osobe koje su u detinjstvu formirale sigurne afektivne veze najčešće i kao odrasle imaju partnerske odnose pune poverenja i sigurnosti. Osobe koje su kao deca imale doživljaj neprihvatanja i odbačenosti, najčešće u partnerskim vezama imaju distanciran i nepoverljiv stav. Ispitanici koji su na osnovu iskustava iz detinjstva, formirali tzv. okupiran odnos prema figuri afektivnog vezivanja, najčešće se i prema odraslom partneru ponašaju prezahtevno, skloni su i preteranom vezivanju i preteranoj kontroli. I na kraju, subjekti koje su, u detinjstvu stekli nesigurno dezorijentisanu afektivnu vezu i u partnerskoj vezi ispoljavali su bojažljivost, čak preplašenost.

Posebno zanimljivom učinila nam se analiza *životnih situacija* subjekata kod kojih je došlo do promene afektivnih obrazaca. Razmatranje ovog poduzorka vodi ka potvrdi ideje da do promena radnog modela dolazi usled nepotvrđenih očekivanja osobe u pogledu za nju značajnih događaja u socijalnoj sredini i upućuje na potrebu da se u buduća istraživanja povezanosti ranih i kasnijih afektivnih obrazaca uključe i varijable kao što su: vremenski kontinuitet delovanja pozitivnog ili negativnog iskustva, stresogenost određenih iskustava za određenu osobu i sl.

2.4.5. Dominantni obrasci partnerskog afektivnog vezivanja

Na osnovu svega navedenog pokušaćemo da razumemo i opišemo obrasce partnerskog afektivnog vezivanja:

Izbegavajući obrazac partnerske vezanosti karakteriše pozitivni model sebe i negativni model drugog (niska anksioznost i visoko izbegavanje). Pozitivna slika o sebi (uz negativnu sliku drugih) čini da ove osobe smatraju sebe toliko superiornim, samodovoljnim da ih to sprečava u razvijanju istinskih, otvorenih odnosa sa partnerom. Najčešće su njihove partnerske veze površne i kratkotrajne. Naravno, osobe koje pripadaju ovom obrascu mogu da budu i u dugim vezama deo kojih su nepisana pravila o poštovanju distance, ignorisanju emotivnih izliva partnera, neotvaranju i nepoveravanju. Ove veze mogu obilovati zajedničkim aktivnostima, ali ne i razmenom emocija.

Sigurni obrazac partnerske vezanosti određuje pozitivan model sebe i pozitivan model drugih (niska anksioznost i nisko izbegavanje). Dobra slika i o sebi i o drugima daje šansu osobama ovog tipa da grade autentične, otvorene partnerske odnose. U najkraćem, ovaj odnos ispunjen je

poverenjem i uzajamnim zadovoljstvom, što naravno ne isključuje mogućnost dolaženja do konflikata, ali obezbeđuje otvoren razgovor i povećava šanse uspešnog prevazilaženja.

Preokupirani obrazac partnerske vezanosti je određen negativnim modelom sebe i pozitivnim modelom drugih (visoka anksioznost i nisko izbegavanje), te zbog toga osobe ovog tipa polaze sa pozicije sopstvene manje vrednosti. U partnersku vezu se investiraju preterano, očekujući da će kvaliteti partnera (pozitivan model drugih) a na osnovu intenzivne vezanosti nadoknaditi njihove lične manjkavosti. Njihove partnerske veze sklone su simbiozi, dramatične i često *upakovane* u romantičnu priču o pravoj ljubavi koja ne zna za granice. Od partnera se očekuje da nadoknadi sve dotadašnje „nepravde“ i da ih voli toliko da zavole same sebe: *“Mora da me voli i za ono što ja sebe ne volim”* (Izvod iz AAI intervjua, Stefanović-Stanojević, 2008).

Bojažljivi obrazac partnerske vezanosti definisan je negativnim modelom sebe i negativnim modelom drugog (visoka anksioznost i visoko izbegavanje). Osobe sa bojažljivim stilom vezanosti visoko su zavisne od drugih, jer kroz odnos sa drugima traže potvrdu sopstvene vrednosti. Istovremeno strahuju od drugih, zbog negativnih očekivanja, te su sklone izbegavanju bliskosti, da bi izbegle bol zbog potencijalnog gubitka i odbacivanja. Ovako kontradiktorna očekivanja čine ih nespremni da razviju adekvatnu vezu. Najčešće osciluju između maštanja o partnerima i izbegavanja ulaganja u vezu, i haotičnih veza u kojima manipulišu partnerom nastojeći da ga vežu za sebe, a da ne uzvrate iskrenošću, a sve sa opravdanjem da čuvaju samopoštovanje. Posledično njihove partnerske veze su ili retke ili haotične.

Svaki od opisanih obrazaca vezanosti konceptualizovani su kao teorijski ideal ili prototip, sa kojim individue mogu da korespondiraju u različitom stepenu. Empirijski proveravajući vrednost modela, Kim Bartholomju (1993) je došla do zaključka da je primenljiv i za bliske vršnjačke (prijateljske i partnerske) odnose vezanosti, kao i za iskustva vezanosti u porodici²³.

3. PROBLEMI ZA DISKUSIJU I ISTRAŽIVANJA

---

²³ Instrumenti priloženi u delu o testovima

3.1. Da li je afektivna vezanost primarna ili sekundarna potreba?

U knjizi Rene Zazoa, koncipiranoj kao imaginarna rasprava na temu afektivne vezanosti, jedan od učesnika kaže: “Problem veze sa drugim čovekom je bez sumnje jedan od najvažnijih u razmišljanju o čoveku... Da li je ona inherentna čovekovoј prirodi, da li čovek teži ovoj vezi s drugim usled jedne prvobitne, osnovne potrebe ili je pak, ova potreba vezivanja za drugog stečena u toku ontogeneze, pa se jedinka vezuje za drugog zbog koristi koje dobija iz te veze?”

Po pitanju porekla afektivne veze, Džon Bolbi (1973, 1980, 1982) jasno definiše svoj stav: Afektivno vezivanje jeste primarna potreba svakog ljudskog bića. Pokušajte da Bolbijeve stavove sagledate i u odnosu na drugačija tumačenja:

- a) u odnosu na psihoanalitičku teoriju i
- b) u odnosu na bihejvior teoriju²⁴.

3.2. Afektivna vezanost: funkcija preživljavanja ili funkcija komunikacije?

Insistirajući na afektivnom vezivanju kao primarnoj potrebi, Džon Bolbi apostrofira ideju o čoveku kao primarno socijalnom biću, čime olakšava traganje za mnogim odgovorima o ljudskom razvoju. Međutim, opčinjenost etologijom orijentiše ga, ne u pravcu razrade ideje o primarnoj socijalnosti u kontekstu specifičnog čovekovog razvoja, već u pravcu traganja za njenim korenima u filogenetskom razvoju²⁵. Naime i Bolbi i njegovi sledbenici posmatrajući dete na etološki način, tragaju samo za sličnim u životinjskom i ljudskom ponašanju, a ignorišu razlike, specifičnosti koje zapravo čine bazu ljudskog razvoja. Interpretirajte ontogenetski razvoj uz pomoć sledećih činjenica:

- a) primarna socijalnost
- b) senzomotorna inteligencija
- c) asimetrična dijada
- d) afektivno vezivanje
- e) presemiotička komunikacija
- f) zajednička praktična aktivnost
- g) mehanizam socijalnog fidbeka
- h) redundansa
- i) princip signifikacije
- j) komunikativna funkcija

---

²⁴ Uz pomoć knjige *Teorije ličnosti*, Hol, Lindzi

²⁵ Uz pomoć knjige: *Čovek kao animal symbolicum*, (Ivić, 1987).

3.3. Afektivna vezanost od relacionog do individualnog svojstva

Da bi objasnio kako odnosi vezanosti roditelj - dete postepeno postaju svojina samog deteta, odnosno kako od relacionog postaju individualno svojstvo, Bolbi je preuzeo koncept unutrašnjih radnih modela vezanosti iz kognitivne psihologije. Pokušajte da ovaj mehanizam interpretirate i u svetlu kulturno istorijske teorije Lava Vigotskog²⁶. Dakle, da li i kako obrasci afektivne vezanosti prelaze put od osobine veze do osobine ličnosti? Koji mehanizam bi mogao da posreduje?

3.4. Kategorija *majka-objekat*?

Drugi vodeći teoretičar kognitivnog razvoja, Žan Pijaže, u svom teorijskom okviru nudi koncept kategorije objekta²⁷ i objašnjava njegov značaj za intelektualni razvoj, za razvoj simboličke funkcije, kao i za prevazilaženje separacione anksioznosti (Pijaže, 1978). Objasnite posredovanje kategorije objekta u prevazilaženju separacione anksioznosti. Pokušajte da osmislite eksperiment u kome bi majka bila kategorija objekta i uporedite formiranje majka-objekt kategorije sa formiranjem kategorije objekta u Pijaževom smislu²⁸.

3.5. Rano iskustvo: mit ili činjenica

Jedna od ključnih pretpostavki teorije afektivnog vezivanja je pretpostavka da iskustvo afektivne vezanosti u detinjstvu ima značajan upliv na doživljaje i ponašanje u bliskim emotivnim odnosima u odraslom dobu. U osnovi ove pretpostavke leži stari i ključni problem razvojne psihologije: problem značaja ranog iskustva za čitav dalji životni tok.

Pokušajte da na osnovu instrumenata navedenih u ovom priručniku, na osnovu poznavanja teorije afektivnog vezivanja, ali i na osnovu drugih tekstova²⁹, razmislite o vezi ranog iskustva sa kasnijim vršnjačkim relacijama, partnerskim relacijama ili relacijama sa sopstvenim detetom i koncipirate moguće nacрте istraživanja uticaja ranog iskustva.

3.6. Da li i koliko su partnerske veze - afektivne veze?

"Odlučujuće pitanje, da li su partnerske veze - zapravo afektivne veze u tehničkom smislu teško možemo preceniti. Čitava oblast odraslog afektivnog vezivanja je konstruisana na ovoj premisi. Ako se ispostavi da je Bolbi napravio grešku ili oko toga da su afektivne veze prisutne u celom ljudskom veku ili oko isticanja romantičnih partnera kao mogućih figura vezanosti u odraslom životu to bi eventualno moglo da potkopa sve dosadašnje zaključke. Dakle, radi se o krucijalnom pitanju, na koje će nam odgovor dati samo empirijska istraživanja," (Cassidy, 1999).

Do sada najobuhvatnije proučavanje odnosa kvaliteta afektivne vezanosti i kvaliteta partnerske veze uradila je grupa istraživača Šejver, Kolins i Klark, (Shaver, Colins & Clark, 1996). Rezultati njegovog istraživanja ističu da se bliske partnerske veze ili romantična ljubav sastoji iz tri

²⁶ Uz pomoć knjige: *Govor i misao* (Vigotski 1983)

²⁷ Kategorija objekta se odnosi na sposobnost deteta da prepozna predmete nezavisno od udaljenosti, ugla posmatranja i osvetljenja. Ovo uspostavljanje *opažajne postojanosti* predmeta predstavlja vrhunac senzomotornog razvoja (Pijaže, 1978).

²⁸ Uz pomoć knjige *Intelektualni razvoj deteta* (Pijaže, 1978) i teksta: *Koncept objekta i vezanost deteta za majku* (Silvija Bel), u zborniku: *Afektivno vezivanje, eksperimentalni i klinički pristup*, (Mirić, Dimitrijević, 2006).

²⁹ Uz pomoć knjige: *Rano iskustvo - Mit ili činjenica* (Klarkovi, 1980)

sistema ponašanja: *afektivne vezanosti, pažnje i seksualnosti*. Prema njima, afektivna vezanost se pojavljuje razvojno najranije i igra vitalnu ulogu u formiranju radnih modela, pa za ovaj sistem možemo reći da utiče i na izražavanje pažnje i na izražavanje seksualnosti. Dakle, rezultati do sada urađenih empirijskih istraživanja upućuju na predložene komponente partnerske veze. Važnost pažnje u partnerskim vezama je recimo, podržana otkrićem da se bračno zadovoljstvo mnogo bolje predviđa podacima o pružanju i doživljaju pažnje, nego procenama karaktera, zdravlja ili bračnih okolnosti, (Kotler, 1985). Slično je i seksualno zadovoljstvo priznati indikator kvaliteta i stabilnosti veze, (Sprecher & McKinney, 1993). Pronađite i pročitajte radove³⁰ koji integrišu sve tri komponente partnerskih veza i pokušajte da koncipirate moguće nacрте takvog istraživanja.

3.7. Uloga seksualnog ponašanja u ljubavnoj strategiji?

Strategije tipične za svaki od obrazaca dečije afektivne vezanosti najpre su teorijski pretpostavljene (Bowlby, 1968: primarna strategija i sekundarne), a zatim su proverene empirijskim istraživanjima i potvrđene. Takođe, istraživanjima je potvrđeno da rano stečeni obrasci afektivnog vezivanja zahvaljujući postojanju mehanizmima unutrašnjeg radnog modela perzistiraju kroz životni vek osobe. Dakle, odrasle osobe funkcionišu u okviru istih rano usvojenih obrazaca afektivnog vezivanja, ali verovatno je da njihove strategije obezbeđivanja naklonosti drugih ne mogu ostati iste. (Partner svakako neće reagovati na neježnost, na primer, onako kako reaguje roditelj). Teorijske pretpostavke da unutar svakog od obrazaca afektivne vezanosti deluju različiti aspekti seksualnog ponašanja osobe i da predstavljaju deo sekundarne strategije - početna istraživanja potvrđuju³¹. Pokušajte da osmislite istraživanja kojima bi se proverili odnosi nekih od aspekata seksualnosti sa obrascima afektivne vezanosti.

3.6. Da li u partnerskim odnosima postoje *dobitne* kombinacije obrazaca afektivnih veza?

Da li su neke kombinacije obrazaca afektivnog vezivanja češće ili uspešnije od drugih? Na primer, da li je tačno da su veze između žene preokupirano stila vezanosti i muškraca izbegavajućeg stila veoma stabilne i prilično nesrećne? Pokušajte da korišćenjem upitnika za procenu partnerskih odnosa utvrdite relacije koje postoje između parova u vašem okruženju i uz dodatnu pomoć intervjua razmislite o mehanizmu koji posreduje. Za početak, evo kombinacija dobijenih na malom uzorku niških studenata (N=86)³²:

Obrasci afektivnog vezivanja momaka	Obrasci afektivnog vezivanja devojaka	opservirani procenti
izbegavajući afektivni obrazac	preokupirani afektivni obrazac	4.75%
preokupirani afektivni obrazac	izbegavajući afektivni obrazac	1.92%
sigurni afektivni obrazac	izbegavajući afektivni obrazac	10.45%
sigurni afektivni obrazac	sigurni afektivni obrazac	58.70%
preokupirani afektivni obrazac	sigurni afektivni obrazac	8.50%
izbegavajući afektivni obrazac	sigurni afektivni obrazac	12.32%
preokupirani afektivni obrazac	preokupirani afektivni obrazac	0.00%

³⁰ Uz pomoć rada: *Primena teorije afektivnog vezivanja u proučavanju partnerskih odnosa* (Nikić, 2007)

³¹ Rad: *Seksualno ponašanje u odnosu na obrasce afektivnog vezivanja, ili: Da li postoji obrazac skloniji od ostalih - rizičnom seksualnom ponašanju* (Stefanović-Stanojević, 2010).

³² Rad: *Ljubavni odnosi i afektivna vezanosti* (Stefanović-Stanojević, 2007).

sigurni afektivni obrazac	preokupirani afektivni obrazac	3.33%
izbegavajući afektivni obrazac	izbegavajući afektivni obrazac	0.00

Tabela br. 4: Kombinacije obrazaca afektivne vezanosti u ljubavnim odnosima

Rezultati pokazuju da su neke kombinacije mnogo češće od drugih, ali i da neke praktično ne postoje. Ono što treba prokomentarisati svakako su kombinacije koje svojom učestalošću značajno odstupaju od teorijski očekivane frekvence. Značajno češći od očekivanih su parovi u kojima je mladić izbegavajućeg stila, a devojka preokupiranog, a što je u skladu i sa nalazima drugih istraživača. *Sigurni* mladići i *izbegavajuće* devojke su takođe značajno češće u kombinaciji nego što je očekivano. Naglasimo i da praktično ne postoje kombinacije preokupirani – preokupirana ili izbegavajući - izbegavajuća, što je takođe u skladu sa nalazima drugih istraživača (Kirkparick & Davis, 1994). Veličina uzorka, međutim, ne dozvoljava dalja zaključivanja. Pokušajte da napravite moguće nacрте istraživanja opisanog problema.

3.7. Usaglašavanja obrazaca vezanosti parova ili Šta se dešava sa afektivnim obrascima jednog para tokom godina?

Uprkos razrađenoj metodologiji u istraživanju parova i dalje vrlo malo znamo o tome šta se dešava sa uzajamnim odnosom afektivnih obrazaca u partnerskoj vezi. Odnosno, kako se partneri sa različitim obrascima ponašaju kad je u pitanju međusobno usklađivanje odnosa. Pitanje je da li siguran partner u jednom neusklađenom odnosu teži da promoviše sigurnost, čime će možda podstaknuti poverenje i otvaranje nesigurnog partnera. Odnosno, da li odnos sa sigurnim partnerom dovodi do generalne promene radnog modela nesigurnog partnera ili je promena modela ograničena na određeni odnos. Takođe je moguće da nesigurni partner vremenom počne da podriva strategiju sigurnog partnera što može čak i direktno uticati na odnose tog partnera sa svojim detetom. Konsultujte literaturu³³ i koncipirajte nacрте istraživanja ovog problema.

3.10. Šta se dešava kada su roditeljski obrasci različiti?

Uprkos podudarnosti između klasifikacije novorođenčadi u *Stranoj situaciji* i klasifikacije njihovih majki/očeva, meta-analiza grupe istraživača (Fox, Kimmerly & Schaefer, 1991) pokazuje da nije zanemarljiv broj dece koja su klasifikovana kao sigurna u odnosu sa jednim roditeljem, a kao nesigurna sa drugim. Bolbi nije razmatrao mogućnost dečjeg konfliktnog vezivanja sa oba roditelja u istoj porodici, već se usredsredio na odbrambene procese koji se dešavaju kada dete konstruiše dva konfliktna, neintegrisana modela sebe i drugih. U retkim ispitivanjima ovog tipa (van IJendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1996), deca koja su oformila sigurne odnose vezivanja napreduju više od onih sa dva nesigurna odnosa, a deca koja imaju neusklađene odnose (sigurni sa jednim, nesigurni sa drugim roditeljem) spadaju između ove dve grupe. Takođe, kažu rezultati istraživanja, dečija klasifikacija prisnosti sa majkom u nešto većoj meri nego sa ocem, može prognozirati kasnije obrasce vezivanja.

Konsultujte literaturu³⁴, pa osmislite koncept istraživanja kroz koja bi mogli bi doći do podataka o tome da li i koliko deca, adolescenti i odrasli razvijaju integrisane modele ličnosti u neharmoničnom odnosu sa oba roditelja.

³³ <http://www.gyokko.com/Papers/Attachment%20in%20Marriage.pdf>

³⁴ Handbook of Child Psychology: Social, emotional, and personality development, (Damon, Lerner, 1991)

3.11. Afektivna vezanost: Koncept monotropizma ili hijerarhije?

Monotropizam je tendencija preferencije jedne, odnosno glavne figure afektivne vezanosti. Bolbi (1969) je smatrao da su bebe genetski predisponirane da primarnu figuru (najčešće majku) tretiraju drugačije od ostalih, kao važniju od drugih.

Drugi koncept organizovanja figura je hijerarhijska organizacija figura afektivne vezanosti. Najviše preferirana osoba u hijerarhiji naziva se primarnom figurom, a ostale su sekundarne (Cassidi, 1999). Deca i odrasli su sposobni da formiraju višestruke (ili multiple) afektivne veze. Razmotrite uz pomoć literature nagoveštene koncepte i pokušajte da odgovorite na pitanja njihovih sličnosti, razlika, komplementarnosti³⁵...

3.10. Detinjstvo iz dva ugla: Frojd i Bolbi

Pred vama je sagledavanje razlika između Sigmunda Frojda i Džona Bolbija iz ugla jednog od najistaknutijih istraživača u oblasti afektivnog vezivanja Evereta Votera (Waters, Cummings, 2000). Da li bi ste nešto dodali ili oduzeli? Upišite imena naučnika.

RANO ISKUSTVO ILI RANA INTERAKCIJA

Vezano za majku, potrebno, zavisno odojče

Motivacija: u skladu sa rastom i opadanjem nagona

Razvoj kroz redukciju nagona

Odnos sa drugima značajan u smislu redukcije nagona,

Formiranje unutrašnjih struktura

Mehanizmi odbrane

Koping strategije

Aktivno, radoznalo kompetentno odojče

Motivacija u zavisnosti od interakcije

Razvoj kroz adaptaciju na interakciju

Odnos sa drugima značajan sam po sebi

Formiranje mentalnih reprezentacija sebe i drugih

Generalna očekivanja od interakcija sa drugima

Specifična očekivanja od figure afektivnog vezivanja

---

³⁵ Na osnovu teksta: The nature of the child's ties (Cassidy, 1999)

4. TEHNIKE ZA PROCENJIVANJE AFEKTIVNOG VEZIVANJA

Iako nastala sredinom prošlog veka, teorija afektivnog vezivanja svoju naučnu ekspanziju doživljava tek krajem dvadesetog veka. Do tada, Bolbijeva teorija je bila jedno od mogućih interpretacija odnosa između majke i deteta, teorija čiji su stavovi bili prilično ubedljivi, ali ne i dostupni empirijskoj proverbi. Osamdesete godine prošlog veka, međutim, donose preokret. Nova generacija istraživača afektivnog vezivanja posvećuje se izradi instrumenata za proveru svih do tada formulisanih pretpostavki. Naravno, sve počinje instrumentima za procenu afektivnog odnosa između majke i deteta, na sasvim ranom uzrastu (Strange Situation, Ainsworth, 1967). Ubrzo biva razrađena metodologija procenjivanja afektivnih veza nešto starije dece i adolescenata, odraslih afektivnih veza, partnerskih afektivnih veza... Sve je počelo instrumentima Meri Ejnsvort, a nastavilo se instrumentima koje su konstruisali njeni postdiplomci. Pogledajmo.

4.1. Strana situacija (M.Ainsworth, 1969)

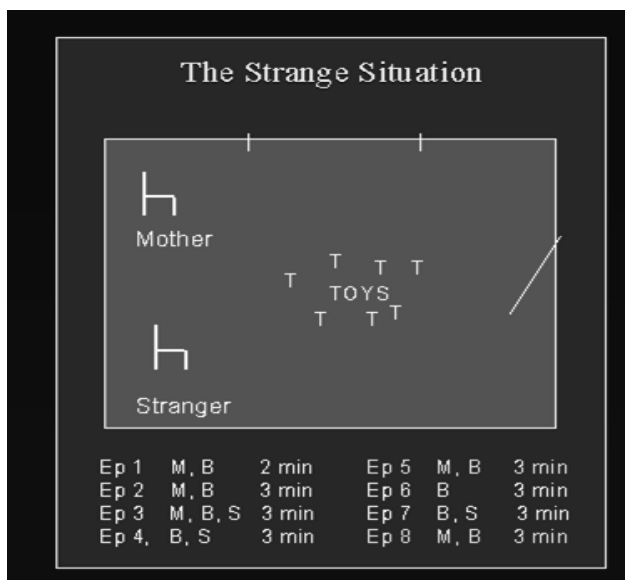
Ili procena afektivne vezanosti dvanaestomesečnih beba

4.1.1. Prikaz tehnike

Meri Ejnsvort je već 1969. godine razvila laboratorijsku proceduru, prevedenu kao *Strana situacija* za procenu kvaliteta vezanosti odojčeta sa majkom a u uslovima pojačanog stresa i separacione anksioznosti. *Stranu situaciju* možemo označiti i kao minijaturnu dramu koja ima osam epizoda i čiji akteri su majka, dete, stranac i posmatrač.

- 1.epizoda (2 min.) - Majka i dete započinju interakciju u sobi.
- 2.epizoda (3 min.) - Dete se organizuje u sobi kako ono hoće, majka asistira samo po potrebi.
- 3.epizoda (3 min.) - U sobu ulazi stranac, igra se sa detetom samo u toku poslednje minute.
- 4.epizoda (3 min.) - Majka izlazi i ostavlja dete sa strancem. (prva separacija)
- 5.epizoda (3 min.) - Majka se vraća. Stranac tiho napušta sobu. (prvo sastajanje)
- 6.epizoda (3 min.) - Majka ostavlja dete samo u sobi. (druga separacija)
- 7.epizoda (3 min.) - Stranac ulazi u sobu, ostaje sa detetom, uključujući se po potrebi.
- 8.epizoda (3 min.) - Majka se vraća, stranac odlazi. (drugo sastajanje)

Iako su sve epizode značajne, istraživači naglašavaju da su za uspešno klasifikovanje, posebno značajne epizode u kojima se majka i dete sastaju nakon rastajanja (Ep. 5 & Ep. 8). Analizom video snimaka osigurava se pouzdanost procene.

Slika br. 6: Strana situacija

Cilj ovako osmišljene dramske situacije je provociranje ponašanja koje je tipično za dete u situaciji stresa. Naime, prema teoriji afektivnog vezivanja, samo jedno ponašanje u ovakvoj situaciji je urođeno, odnosno primarno, a to je traženje majke kada ona ode i smirivanje kad se ona vrati. Dakle, samo reagovanje deteta plačem i traženjem majke je očekivano ponašanje, odnosno *primarna strategija*. Međutim, deca su reagovala i tzv. *sekundarnim strategijama*, koje znače prevazilaženje ili manipulisanje primarnim aktivnostima bihevioralnog sistema, a na osnovu stečenog iskustva da su upravo takve strategije u konkretnom *attachmentu* adaptivnije. Klasifikacija posmatranih interakcija vrši se na osnovu skala koje je Ejnsvortova razradila (slika br. 8 predstavlja aspekte koji se odnose na osetljivost majke). Evo najznačajnijih³⁶: *Traženje blizine i kontakta, Održavanje kontakta, Odbijanje blizine i kontakta, Izbegavajuće ponašanje*.

**Maternal Sensitivity And
Patterns Of Attachment**

Maternal Behavior	Strange Situation Classification		
	Secure N = 13	Avoidant N = 6	Resistant N = 4
Sensitivity to Signals	6.48	2.42 *	2.38 *
Cooperate vs Interfere	7.30	3.58 *	4.25 *
Accept vs Reject	7.62	3.75 *	5.38 *
Accessible vs Ignoring	6.62	3.83 *	3.50 *

Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall (1978, p. 145)   * p < .01 vs Secure

© 1996 B.WATERS

Slika br. 7: Senzitivnost majke i obrasci afektivne vezanosti

³⁶ http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/ss_scoring.pdf

4.1.2. Uputstvo za ocenjivanje:

Skala broj 1: Traženje blizine i kontakta

7 poena: Vrlo aktivno nastojanje da se postigne kontakt. Dete ulaže očigledan napor kako bi postiglo fizički kontakt sa majkom: puzi, penje se ili hoda. Saradnja majke nije odlučujuća, dete insistira na kontaktu i bez majčine pomoći. Kada se postigne, kontakt je intenzivan, dete se ne okreće drugim stvarima sledećih 15 sekundi.

6 poena: Aktivno nastojanje da se postigne fizički kontakt. Dete puzi, penje se i pokazuje inicijativu, ali ne onako "slobodno" kao u prethodnom opisu. Preciznije, dete pokazuje želju, ali očekuje saradnju. Ukoliko majka ne prihvati kontakt, kontakt se ne postiže.

5 poena: Izvesno nastojanje da se postigne fizički kontakt. Dete šalje signale u nameri da dođe do kontakta, ali bez fizičke inicijative.

4 poena: Očigledna želja da se postigne fizički kontakt, ali sa naporima koji deluju kao da su osuđeni na propast ili slabom inicijativom.

3 poena: Slabi naponi da se postigne fizički kontakt.

2 poena: Minimalan napor da se postigne fizički kontakt ili bliskost.

1 poen: Nema napora da se obezbedi fizički kontakt ili bliskost.

Skala br.2: Ponašanje održavanja kontakta³⁷

7 poena: Vrlo aktivno i neprekidno nastojanje da se održi fizički kontakt.

6 poena: Aktivno i relativno dosledno nastojanje da se održi fizički kontakt.

5 poena: Po neki aktivni napor u pravcu održavanja fizičkog kontakta.

4 poena: Očigledna želja da se zadrži kontakt, ali relativno malo aktivnih napora da se to postigne.

3 poena: Izvesni znaci želje da se održi fizički kontakt, ali malo aktivnih napora u tom pravcu.

2 poena: Fizički kontakt, ali malo očiglednih napora ili želje da se to održi.

1 poen: Ni fizički kontakt, ni napor da se održi.

Skala br.3: Odbijanje kontakta

Ova skala se odnosi na detetovo uporno odbijanje kontakta osobi koja pokušava da ga uspostavi. Modaliteti su: ljutito durenje, pekmeženje, mrzovoljno odbijanje, očigledno beščenje, odgurivanje, bacanje, udaranje, šutiranje, vrištanje, bacanje na pod. Ova ponašanja mogu se smenjivati sa aktivnim naporima bebe da postigne ili održi kontakt sa majkom. U tom slučaju visoki skorovi se dobijaju i na jednoj i na drugoj skali.

7 poena: Vrlo intenzivno i istrajno odbijanje

6 poena: Intenzivno i /ili istrajno odbijanje

5 poena: Odbijanje kontakta: ili manje intenzivno ili, ako je intenzivno manje dosledno nego prethodno.

4 poena: Pojedinačna, ali jasna situacija odbijanja sa izostankom nekog od pobrojanih agresivnih modaliteta.

3 poena: Diskretno odbijanje

2 poena: Veoma diskretno odbijanje

1 poena: Nema odbijanja kontakta

---

³⁷ Za ovu ocenu značajne epizode u odnosu na majku su: 2, 3, 5 i 8, a u odnosu na stranca: 3, 4 i 7.

Skala br 4: Izbegavajuće ponašanje

Ova skala se odnosi na intenzivno, dosledno i uporno detetovo izbegavanje bliskosti ili interakcije, čak i na distanci. Relevantna ponašanja su: povećavanje distance odmicanjem od majke, okretanje leđa, odvrćanje pogleda, izbegavanje pogleda, sakrivanje lica, potpuno ignorisanje osobe.

7 poena: Vrlo primetno i uporno izbegavanje

6 poena: Primetno i uporno izbegavanje

5 poena: Očigledno izbegavanje, ali ne dosledno

4 poena: Kratko, ali jasno izbegavanje ili dosledno uzdržano izbegavanje

3 poena: Diskretno izolovano ponašanje izbegavanja

2 poena: Vrlo diskretno izbegavanje

1 poen: Odsustvo izbegavanja

4.1.3. Klasifikacija na osnovu procene ponašanja u Stranoj situaciji

Nesigurno-izbegavajući obrazac (A)

U odnosu na opisane skale, deca koja pripadaju izbegavajućem obrascu postižu niske skorove na skalama br.1 i br.2, a visoke na skalama br.3 i br.4.³⁸ U eksperimentalnoj situaciji ova deca pošto ih majka ostavi, ne plaču, ne traže majku, uopšte pokazuju malo otvorenih znakova žalosti. Njihova igra je zakočena, nema istraživanja. Na majčin povratak ne reaguju, posebno je ignorišući nakon drugog razdvajanja, kada je logično stres veći. Ne reaguju ni na odlazak, ni na dolazak majke, naučeni da njihova očekivanja ne mogu biti ispunjena i da je ovakvo ponašanje potrebno majci, (sekundarna strategija) Kada ih majka podigne, ne privijaju se uz nju. Prema strancu se ponašaju kao i prema majci.

- **Podgrupa A1**

Upadljivo izbegavanje majke u epizodama susretanja, koje se nastavlja daljim ignorisanjem majke uz retko “bacanje” pogleda na tu stranu.

- **Podgrupa A2**

Beba pokazuje izmešano, skoro ambivalentno odgovaranje na majčine povratke: i nameru da se osmehne i nameru da se okrene i ode od nje.

Sigurni obrazac (B)

Deca koja pripadaju ovom obrascu postižu visoke skorove na skalama br.1 i br.2, a niske skorove na skalama br.3 i br.4. U eksperimentalnoj situaciji beba će insistirati na postizanju i održavanju kontakta sa majkom. U njenom prisustvu energičnije će istraživati sredinu, nego kad je majka odsutna ili prisutan stranac. Takođe, biće uznemirena majčinim odlaskom, zbog čega će je tražiti, a po njenom povratku utonuti u sigurnost zagrljaja, smiriti se i vratiti igri (primarna strategija). Ove bebe mogu da budu prijatne i prema strancu, ali je jasno da su naklonjenije majci nego nepoznatoj osobi.

- **Podgrupa B1**

Beba pozdravlja mamu, osmehuje se i pokazuje inicijativu za kontaktom. Karakteristično je da je inicijativa pre svega na distanci, bez insistiranja na fizičkoj bliskosti.

- **Podgrupa B2**

Beba pozdravlja mamu, osmehuje se i pokazuje jasnu želju i inicijativu za fizičkim kontaktom.

- **Podgrupa B3**

³⁸ U prilogu je dat detaljniji ključ - aritmetičke sredine svake skale za svaki obrazac

Beba aktivno traži fizički kontakt sa majkom i uporno i bučno protestvuje ukoliko majka uzmiče.

- **Podgrupa B4**

Beba traži kontakt. Insistira na blizini, posebno u fazama ponovnog susreta sa majkom, opsjednuta je majkom i reaguje burno plačući na separaciju. Podseća na ambivalentne bebe, ali ne toliko da bi spadala u C grupu.

Nesigurni ambivalentni obrazac (C)

U odnosu na opisane skale, ova podgrupa može imati visoke ili više skorove praktično na svim skalama. U eksperimentalnoj situaciji, ove bebe plaču kad majka ode, ali ih i ne smiruje njen povratak. Njihovo ponašanje u ovoj situaciji upravo ih i svrstava u posebnu grupu - panično traže majku, a kad ona dođe ljute se, udaraju, plaču. Traže kontakt, ali ne mogu da se smire i opuste, (sekundarna strategija). Neke pak, iako su u odsustvu majke plakale i tražile je kada se ona pojavi odbijaju je ili čak izbegavaju. Ponašanje može biti maladaptivno i u formi preterane pasivnosti koja se od A obrasca razlikuje ljutitošću.

- **Podgrupa C1**

Ljutitost boji većinu epizoda. Pomešanost traženja kontakta i odbacivanja ima očigledan karakter ljutnje. Dete je "durljivo", teško ga je ili nemoguće razumeti i oraspoločiti.

- **Podgrupa C2**

Najupadljivija karakteristika ovog tipa je pasivnost. Istraživačko ponašanje je zakočeno, nedostaje inicijativa. Ipak, tokom epizoda sastajanja žele bliskost i kontakt, iako češće koriste signalna ponašanja nego aktivni prilaz³⁹.

Dezorganizovani obrazac (D)

Ova grupa izdvojena je naknadno. Naime, proučavanja dece čiji su roditelji bili zlostavljani (Crittenden, P. 1989) ili su patili od manijako depresivne psihoze (Radke - Yarow, M. et al. 1985), identifikovala su nezanemarljiv broj dece koja se nisu mogla klasifikovati ni u jednu od ponuđenih kategorija. Ono što je odvojilo ovu decu, nije bio novi kvalitet, već različiti indeksi dezorganizacije i dezorijentacije, kao što su kretanje ka zidu i naslanjanje na zid kao forma uplašenog reagovanja na stranca, penjanje i padanje pri ulazu roditelja u sobu, ukočenost svih pokreta, stereotipna ponašanja. Naglasimo i da bi ova deca na osnovu ponašanja u manje stresnim interakcijama u Stranoj situaciji mogla biti klasifikovana i kao ambivalentna ili izbegavajuća, ali da ih je specifični kvalitet ponašanja u visoko stresnoj situaciji „odavao“ i svrstavao u D grupu.

Kategorije afektivne vezanosti Meri Ejnsvort, kao i njena eksperimentalna procedura *Strana situacija* postali su standard za istraživače individualnih razlika u vezanosti u periodu odojčeta i ranog detinjstva. Tehnika *Strane situacije*, otvorila je istraživačku ekspanziju u oblasti teorije afektivnog vezivanja. Budući da je konstruisan instrument, kao i klasifikacija individualnih razlika, brojni istraživači su najpre krenuli u proveru dobijenih rezultata Meri Ejnsvort, a uskoro su i sami stvarali nove tehnike za procenjivanje obrazaca afektivnog vezivanja. Najpre su nastajale tehnike alternativne čuvenoj *Stranoj Situaciji*. Uskoro, *Strana Situacija* biva kritikovana zbog visoke stresogenosti za decu koja potiču iz kultura u kojima se ne praktikuje izlaganje dece iskustvu separacije ili iskustvu ostavljanja sa strancem na tako ranom uzrastu. (Sagi et al., 1985; Takahashi, 2005) Zbog toga se osmišljavaju neki drugi sistemi kodiranja za komunikaciju dete-roditelj, među kojima je najpopularnija tzv. AQS tehnika.

---

³⁹ Prilog br. 1 (na kraju monografije) sadrži aritmetičke sredine i standardne devijacije svake od skala za svaki obrazac (i za svaku epizodu), čime se značajno olakšava postupak klasifikacije. Kao i shemu u kojoj je odnos do sada opisanih obrazaca, njihova međusobna sličnost i mogućnost alternativnih rešenja (Waters, E., 2002)..

4.2. AQS tehnika (Waters,1987) ili

Procenjivanje afektivnog vezivanja na uzrastu 1,6-5 godina

Tragajući za tehnikom koja će dati informacije o kvalitetu afektivne vezanosti majke i deteta, a u kojoj nema stresogenih elemenata, američki istraživač Everet Waters konstruisao je instrument poznat kao AQS ili *Attachment Question Set* (Waters, E., 1987, Version 3). Značajno je i istaći da AQS tehnika procenjuje afektivnu vezanost dece uzrasta 1,6 - 5 godina čime je procenjivanje dece prešlo na malo stariji i za ispitivanje svakako pogodniji uzrast. Sledeća pogodnost tiče se činjenice da se procenjivanje odvija u kućnim uslovima deteta, čime Waters obezbeđuje prvu alternativnu tehniku Ejnsvortinim kućnim opservacijama. Dakle u prirodnoj, a ne u laboratorijskoj sredini.

Ova tehnika bazirana je na doprinosima teorije afektivnog vezivanja, prevashodno na konceptu sigurne baze (Ainsworth,1991). "Q set kategorija dopušta posmatračima da pouzdano odrede sposobnost deteta da koristi majku kao osnovu za sigurnost kad su u pitanju aktivnosti u okviru kuće. Q set kategorija poseduje potpuno strukturirana sredstva za procenu sigurnosti u kući," (M. Main, 1990). Izrada instrumenta trajala je 12 godina, početni paket ajtema prečišćen je od strane Evereta Watersa (E.Waters,1985) i sveden na 100 ajtema. Aktuelna verzija AQS se sastoji od 90 ajtema i smatra standardnom. Ovi ajtemi su brižljivo birani sa ciljem da obezbeđuju razumevanje svih aspekata kvaliteta afektivne vezanosti.

Za procenjivanje, odnosno registrovanje ovih 90 ajtema, prema iskustvu istraživača potrebno je minimalno 2 - 4 časa neprekidnog boravka u porodici i opserviranja dijade majka - dete, u raznolikim svakodnevnim situacijama. Veoma često potrebno je i da bude više poseta porodici. Procenjivanje ponašanja kreće se u okviru mogućnosti:

- a) ponašanje je karakteristično za majku i dete
- b) nije bilo moguće identifikovati traženo ponašanje
- c) ponašanje je nekarakteristično za majku i dete

Q set afektivne vezanosti jedna je od najčešće korišćenih tehnika za procenjivanje afektivnog vezivanja dece. Na njegovu primenu nailazimo osim u istraživanjima u Americi i Evropi i u afričkim plemenima, Izraelskim kibucima, u Kini, Japanu, (IJendoorn, Vereijken, 2004), pa i u istraživanjima izvedenim u domaćoj sredini. (Stefanović-Stanojević, 2000). Novije verzije ovog instrumenta pretrpele su izvesne izmene u postupku obrade podataka, uglavnom sa ciljem prilagođavanja postojećim programima za obradu (David R. Pederson, Greg Moran & Sandi Bento, 1999).

4.2.1. Prikaz AQS tehnike

Majku i dete posmatrati u njihovom kućnom okruženju, najmanje par sati, bez ikakvih posebnih intervencija, pitanja, zahteva i slično. Jednostavno opservirati ponašanje i proceniti ga na osnovu ponuđenih stavki. Poželjno je da svakoj interakciji prisustvuju dva posmatrača i da nezavisno ocenjuju.

1. Dete rado deli sa majkom predmete ili joj dozvoljava da ih uzme ako mu ona traži.

9-7 ponašanje je karakteristično za majku i dete
6-4 nije moguće prosuditi o ponašanju majke i deteta,
3-1 ponašanje nije karakteristično za majku i dete.

2. Kada se dete vraća mami nakon igre, ono je ponekad ljutito bez jasnog razloga.

9-7 6-4 3-1

3. Kada je uznemireno ili povređeno, dete će prihvatiti utehu i ostalih odraslih, a ne samo mame.

9-7 6-4 3-1

4. Dete je pažljivo i nežno prema igračkama i ljubimcima.

9-7 6-4 3-1

5. Dete je više zainteresovano za ljude nego za stvari.

9-7 6-4 3-1

6. Kada je dete pored mame i ugleda nešto sa čim bi želelo da se igra, ono besni ili pokušava da odvuče mamu do toga.

9-7 6-4 3-1

7. Dete se smeje ili lako nasmeši velikom broju ljudi.

9-7 6-4 3-1

8. Kada dete plače, ono to čini snažno.

9-7 6-4 3-1

9. Dete je bezbrižno i razigrano tokom većeg dela vremena.

9-7 6-4 3-1

10. Dete često plače ili pruža otpor kad ga mama nosi u krevet uveče na presvlačenje pelena.

9-7 6-4 3-1

11. Dete često grli i miluje mamu i bez toga da ona to traži od njega.

9-7 6-4 3-1

12. Dete se brzo navikne na ljude ili stvari koji su u početku kod njega izazivali strah ili su ga plašili.

9-7 6-4 3-1

13. Kada je dete uznemireno maminim odlaskom, ono ne prestaje da plače nakon što je ona otišla, već nastavlja i čak postaje ljutito.

9-7 6-4 3-1

14. Kada dete pronade nešto novo za igru, ono nosi to mami i pokazuje joj ako je mama na drugoj strani sobe.

9-7 6-4 3-1

15. Dete je voljno da priča sa novim ljudima, pokazuje im igračke, ili im pokazuje šta može da uradi ako mama to traži od njega.

9-7 6-4 3-1

16. Dete preferira igračke koje su napravljene po uzoru na žive stvari.

9-7 6-4 3-1

17. Dete brzo izgubi interes za nove odrasle osobe ako one rade bilo šta što ga uznemirava.

9-7 6-4 3-1

18. Dete spremno sluša majčina uputstva, čak i kada su ona jasne naredbe, radije nego tuđa.

9-7 6-4 3-1

19. Kad mama zatraži od deteta da joj donese ili da nešto, ono posluša (ne treba računati odbijanja koja su deo igre, sem ako dete jasno ne počne da izražava neposlušnost).

9-7 6-4 3-1

20. Dete ignoriše većinu udaranja, padova ili iznenađenja.

9-7 6-4 3-1

21. Dete prati mamino kretanje kada se igra po kući. Zovne je povremeno, zapaža njeno kretanje iz sobe u sobu. Primećuje ako promeni aktivnost.

9-7 6-4 3-1

22. Dete se ponaša kao osećajan roditelj prema lutkama, ljubimcima ili manjoj deci.

9-7 6-4 3-1

23. Kad mama sedi sa ostalim članovima porodice ili im posvećuje pažnju, dete pokušava da maminu pažnju privuče na sebe.

9-7 6-4 3-1

24. Kad mama odlučno razgovara sa detetom ili povisi glas na njega, ono postaje uznemireno, postićeno ili mu je krivo što ju je naljutilo (ne skorovati visoko ako je dete uznemireno isključivo zbog podignutog glasa ili se plaši da će biti kažnjeno).
9-7 6-4 3-1
25. Mama lako izgubi detinji trag ako se ono igra van njenog vidokruga.
9-7 6-4 3-1
26. Dete (redovno) plače kad ga mama ostavi kod kuće sa bebi-siterkom, tatom ili babom i dedom.
9-7 6-4 3-1
27. Dete se smeje kad ga majka zadirkuje.
9-7 6-4 3-1
28. Dete uživa da se odmara u maminom krilu.
9-7 6-4 3-1
29. S vremena na vreme dete se tako duboko posveti nečemu da izgleda kao da ne čuje kada mu se ljudi obraćaju.
9-7 6-4 3-1
30. Dete lako postaje ljutito prema igračkama.
9-7 6-4 3-1
31. Dete hoće da bude centar mamine pažnje. Ako je mama zauzeta ili razgovara sa nekim, ono je prekida u tome .
9-7 6-4 3-1
32. Kad mama kaže: "Ne" ili ga kazni, dete odmah prestaje sa nestašlukom (ili bar u toj prilici). Ne treba da mu se kaže dvaput.
9-7 6-4 3-1
33. Dete nekad signalizira mami (ili odaje utisak) da hoće da ga spusti, a onda besni ili hoće ponovo da ga uzme.
9-7 6-4 3-1
34. Kad je dete uznemireno maminim odlaskom ono ostaje da sedi tamo gde se zateklo i plače.
9-7 6-4 3-1
35. Dete je samostalno u odnosu na mamu. Može da se igra samo; lako ostavlja mamu kad hoće da se igra.
9-7 6-4 3-1
36. Dete jasno pokazuje šemu korišćenja mame kao baze od koje polazi u istraživanje. Izlazi da se igra, vraća se i igra se blizu nje; ponovo izlazi napolje da se igra...
9-7 6-4 3-1
37. Dete je veoma aktivno. Uvek švrlja okolo. Više voli aktivne igre od mirnih.
9-7 6-4 3-1
38. Dete je zahtevno i nestrpljivo sa mamom. Besni i pruža otpor ako mama ne radi onako kako ono hoće.
9-7 6-4 3-1
39. Dete je ume da bude ozbiljno i da deluje angažovano kada se igra dalje od mame ili kada je samo sa igračkama.
9-7 6-4 3-1
40. Dete ispituje nove predmete ili igračke do detalja. Pokušava da ih koristi na različite načine ili da ih rastavi.
9-7 6-4 3-1
41. Kad mama kaže detetu da je prati ono to čini (ne računaju se odbijanja i oklevanja koja su deo igre, osim ako dete nije postalo zaista neposlušno).
9-7 6-4 3-1
42. Dete prepoznaje kad je mama uznemirena. Postaje mirno ili se i samo uznemiri, pita šta nije u redu..
9-7 6-4 3-1
43. Dete ostaje blizu mame ili joj se vraća ne samo onda kada ona zahteva nešto od njega
9-7 6-4 3-1
44. Dete traži mamu i uživa da ga ona drži, grli, miluje.
9-7 6-4 3-1

45. Dete uživa da peva i igra uz muziku.	9-7	6-4	3-1
46. Dete hoda i trči unaokolo bez udaranja, padanja, saplitanja.	9-7	6-4	3-1
47. Dete prihvata ili uživa u glasnim zvucima ili da ga cupkaju u igri ako se mama smeši i pokazuje da to treba da bude zabavno.	9-7	6-4	3-1
48. Ako to od njega traže, dete rado dozvoljava novim ljudima da drže ili dele sa njim stvari koje ono ima.	9-7	6-4	3-1
49. Dete trči ka mami sa stidljivim osmehom kada nepoznati ljudi dolaze u posetu.	9-7	6-4	3-1
50. Detetova prvobitna reakcija kada ljudi dođu u posetu njegovoj kući, je da ih ignoriše ili izbegava, retko se na kraju opusti prema njima.	9-7	6-4	3-1
51. Dete uživa da se penetra po gostu kada se ovaj igra sa njim.	9-7	6-4	3-1
52. Dete ima problem da rukuje sa malim stvarima ili da spaja male predmete.	9-7	6-4	3-1
53. Dete stavlja svoje ruke oko mame ili stavlja svoju ruku na njeno rame kada ga ona uzme.	9-7	6-4	3-1
54. Dete se ponaša kao da očekuje da će se mama umešati u njegove aktivnosti onda kada ona pokušava da mu pomogne u nečemu.	9-7	6-4	3-1
55. Dete imitira niz ponašanja ili načina na koji se rade stvari gledajući mamino ponašanje.	9-7	6-4	3-1
56. Dete počinje da okleva ili gubi interes kada mu se učini da će aktivnost kojom se bavi postati teška.	9-7	6-4	3-1
57. Dete je prilično hrabro, čak neustrašivo.	9-7	6-4	3-1
58. Dete uglavnom ignoriše odrasle koji dolaze u posetu kući. Nalazi sopstvene aktivnosti koje ga više zanimaju.	9-7	6-4	3-1
59. Kada dete završi sa nekom aktivnošću ili igrom, ono obično nalazi nešto drugo da radi, bez vraćanja mami u međuvremenu.	9-7	6-4	3-1
60. Ako ga mama ubeđuje rečima: "U redu je" ili "Neće te boleti", dete će prići ili će nastaviti da se igra sa stvarima pred kojima je prvobitno bilo oprezno ili su ga plašile.	9-7	6-4	3-1
61. Grubo se igra sa mamom. Udara, grebe ili grize za vreme žive igre (što ne znači nužno i da je povređuje).	9-7	6-4	3-1
62. Kad je dete vedrog raspoloženja, utisak je da će ostati raspoloženo celog dana.	9-7	6-4	3-1
63. Čak i pre nego što pokuša da samo dohvati stvari, dete pokušava da nađe nekog da mu pomogne.	9-7	6-4	3-1

64. Dete uživa da se vere po mami kada se igraju. 9-7 6-4 3-1
65. Dete se lako uznemiri kada ga mama natera da promeni vrstu aktivnosti (čak i kad je nova aktivnost nešto u čemu dete uživa). 9-7 6-4 3-1
66. Dete lako prihvata odrasle koji dolaze u posetu kući i koji se sa njim ophode prijateljski. 9-7 6-4 3-1
67. Kada porodica ima goste, dete hoće da mu oni posvećuju prilično vremena. 9-7 6-4 3-1
68. U proseku, dete je aktivniji tip ličnosti od mame. 9-7 6-4 3-1
69. Dete izuzetno retko traži pomoć. 9-7 6-4 3-1
70. Dete spontano pozdravlja mamu širokim osmehom kada ona uđe u sobu (pokazuje joj igračku, gestikulira ili govori: "Zdravo mama"). 9-7 6-4 3-1
71. Ako je uzeto u majčine ruke, dete prestaje da plače i brzo se oporavlja nakon što je bilo uplašeno ili uznemireno. 9-7 6-4 3-1
72. Ako se gost nasmeje ili odobri ono što je dete učinilo, ono će to ponavljati nanovo i nanovo. 9-7 6-4 3-1
73. Dete ima igračku koju miluje ili čebence koje nosa sa sobom okolo, nosi u krevet ili ga drži kada je uznemireno (ne računa se flašica ili cucla ako dete nema još dve godine). 9-7 6-4 3-1
74. Kada mama ne radi nešto na onaj način na koji dete hoće, ono se ponaša kao da mama to uopšte neće da uradi. (besni, postaje ljutito, odlazi na druge aktivnosti.). 9-7 6-4 3-1
75. Dete postaje uznemireno i plače uvek kada mama izađe iz sobe (može i ne mora da je prati). 9-7 6-4 3-1
76. Kada može da bira, dete se radije igra sa igračkama, nego sa odraslima. 9-7 6-4 3-1
77. Kada mama traži nešto od deteta da izvede, ono odmah razume šta ono hoće, (može, ali i ne mora da posluša). 9-7 6-4 3-1
78. Dete uživa da ga grle i drže ne samo roditelji i babe i dede, nego i drugi ljudi. 9-7 6-4 3-1
79. Dete lako postane ljuto na mamu. 9-7 6-4 3-1

80. Dete koristi maminu facijalnu ekspresiju kao dobar izvor informacija kada nešto deluje rizično ili preteće.	9-7	6-4	3-1
81. Dete koristi plač da natera mamu da radi ono što ono hoće.	9-7	6-4	3-1
82. Dete troši najveći deo vremena u igra sa samo nekoliko omiljenih igračaka ili aktivnosti.	9-7	6-4	3-1
83. Kada je detetu dosadno, ono traži od mame da ga nečim zabavi.	9-7	6-4	3-1
84. Dete pravi, ako ništa drugo, ono bar minimalan napor da bude čisto i uredno po kući.	9-7	6-4	3-1
85. Dete je jako privučeno novim igračkama i novim aktivnostima.	9-7	6-4	3-1
86. Dete pokušava da natera mamu da ga imitira ili brzo zapaža kada ga mama sama imitira i uživa u tome.	9-7	6-4	3-1
87. Ako se mama smeje nečemu ili odobrava nešto što je dete uradilo, ono ponavlja to nanovo i nanovo.	9-7	6-4	3-1
88. Kada nešto uznemiri dete, ono ostaje tamo gde je i plače.	9-7	6-4	3-1
89. Detinja facijalna ekspresija je jaka i jasna kada se igra sa nečim.	9-7	6-4	3-1
90. Ako se mama veoma udalji, dete je sledi i nastravlja da se igra u njenoj blizini..	9-7	6-4	3-1

4.2.2. Uputstvo za ocenjivanje

U literaturi⁴⁰ su opisana tri načina za skorovanje Q-sort podataka: analiza na nivou ajtema, analiza na nivou klastera i skorovanje pomoću Q-sort kriterijuma. Poslednja varijanta najčešće je korišćena i zadovoljavajućih metrijskih karakteristika, pa ćemo je predstaviti. U najkraćem, Q-sort kriterijum podrazumeva da je grupa eksperata na osnovu niza opservacija već definisala kriterijume, odnosno profile: “sigurnog deteta“, “ nesigurnog deteta“, „socijalno-poželjnog deteta“, „zavisnog deteta“ i sl. koji se zatim upoređuju sa podacima dobijenim za konkretnu interakciju majka-dete.

Ocenjivanje se sastoji iz više faza⁴¹:

⁴⁰ http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_method.html

⁴¹ http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_method.html

1. Tokom posmatranja, opserver nastoji da svaki od ajtema smesti u tri kategorije:

- I kategorija: Ponašanje je karakteristično za majku i dete (9-7).
II kategorija: Nije moguće prosuditi o ponašanju majke i deteta (6-4).
III kategorija: Ponašanje nije karakteristično za majku i dete (3-1).

2. Ajteme koji pripadaju istoj kategoriji treba još jednom pažljivo pročitati i razvrstati u nove tri subkategorije prema stepenu izraženosti opserviranog ponašanja. Dakle, ajteme iz I kategorije treba rasporediti u subkategorije:

- 9 - najkarakterističnije ponašanje
8 - vrlo karakteristično ponašanje
7 - karakteristično ponašanje

Isto to, takođe prema stepenu izraženosti ponašanja, uraditi sa kategorijom 6-4 (napraviti posebno kategoriju broj 6, broj 5 i broj 4), a zatim i sa kategorijom 3-1.

3. Sledeća faza u obradi podataka odnosi se na ujednačavanje kategorija, tako što se u svaku od devet kategorija raspoređuje tačno po deset odabranih ajtema i zatim podaci unose u program za obradu⁴².
4. Da bi se dobijene ocene ponašanja majke i deteta mogle dalje analizirati i upoređivati unosi se i Q-sort kriterijum. Preciznije u tabelu se najpre unose ajtemi prema redosledu datom u testu, (prvi red), a zatim se ređaju konkretne vrednosti ajtema u svakoj od opserviranih interakcija (drugi red, treći, četvrti, n-ti). I na kraju unose se i vrednosti Q-sort kriterijuma.
5. Ocene svakog pojedinačnog deteta upoređuju se sa zadatim kriterijumima i tako dobijaju koeficijenti korelacije između odabranog kriterijuma i ocena koje je opserver dao za konkretnu interakciju majka-dete. Dobijeni koeficijenti korelacije zatim se rangiraju na kontinuumu od optimalne do maladaptivne baze, odnosno na kontinuumu od sigurnog do nesigurnog deteta u pojedinačnom istraživanju.⁴³

AQS	1subjekt	2.subjekt	3.subjekt	4.subjekt	N-ti subjekt	sigurno	nesigurno
ajtem br.1	3	8	2	5	6	8	5.2
ajtem br.2	4	1	3	7	9	1.8	5.8
ajtem br.3	6	3	5	8	2	4.8	2
ajtem br.4	6	7	8	9	9	6.2	4.8
ajtem 90	4	3	4	6	7	6.3	5.8

4.2.3. Prikaz karakterističnih slučajeva (AQS)

⁴² SPSS

⁴³ U prilogu br.2 dati su Q-sort kriterijumi za *sigurno* i *nesigurno* dete.

Čitava procedura olakšana je ukoliko su ajtemi na karticama, odnosno, ukoliko postoji 90 kartica sa pojedinačnim opservacijama.

Upoznavanje sa AQS tehnikom možda je nailustrativnije kroz prikaze nekih od interakcija opserviranih tokom istraživanja.

a) Red, rad, disciplina i mala Marina

Devojčica Marina P., stara 3 godine i 3 meseca. Iz formalno kompletne porodice, jedinica. Žive u stanu suprugovih roditelja, sa svekrom (svekrva je umrla). Srednjeg obrazovnog statusa, zaposljeni.

Dan je bio sunčan, a meni nekako hladno u tom savršeno sređenom stanu porodice Petrović. Uzalud sam tragala u gomili nameštaja, tepiha i fotelja za detaljem koji bih mogla da pohvalim i tako malo opustim domaćicu. Na kraju rekoh: "Kod vas je bogami savršeno sređeno. Kako uspevate?"

"Kad svako zna svoje obaveze, to je lako", odbrusi mi ona.

"A gde je mala Marina", odustadoh od opuštanja atmosfere.

"Jel' vam odmah treba? Pozvaću je."

Ubrzo njih dve stižu. majka i kćerka. Ne drže se za ruke. Marina korača nesigurno i sporo, majka korak ispred nje nervozna i stroga. Marina je majušna, bleđa, stoji oborenog pogleda u zastrašujuće sređenoj sobi. Čeka dalje instrukcije.

"Pozdravi se sa tetom. Kako se kaže Marina"?

Obučena je u belu, apsolutno čistu i uštirkanu košuljicu sa karnerima, na glavi mašnice još popeglanije od karnerića... Kontakt se uspostavlja. Marina poslušno sedi u mojoj blizini - majka iznosi kafu, sokove, slatkiše.. Marina se nije ni poslužila. U ruci drži par plastičnih ključeva, okreće ih, gleda.

Majka priča - "...od petog meseca ne nosi pelene, ja sam je držala nad kadom i brzo je naučila, tako je i mene moja majka i šta mi fali. Marina sve zna, sluša, ne pravi lom, evo ovde su poređane sve te drangulije, ukrasi... ma ona nikad i ne priđe polici.. zna da ne sme i to je to."

"Kako zna, ko ju je naučio"? ne odolevam da pitam.

"Dobila je batine, prvi put i naučila. Ma, ona je ko' velika, sve će da sredi. Kad jede, pokupi mrvice sa poda. Ja mom detetu držim red i stvarno sam zadovoljna. Nikad se ne buni, nek' su i "Nindže kornjače" na televiziji, ako kažem "Osam sati - Marina, spavanje", ona ustaje i sprema se. Najgore je kad je dete razmaženo"....

Marina i ne diže pogled. Zagledana u ključeve, tiha, nevesela, deluje kao neko ko sluša dobro poznatu priču..

"Tu po komšiluku, žene kafu ne mogu popiju od deteta! Ja im kažem "same ste krive" Marina se malo druži sa tom decom. Kad dođu rasture joj lutkice pa posle mora da ih skuplja. jedu keks po celoj kući... nemaju nikakav red... to je takav svet, takva mi je bila i svekrva. I muž je takav, ali on je uvek na terenu, pa ne mari toliko?! A u mojoj kući se uvek znalo.. slušali smo majku i brat i ja."

Prekidam majku s vremena na vreme. Neuspešno.

Marina i ja, gledamo se krišom.

A onda, "centrifuga je preskočila!" i mama odlazi užurbana.

Ostajemo same. Marina je pogledala kratko za mamom i nastavila da vrti ključeve. Pokušavam da joj priđem, komentarišem ključeve u njenoj ruci, dodirujem je, podižem i stavljam u krilo. Dete pristaje, malo ukočeno, malo zbunjeno, nastavljamo o ključevima. Marina, najzad, nešto i govori: "Ovaj je plav, a ovaj crven. Meni se sviđa plav, da otključam nešto"..

Mama se vraća, Marina se vraća u početnu poziciju - na svoju stolicu.

"Vidim da je već testirate. Da znate, od svih igračaka (kojih nigde nema) Marina najviše voli da piše slova. Marina donesi sveščicu!"

Ostala sam u toj porodici tačno 4 sata i 20 min. Čini mi se da mi vreme nikada nije prolazilo tako sporo. Majka je sve vreme neumoljivo kontrolisala situaciju. Čak i za vreme popunjavanja upitnika, postavljala je hiljadu pitanja, bila pomalo ljuta, zbunjena i čini mi se prilično neiskrena u

odgovorima. Marina se nije uključila u razgovor, nije prišla majci, nije se čak ni poslužila kolačima na stolu. Družila se samo sa svojim ključevima.

b) Brižna mama i bolesni Dejan

Dečak Dejan, star 2 godine i 6 meseci. Prvo i jedino dete u kompletnoj porodičnoj sredini. Roditelji zapošljeni, imaju završenu srednju (majka), odnosno višu školu (otac). Potiču sa sela iz okoline Niša, gde im i dalje žive roditelji. Oni žive sami u iznajmljenom stanu na periferiji grada.

Dugo zvonim na vratima. Čujem korake i glasove, ali se vrata ne otvaraju.

I onda, ipak! Predamnom stoji mama. Jednom rukom skuplja kosu u rep, u drugoj joj dečja majica, sklanja cipele iz hodnika i priča: "Izvinite, malo ste čekali. Dejanu sam davala sirup... ne voli baš da ga pije... A slabo mi jede, samo uz zabavu, pa i to malo."

Ulazim u sobu koja je možda nekada bila dnevna, sada najviše liči na bolničku. Miris kamilice i bosiljka me preplavljuje, pitam ko je bolestan. Mama kaže da je Dejan jutros kijao, pa ga inhalira, za svaki slučaj. Na kauču mali čaršav, mali jastuk i malo čebence. Na stolu mali tanjir, mala kašika, flašica i sirupi. Iseckano voće i mleveni keks u posebnim činijicama. Nigde ne vidim dete.

Pitam gde je, a mama mi očima pokazuje da se dečak krije iza vrata. Zaista, okrećem se i vidim dva oka i usta koja samo što ne briznu u plač. Otkriven, Dejan trči ka mami. Nastavlja da me posmatra i da plačulji, držeći se majci za suknju. Pokušavam da mu priđem - nepoverljiv, počinje ozbiljnije da plače. Odustajem. Mama ga umiruje, skoro ljuta na mene: "Kad se zaplače, može da se ispovraća. To ne mogu da podnesem".

Mama odlazi u kuhinju, Dejan sa njom. Mama dolazi u sobu, Dejan uz nju. Mama levo, Dejan levlje... Oboje me posmatraju, on nepoverljiv, a ona brižna. Priča mi o Dejanovim prehladama: "osetljiviji je od druge dece, prvi se razboli, uvek je dobro obučen, ma trčim da ga presvučem čim se malo oznoji. Moram neprekidno da ga pazim, jer to nam je jedina šansa. Ja prepoznam to njegovo kašljanje i tačno znam šta da mu dam od lekova, inhaliramo se po ceo dan, inače....I moja mama prepozna te simptome, pa me pozove telefonom. niko drugi. Muž kaže da preterujem, ko' da ja baš volim sve to."

Dejan umiren poznatom pričom, ređa automobile po podu... pokušava da ih poređa po veličini, greši, pokušava ponovo i uspeva... Sav srećan, kaže: "Mama, vidi šta sam napravio."

"Ma pusti me bre sinko. Puca mi glava, a ti ređaš automobile".

Dejan nastavlja da ih ređa, ne vodeći više računa o veličini. Uskoro odustaje od igre i započinje nešto što najviše liči na porodični ritual: mama priča, Dejan joj stavlja ruku na usta i traži da priča sa njim, udara je, ljubi, grize, pa ponovo ljubi i sve vreme nastoji da skrene pažnju na sebe. Mama naviknuta dobro podnosi tretman, povremeno se smejući, povremeno ljuteći, da bi na kraju *pobesnela*: "Aman, bre dete, prekini!" Igra se ustvari, nastavlja. Sada Dejan plače, a mama ga teši. Uzima ga u ruke, tepa nerazumljivo i odlaze u drugu sobu. Vraćaju se, odnosno mama donosi Dejana nazad. Njemu je sada palac u ustima, rukom ritualno uvija maminu kosu. Uz osmeh izvinjenja, ona kaže: "Sada smo se pomilili, moja bekica i ja..."

U drugom susretu, mama je popunjavala upitnik, a Dejan bio nervozan. Traži da i on piše na istom papiru, traži sok i prosipa ga, naravno na mamin papir, ponovo plač i odlazak u drugu sobu. Preuzima ga baka, ali on baš sada hoće mamu...

Ova mama nije uspeła da popuni upitnik u toku mog boravka u porodici, kao što ni dete nije uspelo da se zaigra, a oko njega su bile kocke i automobili...

c) TV "PINK" i mali Luka

Luka N. star dve godine i dva meseca. Prvo i jedino dete u kompletnoj porodičnoj sredini. Žive u vlastitoj luksuznoj kući, roditelji muža, nalaze se u maloj kućici u dvorištu. Majka je završila "kurs za frizere", a otac srednju školu. Vlasnici su nekolicine dragstora u gradu.

Da li zbog veličine i pretencioznosti kuće ili garaža i automobila ispred, tek stajala sam na kapiji i oklevala. Pas u dvorištu reżao je preteći. Sjajno žuti povodac zlatio mu se na jutarnjem suncu. A onda, nećujno, kapija se otvorila, a iz dubine dvorišta dopro muški glas: "Uđite, ajde! Ralf, učuti!" Bila je to porodica Gašić, poznata po privatnim poslovima i brzom bogaćenju.

U stanu - sve sija - mesing i staklo, staklo i mesing... Tu je i mali Luka. Punačko dete u skupoj trenerici - okruženo gomilom igračaka, sedi na kožnom trosedu. Nikoga nema pored njega. Prilazim i pozdravljam ga. Ne reaguje. Stiže i mama. Još jedna svilen trenerka i mnogo zlatnih narukvica.

"Stigli ste, evo i Luka je tu. Kakvu kafu pijete?"

I odlazi. Sedam pored Luke, sklanjajući nekoliko plišanih igračaka. Dok ih okrećem, čuje se: "Hellou, mamy" i slično. Luka ne reaguje. Pokušavam da uspostavim kontakt - pričam o igračkama, nudim da se igramo. Odgovara nerazgovetno, ali me povremeno gleda. Njegova igra je usporena, gotovo bez sadržaja. Izgleda kao da premešta, okreće igračke, pa i to nerado, tek povremeno. Najviše zapravo gleda u TV ekran. Gledam i ja, gledam i slušam. Televizor neobično veliki, na centralnom mestu u sobi, ostavlja zastrašujući utisak. Glasna, nametljiva, neukusna muzika u kombinaciji sa tzv. novokomponovanim pevačicama, još strašnije reklame - TV PINK. Luka sada već i ne trepće. Mama kaže: "Mnogo voli muziku. Najviše Karleušu. Kako ona igra Luka. Pokaži."

Dete tromo prilazi televizoru. Punački dečak pred velikim ekranom izgleda sićušno. Pevačica na ekranu - zastrašujuće. Ukopan pred TV - om, još tromije pokreće ručice. Ništa ne govori. Ovo traje - 1 spot, drugi spot - Luka stoji nepomično, pokreće samo ruke iz lakata. Mama takođe pomalo igra i aplaudira. Luki. Najzad se vraćaju na trosed. Luka se jedva penje. Videvši slatkiše na stolu počinje da plače. Majka mu dodaje kolač uz komentar: "Dobro, daću ti, umorio si se od igre. Popodne ćeš na dijetu, da znaš."

Majka šalje poruke mobilnim telefonom, raspitujući se kod prijateljice, zašto nije počela njena omiljena serija, Luka jede kolače, gledajući reklame. Zvoni telefon i majka kaže: "Hitno moram u radnju, da razmenim devize." Luka gleda pevačicu na ekranu, kolači mu se tope u ustima. Izgleda da i ne čuje mamu. Ona odlazi i ne obrativši mu se.

Pravim kućicu od kockica na podu i zovem Luku. Netremice prati, ali ne dolazi. Sada već useljavam kućicu, Luka stoji pored mene i dodaje mi lutke koje će u njoj živeti. Ne govori skoro ništa. Ja kažem: "Pa baš nam je lepa kućica, jel' da Luka?" Dete pride još jedan korak i sruši celu kuću. Ipak, nastavljamo igru. Luka traži da mu od kockica pravim oružje za Nindža kornjače. Sve što napravim, on odmah ruši i smeje se.

Teče treći sat moje posete porodici. Ulazi baka: "Sunce bakino, jel' mi ti ne daju da ručkaš? Donela baka. Vidi!" Luka žuri ka kutiji sa keksom u bakinoj ruci. Baka ga uzima u krilo, hrani i govori: "Nisu dobri. Bije baka. Koga ti najviše voliš? Svoju baku zlato bakino..." Moje vreme je isteklo

d) Zlato bakino

Andrija S. ima dve godine i jedan mesec. Kompletna porodična sredina. Žive na drugom spratu porodične kuće. Pored njih u istoj kući su i roditelji muža, brat i njegova porodica. Roditelji su završili zanate.

Mama me čeka na početku ulice, jer je prilaz kući komplikovan. Pričljiva, objašnjava da će ulica biti asfaltirana sledeće godine... Stižemo do kuće, nezavršene trospratnice, saznajem na kom spratu živi zaova, na kome dever, koliko ko ima dece. U hodniku ispred njihovih vrata, gomila cipela, saksija i svekrva: "Šta glamiš, jedva sam ga uspavala!"

Strogim pogledom i bez dobrodošlice prati moje neizuvanje cipela pred vratima.

"Mama, što si ga uspavala, treba da se ispita."

"Ja ga ovako čuvam. Ti ako ima bolje.."

Razgovor se nastavlja u kuhinji, snaja sve tiša, svekrva sve glasnija. Uz slatko i ogovaranje komšiluka - mama i ja čekamo da se dete naspava. Po lupi posuđa u kuhinji, slutim da svekrvi nimalo ne odgovara moj dolazak.

Razgovor prekida dečiji plač. Mama ustaje, završavajući započetu rečenicu o TV programu. "Evo ga, babino muško se probudilo" - baba uzurbano briše ruke i pretiče majku kroz sobu. Majka zbunjena, nastavlja da priča o seriji koja je na programu.

Sanjivi mališa prolazi pored mame u bakinom naručju. Baka ga zamotava u još jedno čebe i sve teče prema ustaljenom kućnom redu: baka ga presvlači, hrani i priča. Mali Andrija, čini mi se i liči na baku. Oboje govore skoro istovremeno i jednako nerazgovetno. Jasno je, međutim, da se savršeno razumeju. Pitam Andriju o igračkama uredno poredanim na naslon kreveta, nudim mu sokić i dete brzo uspostavlja kontakt.

Govori da ima garažu za popravku automobila kao njegov tata, objašnjava kako se koji auto zove. Zaigran i dalje ne primećuje majku. Ona preko naših glava prati seriju, odsutno osmehnuta. U igru se "uključuje" baka i potpuno ignorišući ono čime se dete igra, kaže: "Ajde, bakino pokaži teti šta si naučio. Kako kaže kuca (dete odgovara, vozeći i dalje automobile po podu).

"Kako kaže maca?" uporna je baka. Dete uzvraća onomatopejom, nastavljajući svoju igru. "Kako kaže žaba?" - dete ne zna. Baba ga brže podiže u krilo, namešta tako da gleda u njeno lice i kaže: "Evo ovako. Vidi babu..." Dete se koprcu, hoće da siđe, ne ume da ponovi zadatu onomatopeju, ali je baka uporna. "Ajde ovako, vidi jezik gde mi je.." Dete počinje da plačulji, mama podiže pogled sa svoje serije i uključuje se rečenicom: "Žaba kaže kre, kre"

Svekrva je neumoljiva, to nije onomatopeja koju je ona htela: "Ne uči mi dete, nakaradno", odvraća snaji i nastavlja svoju torturu. Mama nastavlja svoju seriju, samo slegnuvši ramenima.

Andrija plače. Baka odustaje uz komentar: "Pokvariše mi dete".

Vreme sporo prolazi. Andrija se igra automobilima, u igri se povremeno obraća meni, ređe majci, najčešće baki. Majka i svekrva mi svaka za sebe nude svoj model kako treba postupati sa detetom, uz sličan komentar: "Kad ga ja čuvam, ja određujem kako će da spava..."

Dete prati mamina izlazenja iz sobe pogledom, ne buneći se. Kad baka krene iz sobe, Andrija polazi sa njom.

Tatu ni u ovoj porodici nisam videla.

4.3. AAED tehnika (N.Karen-Korie, 2000)

procenjivanje afektivne vezanosti dece uzrasta 5-8 godina

Poslednjih dvadesetak godina osmišljavaju se i tehnike za procenu afektivnog vezivanja kod dece mlađeg školskog uzrasta. Prve među njima, analogno tehnici *Strane situacije*, zasnovane su na analizi dečjeg ponašanja pri ponovnom susretu sa majkom, nakon jednočasovnog razdvajanja u laboratorijskim uslovima (Main&Cassidy,1988).

Ubrzo se razvijaju i tehnike koje koriste nešto drugačiju metodološku proceduru - mnogobrojne verzije *Testa razdvojenosti i uznemirenosti*, (Bowlby & Klagsbrun, 1986, Shouldice & Stevenson, 1992, Hinde, 1992; Slough & Greenberg, 1990). Test situacija u ovom slučaju je

sledeća: svakom intervjuisanom detetu dat je standardni set crteža koji pokazuju situacije odvajanja deteta od roditelja. Situacije su varirale intenzitet separacije: od roditeljskog "laku noć" do odlaska roditelja na dvonedeljni put. Detetu su zatim postavljana pitanja tipa: kako se dečak/devojčica sa slike osećaju i šta nameravaju da urade.

Zanimljivo je i istraživanje grupe autora (Bretherton, Ridgeway & Cassidy, 1990) koji su izumeli novu tehniku: *Test dopunjavanja priče*. Ovaj novi test je kombinovao narativne tehnike i tehnike izvođenja te time olakšavao situaciju manjoj deci koja bi u samo narativnoj izvedbi testa bila oštećena nedovoljno razvijenim verbalnim sposobnostima. Jedna od najnovijih, a dostupnih tehnika razvijena je u Centru za proučavanje dečjeg razvoja, univerziteta u Haifi, u Izraelu. Koncipirala ju je Nina Koren - Karie sa saradnicima, (Nina Koren Karie, Ph.D., Ayelet Etzion Carasso and Zipi Haimovich, Center for the Study of Child Development, University of Haifa, Israel). Tehnika se zasniva na proceni kvaliteta dijaloga između majke i deteta, a na temu emocionalno jasno obojenih događaja iz života deteta.

4.3.1. Prikaz tehnike : AEED (Autobiographical Emotional Events Dialogues) ili Autobiografski dijalozi o emocionalno značajnim događajima

Majci i detetu prezentuju se četiri karte⁴⁴ na kojima je predstavljeno po jedno od sledećih osećanja: *sreća, tuga, ljutnja i strah*. Pošto pogledaju karte, istraživač traži od majke i deteta da se sete događaja u kojima je dete imalo neko od pomenutih osećanja. Zatim ih zamoli da zajedno smisle i ispričaju priču o tim situacijama. Zadatak se smatra potpuno kompletnim kada dete i majka opišu četiri različita događaja koji odgovaraju svaki po jednom od predstavljenih osećanja. Ukoliko jedna ili više priča nedostaje zadatak će se smatrati nekompletnim. Ukoliko majka i dete koriste isti događaj da ilustruju više različitih osećanja, to će biti klasifikovano kao emocionalno kompletan dijalog samo ukoliko su novi aspekti istog događaja eksplicitno naglašeni.

Da bi se zadatak koji roditelj i dete rešavaju smatrao potpuno kompletnim, njihove priče osim što moraju da odgovaraju zadatim osećanjima, moraju i da budu koherentne, fluentne, uverljive i da sadrže jasan početak, kao i kraj. Poželjno je i da priče budu bogate detaljima, ali to nije neophodan uslov. Ukoliko su kratke, moraju biti potpuno jasne i odnositi se na osećanje koje je zadato.

Priče se razvijaju kroz dijalog između majke i deteta, kvalitet njihove saradnje je centar pažnje istraživača. Podrazumeva se da su majka i dete aktivni, te da slušaju jedno drugoga u toku interakcije, da se priča razvija na kooperaciji i izajamnom angažovanju... Ipak treba naglasiti da to ne znači da majka i dete imaju sasvim jednake udele u kreiranju priče. Očekuje se da majka vodi dete ka adekvatnim pričama, nudeći mu različite varijante, kao i da ga vodi ka pozitivnom "razrešavanju" negativnih osećanja. Od deteta se očekuje da sarađuje sa majkom, da radi na razradi priče i da pokaže zainteresovanost i uključenost u interakciju.

Postoje situacije u kojima dete uspeva da konstruiše koherentnu i emocionalno adekvatnu priču bez majčine pomoći. Sve dok majka ne prekida njegovo izlaganje, dijada se može smatrati emocionalno adekvatnom. Ovakva procena je zasnovana na pretpostavci da majka prepoznaje

---

⁴⁴ Karte sa ekspresijom osnovnih emocija date su u prilogu br. 3

dečje kapacitete i ostavlja prostor za iskazivanje vlastitih potreba, želja, mogućnosti... Obično ovakav obrazac (dete samo snosi odgovornost za priču) funkcioniše kroz par priča, dok u preostalim dete ima teškoće u kazivanju pa mu majka "priskače" u pomoć. Nasuprot ovome, ima slučajeva u kojima dete ispriča sve četiri priče bez ikakvog dijaloga sa majkom. Ovakve interakcije treba klasifikovati kao emocionalno neodgovarajuće, čak i kada su priče emocionalno adekvatno klasifikovane, jer su kontradiktorne samoj suštini zadatka (u osnovi zadatka je interakcija). Takođe, priče u kojima majka dominira situacijom, dok je dete ili potpuno zanemareno ili eventualno na kraju majčine priče klimne glavom u znak slaganja sa njom, treba klasifikovati kao emocionalno neodgovarajuće.

4.3.2. Uputstvo za ocenjivanje

Dakle, o zadatku zaključujemo kao o kompletnom i emocionalno adekvatnom ukoliko su ispunjeni sledeći uslovi:

1. Predstavljene su sve četiri priče
2. Priče se odnose na tražene kategorije osećanja
3. Jasna je saradnja i uzajamno angažovanje oba partnera

Istražuju se, odnosno ocenjuju i pojedinačni doprinosi majke i deteta, ali i njihov zajednički proizvod, priča o zadatoj emociji. Zbog toga, ocenjivanje sadrži posebno skale koje se odnose na majku i skale koje se odnose na dete, dok je u finalnoj klasifikaciji ocenjen njihov zajednički rad i interakcija. Majka i dete se procenjuju u kontekstu sposobnosti da timski sarađuju.

➤ Kategorije za pojedinačno procenjivanje:

Kategorije koje se odnose na majku:

- Koncentracija na temu
- Gubljenje granica
- Priprihvatanje i tolerantnost
- Hostilnost
- Uključenost i recipročnost
- Zatvaranje negativnih osećanja
- Struktura interakcije

Kategorije koje se odnose na dete:

- Koncentracija na temu
- Gubljenje granica
- Priprihvatanje i tolerantnost
- Hostilnost
- Saradnja i recipročnost
- Razrešavanje negativnih osećanja
- Elaboracija priče

➤ Kategorije za globalno procenjivanje:

- Adekvatnost priče
- Koherentnost

- **Koncentracija na zadatu temu**

Kvalitet pažnje učesnika u interakciji procenjuje se bodovima od 1 do 9, a prema sledećim kriterijumima:

Majka

1 bod (za nestalnost majčine pažnje)

- Majka nije u stanju da konstruiše priču koja ima početak, sredinu i kraj, usled premeštanja pažnje sa značajnih delova priče na minorne. Na primer: majka elaborira vlastite emocije umesto da pomogne detetu u fokusiranju na njegove emocije ili se premešta sa jedne asocijacije na drugu usled čega nastaje miks nepovezanih događaja i osećanja.
- Nestalnost pažnje može biti uslovljena i majčinim upornim nastojanjima da kontroliše ponašanje svog deteta. Recimo, ona može neprekidno kritikovati način na koji dete sedi, bez da se zaista usredsredi na kompletiranje zadate priče.

3 boda (majka ima teškoće u održavanju pažnje)

- Majci vremenom postaje naporno da zadrži pažnju skoncentrisanu na zadatu temu. Iskrsavaju pomeranja na irelevantne aspekte priče, fokus se premešta na njena vlastita osećanja ili stavove, ali u celini priča ima smisla.
- Mogu se javiti tendencije upornog ponavljanja istih pitanja ili sadržaja što ugrožava kvalitet interakcije.

5 bodova (majka ima samo izvesne teškoće u održavanju pažnje)

- Najveći deo vremena majka uspeva da usredsredi svoju pažnju na konverzaciju, mada sasvim retko može doći do neznatnog pomeranja pažnje na irelevantne teme ili do neadekvatnog premeštanja pažnje na sebe samu. Na

primer, majka može dodati novu priču o vremenu kada je ona imala istu emociju i završiti sopstvenom pričom iz detinjstva.

7 bodova (majka je fokusirana na temu)

- U celini, majka je usredsređena na kompletiranje zadatka. Ipak, može joj se dogoditi jedno pomeranje pažnje na irelevantne teme ili na sebe samu.

9 bodova (majčina pažnja je maksimalno fokusirana)

- Majka je fokusirana na kompletiranje zadatka. Nema indikacija pomeranja pažnje na irelevantne teme i samo izuzetno retko dolazi do ponavljanja pitanja ili sadržaja.

Dete

1 bod (dete neprekidno premešta svoju pažnju sa teme na temu)

- Dete nije u stanju da konstruiše priču koja ima početak, sredinu i kraj, usled premeštanja pažnje sa važnih delova priče na minorne aspekte. Na primer, dete počinje priču o školskim drugovima ili majci objašnjava pravila igranja košarke. Nastaje miks događaja i osećanja bez međusobne povezanosti.

3 boda (dete ima teškoće u usredsređivanju pažnje)

- Detetu vremenom postaje teško da zadrži pažnju na traženoj temi. Može doći do premeštanja pažnje na irelevantne teme ili do pričanja novih i drugačijih priča, ali u celini priča ima smisla.
- Dete može imati tendenciju da ponavlja isti sadržaj ponovo i ponovo, što umanjuje kvalitet interakcije.

5 bodova (dete ima izvesne teškoće u održavanju pažnje)

- Najveći deo vremena dete je u stanju da održi pažnju usredsređenu na zadatu temu, ali može doći do sasvim retkih i skoro zanemarljivih premeštanja pažnje na irelevantne teme. Na primer, dete može dodatno razraditi priču o emocijama koje nisu suštinski deo zadatka.
- Dete može imati izvesnih poteškoća u održavanju pažnje, ali mu majka pomaže struktuirajući priču i vodeći ga ka traženoj temi.

7 bodova (dete fokusirano na temu)

- U celini, dete je fokusirano na kompletiranje zadatka. Ipak, može mu se dozvoliti jedno skretanje pažnje na beznačajne teme ili detalje.

9 bodova (dete je maksimalno fokusirano)

- Dete je fokusirano na kompletiranje zadatka. Nema indikacija skretanja pažnje na irelevantne detalje ili ima samo par ponajanja u sadržaju.

- **Narušavanje granica**

Ovaj kvalitet interakcije se takođe procenjuje bodovima od 1 do 9, a kriterijumi su sledeći:

Majka :

1 bod (majka neprekidno narušava granice)

Majčino detinjasto ili bespomoćno ponašanje je najizraženija karakteristika interakcije. Evidentira se nekoliko incidenata priličnog narušavanja granica ili jedan incident koji je ekstremno značajan. Na primer, slučaj u kome majka govori detetu o stvarima koje nju plaše i onda njega moli da je zaštiti.

3 boda (majka ima teškoće u održavanju granica)

- Majka ima teškoća u uspostavljanju granica. Ulazi i u ulogu majke i u ulogu deteta. Njeno narušavanje granica značajnije je od povremenog, incidentnog, obeležava čitavu interakciju.
- Majka može insistirati na tome da dete pokaže koliko je mnogo voli i koliko mu je ona potrebna.
- Majka se može neočekivano obratiti detetu i moliti ga da joj pomogne. Majka može tražiti od deteta da se uzdrži od pričanja o izvesnim temama koje su njoj teške... Na primer, smrt detetove bake (majčine majke).

5 bodova (majka povremeno, ali ne beznačajno narušava granice)

- Generalno, postoje jasne granice između majke i deteta. Ipak, tokom interakcije dešavaju se incidenti narušavanja granica koji nisu sasvim minorni. Na primer, majka insistira na tome da ona bolje "zna" od samog deteta šta njeno dete misli ili oseća u određenoj situaciji, Recimo, dete kaže majci da je bilo tužno kada ga drug nije pozvao na rođendan, a majka kaže: "Ne, ti si tada bio ljut, nikako tužan..."

7 bodova (majka samo beznačajno narušava granice)

- Generalno, nema narušavanja granica. Doduše, tokom pričanja majka povremeno ispoljava blago detinjasto ponašanje ili se obraća detetu kao kada je bilo beba, (počinje rečenice ili reči i ostavlja detetu da ih završi).
- Majka može i direktno tražiti od deteta da ispriča određenu priču, jer ona želi da je čuje (na način: "Uradi to za mene"), ali to nije presudno i majka ne insistira ukoliko dete to ne želi.

9 bodova (majka apsolutno ne narušava granice)

- Nema narušavanja granica. Majka vodi, asistira ili podržava dete onako kako se i očekuje u zadatku.
- Majka može biti hostilna ili distancirana, ali i dalje bez narušavanja granica

Dete

1 bod (dete neprekidno narušava granice)

- Zamena uloga između majke i deteta je najizraženija karakteristika interakcije. Dete se može ponašati na neki od sledećih načina: *negujući način* ("Nemoj biti tužna mamice, ja ne želim da pričam o tome ni malo"), *kontrolišući način* ("Prestani da se smeješ tako") ili *podučavajući način* ("Mama, molim te govori glasnije, oni ne mogu da te čuju"). Evidentira se nekoliko incidenata značajnog narušavanja granica ili jedan ekstremno značajan incident

3 boda (dete ima teškoće u održavanju granica)

- Dete ispoljava teškoće u održavanju granica, preuzima na sebe i uloge majke i uloge deteta. Evidentira se više od jednog značajnog incidenta narušavanja granica.
- Dete se može uzdržavati od pričanja o izvesnim temama, jer smatra da su one "preteške" za njegovu majku.
- Dete može kontrolisati situacije i radnje baš kao da je ono roditelj, nastojeći da "vaspitava" svoju majku, odnosno da kontroliše njeno ponašanje ("Slušaj me sada", "Nemoj da se smeješ").

5 bodova   (dete ponekad, ali ne u beznačajnim situacijama narušava granice)

- Generalno su jasne granice između majke i deteta. Ipak, tokom interakcije dolazi do povremenog narušavanja granica koje nije minorno. Na primer, dete uverava majku da je voli veoma mnogo, upravo pošto je ona nagovestila da ju je dete rastužilo pričom i uopšte dete se bavi majčinim osećanjima, umesto svojim.

7 bodova   (dete ponekad i u beznačajnim situacijama narušava granice)

- Generalno, nema narušavanja granica. Eventualno, tokom pričanja dete može nastojati da kontroliše majčino ponašanje ili se može truditi da udovolji majci. Na primer, devojčica kaže mami da je bila tužna kada je išla iz kuće, jer joj je bilo teško da ostavi mlađeg brata.

9 bodova   (dete apsolutno poštuje granice)

- Nema narušavanja granica.

• Prihvaćenost i tolerancija

I ovaj kvalitet se procenjuje bodovima od 1 do 9, a prema priloženim kriterijumima:

Majka

1 bod   (potpuni nedostatak prihvaćenosti i tolerantnosti)

- Ovaj skor se daje u situacijama u kojima je neprihvaćenost i nemogućnost slobodnog izražavanja osećanja i događaja, najizraženija karakteristika interakcije.
- Mnoge teme se ne obrađuju, jer majka ne ohrabruje slobodnu konverzaciju deteta.

- Interakcije ovog tipa karakterišu dugi periodi tišine, česte promene tema, majčino prekidanje dečjeg pričanja, visok nivo kriticizma ili majčina tendencija da dominira situacijom uz nedopuštanje detetu da se slobodno izrazi.

3 boda   (nizak nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Nizak nivo prihvaćenosti i tolerancije karakterističan je za najveći deo interakcije.
- Majka ispoljava kriticizam i nezadovoljstvo kada dete pokuša da govori o određenim temama.
- Majka prelazi sa teme na temu, ne ostavljajući detetu dovoljno vremena da ispriča sopstvenu priču. Čak, može se dogoditi da majka i dete ispričaju svako po četiri različite priče.

5 bodova   (umeren nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Generalno, prihvaćenost i tolerancija karakterišu ovu interakciju. Ipak, tu i tamo desi se da je majka nestrpljiva ili da svojom netolerancijom otežava detetu da ispriča čitavu priču. Ovi incidenti su minorni i u globalu ne ugrožavaju dijadu da kompletira svoj zadatak.
- Priče se prihvataju sa izvesnom nezainteresovanošću, ipak nema hostilnosti ni odbacivanja. Jednostavno, nema ni ohrabrivanja da se elaborira priča.

7 bodova   (visok nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Najveći deo vremena majka prihvata ideje deteta. Ona sluša i ohrabruje njegovu elaboraciju priče. Ipak je moguće da se dogodi po neki incident u kome je majka nestrpljiva, pa prekida dete ili ne prihvata neku od njegovih ideja. Naravno, nema hostilnosti ili osuđivanja odgovora.

9 bodova   (vrlo visok nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Majka je vrlo tolerantna za detetove ideje. Ona ga pažljivo i zainteresovano sluša, nastoji da razume njegov način razmišljanja o svakom događaju i prati elaboraciju bez ikakve hostilnosti. Majka čak i ohrabruje dete kada ono nagovesti neku ideju, podržava njegov način razrađivanja ideje.... Važno je primetiti da se i ovoj majci mogu dogoditi izvesna upadanja u detetovu priču, ali da njene intervencije imaju kvalitet empatičnosti i odraz su visokog nivoa uključenosti.
- Majka može pohvaliti dete zbog njegovih ideja, pokazati zadovoljstvo i uživati zbog njegovih sugestija i saradnje.

Dete

1 bod (potpuni nedostatak prihvaćenosti i tolerancije)

- Nedostatak prihvaćenosti i neuspeh deteta da slobodno izrazi misli i osećanja, su najupadljivija karakteristika interakcije.
- Interakciju mogu karakterisati dugi periodi čutanja, česte promene tema, detetovi česti prekidi majčinog izlaganja, visok nivo kritičizma ili detetovo nastojanje da dominira situacijom uz nedozvoljavanje majci da da bar poneku sugestiju ili fidebek.
- Dete insistira na nesećanju i nema priče.

3 boda (niska prihvaćenost i tolerancija)

- Niska prihvaćenost i tolerancija karakterišu veći deo interaktivne situacije.
- Dete može iskazati kritičnost i nezadovoljstvo kad god majka pokuša da mu da neku sugestiju povodom specifičnog incidenta.
- Dete može ići sa teme na temu ne ostavljajući prostor majci da se izrazi ili uzme ikakvo učešće u interakciji. Čak, u nekim slučajevima majka i dete uspevaju i da ispričaju četiri različite priče.
- Dete insistira da se ono ne može setiti izvesnih događaja, pa prepušta majci da i dalje nastoji da struktuiru nekakvu priču, tako da dijada ipak uspeva da obezbedi delimične priče za sve emocije ili kompletnu priču za neku od emocija.

5 bodova (umeren nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Generalno, ovu interakciju karakterišu prihvaćenost i tolerancija. Ipak, evidentira se par slučajeva detetove nestrpljivosti ili neuspeha u kompletiranju priče usled detetove netolerancije. Ovi incidenti su ipak minorni i ne ugrožavaju sposobnost dijade da uglavnom ispuni postavljeni zadatak.

7 bodova (visok nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Najveći deo vremena dete je pažljivo u odnosu na majčine sugestije. Ono sluša njene komentare, ali se ipak dogodi bar jedan incident u kome je dete nestrpljivo. Dete može prekinuti majku ili ne prihvatiti njene ideje, ali i dalje nema hostilnosti ili osude odgovora.

9 bodova (vrlo visok nivo prihvaćenosti i tolerancije)

- Dete je veoma tolerantno za majčine ideje. Sluša je pažljivo, razrađuje neke njene sugestije bez ljutnje ili nestrpljivosti. Važno je primetiti da se tokom konverzacije i ovde mogu dogoditi prekidanja, koja treba prepoznati kao indikator visokog nivoa uključenosti i empatije.

- **Kooperacija, uključenost i recipročnost**

Procenjivanje bodovima od 1 do 9, na osnovu sledećih kriterijuma:

Majka

1 bod (neadekvatna ili nikakva uključenost i recipročnost)

- Interakciju odlikuje praktično potpuna majčina neuključenost u detetovo izlaganje i ne postojanje reciprociteta. Preciznije, ono što majka radi kao da nije povezano sa njihovim zajedničkim ciljem. Na primer, majka može ispričati dve kraće priče a zatim dete dodati još dve preostale. Majka i dete deluju kao dvoje ljudi koji odvojeno rade na zajedničkom zadatku.
- Nedostatak interesa i uključenosti može biti i verbalno izražen ("Idemo dalje! Druga priča? Ovo je dovoljno, mislim da smo završili") ili izražen zevanjem, skretanjem pažnje sa deteta i njegove priče na stvari u prostoriji...
- Majka preuzima interakciju ne ostavljajući prostor detetu da se samo izrazi.
- Jasan je nedostatak saradnje, recimo tako što majka insistira na pričanju izvesnih priča i ne želi da promeni temu konverzacije. I nekim od ovakvih situacija, jedinica se daje i kada majka odbija da sarađuje, odnosno da pomaže detetu da kompletira zadatak.

3 boda (nizak nivo uključenosti i reciprociteta)

- Priča se kreira i razrađuje zahvaljujući naporima deteta, dok majka pokazuje nizak nivo interesovanja i uključenosti u zadatak. Na primer, dete može biti aktivno, ispričati četiri priče, ali su priče veoma kratke, lakonske, nekoherentne ili neadekvatne, a majka ne sarađuje uključivanjem i razjašnjavanjem nejasnog, (iako je njeno uključivanje očigledno potrebno).
- Majka je previše uključena, preuzima potpuno interakciju bez saradnje i reciprociteta u odnosu na dete.

- Nema prave elaboracije i struktuiranja priča, ali majka ponavlja izvesna pitanja sa navodnim ciljem obezbeđivanja novih primera (Recimo: "I šta još?"). Ovo se može definisati kao pseudo uključenost.
- Majka pokazuje izvesnu uključenost, pa i recipročnost, ali ova aktivnost vodi ka bizarnim pričama.

5 bodova (umeren nivo uključenosti i reciprociteta)

- Majka iskazuje umeren nivo uključenosti i reciprociteta. Ona sarađuje sa detetom, ali je manje aktivna i manje uključena od njega. Naravno u situacijama u kojima je njena aktivnost očigledno potrebna.
- Evidentira se nekoliko minornih primera kada majka kao da nastoji da se isključi iz zadatka i prepusti sve detetu, ali to biva samo trenutni impuls i majka se uskoro ponovo bavi zajedničkom temom.
- Evidentira se i nekoliko minornih primera u kojima je majka i previše uključena, ne ostavljajući dovoljno prostora detetu da se iskaže.

7 bodova (uključenost i interesovanje uglavnom visoki i adekvatni)

- Tokom najvećeg dela interakcije, majka pokazuje uključenost i interesovanje za smišljanje i razrađivanje priča. Ipak, ima trenutaka u interakciji kada izgleda kao da je izgubila interesovanje za zadatak ili da se povlači sa zadatka i ostavlja dete da priču samo kompletira (ovi trenuci su ređi i minorniji od onih ocenjenih peticom).
- U izvesnim trenucima interakcije majka je previše uključena i ne ostavlja detetu prostor za vlastitu elaboraciju, (njena preteranostređa je i manje intenzivna od preteranosti ocenjene peticom)...

9 bodova (apsolutno visok nivo uključenosti, interesovanja i reciprociteta)

- Majka je visoko uključena u zadatak i sarađuje sa detetom u nameri da zajedno kreiraju potrebne priče. Sve četiri priče su rezultat njihovog zajedničkog rada.

Dete

1 bod (neadekvatna ili nikakva uključenost i reciprocitet)

- Interakciju karakteriše nedostatak uključenosti i reciprociteta. Aktivnosti deteta kao da ni na koji način nisu povezane sa majčinim, odnosno sa njihovim zajedničkim ciljem. Na primer, dete može ispričati dve kratke priče a zatim majka dodati preostale dve. Majka i dete funkcionišu kao dve osobe koje odvojeno rade na zajedničkom zadatku.

- Nedostatak interesa i uključenosti može biti iskazan verbalno ("Druga priča! Pa sve je gotovo") ili zevanjem, ne slušanjem majke dok priča, vrpoljenjem na stolici, skretanjem pažnje na detalje u prostoriji...
- Dete preuzima čitavu interakciju ne ostavljajući majci ikakav prostor za uključivanje.
- Evidentira se nedostatak saradnje, recimo dete insistira na pričanju izvesnih priča i ne želi da promeni temu konverzacije, uprkos majčnim sugestijama. U nekim ovakvim slučajevima, ovaj skor se daje i kada dete odbija da sarađuje i da kompletira zadatak.

3 boda   (nizak nivo uključenosti i reciprociteta)

- Priče se smišljaju i razvijaju zahvaljujući majčnim naporima, dok dete pokazuje nizak nivo interesovanja i uključenosti u zadatak. Na primer, majka može biti aktivna u smišljanju sugestija, ali se dete ne uključuje i ne raguje na njene nagovore.
- Dete je previše uključeno, preuzima čitavu interakciju bez prave saradnje sa majkom i eventualnog reciprociteta.
- Nema stvarne razrade priča, ali se ponavljaju izvesne fraze na sasvim lakonski način. Ovo se može smatrati pseudo uključenošću i obično vodi ka kategoriji: Emocionalna neusklađenost - nivelisanost.
- Dete pokazuje izvesnu uključenost i recipročnost, ali ova aktivnost vodi ka bizarnim pričama.

5 bodova   (umeren nivo uključenosti i recipročnosti)

- Dete pokazuje priličan nivo nivo uključenosti i recipročnosti. Ono sarađuje sa majkom u pričanju priča, ali je manje uključeno i aktivno od majke.
- Dete uglavnom sve samo priča, jedva primetno vođeno majčnim sugestijama. U ovakvim situacijama, majčino minimalno asistiranje ne ugrožava kompletiranje zadatka, jer je dete u stanju da to samo obavi. Mnogo je važnije uočiti da kada dete traži majčinu saradnju majka tada priskače, odnosno da je njeno angažovanje u skladu sa njegovim potrebama.

7 bodova   (uglavnom visoka i adekvatna uključenost i interesovanje)

- Tokom najvećeg dela interakcije dete je uključeno i zainteresovano za smišljanje i razvijanje priče. Ipak, na trenutak ono kao da gubi interesovanje ili odustaje od zadatka prepuštajući majci da završi priču.
- Povremeno, tokom interakcije dete je previše uključeno, ne ostavljajući majci dovoljno prostora...

9 bodova   (apsolutno visok nivo uključenosti, interesovanja i recipročnosti)

- Dete je potpuno uključeno i zainteresovano, sarađuje sa majkom u kreiranju i razrađivanju priča. Sve četiri priče su produkt njihovog zajedničkog rada.

- **Hostilnost**

I hostilnost se procenjuje bodovima od 1 do 9, prema sledećim kriterijumima:

Majka:

1 bod (hostilnost apsolutna)

- Hostilnost, ljutnja ili odbacivanje su centralne odlike dijaloga. Majka reaguje ljutito ili prezrivo na većinu tema i ova negativna osećanja su suština interakcije.
- Obično se evidentira više minornih slučajeva ljutnje uklopljenih u kontekst, ali u jednom specifičnom kontekstu može doći do eksplozije ljutih osećanja ili do naročito intenzivnog prezira.

3 boda (hostilnost značajna)

- Evidentira se čak nekoliko indikacija majčine hostilnosti, nipodoštavanja ili ljutnje što svakako kontaminira njeno pomaganje detetu u kompletiranju zadatka.
- Ima samo nekoliko indikacija majčine ljutnje, ali su vrlo jake i ugrožavaju interakciju.

5 bodova (hostilnost prisutna ali ne mnogo značajna)

- Povremeno se uoče indikacije hostilnosti, nipodoštavanja ili ljutnje, ali su minorne i u celini majka je u stanju da asistira detetu u kompletiranju zadatka i konstruisanju priče.

7 bodova (hostilnost minimalna)

- U celini, dijalog ne odlikuje hostilnost. Ipak, evidentira se poneka sentenca ili kratak segment u kome majka iskazuje hostilnost ili nezadovoljstvo.

9 bodova (uopšte nema hostilnosti)

- Nema indikacija hostilnosti.

Dete:

1 bod (hostilnost apsolutna)

- Hostilnost, ljutnja i prezir su centralne karakteristike dijaloga. Dete odgovara ljutnjom ili ignorisanjem sa jasnim naznakama prezira, na skoro sve teme i ova negativna osećanja su suština interakcije.
- Može se odigrati nekoliko minornih slučajeva hostilnosti uklopljenih u kontekst, ali i jedan specifičan koji je zapravo eksplozija ljutih osećanja ili vređanja visokog intenziteta.

3 boda (značajna hostilnost)

- Ima jasnih ispoljavanja detetove hostilnosti, nipodoštavanja ili ljutnje na majku, usled kojih dete nije u stanju da kompletira zadatak.
- Ima samo par indikacija ljutnje na majku, ali su vrlo izrazite.

5 bodova (česta, ali ne mnogo značajna hostilnost)

- Povremene indikacije hostilnosti, nipodoštavanja ili ljutnje su minorne i u celini je dete u stanju da kompletira zadatak i konstruiše priču.

7 bodova (hostilnost minimalna)

- U celini, dijalog ne obeležava hostilnost. Ipak, evidentira se par segmenata ili rečenica u kojima dete ispoljava hostilnost ili nezadovoljstvo.

9 bodova (apsolutno nema hostilnosti)

- Nema indikacija hostilnosti.

• Razrešavanje/ zatvaranje negativnih osećanja

I ovaj kvalitet interakcije se procenjuje na isti način (od 1 do 9), a prema priloženim kriterijumima:

Majka

1 bod (insistiranje na negativnim osećanjima)

- Majka pomaže u smišljanju negativnih aspekata priče, toliko da se može reći da čak intenzivira, razrađuje negativna osećanja bez pozitivnog razrešenja. Majka obično izgovara poslednju rečenicu u priči i time završava priču sa negativnom konotacijom, bez i nagoveštaja pozitivnog razrešenja. Na primer, u odnosu na kartu *straha* dete može ispričati priču o ubistvu o kojoj je čulo na vestima. Umesto da pusti dete da ispriča priču samo na osnovu sopstvenih saznanja, majka može dodavati niz detalja, recimo ispričati da je ubistvo izvršeno nožem ili da je ubica nakon svega izvršio samoubistvo.... Čak šta više majka može započeti i nove priče o sličnim ubistvima u nekima od kojih je recimo poginulo i dete. Ovi dodatni detalji nisu povezani sa prvom pričom, niti su povezani sa detetovim iskustvom, zbog čega možemo reći da je majka pokrenula bujicu novih i negativnih osećanja, ostavljajući ih otvorenim, (ne zatvarajući ih pozitivno).
- Majka može ignorisati detetove napore da pređe na drugu priču i drugu emociju, insistiranjem na ponavljanju strašnih ili tužnih detalja.
- Važno je pomenuti da se skor 1 daje čak i u slučajevima u kojima je ovakvo ponašanje utvrđeno u odnosu na samo jednu emociju.

3 boda (izuzetno negativne priče se završavaju bez pozitivnog razrešenja)

- Majka ne potencira i ne insistira posebno na negativnim osećanjima, ali dopušta da se priča završi izuzetno negativno bez da ponudi ikakvu pozitivnu interpretaciju.

5 bodova (relativno neutralne priče se mogu završavati bez pozitivne razrade)

- Majka može pokušavati da završi priču na pozitivan način, ali ona ne insistira na pozitivnom razrešenju tako da završetak priče može biti i negativan. Važno je ovde pomenuti da priče ovako ispričane nisu ni u kom slučaju ekstremnih osećanja.
- Majka ne interveniše i stoga dete priču sa negativnim završetkom ostavlja bez ikakve poente. U ovom slučaju sadržaj priče nije izrazito negativan. Na primer, dete može ispričati tužnu priču o tome kako je bilo tužno zato što mu roditelji nisu kupili nešto što je želelo. Priča se ovako završava i majka ne interveniše, odnosno nema razrešavanja negativnih osećanja. Vidimo dakle, dete se prepušta umereno negativnoj priči bez pozitivnog razrešavanja.

7 bodova   (priče se završavaju sa naglaskom na pozitivnim aspektima)

- Majka nastoji da završi priču na pozitivan način, ali ako dete ne sarađuje ona na tome ne insistira. Ona samo može podsetiti dete da se priča pozitivno završila, recimo "Ali, na kraju si bio jako srećan." Pri tom je važno naglasiti da majka ne ostavlja neobrađenom priču koja ima izuzetno negativna osećanja.

9 bodova   (priče se obavezno završavaju sa naglaskom na snazi deteta)

- Majka ne dozvoljava da se završi negativno priča sa jakim negativnim emocijama. Dok dete priča priču, ona će je strukturirati tako da se završi naglašavanjem pozitivnih snaga deteta, njegovom sposobnošću da izađe na kraj sa negativnim osećanjima ili njenim dodatkom srećnog kraja ovoj priči. Pri tom, smisao je autentičan i vodi priču ka kraju bez falsifikovanja.

Dete

1 bod   (potenciranje negativnih osećanja bez prorađivanja)

- Dete može biti aktivno u smišljanju priče sa izuzetno negativnim tonovima i uporno odbijati majčine napore da razreši negativne događaje na pozitivan način. Najčešće, dete to čini insistiranjem na ponavljanju strašnih ili tužnih detalja, odnosno odbijanjem da pređe na sledeću priču.

3 boda   (nema potenciranja negativnih osećanja, ali ni pozitivne obrade)

- Dete izrazito insistira na jakim negativnim osećanjima i prelazi na sledeću priču ne razrajujući izgovorene negativne emocije.

5 bodova   (delimično prorađivanje negativnih osećanja)

- Dete pokušava da završi priču na pozitivan način, ali u tome nije uporno, pa se može dogoditi da kraj priče ipak ostane negativan.

- Priča se ne završava pozitivno, ali dete prelazi na drugu emociju i ostavlja negativna osećanja bez rezolucije. U ovom slučaju sadržaj priče nije izrazito negativan. Na primer, dete može ispričati tužnu priču u smislu da mu roditelji nisu kupili nešto što je želelo... Priča se time završava. Majka propust da interveniše je odgovoran za činjenicu da je priča bez pozitivne rezolucije.
- Majka naglašava pozitivan kraj priče. Dete prihvata njeno gledište i priča se završava bez dalje elaboracije.

7 bodova (adekvatno prorađivanje negativnih osećanja)

- Dete pokušava da završi priču na pozitivan način, ali se može dogoditi da nije dovoljno uporno u razrađivanju/zatvaranju negativnih osećanja. Recimo, može samo nagovestiti ili sebi samom ili majci da se priča završila pozitivno. Na primer, ono može reći: "Ali, na kraju sam bio srećan".

9 bodova (visok nivo prorađivanja negativnih osećanja)

- Dete ne završava priču ukoliko su jaka negativna osećanja ostavljena bez ikakve poenta. Insistira na pozitivnom razrešavanju svih negativnih osećanja.
- Dete samo priča priču sa pozitivnim krajem, tako da nije potrebno da mu majka pomaže da završi priču pozitivno.

• **Elaboracija i strukturisanje interakcije**

Procenjivanje kvaliteta elaboracije priče bazirano je na bodovima (od 1 do 9), a prema sledećim kriterijumima:

Majka - Strukturisanje interakcije

1 bod (izrazite krajnosti: nedostatak ili preterano strukturisanje)

- Može se dogoditi da ima i previše elaboracije u pričama. Majka je prosto opčinjena pričama i izgleda kao da se izgubila u masi događaja i emocija koje su priče evocirale. Majka nije u stanju da strukturiše priče tako da nastaju inkohherentne priče pune irelevantnih detalja.
- U celini nema strukture, a majka prepušta detetu odgovornost za pravljenje i razvijanje priča. Ona ne strukturiše interakciju, čak ni u onim slučajevima u kojima dete obezbeđuje dve ili više priča.

- Majka kompletno preuzima situaciju i pokušava da nametne svoj način mišljenja detetu. Ovo se može naslutiti kroz upotrebu tzv. nekompletnih rečenica, koje majka očekuje da dete završi: "Hajde da pričamo o vremenu kada si ti bio na *raspu*.."
- Majka je hostilna i odbacujuća prema detetu, ne dozvoljavajući mu da se slobodno izrazi.

3 boda (struktuiranje nedovoljno ili prenaglašeno)

- Majka ne strukturiira dovoljno, odnosno ne vodi dete, čak ni kada su priče sasvim kratke i bez dovoljne razrade ili kada priče koje dete priča ne odgovaraju traženoj emociji.
- Majka previše strukturiira. Na primer, ona insistira na elaboraciji nevažnih detalja, recimo na imenima prijatelja, dece koja su se igrala sa njenim detetom ili na tačnom datumu ili vremenu kada se to dogodilo. Majka može insistirati na pričanju specifičnih priča, uporno odbijajući priče koje dete nudi.

5 bodova (dovoljna struktuiranost priče)

- Majka pomaže detetu u struktuiranju koherentnih priča, ali ne insistira na potpunoj i sasvim razrađenoj priči. Budući sigurna da priče u principu, odgovaraju emocijama, ona dodaje par sugestija, ali je u celini dete ono koje je odgovorno za ispričanu priču.
- Majka može dovoljno dobroo struktuirati priču da u nekim slučajevima čak ne ostavlja detetu dovoljno prostora za sopstveno izražavanje.
- Majka se trudi da strukturiira priče, ali dete ne sarađuje.
- Majka pomaže detetu da ispriča dve bogate i koherentne priče, ali u preostalim pričama izbegava saradnju ili je bar upadljivo smanjuje.

7 bodova (sasvim dobra struktura)

- Majka pomaže detetu tokom najvećeg dela interakcije. Ipak na momente u toku interakcije, može se dogoditi da posustane sa struktuiranjem, tako da se dete gubi, ne uspevajući da potpuno razvije priču.
- Evidentira se jedan incident upadljivog pre-struktuiranja ili generalni kvalitet pomalo naglašenog struktuiranja.

9 bodova (idealno struktuiranje)

- Majka pomaže detetu da ispriča bogate i koherentne priče. Ona dodaje svoje komentare kada je to potrebno, pažljivo sluša dok dete iznosi svoje ideje,

struktuirala i prevodi ga preko manje važnih delova priče, obezbeđujući potpunu elaboraciju priče.

Dete - Elaboracija priča

1 bod (krajnosti: nedostatak ili prenatravana elaboracija)

- Dete ne elaborira priče. Ono uglavnom olako svakoj od ponuđenih karata pripiše emociju, ("Ja sam bio srećan juče" ili "Ja se plašim noću"), ali bar dve emocije dete ni malo ne elaborira. Obično uporno i lakonski odgovara na majčina pitanja i sugestije sa "Ja ne znam", ponekad se ljuti, ali u svakom slučaju kompletna priča neće biti predstavljena.
- Ima i previše elaboracije priče. U nekim od slučajeva, dete je opčinjeno ili sopstvenim pričama ili majčinim sugestijama. U svakom slučaju kao da se izgubilo u gomili događaja i emocija koje je priča provocirala. Rezultat je nekoherentna priča sa mnogo irelevantnih detalja.
- Dete je hostilno ili se odnosi sa ponižavanjem prema majci, ne dajući joj prostora i konstantno odbijajući da sasluša njene sugestije.

3 boda (nedovoljna ili preterana elaboracija)

- Dete na pojedinim stvarima neumorno i nepotrebno insistira, razrađujući ih do krajnosti.. Najčešće, to su irelevantni detalji, kao što su imena prijatelja sa kojima se igrao ili tačan datum kada se situacija dogodila. Može insistirati na pričanju specifičnih priča, ali će suštinski te priče biti kratke i nedovoljno elaborirane.
- Dete uporno odbija da elaborira priče koje mu majka sugerira ili dodaje samo minorne detalje.
- Dete obezbeđuje tri relativno dobro razrađene priče, ali četvrta potpuno nedostaje.

5 bodova (dovoljna elaboracija)

- Dete obezbeđuje koherentne priče, ali one nisu potpune ili nisu dovoljno razjašnjene.
- Dete obezbeđuje dve dobro razrađene priče, ali u preostalim pričama ili minimalno elaborira ili preteruje.

7 bodova (sasvim dobra elaboracija)

- Nema situacija u kojima se dete gubi ne uspevajući da obezbedi kompletnu i razrađenu priču.
- Postoji jedan trenutak preterane elaboracije ili nekoliko minornih primera ne mnogo značajnog preterivanja.
- Dete priča prikladne priče, pri čemu očekuje veliku majčinu pomoć.

9 bodova (idealna elaboracija)

- Dete daje četiri potpuno razrađene priče, bez ponavljanja i insistiranja na nevažnim detaljima.
- Dete samo uspeva da ispriča tri ili četiri adekvatne i razrađene priče ne delujući kao da mu je potrebna majčino usmeravanje.

• **Adekvatnost priče**

Priča se smatra adekvatnom kada sadržaj nije kontradiktoran u odnosu na emociju koju bi trebalo opisati. Na primer, dete može ispričati adekvatno tužnu priču o periodu kada je imalo loše ocene u školi. Slična priča će biti smatrana neadekvatnom ako dete ispriča da je pismeni zadatak bio veoma težak, da je većina dece dobila jedinice, a ono je bilo tužno zato što je dobilo 5-. Dakle, *prvi kriterijum za neadekvatnost je priča sa kontradiktornim emocijama.*

Drugi kriterijum za neadekvatnost odnosi se na bizarnost i nepovezanost priča. Na primer, dete priča da se u jednom periodu života, plašilo zbog svojih loših snova i noćnih mora. Budući da je zadata emocija straha, to je adekvatan početak. Međutim, posle naizgled adekvatnog uvida dete nastavlja san o veštici koja je došla i ubila sve članove njegove porodice, a onda njega odvela na bezbedno mesto i zaštitila ga. Dete zatim nastavlja opisivanje čudesnog, bajkovitog mesta na koje je odvedeno, a majka uzima učešće u ovim opisima. Zajedno konstruišu priču, koja se ustvari ne odnosi na emociju straha.

Adekvatnost priče ocenjuje se bodovima od 1 do 9, na osnovu sledećih kriterijuma.

1 bod (apsolutna neadekvatnost)

- Majka priča potpuno neadekvatnu priču.
- Majka navodi dete da smisli neadekvatnu priču ili ga ohrabruje u razvijanju ove priče.
- Dete ima teškoće u pričanju adekvatne priče. Najčešće priča priču koja se ne odnosi na traženo osećanje. Recimo, dete pokušavajući da opiše osećanje *sreće*, priča tužnu priču. Majka mu ne pomaže da kreira bolju priču i ovako nastala priča je irelevantna ili kontradiktorna u odnosu na traženu emociju.
- Nema priče, jer dete tvrdi da ne može da se seti ikakvih događaja.

3 boda (nedovoljna adekvatnost)

- Majka pomaže detetu da ispriča dve neadekvatne priče, dok su druge dve adekvatnih emocija. Ili majka prihvata dve neadekvatne priče deteta i ne pokušava da mu pomogne da ih promeni.
- Majka ili dete koriste istu priču da opišu dva ili tri različita osećanja, bez novih i relevantnih detalja.
- Majka pomaže detetu u smišljanju nekih od priča, ali za poslednje dve emocije ne uspevaju da nađu priču koja bi odgovarala kategoriji.
- Ispričane su tri adekvatne priče, dok četvrta priča uopšte nije ispričana.

5 bodova (dovoljna adekvatnost)

- Uglavnom priče odgovaraju emocijama koje bi trebalo da opišu. U ponečem priče bi mogle da budu zbunjujuće, možda nedovoljno jasne, ali u svakom slučaju majka pomaže detetu u traganju za zadovoljavajućim odgovorom.
- Od četiri ispričane priče, jedna priča je neadekvatna, dok su preostale tri adekvatne.
- Tri priče su adekvatne, dok četvrta priča samo formalno pokriva kategoriju koja se traži bez autentičnog osećanja ispod.

7 bodova (optimalna adekvatnost)

- Priče sadrže upravo emocije koje su tražene. Doduše, majka ili dete mogu ponoviti istu priču kada opisuju dva različita osećanja ponekad i bez dovoljno elaboracije, ali se naravno ne sme raditi o identičnom sagledavanju kakvo je već ocenjeno ocenom 3.
- Jedna priča je manje adekvatna nego ostale tri, ali nije kontradiktornih emocija.

9 bodova (maksimalna adekvatnost)

- Majka i dete konstruišu četiri različite priče koje se odnose na tražene emocije. U nekim od slučajeva majka ili dete mogu ponoviti isti događaj kada opisuju više od jedne emocije, ali majka mora biti sigurna da je objašnjenje jasno i da priča sadrži kvalitativno različite aspekte koji obuhvataju različite emocije. Pri tome, priče smeju biti kratke i možda malo površne.

- **Koherentnost**

Pri ocenjivanju ove skale treba uzeti u obzir čitav interaktivni proces, a ne samo finalni proizvod, odnosno samo četiri ispričane priče. Može se naime dogoditi da postoje sve četiri priče, a da je čitav proces obeležila hostilnost, dosađivanje ili preterivanje... Dakle, ova skala podrazumeva da ocenjivač uzme u obzir kvalitet interakcije i odluči koliko uspešno su majka i dete konstruisali uverljive, adekvatne i kompletne priče. Ocenjivanje je takođe bodovima od 1 do 9, a kriterijumi su:

1 bod (potpuno odsustvo koherentnosti)

- Dijalog karakteriše potpuno odsustvo koherentnosti. Majka i dete konstruišu sve četiri priče, ali su one konfuzne, sa puno oscilacija ili bizarnih tema. Neke od priča, majke i deteta su neodgovarajuće u odnosu na emociju koju bi trebalo da predstavljaju, u nekim drugim pričama jednostavno se ignorišu zadate emocije....
- Majka i dete obezbeđuju samo formalni naslov svojim pričama, bez dalje razrade. Na primer: " Ja sam bio srećan na svoj rođendan, bio sam ljut kad sam se tukao.." Iako naslovi deluju odgovarajuće emocijama, usled nedostatka dalje razrade koherentnost je praktično nikakva.

3 boda (niska koherentnost)

- Koherentnost priča koje majka i dete konstruišu je minimalna. Često majka i dete koriste istu priču da opišu različite emocije, ima mnogo konfuzije, nezavršenosti u pričama, ali se generalno može videti veza između emocija i izabranih priča.
- Mogu postojati tri nekoherentne priče, ali je četvrta relativno koherentna. Ili mogu biti tri priče delimične koherentnosti dok četvrta potpuno nedostaje.

5 bodova (umerena koherentnost)

- Priče su umereno koherentne. Sve priče su jasne i adekvatne iako ne kompletno koherentne.
- Jedna do dve priče mogu biti vrlo jasne i koherentne, dok su preostale dve najčešće prekratke, odnosno nedovoljno razrađene.
- Tri priče su sasvim koherentne ali je četvrta ili prekratka ili preterano razrađena detaljima koji su nebitni.

7 bodova (optimalna koherentnost)

- Majka i dete konstruišu koherentne priče, ipak u odnosu na jednu emociju ima izvesnih poteškoća sa konstruisanjem koherentne priče. Može se dogoditi par oscilacija u priči, moguća su minorna skretanja na manje važne delove priče ili završavanje priče bez dovoljne razrade.

9 bodova   (apsolutno koherentno izlaganje)

- Majka i dete konstruišu četiri visoko koherentne priče. Priče imaju početak, sredinu i kraj. Fluentne su i jasne. Priče odgovaraju traženim emocijama i deluju autentično.
- Oba partnera ispoljavaju uključenost i zainteresovanost za zadatak.

4.3.3. Klasifikacija na osnovu AAED tehnike

Bazirana na skorovima (ne na sumi skorova, već na globalnoj impresiji na osnovu skorova), dijada se klasifikuje u jednu od četiri grupe *emocionalnih parova*. Važno je naglasiti da emocionalni parovi mogu biti skladni i neskladni.

Emocionalna usklađenost - EU (Sigurni obrazac afektivne vezanosti)

Emocionalno usklađeni parovi konstruišu veoma raznolike priče, neke bogate i pune detalja, druge značajno kraće. Bez obzira na ove razlike, sve priče klasifikovane kao EU dijada, obezbeđuju koherentnu sliku sa jasnom i uverljivom vezom između osećanja koja se traže i osećanja koja se kroz priču pojavljuju. Emocionalno usklađeni parovi ne preskaču osećanja, koja proizilaze iz priča. Napomenućemo još jednu od odlučujućih distinkcija: *izvestan pozitivan naboj svojstven je samo sigurnim dijadama*. U kontekstu dijaloga koje opserviramo reč je o karakterističnim ponašanjima: za majke (u smislu topline i nežnosti) i za decu (predstavljanje roditelja u smislu responzivnih, prihvatajućih i punih razumevanja, pričanje bogatih i punih detalja priča). U emocionalno usklađenim dijadama i o ovim temama se govori otvoreno, priče se kompletno ispredaju bez prekidanja, nema hostilnosti ili odbacivanja dečjih priča. Otvoren, tolerantan i organizovan stil majčinog izlaganja ukazuje nam da dete koristi majku kao *sigurnu bazu* iz koje izlazi u istraživanje sveta emocija, ali i kao *utočište* u kome će se umiriti i odmoriti kada je to potrebno.

Sve u svemu, topla i pozitivna osećanja nisu jedina distinkcija za prepoznavanje ove dijade. *Struktura, organizacija i saradnja* su kritični elementi po kojima određujemo emocionalno skladnu dijadu. Toplina u izražavanju je itekako indikativna, ali tek ako su već prisutni drugi navedeni kriterijumi. Majka može biti topla i koristiti mnogo nežnih reči i fizičkih dodira, a da istovremeno bude opterećujuća i pretenciozna, konfuzna, uplašena, bespomoćna... U takvim slučajevima, emocionalna ekspresivnost ne može biti kompenzacija za nedostatak organizovanosti ili za roditeljsku bespomoćnost. Slično ovome, majka koja je dobro orijentisana, može ne hvaliti dete i ne pričati sa njim afektirano, ali i dalje biti vrlo organizovana i sposobna u pomaganju detetu. Naravno, ova dijada će biti klasifikovana kao emocionalno skladna.

Osnovne karakteristike skladnih dijada su:

- Emocionalna adekvatnost priča
- Uzajamno angažovanje i recipročnost
- Majčini kapaciteti prihvatanja negativnih osećanja i usmeravanja deteta ka snažnim uporištima i ka pozitivnim razrešavanjima negativnih emocija.
- Strpljenje i saradnja

U ovoj kategoriji razlikujemo tri subklasifikacije:

EU-1 - Kooperativnost: Dijalog i reciprocitet. Centralna odlika ove podkategorije je fluentnost dijaloga koji se razvija između partnera. Priča se razvija zasnovana na doprinosima oba partnera. I majka i dete pokazuju veliko interesovanje i angažovanje. Konverzacija je fluentna i razvija se bez gubljenja koherentnosti. Naime, priča se razvija povodom emocionalno prikladnih tema i u konverzaciji nema irelevantnih detalja.

Razvoj priče je centralna odlika ove subklasifikacije. Priča se razvija prema logičnom završetku i nijedno od partnera ne insistira na nepotrebnim detaljima. Ako jedan od partnera ponovi element priče koji je već bio razjašnjen, drugi partner će ovo primetiti i direktno reći, poenta je u kontinuiranoj konverzaciji bez osećanja ljutnje, frustriranosti ili nerviranja.

Svako osećanje koje biva pomenuto se prihvata i vredno je diskusije, a majka omogućava detetu da izrazi kako osećanje sreće, tako i osećanja ljutnje, tuge, na otvoren, direktan način. Dijalog se razvija u skladu sa detetovim tempom, majka je toga svesna i osetljiva za kapacitete deteta. Evidentno je u interakciji da dva partnera rade: oni odgovaraju jedno drugome, ponašajno su usklađeni, zajedno smišljaju i razrađuju priču. U većini EU-1 dijada majka je topla i ljubazna, okrenuta ka detetu, priča je kompletna i često bogata detaljima.

EU2 - Saradnja: Koncizno i kratko. U ovoj podkategoriji imamo skromnije strukturiranje majke, niži nivo razrade priče i niži nivo uključenosti deteta. Dobijena priča je kratka i sa manje detalja. Ponekad je i emocionalna razmena oskudna, a dijalozi škrti. Uprkos tome, dobijaju se četiri emocionalno adekvatne priče. Dete ne odbija zadatak, a njegova izvedba je prikladna, ali bez posebnog entuzijazma. Majka ne prigovara pričama, ne zbunjuje dete i ne ometa ga ni na koji način. Iako njen doprinos nema odlučujuću ulogu, ona nije destruktivna i najbolje bi je mogli opisati kao omogućavajuću. Dete ne deluje kao da mu je njena pomoć neophodna i uglavnom joj se ne obraća za pomoć, pa ga ona i ne odbija. Ova subklasifikacija je napravljena više na osnovu onoga što ne postoji nego na osnovu onoga što ona sadrži. Dakle, nema odbacivanja, hostilnosti, opsednutosti i naravno da se identifikuju četiri priče, koje su različite i relevantne.

Važno je napomenuti da u EU-2 klasifikaciji, pre svega uočavamo saradnju, doprinose oba partnera. Oni su fokusirani na konverzaciju, na odgovore ili na feedback (iako vrlo koncizne). Razlika između ovih dijada i dijada klasifikovanih kao emocionalno neusklađene (Nivelisana podkategorija) je u tome da dete neusklađenih dijada sve priče ispriča samo.

EU3 - Izazivanje i zahtevanje - Majčina zahtevna priroda je glavna karakteristika ove klasifikacije. Ona može biti nezadovoljna nekom od tema koje je dete izabralo ili nezadovoljna bogatstvom, razradom te teme i stoga zahtevati dodatne detalje ili novu priču. Ipak, dete se neće ljutiti ili frustrirati, već će radije sarađivati na osnovu čega će dobijena priča biti mnogo

kompleksnija, razrađenija i detaljnija. Majčina zahtevnost može ići u dva različita pravca. Prvi - ona svoje zahteve apsolutno prilagođava detetu. Traži i dobija više od deteta, ali je njen način adekvatan detetovim kapacitetima i volji za saradnjom. Drugi tip je manje struktuiran. Majka može biti manje osetljiva za detetov ritam, želje ili udobnost. I dalje će dete saradivati sa majkom. I dalje neće demonstrirati negativna osećanja u odnosu na nju i pratiće njene instrukcije/pitanja na osnovu čega će se dobiti mnogo bogatija i kompletnija priča.

Emocionalna preteranost - EP (Preokupirani obrazac afektivne vezanosti)

Dijada u kojoj je naglasak na preterivanju, prenaglašavanju i preopširnosti. Dijade iz ove klasifikacije karakterišu priče koje su emocionalno nabijene, čak koje su često potpuno negativne i ekstremne. Teme se često započinju i odmah prekidaju ili vraćaju na početak. I kada su, majka i dete u stanju da daju četiri priče, priče su konfuzne, vođene ekstremnim ili neodgovarajućim osećanjima. Rezultat je nekoherentna priča koja često nije čak ni razumljiva za čitaoca.

Osnovne karakteristike ovih dijada su:

- Nestalnost pažnje
- Nekorisna ponavljanja - (insistiranja na neprijatnim osećanjima ili detaljima bez razrešenja...)
- Interpersonalna transparentnost - kao da mogu da čitaju misli i osećanja jedno drugome.
- Gubljenje granica
- Tendencija ka ekstremnom, preteranom, dramatičnom ponašanju
- Konfuzija kao kvalitet izlaganja
- Ljutnja, stavovi osuđivanja i podcenjivanja
- Potreba da se sviđi partneru ili proveri njegova ljubav
- Često se ne konstruišu sve četiri priče
- Majka ne prati ritam deteta.
- Priče se obično završavaju neočekivano

I u ovoj kategoriji možemo razlikovati tri sub kategorije:

EP1 - Ekstremno, hostilno ponašanje - U ovom obrascu najizraženija karakteristika je hostilnost jednog partnera, otvorena i direktna. Majka može izraziti ljutnju, omalovažavanje, nestrpljivost, ali i dete može biti ljuto zbog majčinih ideja, odbacivati ih i odbijati dalju saradnju. Na primer, majka može odbijati detetove ideje rečima: "Šta, to te je uplašilo! To uopšte nije opasno." Pošto je majka odbila detetovu realnu emociju, dete nije u stanju da nastavi priču. Osećanje koje je tako prenela detetu je da ono daje nezadovoljavajuće odgovore. Priča koju je dete predložilo je sagledana kao bezvredna i beznačajna.

Osuđivački stavovi i hostilnost mogu biti generalno izraženi, mogu se odnositi na osobu i mogu se odnositi na njen način ponašanja. Recimo, pošto dete pokuša da ispriča priču u kojoj je osećalo ljutnju prema sestri, majka interveniše: "Dakle, ti ponovo praviš problem svojoj sestri." Ova

majka prigovara detetu oštro i generalizovano, te tako ovaj specifični primer ljutnje deteta na sestru postaje (za majku) jedan od dokaza "nekorektnog ponašanja deteta". Ova subklasifikacija je karakteristična po jakim emocijama, čak ekstremno jakim, naročito ukoliko su negativne. Recimo, ako dete iskazuje emociju u odnosu na roditeljsko ponašanje (recimo kaže da se ljuti, plaši ili je tužan kada ga otac udari) majka reaguje uveravanjem da "mu tako i treba".

Majka klasifikovana kao hostilna će odrediti temu i ciljeve diskusije i koristiti situaciju da izrazi svoju vlastitu poziciju. "Zašto plačeš? Akote ne boli, zašto plačeš?" odgovara majka detetu na priču da se uplašilo inekcije koju je primilo toga jutra. Ova sentenca je primer negiranja detetovih emocija, blokiranja mogućnosti da se razvije priča i izražavanja strogih pravila - šta je korektno, a šta nekorektno osećati.

Čest je i utisak da bi priča mogla da bude završena ranije, da majka ne insistira na diskusiji detalja koji su povezani sa negativnim osećanjima i koji nikako ne vode do sledeće faze u priči. Čak, majka čini sve da dete ne razreši na ovaj ili onaj način negativna osećanja koja je priča pokrenula. Na primer, majka ne dozvoljava detetu da završi priču pozitivno, već ona završava detetovu priču naglašavanjem negativnih aspekata: "Da, to je mnogo strašno. To je stvarno nepodnošljivo. Šta je sledeće?"

EP2 - Ekstremno preplavlivanje - Ovu subklasifikaciju karakteriše praktično bujica osećanja i događaja. Skoro da nema vođenja priče, već se više radi o ometanju razvoja priče, utapanjem u osećanja i stvaranjem konfuzije. Ponavljanja i skretanje pažnje na nevažne detalje su karakteristike dijaloga između majke i deteta. Recimo, diskutuje se o strahu koji je dete osetilo kada ga je otac ostavio samog na nepoznatom mestu. Ovo je adekvatna priča i dete je izlaže na direktan i zadovoljavajući način. Majka, očigledno uznemirena otkrićem muževljevog ponašanja, postavlja dodatna pitanja: "Šta se onda dogodilo, Da li si stvarno bio sam?" Ubrzo majka počinje da opisuje šta će ona uraditi suprugu kada ga bude videla: "Zato što je strašno kako se on ponaša". Priča se dalje ne razvija, jer je majka nametnula sebe i svoja osećanja, tako da se nastavlja njeno uznemireno ponavljanje... Ovde možemo da uočimo i nedostatak vođenja ka pozitivnom razrešavanju priče. Uznemirenost, pa i izbežumljenost majke ne dozvoljavaju da se priča dalje razvije, tek nekoliko izrazitih tačaka je formirano i pre se stiče utisak da se priča vrti u krug nego da ima ikakvu liniju razvoja.

Dodatni utisak nekontrolisane bujice je prelaženje sa emocije na emociju, recimo kada dete kaže: "Sada, ja pričam o tuži.", Majka: "Kada si ti bio tužan?", dete: "Ljut, ljut.", majka: "Kada si bio ljut?", dete: "Uh, tužan, ja sam tužan kada moji drugovi ne žele da se igraju sa mnom.."

U slučaju kakav je ovaj majka ima glavnu ulogu. U emocionalno skladnim dijadama majka pomaže detetu da se koncentriše i stigne do specifične priče, dok u emocionalno neusklađenoj dijadi ovog tipa, ona diriguje dijalogom krećući se ka irelevantnim temama i sporednim, neadekvatnim temama. Ponekad, ona ovo radi tražeći srećan kraj koji doduše nije u kakvoj vezi sa pričom. Na primer, majka može završiti tužnu priču rečima: "Oh, to je zbilja frustrirajuće, ali sada ti si stvarno srećan i generalno veoma si srećan, zar ne?" Dakle, dijadu ove subklasifikacije karakterišu konfuzni dijalozi, puni prenemaganja, preopterećeni detaljima, ponavljanjima, preteranosti u naglašavanju nevažnih detalja i sa nedostatkom rezolucije negativnih sadržaja.

EP3 - Ekstremni stavovi, ali ne hostilni - U ovoj subklasifikaciji najizraženija karakteristika je majčin stav prema detetovim pričama i uopšte njegovim doprinosima dijalogu. Tokom dijaloga majka zadirkuje dete, smeje se njegovim osećanjima i ne prihvata njegove sugestije. Dete, zbog toga sa njom ne sarađuje i obično joj odgovara sa nestrpljivošću, recimo

ovako: " Ja pričam. Ja pričam. Ja pričam." ili ignoriše majčine sugestije. Dešava se i da dete bespomoćno prihvata majčine sugestije, odnosno da joj sasvim pasivno samo klima glavom i ne suprotstavlja se.

Ova subklasifikacija mora biti diferencirana u odnosu na subklasifikaciju EU3. Naime, nedostatak saradnje kod jednog broja dece u EU3 subklasifikaciji takođe je dominantna karakteristika, ali u ovim, skladnim dijadama, kvalitet detetovog prihvatanja je drugačiji. Ono prihvata majčine sugestije i koristi ih u nameri da razredi svoju priču, a u EP dijadama je dete nemoćno da se suprotstavi, kao i da razvije priču.

Emocionalna zatvorenost - EZ (Izbegavajući obrazac afektivne vezanosti)

Osnovne karakteristike ove kategorije su:

Nedostatak dijaloga i siromašni razvoj priče - Majka i dete imenuju tražene emocije i nazive događaja koji su se odigrali, ali praktično nema razvoja ideje ili priče. Dete može reći da se ne seća i majka se neće truditi da osveži njegovo sećanje ili da ga na drugi način podstakne. Takođe, dete se može žaliti da mu je zadatak dosadan, a majka se neće truditi da ga ubedi i pokrene za saradnju.

- Pominjanje osećanja bez ikakvog objašnjenja, razrađivanja - nedostaju odgovori na pitanja: Zašto se dete osećalo tako kako se osećalo? Šta ga je dovelo do takvog osećanja? Dijalog koji se formira između majke i deteta ni slučajno ne dodiruje ove aspekte. Majka i dete samo imenuju kategorije traženih emocija, naslovljavaju događaje...

- Nedostatak uključenosti i zainteresovanosti za zadatak - Generalno, majčin i detetov nedostatak zainteresovanosti za zadatak su centralna odlika ovih dijada. Zbog toga se najčešće i ne dobijaju ni sva četiri zadatka, ni sve četiri emocije. Na primer, dete tvrdi da nešto nikada nije osetilo i majka prihvata njegovu tvrdnju bez komentara, dozvoljavajući detetu da npr. kartu tuge stavi na stranu i pređe na sledeću kartu.

U ovoj kategoriji nisu razrađene subkategorije.

Emocionalna inkonzistentnost - EI

Ovu kategoriju opisuje sledeća karakteristika:

- ***Inkonzistentnost, lažna usklađenost dijada*** - Ovaj obrazac karakterističan je po slučajevima u kojima jedan od partnera postupa po pravilima igre, a drugi partner blokira mogućnost dijaloga, vodi konverzaciju ka irelevantnim detaljima, ka konfuziji ili izuzetnoj ljutnji, čak hostilnosti. Kao rezultat rada dvoje kontradiktornih partnera, ne dobija se koherentna slika dijade kakva je kod usklađenih parova. Očigledno je veliko razilaženje između izvedbi partnera. O nekonzistentnim dijadama se zaključuje onda kada čitalac identifikuje dva kontradiktorna ponašajna obrasca koji postoje simultano između majke i deteta tokom zadatka. Primer za nekonzistentnu klasifikaciju može biti hostilna majka i kooperativno dete ili kooperativna majka i dete nivelisane emocionalnosti. Dodatni primer nekonzistentnosti može biti identifikovan kada majka i dete konstruišu kompletnu i adekvatnu priču za dve emocije, a u odnosu na preostale dve, jedno postaje konfuzno, vraća se na staru temu i ne razrađuje priču.

Treći oblik nekonzistentnosti može biti kada jedan partner ili oba pokazuju adekvatno ponašanje i prihvatanje tokom dela procedure, dok u drugom delu procedure jedan partner postaje hostilan ili nezainteresovan. Iznenadna promena ponašanja tokom procesa može sugerirati nekonzistentnu klasifikaciju.

Pre prebrojavanja bodova rekodiraju se skale br. 2 i br. 4, tako što je: 1=9, 3=7, 5=5, 7=3, 9=1, a zatim se izračuna ukupan broj postignutih bodova. Maksimum iznosi 81. Klasifikacija⁴⁵ izgleda ovako:

Emocionalno usklađene dijade (EU) – Sigurni obrazac

Sva postignuća iznad 60 svrstavaju se u *Emocionalno usklađenu dijadu*, što odgovara obrascu sigurne afektivne veze. Modaliteti su:

- EU1: Kooperativne: Dijalog i reciprocitet
- EU2: Kooperativne: Koncizne i kratke
- EU3: Kooperativne: Izazivajuće ili zahtevajuće

Emocionalna neusklađenost - Preuveličavanje (EP) – Preokupirani obrazac

Ovaj obrazac odlikuju visoki skorovi na skalama br. 2 i br. 4 (pre rekodiranja), odnosno visoka Hostilnost i Gubljenje granica. Na svim ostalim skalama karakteristični su niski skorovi. Modaliteti:

- EP1: Ekstremne: Hostilne
- EP2: Ekstremne: Preplavljujuće
- EP3: Ekstremne: Procenjivačke ali ne hostilne

Emocionalna neusklađenost - Nivelisanost (EN) – Izbegavajući obrazac

Ovom obrascu odgovaraju skorovi srednjeg ka nižem intenzitetu, na većini skala. Razlikuje se od prethodnog obrasca značajno nižim skorovima na skalama hostilnosti i gubljenja granica (odsustvo hostilnosti i gubljenja granica).

Emocionalna neusklađenost - Inkonzistentnost (EI)

U ovaj obrazac svrstavaju se dijade koje su bez obzira na postignuti broj bodova bile izrazito neusklađene, kontradiktorne, na primer hostilna majka, kooperativno dete, ili kooperativna majka i nivelisano dete.

- Majka _____ Dete _____
- Drugi _____

Nemogućnost klasifikacije (CC) – (Dezorganizovani obrazac)

---

⁴⁵ Prilog br.3(a) List za odgovore

Agresivni sadržaji izvan konteksta	1. Da	2. Ne
Bizarne teme	1. Da	2. Ne
Majčina bespomoćnost	1. Da	2. Ne
Majčino preplašeno ponašanje	1. Da	2. Ne
Dečje kontrolišuće ponašanje	1. Da	2. Ne
Dečje negujuće ponašanje	1. Da	2. Ne

4.4. Affect task (H. Steel, 2013)

U osnovi testa je ideja da je ljudsko lice kao sredstvo emocionalnog izražavanja, početni izvor i emocionalnog razumevanja. The Affect Task sadrži linijom nacrtane, bazične ali i kompleksne emocionalne izraze, kao i 8 stripovanih sekvenci koje tretiraju važne relacione dileme (Steele, Steele, & Fonagy, 1994; Croft, 1997).

Istraživač u prvoj fazi traži pomoć od deteta u identifikovanju nacrtanih emocionalnih izraza. Reč je o šest osnovnih emocionalnih izraza (sreća, tuga, ljutnja, iznenađenost, gađenje i strah), dva kompleksna: sreća/ljutnja (zločestost) i iznenađenje/tuga (razočaranost) i jednom emocionalno neutralnom izrazu.⁴⁶ Nakon faze pokušaja prepoznavanja i imenovanja crteža emocionalnih izraza, ispitivač kaže detetu koje je emocije tačno imao u vidu umetnik kada je crtao ove izraze. Zatim, ispitivač pokaže detetu kutiju sa duplikatima ovih izraza, ali ovoga puta je svaki od izraza na posebnoj karti. Detetu se nadalje kaže da će karte moći da koristi u igri.

Pokazuju mu se setovi crteža u kojima je dete u centru interakcije, sa prijateljima, bratom ili sestrom, majkom i/ili ocem, učiteljem odnosno učiteljicom. Likovi su uključeni u scenu koja kulminira neočekivanim razvojem događaja, a koji bi trebalo da izazove emocionalni odgovor deteta. Svi setovi se završavaju odsustvom izraza na jednom ili više likova i od deteta se očekuje da prepozna o kojoj se emociji radi, odnosno da upotrebi kartu sa adekvatnom emocijom. Svaki set situacija kodira se na četvorostepenoj skali:

- (1) nema izgovaranja naziva emocije, niti uključivanja karte sa izrazom
- (2) dete ukazuje na određenu kartu ili izgovara naziv emocije, bez objašnjavanja
- (3) ukazivanje na određenu kartu ili izgovaranje naziva emocije sa verbalnim objašnjenjem
- (4) ukazivanje na adekvatnu kartu ili izgovaranje naziva emocije sa potpunom verbalnom argumentacijom

4.4.1. Prikaz tehnike

Prezentacija 8 kompleta crtanih sekvenci i devet facijalnih ekspresija emocija, praćena je sledećim setom pitanja:

- Kako misliš da se on/ona/mama/tata oseća sada?
- Šta je to lice?
- Izaberi lice da mi pokažeš kakvo joj je lice kada se oseća tako?
- Zašto se tako oseća?
- Možda ona oseća nešto drugo, kao...
- Možda će osećati nešto drugo kasnije....

⁴⁶ Prilog br 4

⁴⁷*Dete sa sladoledom*

Ova devojčica/dečak je upravo dobio sladoled i vidi – veoma je srećan i uzbuđen što će da ga jede. Oh, oh, pogledaj šta se desilo?

Roditelji sa koferima

Vidi, mama i tata imaju kofere. Izgleda da oni idu negde i da neće biti tu za vikend. Devojčica/dečak ih posmatra kako odlaze....

Dete sa bratom

Vidi, ova devojčica je zauzeta radom na crtežu. Oh, dolazi mama... Devojčica želi da pokaže svoju sliku mami, ali mama je još uvek zauzeta hranjenjem bebe.

Mama i dete u kuhinji

Mama kaže ćerki/sinu: “Nema više keksa. Ne prilazi tom ormanu”. Mama napušta sobu. Gle, devojčica/dečak uzima stolicu i dohvata ormar i keks. Oh, mama se vraća i vidi devojčicu/dečaka kako vadi keks iz ormara.

Ostavljanje u školi

Gle, skoro je pola osam i izgleda da je to vreme za školu. Ova devojčica/dečak je ostavljena ispred škole. Sada joj mama kaže zbogom i ostavlja je tamo.

Popijeni sok

Vidi, ova devojčica/dečak ima kutiju soka od jabuke na stolu. Ona/on dolazi do ormara sa keksom kako bi ga pojela sa sokićem. Ušao je dečak i gledaj dečak je popo sav sok dok se devojčica vratila.

Nastavnica sa kockicama za građenje

Vidi, nastavnica je donelaneke kockice ovoj deci. Dečak je uradio veoma mnogo, dok devojčica ima neke probleme sa građenjem. Nastavnica dolazi da vidi kako im ide građenje.

Sastajanje pred školom

Vidi, prošlo je dva i izgleda da je vreme da se ide kući iz škole. Evo, mama dolazi da uzme devojčicu iz škole.

4.4.2. Uputstvo za ocenjivanje

Kriterijumi za skorovanje

Na svakoj od dimenzija moguće je osvojiti sledeće skorove:

- 1) Nema evidencije
- 2) Neznatna evidencija
- 3) Umerena evidencija
- 4) Potpuna evidencija

1. Dokazi da je dete u stanju da koristi majku kao sigurnu bazu _____
2. Dokazi da je dete u stanju da koristi oca kao sigurnu bazu _____
3. Dokazi podrške i razumevanja od vršnjaka _____
4. Dokazi podrške i razumevanja od nastavnika _____

---

⁴⁷ Prilog br 4(a)

5. Dokazi o uočavanju problema/nevolje (psihičke ili fizičke) Najviši skor se daje ukoliko se dete jasno poziva na centralnu dilemu zadatka. (Na primer, u priči o ostavljanju pred školom, ukoliko dete jasno priznaje tugu što je ostavljeno)
-
6. Dokazi o sagledavanju mogućih izvora pomoći. Najviši skorovi ovde se daju ukoliko dete jasno opiše šta glavni akteri osećaju, misle ili rade, umesto odbrambenog izbegavanja da se suoči sa osećanjima junaka u vidu *ne znam, ne razumem* i sl. Pri tom sve to može biti i vrlo kratko izrečeno. Visoki skorovi daju se za dokaze poverenja, nade ili optimizma povodom načina prevladavanja uočenog problema (na primer, u priči o ostavljanju, dete može reći da će doći po njega vaspitačica i sl).
-
7. Proširivanje centralne dileme. Najviši skor dete dobija ukoliko nakon što uoči konflikt u jednom aspektu priče, nastavi da ga razrađuje i prenosi i u druge sfere. Posebno se visoko skoruje ako je ovo proširivanje veštačko, neubedljivo...
-
8. Očaj, pesimizam, bespomoćnost. (na primer u priči o ostavljanju dete anticipira da će biti kidnapovano). Posebno treba obratiti pažnju na poslednje reči deteta.
-
9. Sposobnost korišćenja refleksivne funkcije. Ovo se odnosi na sposobnost deteta da koristi jezik mentalnih stanja (da govori o verovanjima ili željama junaka. Najniži skor dete dobija ukoliko ne postoje dokazi da je dete mislilo o motivima koji su rukovodili postupke ili osećanja junaka. Ocenu 2 dete dobija ukoliko se vidi da uopšte razume postojanje motivacije likova, odnosno motivacije u odnosu roditelj dete, ali sa netačnim zaključcima ili bez pravljenja razlika između odraslih i dece. Najviše skorove dete dobija ukoliko postoji organizovano i svesno razumevanje i objašnjavanje motivacije koja uslovljava određena ponašanja.
-
10. Razumevanje istovremenih različitih osećanja. Ukoliko dete uspeva da razume da je neki junak predstavljen tako da u datim okolnostima može imati više od samo jedne emocije i to uspešno obrazlaže – dobija najviši skor. To je uglavnom odgovor na pitanje da li je junak mogao da oseća i nešto drugo. Naravno, ne vrednuju se visoko slučajna i neargumentovana mešanja emocija.
-
11. Razumevanje emocije koja bi mogla da usledi. Ukoliko je dete za neki od likova reklo da bi se njegova osećanja mogla biti drukčija u odgovoru na pitanje da li će se njegova osećanja promeniti i ukoliko je pri tom ovo jasno obrazložilo dobija najviši skor. Ukoliko je navelo drukcije osećanje ali bez jasne argumentacije – 3. Niži skorovi se daju ukoliko dete ne pominje drugo osećanje, kaže da ne zna ili kaže da će osećanje ostati isto.
-
12. Razumevanje mogućnosti kontrole emocija. Najviše skorove dete dobija ako pokaže da razume da se emocije mogu regulisati, kontrolisati...
-

13. Anegdota. Visok skor dobija dete koje sipriča odgovarajuću anegdotu iz svog života, kao refleksiju na događaj koji sadrži priču. _____
14. Dokazi o negativnom ponašanju majke. _____
15. Dokazi o negativnom ponašanju oca. _____
16. Dokazi o negativnom ponašanju nastavnika ili učitelja. _____
17. Dokazi o negativnom ponašanju vršnjaka. _____

48

4.5. Tehnika CAI (The Child Attachment Interview Mary Target; Peter Fonagy; Yael Shmueli-Goetz)

CAI je polustrukturirani intervju za procenu kvaliteta afektivne vezanosti dece osnovnoškolskog uzrasta, a na osnovu 15-ak pitanja (Target, Fonagy, Shmueli-Goetz 2007). Intervju počinje pitanjima koja se tiču porodičnih odnosa. Sledi serija pitanja o dečijim self- reprezentacijama, kao i o reprezentacijama roditelja, o konfliktima, stresu, bolesti, povredama, separacijama i gubicima. Tokom intervjuja postavljaju se dodatna pitanja kojima se saznaju, za razumevanje attachmenta važni, detalji analiziranih epizoda. Intervjuer koristi komentare kakvi su: *Da li?; Da li postoji još nešto čega se sećaš?; To je dobar primer, da li mi možeš još nešto reći o tome?*

Sistem za kodiranje je oslonjen je na principe kodiranja AAI, dobijaju se *attachment* kategorije, kao i kontinuirane mere *attachment* sigurnosti zasnovane na proceni skala koje određuju afektivnu vezanost.

4.5.1. Prikaz tehnike: Intervju za procenu afektivnog vezivanja dece osnovno školskog uzrasta (6 do 12 godina)

Iako se mnoga od pitanja odnose na posebne interakcije (sa majkom ili sa ocem), intervju je koncipiran tako da intervjuer može da proceni generalno *stanje uma* deteta u odnosu na afektivnu vezanost (unutrašnji radni model sebe i drugih):

- Da li možeš da mi pričaš o ljudima koji su u tvojoj porodici? O onima koji žive zajedno sa tobom?
- Kaži mi tri reči, tri osobine kojima bi najbolje opisao/ la sebe, to kakva misliš da si ti osoba.
(Tražiti primer za svaku reč.)
- Da li možeš da mi navedeš tri reči koje opisuju tvoj odnos sa mamom, kakva je tvoja mama prema tebi, kako je biti sa njom? (Tražiti primer za svaku reč.).

⁴⁸ Prilog br. 4 (b) List za odgovore

- Da li se dešava i kako izgleda kada te mama izneveri, ne ispuni nešto, odbije... (Tražiti da dete ispriča primer).
- Da li možeš da mi navedeš tri reči koje opisuju tvoj odnos sa tatom, kakav je tvoj tata prema tebi, kako je biti sa njim? (Tražiti primer za svaku reč).
- Da li se dešava i kako izgleda kada te tata izneveri, ne ispuni nešto, odbije... (Tražiti da dete ispriča primer).
- Da li možeš da mi ispričaš neki događaj, priču u kojoj si bio/la vrlo, vrlo tužan/la ili trebao/la pomoć?
- Da li si ikada osetio /la da te tvoji roditelji ne vole stvarno? Kada? Da li oni znaju da si se tako osećao/la?
- Šta se dešava kada si bolestan/na? (Tražiti da dete ispriča primer).
- Šta se dešava kada se povrediš? (Tražiti da dete ispriča primer).
- Da li si ikada bio/la udaren/a ili povređen/a od starijeg deteta ili odrasle osobe u svojoj porodici? Ispričaj ono čega možeš da se setiš.
- Da li si ikada bio/la ozbiljno povređen/a od nekoga van porodice. Ispričaj ono čega možeš da se setiš.
- Za dete u nižim razredima osnovne škole: Da li te je neko dodirivao? Da li je tvoje intimne delove tela (navesti ih na način razumljiv detetu) dodirivao neko stariji od tebe? Ispričaj. Za stariju decu: Da li si ikada seksualno dodirivan/a od nekoga kada nisi želeo/la da ti to radi? Ispričaj.
- Da li se ikada dogodilo nešto veliko, nešto značajno što te je rastužilo, uplašilo ili zbunilo? Ispričaj.
- Da li ti je umro neko ko ti je važan? Član porodice? Možda kućni ljubimac o kome si brinuo/la? Ispričaj. Kako si se ti osećao/la i kako su se drugi osećali?
- Da li je iz tvoje blizine, iz tvoje okoline otišao neko do koga ti je stalo? Nema ga više?
- Da li si ikada bio/la daleko od roditelja nekoliko dana. Ispričaj kako je bilo. (Ako dete već ne živi sa roditeljima pitati o vremenu napuštanja roditelja) Kako si se ti osećao/la, kako su se osećali roditelji? Kako je izgledao vaš ponovni susret? Ispričaj.
- Da li se tvoji roditelji ponekad svađaju? Ispričaj neki primer. Kako se ti osećaš tada?
- Da li bi voleo/la da budeš kao mama ili kao tata? Ispričaj mi. U čemu bi voleo/la, a u čemu ne bi voleo/la da budeš kao mama? A sada kao tata?
- Ako bi mogla da zamisliš tri želje za sebe kada budeš stariji/a šta bi to bilo?

4.5.2. Uputstvo za ocenjivanje

Intervju se sastoji iz dvanaest skala:

- ***Ljutnja***
- ***Idealizacija,***
- ***Odbacivanje***
- ***Emocionalna otvorenost,***

- *Način rešavanja konflikata,*
- *Balans pozitivnog i negativnog stava prema figuri afektivne vezanosti,*
- *Self organizacija,*
- *Korišćenje primera*
- *Globalna koherencija*
- *Stanje uma*
- *Aktivni konflikt*
- *Izbegavanje*

Sve skale se kodiraju brojevima od 1 do 9.

Prve tri skale (*Ljutnja, Idealizacija, Odbacivanje*) procenjuju se posebno za oca, posebno za majku. Sledećih šest skala (*Emocionalna otvorenost, Način rešavanja konflikata, Balans pozitivnog i negativnog stava prema figuri afektivne vezanosti, Self organizacija, Korišćenje primera i Globalna koherencija*) ocenjuje se globalno, a u odnosu na verbalizaciju deteta.

Slede skale koje se procenjuju na osnovu skorova na već procenjenim skalama. Skala *Stanje uma* procenjuje se preko skala: *Balans pozitivnog i negativnog stava prema attachment figuri, Korišćenje primera i Globalna koherencija*. Zatim, skala *Aktivni konflikt*, procenjuje se preko skala: *Ljutnja i Način rešavanja konflikata*. I na kraju skala *Izbegavanja* se kodira preko bodova na skalama: *Emocionalna otvorenost, Idealizacija i Odbacivanje*.

Ocenjivanje: U odnosu na oba roditelja određuje se ***Nivo sigurnosti***. Tačnije, procenjuje se doživljaj deteta na kontinuumu od 4 do 1: Vrlo siguran (4), Siguran (3), Nesiguran (2), Vrlo nesiguran (1). Tako se dobija rang na skali *Nivo sigurnosti* (posebno za majku, posebno za oca). Uslov za određivanje deteta kao “vrlo sigurnog” je ocena pet ili više na svim skalama, osim *Idealizacije, Odbacivanja i Ljutnje* gde se očekuje ocena ispod tri. Ostale kategorije su niže na kontinuumu od vrlo sigurnog do vrlo nesigurnog.

4.6. Tehnika AAI (ADULT ATTACHMENT INTERVIEW, George, Kaplan & Main, 1985)

4.6.1. Prikaz intervjuja za procenjivanje afektivne vezanosti odraslih

Budući da je u teorijskom delu već bilo reći o nastanku ove tehnike, načinu na koji se procenjuje afektivna vezanost i slično, preostaje još samo nabranje pitanja iz kojih se intervju sastoji:

Uvod: Volela bih da što iskrenije popričamo o tvojim iskustvima iz detinjstva i o tome šta misliš da li i koliko ova iskustva utiču na tvoju odraslu ličnost. Volela bih da prvo pričamo o tvojim ranim odnosima sa porodicom i o tome šta ti misliš na koji način je to uticalo na tebe. Dakle, uglavnom ćemo se baviti detinjstvom, ali ćemo dotaći adolescenciju i aktuelna dešavanja. Ovaj intervju obično traje jedan sat, ali recimo da može da bude i nešto kraći ali i duži.

1. Počnimo tako što ćeš mi pomoći da se upoznam sa tvojom ranom porodičnom situacijom, gde ste tada živeli i tome slično? Možeš li mi reći gde si se rodila, da li ste se u međuvremenu mnogo selili, šta je tvoja porodica radila u različitim periodima tvoga odrastanja?
2. Naravno, volela bih da mi opišeš odnose sa roditeljima kad si bila sasvim mala. Počni odande odakle možeš da se setiš.
3. Volela bih da sada izabereš pet prideva, odnosno reći koje odražavaju tvoj odnos sa majkom. Počni od onoliko ranih sećanja koliko možeš. Biće u redu negde između 5 i 12 godina. Znam da je za ovo potrebno malo vremena, tako da imaš malo vremena da smisliš. Zatim bih volela da te pitam zašto si ih izabrala. Zapisaću svaki od prideva kako mi ih budeš saopštavala.
4. Sada te molim da izabereš pet prideva koji odslikavaju odnos sa tvojim ocem. Ponovo idi onoliko daleko u prošlost koliko se sećaš., znaš kao i malopre između 5 i 12 godine je sasvim dobro. Za ovo je potrebno izvesno vreme pa ti kreni da razmišljaš. Kasnije ću te naravno pitati i zašto si izabrala baš ove prideve. Važi?
5. Volela bih da mi sada kažeš sa kojim roditeljem si se osećala bližom i naravno zašto nije bilo takvih osećanja sa onim drugim roditeljem?
6. Šta si radila kad si se kao dete osećala uznemirenom?
7. Da li se sećaš kada si prvi put bila odvojena od roditelja? Kako si reagovala? Da li se sećaš kako su oni reagovali?
8. Da li si se ikada kao malo dete osećala odbačenom? Naravno, gledano iz ove perspektive ti možda shvataš da te nisu zaista odbacivali, ali mene zanima da li se sećaš da si ikada imala takvo osećanje?
9. Da li su te ikada roditelji maltretirali, tukli ili nešto tome slično, recimo da bi te disciplinovali ili se možda šaleći? Pa, neki ljudi kažu da su im roditelji pretili da će ih ostaviti ili poslati negde daleko, neke pak roditelji kažnjavaju tako što ne razgovaraju sa njima... Da li se išta tome slično dešavalo u tvojoj porodici?
10. Uopšte, šta misliš kako je tvoje iskustvo iz detinjstva uticalo na tvoju odraslu ličnost?
11. Mogu li sada da te pitam šta ti misliš zašto su se tvoji roditelji ponašali tako kako jesu, tokom detinjstva?
12. Da li je bilo nekih drugih odraslih osoba sa kojima si kao dete bila veoma bliska?
13. Da li si pretrpela gubitak nekih bliskih figura dok si bila mala?
- 13b. Da li si u odraslim godinama iskusila gubitak neke bliske osobe?

14. Osim ovih iskustava koja si već opisala da li je bilo još nekih koja su za tebe bila potencijalno traumatična?
15. Sada bih volela da ti postavim još par pitanja o tvom odnosu sa roditeljima. Da li je bilo mnogo promena u vašem odnosu posle detinjstva? Ići ćemo uskoro u sadašnjost, ali sada zapravo mislim na promene koje su se dogodile grubo gledano između detinjstva i odraslog doba?
16. Kako ti sada izgleda odnos sa roditeljima. Dakle, pitam o vašem aktuelnom odnosu, recimo koliko se često viđate? - Da li se tvoj odnos sa roditeljima promenio ili ne? Da li postoje neki drugi razlozi za nezadovoljstvo u tvom svakodnevnom odnosu sa roditeljima? Ili neki posebni razlozi za zadovoljstvo?
17. Volela bih da sada pređemo na drugu vrstu pitanja - ne radi se više o odnosima sa roditeljima, već o nekim aspektima tvog odnosa sa tvojim detetom. Kako ti emocionalno reaguješ sada, kada se odvajaš od svog deteta? - Da li si se osećala zabrinutom zbog njega ikada?
18. Ako bi trebala da zamisliš tri želje za tvoje dete dvadeset godina od danas, koje bi to želje bile? Mislim uglavnom na to kakvu mu budućnost želiš. Daću ti par minuta da razmisliš o tome.
19. Da li ima nekih određenih stvari koje osećaš da si stekla na osnovu svog vlastitog detinjstva? Mislim na osobine ili nešto tako što misliš da si dobila baš na osnovu vrste detinjstva kakvu si imala?
20. Bile smo uglavnom skoncentrisane na tvoju prošlost, delimično i na sadašnjost. Krenimo, sada malo u budućnost. Rekla si šta misliš da si stekla na osnovu detinjih iskustava. Volela bih sada da znam šta misliš da će tvoje dete moći da ponese na osnovu iskustva sa tobom u detinjstvu.

4.6.2. Klasifikacija na osnovu AAI

➤ *Kategorija izbegavajuće vezanosti ili "Ds" kategorija* označava transkript za koji je karakteristična nedoslednost, odnosno jak kontrast između uopštenih stavova prema roditeljima i aktuelnih epizoda koje osoba spominje. Karakteristična su i oskudna sećanja na detinjstvo. Ove osobe su sklone da idealizuju svoje roditelje na opštem nivou, ali poriču bilo kakav uticaj afektivne vezanosti na njihov lični razvoj, kao što i odbijaju da se sete takvih specifičnih epizoda. U prilog transgeneracijskom prenosu, ide i podatak da su majke uzdržane dece, govoreći o svom detinjstvu, uglavnom idealizovale, inetelektualizirale ili uporno govorile da nisu u stanju da se sete detinjstva. (M.Main,1990)

➤ *Kategorija sigurne vezanosti ili F kategorija* odnosi se na transkripte koji su pre svega koherentni i fluentni, za koje je karakteristično lako odmotavanje sećanja iz detinjstva, bilo da su iskustva pozitivna ili negativna. Dakle, osobe koje su bile u stanju da daju jasan i razumljiv opis ranih privrženosti (bez obzira da li su one bile zadovoljavajuće ili ne) identifikovane su kao autonomno sigurne osobe.

➤ *Kategorija preokupirane vezanosti ili "E" kategorija*, odnosi se na konfuzne i nepovezane transkripte. Preokupirano vezane osobe su osobe sa mnogo konfliktnih sećanja iz detinjstva u vezi afektivne vezanosti, ali bez mogućnosti da ta sećanja sklope u organizovanu i doslednu sliku. Odrasli koji pripadaju ovoj grupi preokupirani su svojim odnosom sa roditeljima. Porodice iz kojih potiču mogu se opisati kao porodice sa ili slabim i nekompetentnim roditeljem ili roditeljem koji je "previše uključen" (overinvolved). Iz intervjua sa ovim osobama možemo uočiti nekoliko sličnosti sa ponašanjem nesigurnih ambivalentnih beba. Prvo, nesposobnost da se prevaziđe osećanje preterane uključenosti u odnos sa drugom osobom pri čemu se takvo stanje prihvata pasivno ili se protiv njega bezuspešno bori. Ovo veoma podseća na nesposobnost nesigurnih beba da krenu dalje u istraživanje, ako majka nije neposredno prisutna. Drugo, ambivalentnost preokupiranih odraslih koja se ispoljava kroz oscilacije u njihovom opisivanju roditelja, slična je ambivalentnom ponašanju koje se opaža kod beba. I konačno, bes i konfliktnost koje ispoljavaju osobe iz ove grupe slični su besu nesigurnih ambivalentnih beba i dece. Ovi odrasli blokirani su svojim besom i konfliktom i nisu u stanju da razreše tu situaciju, niti da je realno analiziraju.

➤ *Kategorija dezorijentisano / dezorganizovane vezanosti ili "Ud" kategorija* uvedena je naknadno i moglo bi se reći još je uvek nedovoljno istražena. Teškoća da pravilno protumače realnost, odnosno integrišu dobre i loše slike, kako sebe, tako i drugih, trajno je obeležje ovog tipa vezivanja. Iz toga proizilaze propusti u tzv. metakognitivnom monitoringu sopstvenog izlaganja, hronična ili neadekvatna tugovanja, brige... Osobe ovako klasifikovane pre svega ispoljavaju upadljive bizarnosti u diskusiji o gubicima ili o traumama iz detinjstva. U rasponu od gubitka kućnog ljubimca, preko smrti članova porodice, pa do oplakivanja nerođenog brata ili sestre, reakcije su neadekvatne, često mistično obojene, sa povremenim "crnim rupama" u izlaganju. Moguće su i obrade u smislu preuzimanja krivice za ove gubitke, naravno test realnosti govori suprotno. Povremeni potpuni gubitak ciljne predstave praćen je i konfuzijom, ponekad strahom.... Česte su i omaške u pravcu ne shvatanja fizičkog kauzaliteta ili vremenskih odnosa.⁴⁹

4.6.3. Prikaz slučaja (AAI)

Osoba br. 9
ZEMLJA: SRBIJA

Nameravam da pričam sa tobom o tvojim iskustvima iz detinjstva i o tome kako ova iskustva utiču na tvoju odraslu ličnost. Volela bih da prvo pričamo o tvojim ranim odnosima sa porodicom i o tome šta ti misliš na koji način je to uticalo na tebe. Dakle, uglavnom ćemo se baviti detinjstvom, ali ćemo dotaći adolescenciju i aktuelna dešavanja. Ovaj intervju obično traje jedan sat, ali recimo da može da bude i nešto kraći ali i duži.

1. Počnimo tako što ćeš mi pomoći da se upoznam sa tvojom ranom porodičnom situacijom, gde ste tada živeli i tome slično? Možeš li mi reći gde si se rodila, da li ste se u međuvremenu mnogo selili, šta je tvoja porodica radila u različitim periodima tvoga odrastanja?

---

⁴⁹ Prilog br. 5 List za odgovore

-Pa, tada smo živeli u Banja Luci, mama je radila do moje osme godine, a tata (tišina, 10 sec), on je uvek radio. Mislim, da je u to vreme radio u nekom drugom gradu, možda u Sarajevu. Tata je od moje sedme godine počeo da radi u Kraljevu, pa nije dolazio kući. Mislim, dolazio je vikendom ili i ređe. Tada sam se ja ozbiljno razbolela, nešto sa jetrom, mislim, bila sam u bolnici u Banja Luci, pa u Sarajevu, pa ponovo vraćena u Banja Luku i onda smo se svi preselili u Niš. Tada je mama donela odluku da više ne radi, sredili su da ode u penziju. Sećam se da sam je ljubila od prstiju na nogama do lica, od sreće. Do tada su mene i brata čuvale žene, jednu smo ne slučajno zvali i "majka".

- Da li si vidala bake i deke kada si bila mala?

- Pa, tatina majka je umrla pre mog rođenja, deda je uvek bio bolestan. mama i tata su ga povremeno obilazili... ja ga nisam vidala.

- Koliko je tata imao godina kada je umrla njegova majka?

- Oh, ne znam, bili su u braku, rodio se Dragan, moj brat, možda 1961 ili 1960. Ne znam, on je imao valjda 35, 36 godina.

- Da lisi vidala mamine roditelje tokom detinjstva?

-Oni su živeli u Sloveniji, kod njih smo odlazili preko leta i onako baka je za mene bila zakon, skoro da smo je se plašili. (tišina 7 sec) I mama je tamo bila drugačija. Mnogo se radilo kod njih, ali smo voleli da idemo tamo.

- Pomenula si da imaš starijeg brata? Da li sam dobro razumela?

- Da, mog velikog, pametnog, najtalentovanijeg brata na svetu. On je u našoj porodici tretiran kao retka biljka. Svi smo brinuli o njemu, svi i sada brinemo o njemu, svakog dana ga ili vidim ili pitam: "Kako si, bato?" a njega boli uvo za nas. On razvija svoje talente! Iznerviram se kad pričam o tome. (12 sec. tišina) Možemo li da idemo dalje?

2.Naravno, volela bih da mi opišeš odnose sa roditeljima kad si bila sasvim mala. počni odande odakle možeš da se setiš.

-Pa, ja imam neka sećanja, onako kao slike. Čekaj malo, da se vratim u Banja Luku. Prvo čega sam se setila je da nas tata vuče na sankama kroz Banja Luku. Moj tata je lep, visok čovek. Sećam se i odlaska u beogradski ZOO vrt, sa tatom. To su nekako fina, nežna sećanja, (aha) pamtim i odlaske u bioskop... Jedino nisam volela njihovu naviku da uvečer idu kod prijatelja na kartanje. (Zašto?) To su sve vojne porodice, u kojima su deca morala da budu mirna, da ne smetaju. Ma, sedeli smo ispod stola, njima u nogama i tako virili u TV. Pri tom smo morali da čutimo, jer oni igraju karte.

3. Fino, sada bih volela da izabereš pet prideva, odnosno reči koje odražavaju tvoj odnos sa majkom. Počni od onoliko ranih sećanja koliko možeš, Biće u redu negde između 5 i 12 godina. Znam da je za ovo potrebno malo vremena, tako da imaš malo vremena da smišliš. Zatim bih volela da te pitam zašto si ih izabrala. Zapišaću svaki od prideva kako mi ih budeš saopštavala.

-Uh, ovo je užas! Nemam pojma, kakvi pridevi! Kad mislim o majci i mom odnosu sa njom? Ja sam uvek nesigurna, naš odnos je bio takav da sam od nje zavisila. Jer to može kao pridev. (Aha, odlično, zapišaću.). Takođe je odnos bio brižan, stalno je brinula ili o meni ili o bratu, češće o bratu, a ja o njoj i o njemu. Evo, imaš dva, još tri je l, tako? Pa, odnos je bio svakako intenzivan, ili me je nervirala, ili sam je mrzela ili sam je imitirala. Sve sam radila kao ona, istu haljinicu da sašijem, isto heklala, plela, nisam se igrala kao druga deca. To je previše grubo i bahato, mogu da padnem ili da me uvrede. A strah da ne pocepam hulahop! Najveći strah u mom detinjstvu (Aha, vidiš). Ja sam nekako bila starmala, pila sam kafu sa maminim komšikama i tu sam se bolje uklapala, bila sam i bolešljiva, ma nikakva...nego da se vratim na one prideve. Neka bude, neka bude, ajde i topao, često me je nekako mazila, rukom preko celog tela, kao ja stojim pored nje, ona sedi i tako ide rukom niz moja leđa, dok priča sa nekim. I još jedan, to će biti iritirajući...Ali uvek mi pokvari raspoloženje, naravno u najboljoj nameri mi da savet kad ga ne tražim ili mi objasni šta sam sve pogrešila, nikad

jednostavno ne kaže: "Dobro, tako je bilo, sve je u redu." Ona ne zna takve rečenice, nego: "Ti nisi trebala, ja bih to ovako, idi i kaži... pogrešila si, ali omiljena je - Bože, Vesna, kako si mogla to da uradiš?" Jel' me izbilo crvenilo po vratu, sve me svrbi, od nje dobijam alergije. (Pa..) (smeh, nervozni, 8 sec) Ajdemo dalje, molim te.

- Da, idemo dalje, ali i dalje pričamo o tvom odnosu sa majkom. Rekla si da je bio odnos zavisnosti... Da li se sećaš nečega čime bi to mogla da ilustruješ?

- Znam da je glupo, ali ona je uvek sve znala i mogla, ja recimo u školi nisam čula šta je za domaći i ne pitam nijedno dete, nego idem kući i znam da će ona to nekako da reši. (Kako) Da smisli koga treba da pozove i da pozove, ma sve mi ona sredi. Ja se i sad decerebriram kad ona dođe kod mene, odmah ne znam da završim ručak, pokvarim šlag i znam da će Mirjana sve to da sredi. (Aha)

- Opisala si odnos i kao brižan. Možeš li i to da ilustruješ nekim sećanjem?

- Pa, sećam se da sam kad sam bolesna uvek znala, mogu da spavam i da bude bilo koje doba noći, kad otvorim oči, ona je nad mojom glavom, ona je uvek budna. Ne spava 24 časa, kad sam bolesna ja ili brat.

- Opisala si odnos i kao intenzivan. Verovatno ima nekih sećanja na ovu temu?

-O, njih ima najviše. Sa Mirjanom je uvek sve intenzivno, ona je pre svega glasna žena i žena koja o svemu ima stav. Tu je sve naporno. Sećam se da, ustvari nekako i nema ilustraciju, sve je intenzivno. Taj doživljaj da kad dođem kući, nešto će me snaći, ako se požalim izgrdiće me, ako se pohvalim, postideće me, ako čutim pričaće mi o bratu ili o tome koliko malo jedem i glupo sam obučena. Jel dovoljno, hvata me nervoza.

- Vaš odnos, kažeš bio je i topao. Da li se sećaš takvih epizoda?

- Pa, to. Njena ruka preko mojih leđa, kad odemo u goste, ona tako pije kafu, ja sam pored nje, miluje me niz leđa, ogrće me i kad nije potrebno, (tišina, 6 sec) i kad me ne pita... Toplo, ali zagušljivo nekako... (Aha)

- Pomenula si i opis odnosa kao iritirajućeg. Do sada si to delimično i objasnila. Da li se sećaš neke epizode kojom bi to ilustrovala.

- Šta god ja mislim ona misli suprotno i ima bolje argumente za to, čak ima i objašnjenje za to što ja ne razumem stvari kako treba. (Hm,) Na primer, na primer, samo se sećam nekih skorijih stvari. Primer iz prošlosti, pa, koliko se suprotstavljala mojim i najblažim pokušajima da imam odnos prema garderobi koji bi bio moj, lični odnos. Sećam se, izađem nesigurno iz sobe, zato što sam obula soknice u belo, a ne u roze boji, ona podigne oči sa ručka pravo na soknice i tako me uništi da se rasplačem i naravno presvučem. Ma, Mirjana je priča neispričana, razumeš...

4. Hm.. čini mi se da razumem. Ali bih sada volela da izabereš pet prideva koji odslikavaju odnos sa tvojim ocem. Ponovo požni onoliko daleko u prošlosti koliko se sećaš., znaš kao i malopre između 5 i 12 godine je sasvim dobro. Za ovo je potrebno izvesno vreme pa ti kreni da razmišljaš. Kasnije ću te naravno pitati i zašto si izabrala baš ove prideve. Važi?

- Ovo je previše, sad i odnos sa ocem. (tišina 8 sec) Daj mi malo više vremena. Da zaboravim na Mirjanu. Tata je bio kao narodni heroj, lep, sa brkovima, na važnom zadatku.

- Da li bi mogla da se setiš prideva koji ilustruju tvoj odnos sa njim?

- Pa, ja sam na njega bila ponosna, zadivljena njegovim vrlinama, uvek je znao nešto što niko ne zna, kad se o nečemu pričalo on bi imao informaciju više koju niko do tada nije čuo.. Onda imala sam poverenja u njega, ako kaže da će doći uvek je tu. Ne, on je u stvari retko bio sa nama, ali je bio tačan. Takođe sam osećala neku odgovornost u odnosu na njega, da njegova kćerka treba da bude uredna kao i on, precizna, da ispuni njegova očekivanja. (Dobro, zapisala sam) (tišina 6 sec) Ne znam, možda sam bila i ljubomorna u tom odnosu na brata ili je bolje reći ponekad kao suvišna. Oboje su se mnogo bavili bratom. On nije ispunjavao njihova očekivanja kao ja, pa su brinuli, a ja sam se nekako podrazumevala i koliko god sam se trudila ništa više nego podrazumevala. Mene nisu izvodili pred goste da čitam sastave, ali se zato podrazumevalo da ja goste poslužim slatkim. Ipak moram da kažem da je bio topao odnos sa tatom, kad on mene uzme u krilo, pa me golica brkovima, ja se istopim...

- Dobro, lepo. Čini mi se da si prvo opisala odnos sa ocem kao zadivljenost, ponos na njega. Možeš li to da ilustruješ?

- Da, toga se dobro sećam. On je visok, lep, sa brkovima, mene malu i nikakvu, ali doteranu vodi za ruku i onako kao da sam i ja lepša. Onda, sećam se diskusija, kod nas se uvek dramatično diskutovalo o sportu, politici i kad bi Mirjana već pobedila, on bi samo izbacio neku informaciju koju svi prvi put čuju, pa onda svi : "Vidiš to nisam znao, lepo kaže Vidoje.." (*Aha*)

- Umeo je i da kaže da mi nešto lepo stoji, Mirjana je uvek mislila da sam mršava, imam predugačke ruke, veliki vrat.. Mirjana, Mirjana, Mirjana...

- Da, Mirjana. Da se vratimo na oca. Poverenje si navela kao pridev koji takođe može da opiše tvoj odnos sa ocem. Možeš li i to da ilustruješ?

- Pa, stvarno sam mu verovala i nisam se sa njim svađala. Sećam se jednom sam neutešno plakala što mi je Mirjana obukla neku haljinicu koja me grebe, ona mi je skinula, ja sam i dalje plakala, onda je on ostavio novine, uzeo me i nešto mi rekao. On je znao da me smiri. Svaku reč sam mu verovala. Nešto mi je rekao i ja sam prestala da plačem. Ne znam šta, nešto kao uskoro će prestati da te svrbi..

- Lepo, sledeća karakteristika vašeg odnosa, rekla si malopre, je odgovornost. Molim te da i nju ilustruješ.

- Pa, ja sam na primer, znala, svi su to govorili da sam od njega nasledila urednost, da je sve pod konac, da mi je u sobi savršen red, tamo gde se ne vidi još urednije nego tamo gde se vidi. Ja sam to znala i usavršavala. Trudila sam se do perfektnog. I danas se trudim. Znoj me oblije kad nešto nije sređeno ili ne mogu da organizujem ili... Neću da se raspičavam. Sećam se da sam pred njegov dolazak namerno sve sređivala, brat nije nikad.. Kad ćemo o bratu? (*Pa, kasnije, možemo...*) Dobro znam da treba da završimo prideve. Šta je ostalo?

- Opisujući odnos sa ocem pomenula si i da si bila ljubomorna, odnosno da si se osećala ponekad suvišnom. Možeš li i ovo da ilustruješ?

- To sam već rekla, ja se trudim da sve sredim kad tata treba da dođe, on dođe i već na vratima mu mama kaže nešto dramatično. Ili je Dragan nekoga izbio ili je u nečemu pobedio. Svejedno, ali nešto što je uradio Dragan. I onda, oni napadaju jedno drugo što je Dragan takav ili govore da u tom detetu ima nešto posebno. U svakom slučaju ja nekako ne stignem na red ili stignem kad je već prekasno, mislim kad sam se umorila čekajući.

- Rekla si i da je vaš odnos bio topao. Delimično si to i ilustrovala. Ima li nekih drugih sećanja vezanih za ovu karakteristiku odnosa.

Pa, to je najupadljivije. On me golica brkovima, ja se smejujim. Tada sam bila srećna. Završile smo sa pridevima ili mi se čini.

5. Jesmo, završile smo. Volela bih da mi sada kažeš sa kojim roditeljem si se osećala bližom i naravno zašto nije bilo takvih osećanja sa onim drugim roditeljem?

- Sa mamom sam bila bliža, ali sam tatu više volela. Sa njom sam provodila mnogo više vremena, ali nije bilo emocija, bar ne mnogo pozitivnih. Nisam joj mnogo toga govorila jer sam rano naučila kako će reagovati. Sa tatom nisam bila tako bliska, jer nikada nije bio kod kuće. On nam je bio kao neki ukras, ali mnogo lep ukras.

6. Šta si radila kad si se kao dete osećala uznemirenom?

- Plakala sam, ja sam uvek plakala.

- Šta si radila, kao mala kad si emocionalno bila povređena? Da li se sećaš neke specifične epizode?

- Pa, mama je uvek bila kod kuće, njoj sam mogla da se požalim, ali obično nisam. Plakala sam sama. Nisam joj govorila, jer onda sve bude još gore i dramatičnije. Ona je naravno znala da će tako da se završi, ona je naravno govorila i ja sam onda imala problem sa njom nezavisno od osnovne

povrede. Sećam se da su me deca u školi zavitala zbog govora kad sam došla iz Banja Luke, plakala sam u kupatilu, da ona ne vidi.

- Šta si kao mala radila u slučaju fizičke povrede?

- Tada sam se ipak obraćala mami, ali ako je tu slučajno tata uvek bih birala njega. Nekako tada nikada nije bio kod kuće. Ponekad me je on vodio da primim injekciju i tada nisam ni osetila da li je bolelo ili nije. Mama je uvek znala šta trebam da popijem ili kako da legnem da bi nešto prestalo da me boli.

- Da li se sećaš nekog specifičnog incidenta?

- Ma ja sam bila obazriva, nisam mnogo padala, ali su mi i male stvari bile katastrofa. Na primer to, da pocepam hulahopke kad igramo ono skakanje preko lasteža. Prestala sam i da igram tu igru da se ne bih pocepala. Ali, sećam se, dođem, plačem zbog hulahopki, a ona mi kaže: "Šta si uopšte tražila napolju, znaš kakva si ti, a kakvi su oni?"

- Šta se dešavalo kada si bila bolesna?

- Mama je to otkrivala i pre mene. Nanjuši nekako da imam temperaturu ili sećam se da je po mirisu mokraće zaključila da imam neki problem sa bubrezima i onda me vodila kod lekara i to se stvarno potvrdilo.

7. Kada se sećaš da si prvi put bila odvojena od roditelja? Kako si ti reagovala? Da li se sećaš kako su oni reagovali?

-Prvo odvajanje je bila bolnica u Sarajevu, imala sam tada 7 godina. Plakala sam cele noći, a i oni su strašno reagovali, kupovali igračkice, bockice... Mama je kažu za tih 12 dana smršala 8 kg, a znam da je htela i da ubije neku medicinsku sestru koja mi je dala injekciju bez da me probudi, pa sam ja tako probuđena, pričala nešto nepovezano. Tata je dolazio popodne da sedi sa mnom. Tome sam se radovala. Bilo je grozno to moje prvo odvajanje.

- Da li se sećaš nekih drugih značajnih odvajanja?

- Ne, nismo se odvajali skoro nikada. (tišina 10 sec) Naravno, odlazio je samo tata.

8. Da li si se ikada kao malo dete osećala odbačenom? Naravno, gledano iz ove perspektive ti možda shvataš da te nisu zaista odbacivali, ali mene zanima da li se sećaš da si ikada imala takvo osećanje?

-Ne, ustvari ne. Imala sam samo intenzivan osećaj da nisam kao brat. Ja sam devojčica i nikada nisam glavna predstava. Ali ja sam ispunjavala njihova očekivanja i oni su toga bili svesni. A što se brata tiče i sama sam verovala da je on nešto posebno, pa tada nisam patila. Ja sam i tada znala da sve poklone dobija on, on je dobio biciklu, ne ja, on je dobio novogodišnji paket, ne ja, i tako, ali nisam bila ljubomorna.

- Da li si osećala ikada da si odgurnuta ili ignorisana?

- Pa, ovo ignorisana bi važilo za poneku situaciju, kad Dragan nastupa, a ja sam eventualno u pozadini. Sećam se njegovih likovnih radova koji su iznošeni pred goste, a u to vreme ja sam heklala, plela... To se podrazumevalo, bilo je tako obično. Ustvari niko meni nije kupio boje i papir, nego Dimitriju. Meni su dali igle i pokazali da pletem, a onda su to recimo, ignorisali...

8a. Da li si se ikada plašila ili brinula kao dete?

-Jesam, mnogo. Mislim nisam se plašila, ali sam stalno brinula da sve bude kako treba, da mi se nešto ne desi, da ne pocepam hulahopke, brinula sam o bratu, o sređivanju kuće...

9. Da li su te ikada roditelji maltretirali, tukli ili nešto tome slično, recimo da bi te disciplinovali ili se možda šaleći? (Kako to misliš maltretirali?) Pa, neki ljudi kažu da su im roditelji pretili da će ih ostaviti ili poslati negde daleko, neke pak roditelji kažnjavaju tako što ne razgovaraju sa njima... Da li se išta tome slično dešavalo u tvojoj porodici?

- Ne, nije nikada. Bilo je jedino ćutanja kao kazne, ali za Dragana. Mada kad Mirjana ćuti, ćuti sa svima, pa sam i ja tako bila kažnjena. Ja nikada nisam izazivala njeno ćutanje, nisam ni pomišljala da je toliko naljutim. Nije bilo maltretiranja, nisu nas ni tukli, ni išta tako.

- Neki ljudi se prisećaju i raznoraznih ponašanja roditelja koja su ih povređivala. Da li ti imaš takva sećanja

- Ma, ne, nisam se osećala povređenom. Ja sada mislim da nije u redu privilegovati jedno dete u odnosu na drugo, ali tada nisam bila uvređena ili nešto slično. Možda ponekad zbunjena... (*Zbunjena?*) Da, kao izgubila sam red i kontrolu nad situacijom, pa sam se zbunila. Ne, to je sadašnje osećanje. Tada to nisam osećala.

- Da li to tvoje osećanje utiče sada na tvoje ponašanje, uopšte na tvoju odraslu ličnost?

- Pa, vidiš imam samo jedno dete, za svaki slučaj, da ne budem nepravedna prema nekome.

- Da li utiče na tvoje ponašanje prema detetu?

- Čini mi se samo pozitivno. Ja neću da budem kao moja mama. Ne nadzirem Jovana, mogu da spavam i kad je bolestan. Brinem, ali ga ne opterećujem time. Možda je njegova sreća i što sam ja puna svojih problema pa ne stižem ili nema mesta za njega? Ne znam, ali nisam opterećujuća prema detetu kao Mirjana.

10. Uopšte, šta misliš kako je tvoje iskustvo iz detinjstva uticalo na tvoju odraslu ličnost?

- Pa, pre svega puna sam kompleksa, to mi je uradila Mirjana. Ja uvek mislim da neko može da uradi nešto bolje od mene ili da bolje izgleda ili... uopšte nemam samopouzdanja. Nesigurna sam, lako se predajem, a onda se jedem u sebi. Užas. (*Aha*) Ali kad bih bila nesigurna ja sam znala da će ona da brine o meni, da sam bila sigurnija još više bi se bavila bratom ili tatom. Na to sam je dobijala. Na bolest, na suze...

- Da, već je bilo reći o tome, ali da li si i neke druge aspekte tvog ranog iskustva osećala kao ometajuće u svom razvoju?

Pa, koje više? Zar nije dovoljno što sam i fizički i psihički iskompleksirana i sa tim se borim kroz život?

11. Dobro, jasno mi je. Mogu li sada da te pitam šta ti misliš zašto su se tvoji roditelji ponašali tako kako jesu, tokom detinjstva?

- Pa, mama je bila u Bosni, stranac, sama u tuđem svetu, sa mužem koji je uvek na službenom putu. Sve što je imala bila su deca i velika odgovornost za njih. O svakoj stvari je ona morala da odlučuje. Tata je bio ukras. Zašto, pa on je odrastao u vojnim domovima, od malena praktično bez roditelja i ustvari bio je bliži sa Vojskom nego sa nama. I sliku o njemu nam je kreirala mama i to na najbolji mogući način. Mogla je da koristi njegovo odsustvo da ga predstavi kao lošeg, nebržnog, ali ona je isticala samo vrline. Ustvari i ona je bila ponosna na njega iako je uvek na ramenima nosila đakove krompira, krečila sama i uopšte radila je sve muške poslove. On je bio nedodirljiva figura, nestvarno biće, narodni heroj i ona je čak pazila da velike i ružne poslove ne radi vikendom da njega ne bi uznemiravala time.

12. Da li je bilo nekih drugih odraslih osoba sa kojima si kao dete bila veoma bliska?

- Bila mi je značajna tetka. Uvek se pojavljivala kad mi je bilo potrebno, ali je još važnije što je uvek isticala da sam joj ja najmilije dete. Sve joj se sviđalo na meni. Skoro je rekla u nekom razgovoru da ja izgledam kao manekenka.

13. Da li si pretrpela gubitak nekih bliskih figura dok si bila mala?

- Ne, ništa tako. Izgubila sam dedu po ocu, ali sa njim nisam ni bila bliska. Nije bilo takvih gubitaka.

13b. Da li si u odraslim godinama iskusiła gubitak neke bliske osobe?

-Ma, ne nisam. Daleko bilo.

14. Osim ovih iskustava koja si već opisala da li je bilo još nekih koja su za tebe bila potencijalno traumatična?

- Ne razumem, pa već sam sve opisala. Zar treba nešto strašnije? (tišina 9 sec).

- Mislim na bilo koje iskustvo zbog koga si bila preplašena, preplavljena anksioznošću ili nešto slično tome.

- Ne, zaista ništa mi se takvo nije događalo. Ja sam intenzivno brinula oko običnih, svakodnevnih stvari. To radim i sada. što je za druge jednostavno, za mene je nepremostivo. To meni otvara hiljadu pitanja, dilema, trilema...To je moja zabava.

15. Razumem. Sada bih volela da ti postavim još par pitanja o tvom odnosu sa roditeljima. Da li je bilo mnogo promena u vašem odnosu posle detinjstva? Ići ćemo uskoro u sadašnjost, ali sada zapravo mislim na promene koje su se dogodile grubo gledano između detinjstva i odraslog doba?

- Pa, odnos je posle moje udaje postao malo slobodniji, opušteniji...malo. Posle Jovanovog rođenja ja sam malo drugačija, ali malo... I dalje ja ne pušim pred njima, ne govorim ružne reči, ne usuđujem se ni pivo da popijem. I dalje glumim najbolju devojčicu na svetu.

16. Da, ustvari to sam sada želela da pitam. Kako ti sada izgleda odnos sa roditeljima. Dakle, pitam o vašem aktuelnom odnosu.

- Misliš, kako mi sada izgleda nekadašnji odnos ili u kakvim smo sada relacijama?

- Mislim o aktuelnim relacijama, recimo koliko se često viđate?

- Viđamo se otprilike dva puta nedeljno. Ako nekada ne stignem da ih obidem znam da mi zameraju. Zovem ih naravno svakodnevno, a i oni mi dolaze u goste kad im padne na pamet. (smeh, 8 sec). Naravno, na ručak, kad sam u najvećoj panici da li ću odgovoriti zadatku.

- Da li to znači da je odnos sa roditeljima kao i inače?

- Jeste, sve je isto.

- Da li postoje neki drugi razlozi za nezadovoljstvo u tvom svakodnevnom odnosu sa roditeljima? Ili neki posebni razlozi za zadovoljstvo?

- Pa, sa mamom sam i dalje u neprestanom konfliktu. Šta god ja kažem, ona se ne slaže. Šta god...već sam o tome pričala. Posebno zadovoljstvo, pa unuci su nam nekako, mislim moje i bratovljeva deca, zajedničko zadovoljstvo. Ali i tu ima konflikata. Mama se ne slaže sa mojim vaspitanjem Jovana i slično.

17.Volela bih da sada pređemo na drugu vrstu pitanja - ne radi se više o odnosima sa roditeljima, već o nekim aspektima tvog odnosa sa tvojim detetom. Kako ti emocionalno reaguješ sada, kada se odvajáš od svog deteta?

- Brinem, ali ne preterano. Nisam prebrižna, ne opterećujem ga...Možda, bar po Mirjaninom mišljenju i ne brinem dovoljno. Nekako, kad Jovan negde ode, ja unapred organizujem vreme. Da odem negde, da nešto drugo završim i nisam ni u kakvom strahu, brizi za njega. Evo, on sada ima probleme, mislim zdravstvene, a ja ga ipak šaljem samog i nekako mogu to da podnesem. To je njemu potrebno, ali i meni.

- Da li si se osećala zabrinutom zbog njega ikada?

- Jesam, brinem od kad se razboleo. Ali, ja sam u vreme bombardovanja mesecima bila odsutna zbog posla, a Jovan je bio sa Nikolom (mužem). Ja sam zvala telefonom, pratila vesti, ali nisam uzela bolovanje, ni dala otkaz i došla u Niš. Moja Mirjana je dala otkaz za mnogo sitniju stvar od bombardovanja.

18. Ako bi trebala da zamisliš tri želje za tvoje dete dvadeset godina od danas, koje bi to želje bile? Mislim uglavnom na to kakvu mu budućnost želiš. Daću ti par minuta da razmisliš o tome.

- Tri želje - pa da bude siguran, mislim siguran u ono što radi, da bude srećan, uspešan, siguran, ne, da bude zdrav. Je l, može?

-Može, naravno.

19. Da li ima nekih određenih stvari koje osećaš da si stekla na osnovu svog vlastitog detinjstva? Mislim na osobilne ili nešto tako što misliš da si zadobila baš na osnovu vrste detinjstva kakvu si imala?

- Da, razumem te, ali ne znam da li su kompleksi ta stvar. Imam ih toliko da ponekad jedva isplivavam iz situacija, uglavnom zbog kompleksa odustajem od mnogih stvari. Ono u čemu ostajem isključivo ima kvalitet osiguravanja. Dakle, ostajem sa nekim ako on mene voli, ako mi govori lepe stvari, ako me osigurava....razumeš? (Naravno).

- Dobila sam i određenu toplinu, nežnost koju dajem drugima. Ja umem da pričam sa ljudima, da ih dodirujem, da ih gledam u oči, da prepoznam kako su...

- Naravno, više od svega, mislim da imam mogućnost da menjam ono što ne valja. Odnosno, meni se čini da mogu da menjam ponešto, da ne budem baš kao Mirjana, a da od Mirjane uzmem ono što je bilo dobro.

20. Aha. Dobro. Bile smo uglavnom skoncentrisane na tvoju prošlost, delimično i na sadašnjost. Ajmo sada malo u budućnost. Rekla si šta misliš da si stekla na osnovu detinjih iskustava. Volela bih sada da znam šta misliš da će Jovan moći da ponese na osnovu iskustva sa tobom u detinjstvu.

- On će moći da ponese da je CAR. Da, baš tako, da se pita za mišljenje, da je bitno šta on kaže, da je bitno da ima svoj stav, a ne da ja sve znam a on samo mene treba da pita, na mene treba da se osloni. Ja nisam takav oslonac. Svoj oslonac Jovan će naći u sebi samom.

4.7. Tehnika FF (Friend and family interview, Howard and Miriam Steele, 1996)

4.7.1. Prikaz intervjuja o porodici i prijateljima

Uvod u intervju.

DEO 1: LIČNOST

Primer

Izabрати jednu od pobrojanih aktivnosti i zamoliti za ilustraciju

Primer

Primer

Ovo je intervju o porodičnim i prijateljskim odnosima. Volela bih da razgovaramo što iskrenije. Zanima me kakva si ti osoba i kakvi su ti odnosi sa porodicom i prijateljima. Dobro je poznato da su porodični i prijateljski odnosi intenzivni i značajni. Zbog toga bih želela da pričamo o tebi, tvojoj porodici i prijateljima. O onome što misliš da je dobro i onome što bi možda želeo/la da promeniš.

Da li imaš neko pitanje pre nego što krenemo?

Možemo li da počnemo opisom onih koji su ti bliski i sa kojima živiš, a onda bih volela da opišeš i one sa kojima si bliska/ak, a ne živite zajedno.

1. Volela bih i da steknem utisak o tebi, na primer, da li mi možeš reći šta voliš da radiš.

Da li mi možeš reći nešto više o tome, kada si to radila/o, sa kime, kako si se osećala/o, kako se završilo...

2. Dobro, rekla/o si mi o stvarima koje voliš da radiš, sada bih te zamolila da mi pomogneš da razumem kakva si ti osoba.

Šta bi ljudi koji te znaju mogli da kažu o tebi.

3. Šta bi navela/o kao svoju najdražu karakteristiku, mislim na ono što kod sebe najviše voliš ili što bi volela/o da ostane nepromenjeno?

Da li možeš da mi daš primer za to?

4. Šta bi mogao da navedeš kao osobinu koja ti se najmanje sviđa i koju bi najradije volela/o da promeniš.

Da li možeš da mi daš primer za to?

5. Šta radiš kada si tužna/an?

Šta se dogodilo?

Da li bi se tada nekome obratila/o?

Deo 2: Škola i vršnjaci

Sada bih volela da pričamo kako ti je bilo u školi i kako ti je sa prijateljima.

6. Kako ti je sada u školi?

Šta osetiš kad pomisliš na školu?

Generalni opis

7. Da li imaš omiljenog učitelja (nastavnika)?

Šta najviše voliš kod tog učitelja (nastavnika)?

Šta ti misliš da učitelj (nastavnik) misli o tebi?

Primer

8. Volela bi hi da znam nešto otvojim drugaricama/drugovima. Možeš li prvo da mi ih pobrojiš?

Možeš li da mi kažeš ko je tvoj najbolji drug/dugarica?

Koliko dugo ste drugovi?

Šta radite zajedno?

Koliko često se vidate van škole?

Primer

9. Šta ti se najviše sviđa u odnosima sa drugaricama /drugovima?

Šta ti se najmanje sviđa u tim drugarstvima?

Primer

10. Da li si ikada imala/o svađu sa bliskom drugaricom/drugom?

Kako je to počelo, šta se dešavalo?

Šta si ti uradila/o, kako si odgovorila/o?

Kako se to završilo?

Kako si se ti osećala/o? Kako misliš da se osećala/o drugarica/drug?

11. Da li si nekada ljubomorna/an na druga/dugaricu?

Možeš li da mi kažeš nešto više o tome?

Da li misliš da su drug ili drugarica ikada bili ljubomorni na tebe?

Kada?

Primer

12. Šta misliš da tvoj drug ili drugarica misle o tebi?

3: RODITELJI&SIBL.

Primer

Sada bih volela da pričamo o tvojoj porodici

13. Da li mi možeš reći nešto o odnosima sa svojom majkom?

Kako izgleda kada ste ti i mama zajedno?
Opiši te situacije.

14. Šta je najbolji deo tvojih odnosa sa mamom?
Ispričaj bilo koju takvu situaciju.

15. Šta najmanje voliš u odnosima sa svojom majkom?
Ispričaj bilo koju takvu situaciju.

16. Šta misliš da tvoja mama misli o tebi?

17. Možeš li nešto da mi kažeš o odnosima sa ocem?

Kako izgleda kada ste ti i tata zajedno?
Ispričaj bilo koju takvu situaciju.

Primer

Primer

18. Šta je najbolji deo tvog odnosa sa ocem?

Ispričaj bilo koju takvu situaciju.

19. Šta ti se najmanje sviđa u odnosima sa ocem?

Ispričaj bilo koju takvu situaciju.

20. Šta misliš da tvoj otac misli o tebi?

21. Možeš li da se setiš prvog odvajanja od roditelja? Onog koje ti pamtiš...

Koliko si tada imala/o godina?
Da li se sećaš kako si se osećala/o?
Kako su se tvoji roditelji osećali?

Alt: Da li možeš na nju
da računaš za pomoć

Sada bih volela da te pitam o odnosima sa bratom ili sestrom.
(Pitati o svakom sibliu posebno)

Kako je izgledalo kada ste bili zajedno?
Šta ste zajedno radili?
Možeš li da mi ispričaš o bilo kojoj takvoj situaciji bilo kada?

Da li si razgovarala/o sa sestrom ili bratom o stvarima koje su ti važne ili o stvarima koje te rastužuju? Da li ona ili on dolazi tebi da biste pricale/i ili da bi joj pomogla/o?

Ispričaj neku
takvu situaciju.

Šta najviše kod nje voliš? Šta najmanje volis kod nje?

Odnosi roditelja

22. A šta ti misliš kako se slažu tvoji roditelji?

Da li su se ikada svađali?

Da li se sećaš neke njihove svađe ?

Kako si se osećala/o kada su se oni svađali?

Možeš li reći o čemu se radi, šta je bilo...

Kako si se ti osećala/o?

(Ako kaže da se roditelji nikada nisu svađali, pitati: Da li možeš da zamisliš kako bi se osećala/o da si ih ikada videla/o da su se svađali)

23. Sada, da li možeš da mi kažeš da li su se tvoji odnosi sa roditeljima imalo promenili od kada si bila/o mala/mali.

24. Misleći o budućnosti, šta misliš kakav će ti biti odnos sa roditeljima, recimo za pet godina.

Dobro, mnogo si mi rekao o sebi, svojim prijateljima, svojoj školi i porodici i ja mnogo bolje razumem kakva si ti osoba.

Da li postoji još nešto što je važno o tebi, a mi smo to propustili. Nešto što bi sada volela/o da dodaš, kažeš.

Šta ti misliš o ovim pitanjima?

Koja su ti bila najteža? Koja najlakša?

Da li je bilo pitanja koja su te rastužila?

Zaključivanje intervjua

Nesto za dodati ili ispraviti

Pitanje za intervjuera

25. Da li imaš neko pitanje za mene?

4.8. Upitnik CRQ (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988) ⁵⁰

4.8.1. Prikaz upitnika za procenjivanje partnerske afektivne vezanosti

Uputstvo: Pred tobom se nalazi niz tvrdnji koje opisuju osećanja i doživljaje koje ljudi mogu imati u emotivnim vezama. Interesuje nas na koji način ti obično doživljavaš emotivne veze i odnos sa emotivnim partnerom, a ne ono što se dešava u tvojoj sadašnjoj vezi.

Molimo te da za svaku tvrdnju označiš u kojoj meri se odnosi na tebi tvoje uobičajeno osećanje i ponašanje u emotivnoj vezi, koristeći skalu od 1 do 7. Za svaku tvrdnju upiši odgovarajući broj u kućicu pored tvrdnje.

uopšte ne	uglavnom ne	više ne nego da	ni da ni ne	više da nego ne	uglavnom da	da u potpunosti
1	2	3	4	5	6	7

1. Više volim da ne pokazujem svom emotivnom partneru koliko se loše osećam. _____
2. Strahujem da ću biti ostavljena. _____
3. Veoma mi prija da budem bliska/blizak sa partnerom. _____
4. Mnogo brinem o svojim emotivnim vezama. _____
5. Baš kada moj emotivni partner počne da mi se približava, ja osećam da se udaljavam. _____
6. Strahujem da mojim emotivnim partnerima neću značiti onoliko koliko oni meni. _____
7. Postaje mi neprijatno kada emotivni partner želi da budemo veoma bliski. _____
8. Dosta brinem o tome da ću izgubiti svog emotivnog partnera. _____
9. Ne prija mi da se otvaram emotivnom partneru u vezi. _____
10. Često želim da su osećanja mog emotivnog partnera prema meni jaka kao moja prema njemu. _____
11. Želim da postanem bliskija/i sa emotivnim partnerom, ali se stalno povlačim. _____
12. Često želim da se potpuno stopim sa svojim emotivnim partnerima i to ih ponekad zaplaši i otera. _____
13. Nervozan/nervozna sam kada mi emotivni partneri postanu previše bliski. _____
14. Strahujem da ću ostati sama/sam. _____
15. Osećam se prijatno kada delim svoje lične misli i osećanja sa emotivnim partnerom. _____
16. Moja želja da budem veoma bliska/blizak ponekad zaplaši i otera ljude. _____
17. Pokušavam da izbegnem preterano zbližavanje sa svojim partnerom. _____
18. Potrebno mi je dosta uveravanja da me partner zaista voli. _____
19. Mislim da mi je prilično lako da razvijem bliskost sa svojim emotivnim partnerom. _____
20. Ponekad osećam da svoje emotivne partnere prisiljavam da mi pokazuju više osećanja i viiše privrženosti. _____
21. Mislim da mi je teško da sebi dopustim da zavisim od svojih emotivnih partnera. _____
22. Ne brinem često o tome da će me partner napustiti. _____
23. Više volim da ne budem previše bliska/blizak sa svojim partnerima. _____
24. Ukoliko ne mogu da dobijem pažnju od svog partnera, postajem uznemirena/uznemiren ili besna/besan. _____

⁵⁰ <http://www.psych.illinois.edu/~rcfraley/measures/bart.html>

25. Svom partneru pričam baš o svemu. _____
26. Mislim da moji emotivni partneri ne žele da ostvarimo onoliku bliskost koliko bih ja želela/o. _____
27. Obično razgovaram o svojim problemima i brigama sa svojim partnerom. _____
28. Kada nisam u emotivnoj vezi sa nekim, osećam se nekako zabrinuto i nesigurno. _____
29. Prija mi da zavisim od partnera. _____
30. Razočarana/razočaran sam kada moj emotivni partner nije sa mnom onoliko koliko bih ja želela/o. _____
31. Nije mi problem da od svog emotivnog partnera tražim utehu, savet ili pomoć. _____
32. Razočarana/razočaran sam kada moj emotivni partner nije kraj mene, a potreban mi je. _____
33. Dobro je kada se obratiš partneru onda kada imaš probleme. _____
34. Kada me partneri kritikuju zbog nečega, imam loše mišljenje o sebi. _____
35. Obraćam se svom emotivnom partneru za mnogo toga uključujući i utehu i ohrabrenje. _____
36. Uvređena/uvređen sam kada moj emotivni partner provodi vreme bez mene. _____

4.8.2. Uputstvo za ocenjivanje⁵¹

Instrukcije za izračunavanje bodova na testu:

1. Najpre je potrebno rekodirati bodove dobijene na tzv. *varijablama suprotnog pravca* i to na sledeći način: 1=7, 2=6, 3=5, 4=4, 5=3, 6=2, 7=1. Varijable suprotnog pravca su: 3,15,19, 22, 25,27,29,31,33 i 35.

2. Odvojeno sabrati bodove za dimenziju *izbegavanja* i za dimenziju *anksioznosti* i izračunati aritmetičku sredinu za svaku od dimenzija.

Izbegavanje = sve neparne varijable (var1, var3, var5, var7, var9, var11, var13, var15, var17, var19, var21, var23, var25, var27, var29, var31, var33, var35).

Anksioznost = sve parne varijable (var2, var4, var6, var8, var10, var12, var14, var16, var18, var20, var22, var24, var26, var28, var30, var32, var34).

SIGURNI OBRAZAC = odbacivanje * 3.2893296 + anksioznost * 5.4725318 - 11.5307833.

BOJAŽLJIVI OBRAZAC = odbacivanje * 7.2371075 + anksioznost * 8.1776446 - 32.3553266.

PREOKUPIRANI OBRAZAC = odbacivanje * 3.9246754 + anksioznost * 9.7102446 - 28.4573220.

ODBACUJUĆI OBRAZAC = odbacivanje * 7.3654621 + anksioznost * 4.9392039 - 22.2281088.

4.8.3. Obrasci partnerskog afektivnog vezivanja

Odbacujući obrazac partnerske vezanosti karakteriše pozitivni model sebe i negativni model drugog (niska anksioznost i visoko izbegavanje). Zbog negativnih očekivanja koja imaju u odnosu na druge osobe ovog tipa afektivne vezanosti izbegavaju bliskost sa ljudima, ali održavaju osećaj sopstvene vrednosti odbrambeno negirajući vrednost bliskih odnosa i naglašavajući značaj nezavisnosti. U partnerske veze ulaze retko i bez očekivanja ili često, a površno.

Sigurni obrazac partnerske vezanosti određuje pozitivan model sebe i pozitivan model drugih (niska anksioznost i nisko izbegavanje). U skladu sa tim osobe sa ovim stilom vezanosti karakteriše i internalizovani osećaj sopstvene vrednosti i prijatnost zbog ostvarivanja bliskosti u partnerskim odnosima, kao i sposobnost da uživaju i u ličnoj autonomiji i u zadovoljavajućim odnosima sa drugima. Otuda se partnerske veze sigurnih odlikuju poverenjem i spremnošću za otvaranje. Ravnoteža između potrebe za pripadanjem i potrebe za autonomijom, kvalitet je koji su stekli u detinjstvu.

Preokupirani obrazac partnerske vezanosti je određen negativnim modelom sebe i pozitivnim modelom drugih (visoka anksioznost i nisko izbegavanje), te zbog toga, kao i osobe sa bojažljivim stilom, imaju duboko usađeni osećaj da ne vrede. Oba stila karakteriše jaka zavisnost od drugih da bi održali pozitivnu sliku o sebi, ali se razlikuju u spremnosti da uđu u bliske odnose - pozitivni model drugog, motiviše osobe sa preokupiranim stilom vezanosti da potvrde svoju vrednost kroz izrazitu bliskost u ličnim odnosima, dok osobe sa bojažljivim stilom vezanosti izbegavaju bliskost da bi minimizirale razočarenje. U partnerskim odnosima preokupirane osobe prepoznamo kao simbiotske partnere. Njihova nesigurnost uporište traži u partneru. Budući da osiguranja i potvrde voljenosti nikada nisu dovoljne oni često ljubavnu vezu pretvaraju u

⁵¹ <http://www.psych.illinois.edu/~rcfraley/measures/brennan.html>

mučenje, tipa: "Da li me voliš, da li me stvarno voliš? Ne ti me ne voliš." Naravno, da kontrolišu partnera, naravno da su posesivni...

Bojažljivi obrazac partnerske vezanosti definisan je negativnim modelom sebe i negativnim modelom drugog (visoka anksioznost i visoko izbegavanje). Zbog toga su osobe sa bojažljivim stilom vezanosti visoko zavisne od drugih, jer kroz odnos sa drugima traže potvrdu sopstvene vrednosti. Istovremeno imaju negativna očekivanja od drugih, te su sklone izbegavanju bliskosti, da bi izbegle bol zbog potencijalnog gubitka i odbacivanja. Posledično njihove partnerske veze su retke ili haotične.

4.8.4. Prikaz karakterističnih slučajeva

Marija i "Da li me voliš najviše na svetu"?

Marija S. stara je 22 godine, studira, odnosno obnovila je drugu godinu na Pravnom fakultetu. Marija je prema odgovorima na CRI upitniku klasifikovana kao tzv. preokupirani tip partnerskog afektivnog vezivanja. To znači da je formirala negativan model sebe, a pozitivan model drugih, odnosno da je visoko anksiozna, ali niskog odbacivanja. Negativnu sliku o sebi osobe Marijinog tipa upravo prevazilaze jakom zavisnošću od drugih. Kroz simbiotski naglašenu bliskost, kroz ideju da su voljene, važne u očima drugih, nastoje da prevaziđu rano formiranu negativnu sliku sebe. Evo kako Marija opisuje sebe i svoj odnos prema partneru:

"Ja sam oduvek znala da će biti tako. Ili voliš ili i ne živiš. E, dok nisam upoznala Boška ja nisam ni živela. A upoznala sam ga... ne znam to je valjda moralo da se desi. Sedeo je na toj žurci i gledao u mrak. Ja sam ušla i mislim da sam odmah znala: On je moj čovek. Gledali smo se i bez reči sve je bilo rečeno. Otada smo zajedno. Svaki trenutak. Čim se probudim mislim na njega, ma i sanjam ga skoro svake noći. Šaljem mu poruke, kupujem hranu, sređujem sobu... držimo se za ruke i svet je naš.

Poslednje nedelje teške su za mene, jer je Boško odlučio da se vrati studiranju. Želela bih da ga podržim u toj ideji, ali nekako mi se čini da ni učenje nije važno kad se dogodi ovakva ljubav. Mnogo je na fakultetu, umoran je i čini mi se odsutan. To mi teško pada. Kad ga vidim takvog, strašno se uznemirim, osećam se kao bezvredna krpa koju niko neće, svet mi se ruši... Htela bih da pričam sa njim o tome, ali se brzo rasplačem, a on to ne podnosi. Čak mi je rekao da sam sebična. Ja, pa ja sam spremna da umrem za njega. Evo, šta nam se dogodilo pre par dana...

Probudila sam se i proverila da li mi je poslao poruku. Nije. Ipak, napisala sam mu: *Dobro jutro, da li me voliš?* Prošlo je više od jednog sata, a on nije odgovorio. Napisala sam ponovo: *Dobar dan. Da li me voliš?* Ništa. Nisam u tom stanju mogla da idem na fakultet. Pozvala sam drugaricu, pile smo kafu i pričale o njemu. Još par puta sam mu slala poruke, zvala ga, nije odgovarao. Pomislila sam da se dogodilo nešto strašno i pozvala njegovu majku na posao da proverim da li je živ, uopšte... Rekla je da jeste, bila je iznenađena mojim pitanjem. Polako, dan se pretvorio u panično traganje za njim, alarmirala sam sve njegove i moje prijatelje. Mislila sam: nemoguće da nije ništa kad se meni nije javio celog dana. E pa, javio se na kraju tog dana i bio prilično pijan. Pojavio mu se stari drug, dan su proveli na bilijaru, isključio je telefon... Takav je Boško i još se naljutio na mene što sam napravila paniku. Pokušala sam da mu objasnim taj strašni osećaj, pomisao da njega nema ili da me ne voli... za mene je smak sveta. Ne razume. Ipak, tu je i kad ga pitam da li me voli, najčešće kaže: Naravno."

Goran i "Neću ništa da obećam"

Goran V., star 37 godina, uspešan advokat, nikada se nije ženio. Njegovi odgovori na CRI upitniku svrstali su ga u izbegavajući tip partnerskog afektivnog vezivanja, što znači da je Goran formirao pozitivan model sebe, a negativan model drugih. Zbog negativnih očekivanja koja ima u odnosu na druge, Goran izbegava bliskost sa ljudima, odbrambeno negirajući značaj bliskosti, a naglašavajući značaj nezavisnosti. Trenutno je u jednoj vezi o kojoj kaže:

"Dragana je pametna i zgodna devojka. Zajedno smo nekoliko meseci, nisam siguran koliko je prošlo. Nije to veza u kojoj se broje meseci ili ne daj bože obležavaju. Ona je moderna devojka i naša veza je kvalitetna na sasvim drugačiji način. Mislim, kad smo zajedno odlično nam je, ali to ne znači da zbog zajedničke noći, kupujem Dragani četkicu za zube... Svako mora da ima svoju slobodu kako bi mogao da bude kompletan. Ona ima svoj posao, ja svoj, čak imamo i različite prijatelje. Ja, u stvari imam samo nekoliko prijatelja, ali to su tipična muška prijateljstva, nema tu nekih poveravanja, ozbiljnih razgovora. Pričamo o poslu, odigramo po neki rekreativni basket, znamo se sto godina na ovaj način.

Šta da kažem o Dragani, nema tu mnogo priče. Ovoliko nisam ni sa njom pričao. Zgodna je, ima ukusa, ima dovoljno para da se oseća nezavisnom, da vozi svoja kola i živi u svom stanu. Da, kad smo kod kola, to nam je omiljena zajednička tema. Ja volim dobre automobile i volim da ih menjam. A Dragana je uz mene naučila koliko vrede stvari kao kola, kompjuter, mobilni telefon... Nije svaki telefon dobar, ni svaki kompjuter... To su stvari u koje ja ulažem i čini mi se da je to isplativa investicija. Da, naučio sam je i da skija, samo da je vidite kako sada bira ski odela, rukavice, štapove... Dobro, pošteno, ponekad imam frku od njenih roditelja. Znam da oni očekuju da se venčamo, Dragana ima 31. a to su značajne godine za devojku. Sva sreća da ne živi sa njima, nikada nisam ostajao u vezi sa devojkom koja živi sa roditeljima. To su uvek bila neka cmizdrenja, neki ručkovi, babe, ujne, obaveze... Meni je savest čista, ništa joj nisam obećao, zna da se ne vezujem, pa dok hoće da bude sa mnom odlično, kad odluči da se uda, svet je njen. Ne bih voleo da me ostavi, ali to je cena nezavisnosti koja mi je ipak najdraža."

Irena i "Sama sam, pa šta!"

Irena M., stara 34 godine, nije ni u kakvoj vezi godinama... Živi sa roditeljima, povremeno radi kao prodavačica, trenutno je zbog sukoba sa gazdom nezapošljena. Irena je na osnovu svojih odgovora na CRI upitniku klasifikovana kao bojažljivi tip partnerskog afektivnog vezivanja. Irena je dakle, formirala negativni model sebe i negativni model drugih (visoka anksioznost i visoko izbegavanje). Negativni model sebe, odnosno visoka anksioznost je čini zavisnom od stavova i mišljenja drugih, ali joj negativni model drugih otežava da izgradi potrebnu bliskost (čime izbegava bol zbog očekujućeg gubitka i odbacivanja). Zbog toga Irena vapi za vezom, ali se ne usuđuje da je održi. Evo kako ona opisuje svoj stav prema partnerima:

"Neko nema sreće sa momcima. Uvek izaberem pogrešnog. Lepo mi kaže drugarica, šta ima da tražiš momka, znaš i sama da ti se uvek dopadne neko ko je ili već zauzet ili homoseksualac. A strašno sam zaljubljiva, kad ja volim niko ne postoji na svetu osim njega. Na žalost on bude najčešće greška. Dobro, dešavalo se i da nije ni u kakvoj vezi, čak se dešavalo i da mu se sviđam. E tada, sama uprskam stvari. Uхвати me neviđena panika, trema, šta li. Celi dan se spremam da ga pozovem, smišljam šta da kažem, šta da obučem i nekako izgorim u tome... Ne bude kako sam zamislila. Da, veliki su problem te moje fantazije, po ceo dan maštam šta će biti kad budemo zajedno, a onda mi on iznenada uđe u radnju i ja se sva smotam, ispadaju mi stvari iz ruku... Suđeno je valjda da ostanem sama u životu.

Bilo je i drugačijih situacija, skoro je bila jedna baš smešna situacija. Dopao mi se jedan tip što svraća u radnju u kojoj sam tada radila. Čini mi se da je i on mene primećivao. Trajalo to tako

izvesno vreme, uglavnom u mojoj mašti, dok mi drugarica nije rekla da se raspitivao za mene. Tu sam se isekla. Kad je sledeći put ušao u radnju, bila sam mnogo zbunjena, pa sam zamolila drugaricu da odradi šta treba umesto mene. Za to vreme sam ga krišom osmatrala i zamisli da ja tek tada vidim koliko je glupo obučen, kako se glupo ponaša, šta da radim sa takvim momkom. Vidiš, uvek su pogrešni.

Da, imam i sada jednu priču na pomolu, raskinuo je skoro sa devojkom, tu stanuje u mom komšiluku... Viđamo se u autobusu, ništa mi ne kaže, ali čini mi se da me gleda."

Marko ima sreće

Marko J., star 32 godine, oženjen, otac jednog deteta. Marko je na osnovu odgovora na CRI upitniku klasifikovan kao sigurni tip partnerskog afektivnog vezivanja, što znači da je formirao i pozitivan model sebe i pozitivan model drugih, (niska anksioznost i nisko izbegavanje). Dakle, Marka karakteriše i osećaj sopstvene vrednosti, ali i prijatnost zbog ostvarivanja bliskosti u partnerskim odnosima. Zahvaljujući ovome, Marko uživa u svom braku:

"U braku sam, evo treća godina i sviđa mi se ta pojava. Dobro, mi smo bili zajedno skoro godinu dana pre venčanja... Ivana je divna osoba, otvorena, emotivna, sposobna, jel' sam rekao da je i mnogo lepa? Imamo sina i to je iskustvo koje ne mogu opisati, oni koji imaju dece znaju kako je. Darko je uopšte u centru svih naših dešavanja, ponekad se snalazimo odlično, ponekad ne, ali se svakako mnogo trudimo i mnogo radujemo svemu što proživimo uz njega...

O Ivani i meni, pa mogu da kažem da sam imao sreće. Uživam u braku, uživam u bliskosti sa njom, naravno, ponekad se i posvađamo, ali to su zapravo nesporazumi. Imam mnogo poverenja u nju, znam da i ona meni veruje i ne mogu ni da zamislim problem koji ne možemo da rešimo. Pravi problem je možda činjenica da nijedna ljubav nije za sva vremena, ali ni toga se ne plašim, dogode se deca, pa se razviju zajednička interesovanja, navika da podelimo neke stvari u životu.... Ja zaista više uživam u koncertima kad idemo zajedno, kao što i ona više voli da šetamo udvoje. Oko nekih stvari već sada znam da ih ne delimo i to nije problem. Recimo, ona ne voli bilijar i ja idem sa društvom, bez nje. Ona voli povremene izlaske sa prijateljicama, odlaske u piceriju i tako to. Naravno, da je ne pratim ili proveravam. Imam utisak da Ivana i ja možemo da trajemo...

4.8. Upitnik PAVa (Brenan,Clark&Shaver,1995, modifikacija Kamenov, Jelić, 2003)

4.8.1. Prikaz upitnika za procenjivanje partnerske afektivne vezanosti

UPUTSTVO

U ovom upitniku nalazi se 18 tvrdnji koje se odnose na Vaša osećanja u ljubavnim vezama. Zanima nas kako se vi osećate u bilo kojoj vezi sa ljubavnim partnerom (devojka, dečko, suprug, supruga), a ne to kako se osećate specifično u vezi, ukoliko je imate. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odgovorite u kojoj meri se slažete sa njom. Stepen svog slaganja izrazite na skali od 1 do 7 na sledeći način:

	1	2	3	4	5	6	7
	uopšte se ne slažem			nisam siguran		u potpunosti se slažem	
1. Radije ne pokazujem šta zaista osećam.	1	2	3	4	5	6	7
2. Plašim se da moj partner neće mariti za mene, onoliko koliko je meni stalo do njega/nje.	1	2	3	4	5	6	7
3. U trenutku kada se moj partner počne zbližavati sa mnom, primećujem da ja počnem da se udaljavam.	1	2	3	4	5	6	7
4. Jako se brinem da ću izgubiti partnera.	1	2	3	4	5	6	7
5. Ne osećam se prijatno kada sam emotivno otvoren/na prema partneru/partnerki.	1	2	3	4	5	6	7
6. Ako ne mogu da navedem partnera da pokaže interesovanje za mene postajem uznemiren/na ili ljut/a.	1	2	3	4	5	6	7
7. Nervozan/nervozna sam kad mi se partner suviše emocionalno približi.	1	2	3	4	5	6	7
8. Brinem se da ću ostati sam/a.	1	2	3	4	5	6	7
9. Osećam se prijatno kada delim svoje intimne misli ili osećanja sa partnerom.	1	2	3	4	5	6	7
10. Moja želja za bliskošću ponekad uplaši i otera ljude.	1	2	3	4	5	6	7
11. Pokušavam da izbegnem emotivno zbližavanje sa partnerom.	1	2	3	4	5	6	7
12. Ponekad osećam da prisiljavam partnere da pokažu više osećanja i više vezanosti.	1	2	3	4	5	6	7
13. Gotovo sve govorim svojim partnerima.	1	2	3	4	5	6	7
14. Kada nisam u vezi osećam se nesigurno i mučno.	1	2	3	4	5	6	7
15. Osećam se jako neprijatno kada sam blizak/bliska sa partnerima.	1	2	3	4	5	6	7
16. Postanem nezadovoljan/na kada mi partner nije na raspolaganju kada mi je potreban/na.	1	2	3	4	5	6	7
17. obraćam se partneru iz puno razloga, pa i kad mi je potrebna uteha i smirenje.	1	2	3	4	5	6	7
18. Zameram partneru kad provodi vreme odvojeno od mene.	1	2	3	4	5	6	7

4.8.2. Uputstvo za obradu podataka

Postupak računanja sastoji se iz nekoliko faza:

1. Najpre okrenuti rezultate na stavkama pod rednim brojem: 9,13 i 17 tako što je 1=7, 2=6, 3=5,5=3,6=2,7=1.
2. Odvojeno sabrati bodove na svim neparnim stavkama i bodove na svim parnim stavkama. Rezultat na neparnim stavkama govori o Izbegavanju, a na parnim o Anksioznosti.
3. Klasifikacija u jedan od 4 obrasca afektivnog vezivanja zavisi od odnosa Anksioznosti i Izbegavanja. (meridijan =36)

SIGURNI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	< 36
	rezultat na Izbegavanju	< 36
OKUPIRANI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	> 36
	rezultat na Izbegavanju	< 36
ODBACUJUĆI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	< 36
	rezultat na Izbegavanju	> 36
PLAŠLJIVI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	> 36
	rezultat na Izbegavanju	> 36

4.9. **Upitnik PAVb** (Brenan,Clark&Shaver,1995, modifikacija Kamenov, Jelić, 2003)

4.9.1. Prikaz upitnika za procenjivanje porodične afektivne vezanosti

UPUTSTVO

U ovom upitniku nalazi se 18 tvrdnji koje se odnose na Vaša osećanja u porodičnim odnosima. Zanima nas kako se vi osećate u odnosima sa Vašom porodicom u celini, a ne sa nekim članom posebno. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odgovorite u kojoj meri se slažete sa njom. Stepenn svog slaganja izrazite na skali od 1 do 7 na sledeći način:

	1	2	3	4	5	6	7
	uopšte se ne			nisam			u potpunosti
	slažem			siguran			se slažem
1. Pokušavam da izbegnem preveliko zbližavanje sa članovima svoje porodice.	1	2	3	4	5	6	7
2. Postanem nezadovoljan/na kada moja porodica nije tu kada mi je potrebna.	1	2	3	4	5	6	7
3. Ne osećam se prijatno kada se emocionalno otvaram članovima svoje porodice.	1	2	3	4	5	6	7
4. Bojim se da članovima moje porodice nije stalo do mene koliko je meni stalo do njih.	1	2	3	4	5	6	7
5. Osećam se prijatno kada delim svoje intimne misli i osećanja sa svojom porodicom.	1	2	3	4	5	6	7
6. Kada nemam bliskog člana porodice, osećam se nesigurno i mučno.	1	2	3	4	5	6	7
7. Gotovo sve govorim svojoj porodici.	1	2	3	4	5	6	7
8. Jako brinem da mogu izgubiti naklonost svoje porodice.	1	2	3	4	5	6	7
9. Ne prija mi kada mi se član porodice previše emocionalno približi.	1	2	3	4	5	6	7
10. Ako ne mogu navesti svoju porodicu da pokaže interesovanje za mene, postajem uznemiren/na i ljut/a.	1	2	3	4	5	6	7
11. obraćam se članovima svoje porodice iz puno razloga, pa i onda kada mi je potrebna uteha ili smirenje.	1	2	3	4	5	6	7
12. Moja želja za bliskošću ponekad uplaši i otera članove moje porodice.	1	2	3	4	5	6	7
13. Radije ne pokazujem svojoj porodici šta zaista osećam.	1	2	3	4	5	6	7
14. Zameram članovima svoje porodice kad provode vreme odvojeno od mene.	1	2	3	4	5	6	7
15. Osećam se jako neprijatno kada sam emocionalno blizak/bliska sa članovima svoje porodice.	1	2	3	4	5	6	7
16. Brinem se da ću ostati sam/a.	1	2	3	4	5	6	7
17. U trenutku kada se članovi moje porodice počnu zbližavati sa mnom, primećujem da se ja povlačim.	1	2	3	4	5	6	7
18. Ponekad osećam da prisiljavam članove svoje porodice da pokažu više osećanja i vezanosti za mene.	1	2	3	4	5	6	7

4.9.2. Uputstvo za obradu podataka

Postupak računanja sastoji se iz nekoliko faza:

4. Najpre okrenuti rezultate na stavkama pod rednim brojem: 5,7 i 11 tako što je 1=7, 2=6, 3=5, 5=3, 6=2, 7=1.
5. Odvojeno sabrati bodove na svim neparnim stavkama i bodove na svim parnim stavkama. Rezultat na neparnim stavkama govori o Izbegavanju, a na parnim o Anksioznosti.
6. Klasifikacija u jedan od 4 obrasca afektivnog vezivanja zavisi od odnosa Anksioznosti i Izbegavanja. (meridijan =36)

SIGURNI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	< 36
	rezultat na Izbegavanju	< 36
OKUPIRANI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	> 36
	rezultat na Izbegavanju	< 36
ODBACUJUĆI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	< 36
	rezultat na Izbegavanju	> 36
PLAŠLJIVI OBRAZAC	rezultat na Anksioznosti	> 36
	rezultat na Izbegavanju	> 36

4.10. Upitnik RQ (Relationship Questionnaire , RQ; Bartholomew & Horowitz, 1991)

4.10.1 Prikaz upitnika za procenjivanje partnerskih odnosa

Ped vama je nekoliko tipičnih opisa bliskih partnerskih veza. Pročitajte ih pažljivo i na skali od 1 do 7 ocenite stepen u kome svoje emocije i ponašanja u partnerskim vezama prepoznajete u navedenim opisima.

Meni je lako da budem emocionalno bliska/ak sa drugima. Nije mi problem da u nekim stvarima zavisim od drugih, kao i da osećam da oni zavise od mene. Ne brinem da ću biti ostavljena ili da me drugi neće prihvatiti.

1   2   3   4   5   6   7

Meni je problem da budem bliska/ak sa drugima. Želim emotivnu bliskost u vezama, ali čini mi se da je nemoguće, pa i opasno potpuno verovati drugima i zavisiti od njih. Brinem da ću biti povređena/en ako sebi dozvolim potpuno otvaranje i bliskost.

1   2   3   4   5   6   7

Želim da imam kompletan emotivno blizak odnos sa drugima, ali mi se dešava da drugi ne žele ili odbijaju toliku bliskost sa mnom. Loše se osećam ukoliko nisam u bliskoj vezi, ali ponekad brinem da li me drugi vole i vrednuju toliko koliko volim i vrednujem ja njih.

1   2   3   4   5   6   7

Najbolje se osećam bez posebne bliskosti u emotivnim vezama. Za mene je najvažnija nezavisnost i utisak da sam sobom zadovoljna/an, tako da ne volim da zavisim od drugih ili da osećam kako drugi zavise od mene.

1   2   3   4   5   6   7

4.10.2. Uputstvo za ocenjivanje

Instrument se sastoji od četiri opisa, po jednog za svakog od 4 teorijski opisana tipa afektivne vezanosti (prema klasifikaciji Kim Bartholomew, prema Crowel i sar., 1999). Ispitanici biraju jedan koji ih, po njihovoj proceni, najbolje opisuje, a takođe i svaki opis rangiraju na skali od 1 (u potpunosti ne važi za mene) do 4 (važi u velikoj meri). Na osnovu podataka sa ovog instrumenta dobijaju se kontinuirani skorovi za dve dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti na sledeći način:

Najpre ćemo izračunati radne modele: model sebe i model drugih.

Model sebe izračunavamo tako što saberemo skorove koje smo zaokružili na obrascima koji imaju pozitivan model sebe (**sigurni i izbegavajući**) pa od te vrednosti oduzmemo skorove na obrascima koji imaju negativan model sebe (**bojažljivi i okupirani**).

Model drugih izračunavamo tako što saberemo skorove na obrascima koji imaju pozitivan model drugih (**sigurni i okupirani**) pa od te vrednosti oduzmemo skorove na obrascima koji imaju negativan model drugih (**izbegavajući i bojažljivi**).

Kombinacijom ova dva skora dobija se obrazac afektivne vezanosti:

- sigurni (pozitivan skor na modelu sebe i pozitivan skor na modelu drugih)
- izbegavajući (pozitivan skor na modelu sebe i negativan skor na modelu drugih)
- okupirani (negativan skor na modelu sebe i pozitivan skor na modelu drugih)
- bojažljivi (negativan skor na modelu sebe i negativan skor na modelu drugih)

4.11. Tehnika ASQ (Attachment Style Questionnaire, Feney, Noller, Hanrahan, 1994)

4.11.1 Prikaz tehnike za procenjivanje afektivne vezanosti

Upitnik ASQ takođe je namenjen adolescentima i odraslima, a naglašavaju autori (Feney, Noller, Hanrahan, 1994) prednost mu je što procenjuje afektivnu vezanost generalno, a ne u sklopu ljubavnih iskustava koja neki od adolescenata nisu imali.

Uputstvo: Pred tobom se nalazi niz tvrdnji koje opisuju osećanja i doživljaje koje ljudi mogu imati u emocionalnim vezama. Interesuje nas na koji način ti obično doživljavaš emotivne veze sa tebi bliskim osobama (prijateljima, članovima porodice, partnerom i sl.). Molimo te da za svaku tvrdnju označiš u kojoj meri se odnosi na tebe i tvoje uobičajeno osećanje i ponašanje u emotivnoj vezi, koristeći skalu od 1 do 6. Za svaku tvrdnju zaokruži odgovarajući broj. Unapred se zahvaljujemo na saradnji!

1	2	3	4	5	6
<i>uopšte se ne slažem</i>	<i>veoma se ne slažem</i>	<i>uglavnom se ne slažem</i>	<i>uglavnom se slažem</i>	<i>veoma se slažem</i>	<i>u potpunosti se slažem</i>

U celini gledano, ja sam osoba vredna pažnje	1	2	3	4	5	6
Lako uspostavljam kontakt sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Uveren/a sam da će ljudi biti pored mene onda kada su mi potrebni	1	2	3	4	5	6
Više volim da se oslonim na sebe nego na druge ljude	1	2	3	4	5	6
Radije se oslanjam na sebe samog	1	2	3	4	5	6
Ukoliko tražiš pomoć od druge osobe priznaješ sopstveni poraz	1	2	3	4	5	6
Ljudi treba da se cene prema svojim dostignućima	1	2	3	4	5	6
Materijalni uspeh je bitniji od izgradnje socijalnih odnosa	1	2	3	4	5	6
Mnogo je bitnije biti uspešan u poslu nego se oslanjati na druge	1	2	3	4	5	6
Ukoliko želiš postići određeni cilj treba da mu stremiš bez obzira da li će pri tome neko biti povređen	1	2	3	4	5	6
Jako mi je bitno da me drugi ljudi vole i prihvataju	1	2	3	4	5	6
Bitno mi je da izbegnem činjenje stvari koje se drugim ljudima neće svideti	1	2	3	4	5	6
Teško mi je da donesem odluku ukoliko ne znam šta drugi ljudi misle o tome	1	2	3	4	5	6
Moji odnosi sa drugim ljudima su, generalno gledajući, površni	1	2	3	4	5	6
Ponekad mislim da nisam dobra osoba	1	2	3	4	5	6

⁵²http://books.google.com/books?id=BDF6Pdc_7LQC&printsec=frontcover&dq=attachment+in+adulthood&hl=en&ei=PUZ6TLzXGYzJ4gap6L3CBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCcQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

Teško mi je da verujem drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Teško mi je da zavisim od drugih ljudi	1	2	3	4	5	6
Smatram da drugi nisu spremni da se zbliže sa mnom onoliko koliko bih ja želeo/la	1	2	3	4	5	6
Lako se zbližim sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Nije mi teško da steknem poverenje u druge osobe	1	2	3	4	5	6
Osećam se dobro kada zavisim od drugih ljudi	1	2	3	4	5	6
Brinem se da drugima nije stalo do mene onoliko koliko je meni stalo do njih	1	2	3	4	5	6
Osetim nelagodost/zabrinem se ukoliko se zbližim sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Brinem se da neću odgovarati drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Osećam pomešana osećanja kada sam u bliskom odnosu sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Kada želim da se približim drugim ljudima (da osetim bliskost), osetim se nesigurno	1	2	3	4	5	6
Ponekad se zapitam zašto ljudi žele da budu u kontaktu sa mnom	1	2	3	4	5	6
Jako mi je bitno da budem u bliskoj vezi	1	2	3	4	5	6
Jako brinem o svojim vezama	1	2	3	4	5	6
Pitam se kako bih mogao/mogla da se nosim sa problemima bez osobe koja me voli	1	2	3	4	5	6
Osećam se sigurno u pogledu veza sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Često se osećam usamljeno	1	2	3	4	5	6
Često pomišljam na to da se ne uklapam dobro među druge ljude	1	2	3	4	5	6
Drugi ljudi imaju svojih problema tako da ih ne opterećujem sa svojim problemima	1	2	3	4	5	6
Kada drugim ljudima pričam o svojim problemima osećam se glupo i posramljeno	1	2	3	4	5	6
Jako sam zauzet/ta dugim aktivnostima pa nemam vremena da se upustim u veze sa drugim ljudima	1	2	3	4	5	6
Ukoliko me nešto tišti drugi ljudi oko mene su brižni i dobronamjerni	1	2	3	4	5	6
Verujem da me drugi ljudi vole i poštuju	1	2	3	4	5	6
Osećam se frustrirano kada mi drugi ljudi nisu dostupni u trenucima kada su mi potrebni	1	2	3	4	5	6
Drugi ljudi me uglavnom razočaravaju	1	2	3	4	5	6

4.11.1. Uputstvo za ocenjivanje

Pre računanja dimenzija potrebno je izvršiti inverziju odgovora na ajtemima: 20, 21, 33.

1. Rezultat na skali *Poverenja* se dobija računanjem prosečne vrednosti za ajteme od 1-3, 19, 31, 33, 37 i 38. Veći skor upućuje na veće poverenje.
2. Rezultat na skali *Neugodnost pri zbližavanju* se dobija računanjem prosečne vrednosti za ajteme 4, 5, 16, 17, 20, 21, 23, 25, 26 i 34. Veći skor upućuje na veću neugodnost prilikom zbližavanja.
3. Rezultat na skali *Odnosi kao sekundarni* se dobija računanjem prosečne vrednosti za ajteme od 6-10, 14 i 36. Veći skor upućuje na jaču tendenciju ka stavljanju emocionalnih odnosa u sekundarni/drugi plan.
4. Rezultat na skali *Potreba za podrškom/odobravanjem* se dobija računanjem proseka za ajteme od 11-13, 15, 24, 27 i 35. Veći skor upućuje na veću potrebu za podrškom.
5. Rezultat na skali *Preokupiranost* se dobija računanjem prosečnih vrednosti na ajtemima 18, 22, 28-30, 32, 39 i 40. Veći skor upućuje na veću okupiranost odnosima.

Pored navedenih, pojedinačnih dimenzija afektivne vezanosti, ACQ ajtemi mogu biti upotrebljeni za računanje skorova afektivne anksioznost i afektivnog izbegavanja. Pre računanja navedenih skorova potrebno je izvršiti inverziju odgovora na ajtemima 3, 19-21, 31, 37 i 38.

1. Skor *afektivnog izbegavanja* se dobija računanjem prosečne vrednosti na ajtemima: 3-5, 8-10, 14, 16, 17, 19-21, 23, 25, 34 i 37. Veći skor upućuje na veće afektivno izbegavanje.
2. Skor *afektivne anksioznosti* se dobija računanjem prosečne vrednosti na ajtemima: 11, 13, 15, 18, 22, 24, 27, 29-33, 38. Veći skor upućuje na veću afektivnu anksioznost.

4.12. Procenjivanje afektivne vezanosti u adolescenciji: IPPA-R⁵³

Armsden and Greenberg (1987)⁵⁴

Prema autorima testa (Armsden and Greenberg, 1987) za razumevanje afektivnog vezivanja uopšte, a posebno u adolescenciji, najvažnija su tri koncepta: komunikacija, poverenje i otuđenost. Na osnovu ove teorijske pretpostavke autori su osmislili skale sa ajtemima koji .

4procenjuju skor ispitanika na pomenutim dimenzijama. U domaćoj proveri metrijskih karakteristika testa (Vukčević, 2010) pouzdanost testa se kretala od 0.5 do 0.62, a bila je i neadekvatna validnost konstrukta. Primenom faktorske analize pregrupisane su stavke i pouzdanost povećana do zadovoljavajućih granica (0.7 do 0.9). Stoga se radi o revidiranoj verziji IPPA testa:

⁵³ <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/cpp.433/abstract>

⁵⁴ Revidirana verzija (B.Vukčević, 2010) Zbornik radova sa DPPa (u štampi)

Afektivna vezanost za majku

Ovo su pitanja koja se tiču bliskosti u komunikaciji sa majkom kao i vašeg odnosa u životu. Ukoliko iz bilo kog razloga majka ne živi sa vama, odgovaranjem na pitanja opiši odnos sa osobom koja obavlja njenu ulogu.

Razmisli koliko često se svaka od ovih tvrdnji odnosi na tvoj život i zaokruži jedan od ponuđenih odgovora: broj 1 znači nikad ili skoro nikad; 2 -retko; 3 -ponekad; 4-često; 5 uvek ili skoro uvek.

1. Moja majka poštuje moja osećanja.	1 2 3 4 5
2. Moja majka je uspešna u obavljanju posla koji treba da radi majka.	1 2 3 4 5
3. Želeo sam da imam drugačiju majku.	1 2 3 4 5
4. Moja majka prihvata mene onakvim kakav jesam.	1 2 3 4 5
5. Volim da zatražim mišljenje svoje majke o stvarima koje me brinu.	1 2 3 4 5
6. Imam utisak da nema koristi od toga da pokazujem emocije pred svojom majkom.	1 2 3 4 5
7. Moja majka može da oseti kad sam ja zabrinut zbog nečega.	1 2 3 4 5
8. Glupo mi je i stidim se da razmatram svoje probleme sa majkom.	1 2 3 4 5
9. Moja majka očekuje suviše od mene.	1 2 3 4 5
10. Lako postanem nervozan u kontaktu sa mojom majkom.	1 2 3 4 5
11. Ako se dogodi da sam uznemiren, mnogo više sam uznemiren nego što to moja majka zna.	1 2 3 4 5
12. Kad raspravljamo o problemu, moja majka uvažava moj stav o tome.	1 2 3 4 5
13. Moja majka ima poverenja u moje rasuđivanje.	1 2 3 4 5
14. Moja majka ima svoje probleme, pa je ja ne zamaram sa svojim problemima.	1 2 3 4 5
15. Moja majka mi pomaže da razumem samog sebe bolje.	1 2 3 4 5
16. Pričam svojoj majci kad imam probleme i nevolje.	1 2 3 4 5
17. Imam osećanje ljutnje prema svojoj majci.	1 2 3 4 5
18. Ne dobijam mnogo pažnje od svoje majke.	1 2 3 4 5
19. Moja majka mi pomaže da govorim o svojim poteškoćama.	1 2 3 4 5
20. Moja majka mene razume.	1 2 3 4 5
21. Kad sam ljutit zbog nečega, moja majka se trudi me shvati.	1 2 3 4 5
22. Ja verujem svojoj majki.	1 2 3 4 5
23. Moja majka ne razume kroz šta sve prolazim ovih dana.	1 2 3 4 5
24. Mogu da računam na svoju majku ukoliko imam potrebu da joj poverim nešto što me opterećuje.	1 2 3 4 5
25. Kada moja majka sazna da me nešto muči, ona traži da joj ispričam o čemu se radi.	1 2 3 4 5

Afektivna vezanost za oca

Ovo su pitanja koja se tiču bliskosti u komunikaciji sa ocem kao i vašeg odnosa u životu. Ukoliko iz bilo kog razloga otac ne živi sa vama, odgovaranjem na pitanja opiši odnos sa osobom koja obavlja njegovu ulogu. **Razmisli koliko često se svaka od ovih tvrdnji odnosi na tvoj život i zaokruži jedan od ponuđenih odgovora: broj 1 znači nikad ili skoro nikad; 2 -retko; 3 -ponekad; 4-često; 5 uvek ili skoro uvek.**

1. Moj otac poštuje moja osećanja.	1 2 3 4 5
2. Moj otac je uspešan u obavljanju posla koji treba da radi otac.	1 2 3 4 5
3. Želeo sam da imam drugačijeg oca.	1 2 3 4 5
4. Moj otac prihvata mene onakvim kakav jesam.	1 2 3 4 5
5. Volim da zatražim mišljenje svog oca o stvarima koje me brinu.	1 2 3 4 5
6. Imam utisak da nema koristi od toga da pokazujem emocije pred svojim ocem.	1 2 3 4 5
7. Moj otac može da oseti kad sam ja zabrinut zbog nečega.	1 2 3 4 5
8. Glupo mi je i stidim se da razmatram svoje probleme sa ocem.	1 2 3 4 5
9. Moj otac očekuje suviše od mene.	1 2 3 4 5
10. Lako postanem nervozan u kontaktu sa mojim ocem.	1 2 3 4 5
11. Ako se dogodi da sam uznemiren, mnogo više sam uznemiren nego što to moj otac zna.	1 2 3 4 5
12. Kad raspravljamo o problemu, moj otac uvažava moj stav o tome.	1 2 3 4 5
13. Moj otac ima poverenja u moje rasuđivanje.	1 2 3 4 5
14. Moj otac ima svoje probleme, pa ga ja ne zamaram sa svojim problemima.	1 2 3 4 5
15. Moj otac mi pomaže da razumem samog sebe bolje.	1 2 3 4 5
16. Pričam svom ocu kad imam probleme i nevolje.	1 2 3 4 5
17. Imam osećanje ljutnje prema svom ocu.	1 2 3 4 5
18. Ne dobijam mnogo pažnje od svog oca.	1 2 3 4 5
19. Moj otac mi pomaže da govorim o svojim poteškoćama.	1 2 3 4 5
20. Moj otac mene razume.	1 2 3 4 5
21. Kad sam ljutit zbog nečega, moj otac se trudi me shvati.	1 2 3 4 5
22. Ja verujem svom ocu.	1 2 3 4 5
23. Moj otac ne razume kroz šta sve prolazim ovih dana.	1 2 3 4 5
24. Mogu da računam na svog oca ukoliko imam potrebu da mu poverim nešto što me opterećuje.	1 2 3 4 5
25. Kad moj otac sazna da me nešto muči, on traži da mu ispričam o čemu se radi.	1 2 3 4 5

Afektivna vezanost sa vršnjacima - bliskim prijateljima

Ovo su pitanja koja se tiču odnosa sa bliskim drugom/drugaricom ili bliskim osobama koje su ti važne u životu. Reč "**prijatelji**" koristi se jer može da označava bilo kog od njih, ali potrebno je da se skoncentrišeš na najbližije osobe. **Razmisli koliko često se svaka od ovih tvrdnji odnosi na tvoj život i zaokruži jedan od ponuđenih odgovora: broj 1 znači nikad ili skoro nikad; 2 -retko; 3 -ponekad; 4- često; 5 uvek ili skoro uvek.**

1. Volim da zatražim mišljenje prijatelja o stvarima koje me brinu.	1 2 3 4 5
2. Moji prijatelji mogu da osećaju kad sam ja zabrinut zbog nečega.	1 2 3 4 5
3. Kad razmatramo poverljive stvari, mojim prijateljima je stalo do mog mišljenja.	1 2 3 4 5
4. Glupo mi je i stidim se da razmatram svoje probleme sa prijateljima.	1 2 3 4 5
5. Želeo sam da imam drugačije prijatelje.	1 2 3 4 5
6. Moji prijatelji mene shvataju.	1 2 3 4 5
7. Moji prijatelji me ohrabruju da govorim o svojim problemima.	1 2 3 4 5
8. Moji prijatelji prihvataju mene onakvim kakav jesam.	1 2 3 4 5
9. Ja osećam potrebu da budem u češćem kontaktu sa svojim prijateljima.	1 2 3 4 5
10. Moji prijatelji ne shvataju kroz šta sve prolazim ovih dana.	1 2 3 4 5
11. Osećam se usamljeno ili izdvojeno kad sam sa prijateljima.	1 2 3 4 5
12. Moji prijatelji saslušaju kad moram da im nešto ispričam.	1 2 3 4 5
13. Ja osećam da su moji prijatelji pravi prijatelji.	1 2 3 4 5
14. Sa mojim prijateljima prilično je lako razgovarati.	1 2 3 4 5
15. Kad sam ljutit zbog nečega, moji prijatelji se trude da me shvate.	1 2 3 4 5
16. Moji prijatelji mi pomažu da razumem samog sebe bolje.	1 2 3 4 5
17. Mojim prijateljima je važno kako sam ja raspoložen.	1 2 3 4 5
18. Imam osećanje ljutnje prema mojim prijateljima.	1 2 3 4 5
19. Mogu da računam na svoje prijatelje ukoliko imam potrebu da im poverim nešto što me opterećuje.	1 2 3 4 5
20. Ja verujem svojim prijateljima.	1 2 3 4 5
21. Moji prijatelji poštuju moja osećanja.	1 2 3 4 5
22. Ako se dogodi da sam uznemiren, mnogo više sam uznemiren nego što to moji prijatelji znaju.	1 2 3 4 5
23. Izgleda kao da iritiram prijatelje bez razloga.	1 2 3 4 5
24. Ja mogu da ispričam prijateljima o svojim problemima ili nevoljama.	1 2 3 4 5
25. Kad moji prijatelji saznaju da me nešto muči, traže da im ispričam o čemu se radi.	1 2 3 4 5

4.11.2. Uputstvo za ocenjivanje

Skale:

Za roditelje

P – poverenje: 1, 2, 4, 12, 13, 20, 22.

K- komunikacija: 5, 7, 15, 16, 19, 21, 24, 25.

O- Otuđenje: 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 23

Za prijatelje

P- poverenje: 1, 2, 13, 19, 20, 24, 25.

K – komunikacija: 3, 6, 7, 8, 12, 14, 15, 16, 17, 21.

O - otuđenje: 4, 5, 10, 11, 18, 22, 23.

Stavka broj 9: "Ja osećam potrebu da budem u češćem društvu sa mojim prijateljima" se raspoređuje isto na više različitih komponenti i različito na sličnim komponentama (slaba valjanost) i ne doprinosi skalama u pogledu njihove pouzdanosti, umanjuje je. Ovo je jedina stavka koja pokazuje ovakve odlike i nije prihvatljiva.

Dimenzija sigurnost-nesigurnost dobija se sabiranjem skala Komunikacija i Poverenje i oduzimanjem skale Alijenacije. Potom se krajnje kategorije ispitanika tretiraju kao kategorije potpuno sigurnog i potpuno nesigurnog vezivanja i ustanovljava položaj svakog ispitanika na ovom kontinuumu.

4.12. Tehnika AAS (Revidirana Adult Attachment Skala, Collins, 1996)

4.12.1. Prikaz upitnika za procenu vezanosti odraslih

Naredna pitanja se odnose na to kako se generalno osećate u bliskim odnosima koji su vam važni u životu. Mislite o svojim prošlim i sadašnjim odnosima sa ljudima koji su vam posebno važni, kao što su članovi porodice, ljubavni partneri ili bliski prijatelji. Odgovorite na svaku tvrdnju iskazujući kako se generalno osećate u takvim odnosima.

Molim vas, koristite donju skalu za obeležavanje odgovora brojevima od 1 do 5

1	2	3	4	5
Nije uopšte karakteristično za mene				Veoma je karakteristično za mene

1. Mislim da mi je prilično lako da budem blizak/bliska sa drugima _____
2. Teško mi je da sebi dozvolim da zavisim od drugih _____
3. Često brinem da me važni drugi zapravo ne vole _____
4. Smatram da su drugi manje spremni za pokazivanje bliskosti od mene _____
5. Ugodno mi je da zavisim od drugih _____
6. Ne brine me da će mi ljudi postati previše bliski _____
7. Smatram da ljudi nikad nisu tu kad su ti potrebni _____
8. Donekle mi je neprijatno da budem blizak/ska sa drugima _____
9. Često brinem da drugi ljudi neće ostati bliski sa mnom _____
10. Kada pokažem svoja osećanja drugima, bojim se da mi neće biti uzvraćena _____
11. Često se pitam da li je drugim ljudima uopšte stalo za mene _____
12. Prija mi da razvijam bliske odnose sa drugima _____
13. Ne prija mi kada mi iko postane suviše blizak emocionalno _____
14. Znam da će drugi biti tu kada mi trebaju _____
15. Želim da budem blizak/ska sa ljudima, ali se bojim da ne budem poveden/a _____
16. Smatram da je teško potpuno verovati drugima _____
17. Ljudi često hoće da im budem emocionalno bliži/a nego što je to meni prijatno _____
18. Nisam siguran/a da mogu uvek da se oslonim na druge kada mi trebaju _____

4.12.2. Uputstvo za ocenjivanje (SPSS komande za formiranje dimenzija i obrazaca vezanosti)

Rekodiranje

REKODIRAJ: AT8 AT13 AT17 AT2 AT7 AT16 AT18
(1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1)

U: AT8R AT13R AT17R AT2R AT7R AT16R AT18R

Izračunavanje dimenzija afektivnog vezivanja

BLISKOST = PROSEČNA VREDNOST (AT1, AT6, AT8R, AT12, AT13R, AT17R)

ZAVISNOST = PROSEČNA VREDNOST (AT2R, AT5, AT7R, AT14, AT16R, AT18R)

ANKSIOZNOST = PROSEČNA VREDNOST (AT3, AT4, AT9, AT10, AT11, AT15)

Kombinovanje dimenzija BLISKOSTI i ZAVISNOSTI u jedinstvenu vrednost

BLISKOST/ZAVISNOST = PROSEČNA VREDNOST (BLISKOST, ZAVISNOST)

Sračunavanje obrasca afektivne vezanosti korišćenjem zaokružene vrednosti veće od/manje od srednje vrednosti

AKO JE BLISKOST/ZAVISNOST VEĆA OD 3 I ANKSIOZNOST MANJA OD 3
OBRAZAC= 1

AKO JE BLISKOST/ZAVISNOST VEĆA OD 3 I ANKSIOZNOST VEĆA OD 3
OBRAZAC= 2

AKO JE BLISKOST/ZAVISNOST MANJA OD 3 I ANKSIOZNOST MANJA OD 3
OBRAZAC = 3

AKO JE BLISKOST/ZAVISNOST MANJA OD 3 I ANKSIOZNOST VEĆA OD 3
OBRAZAC = 4

OZNAKE VREDNOSTI OBRASCA 1=SIGURAN 2=PREOKUPIRAN 3=ODBACUJUĆI
4=PLAŠLJIV

4.13. Upitnik za procenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UIPAV-R (N.Hanak, 2004)⁵⁵

U pokušaju integracije dva osnovna pristupa afektivnoj vezanosti (razvojno-kliničkog i socijalno-personološkog pristupa) nastaje prvi domaći instrument za procenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih⁵⁶. Na osnovu rezultata opsežnog istraživanja (N=555), N. Hanak izdvojila je sedam skala koje govore o kvalitetu afektivne vezanosti (strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, idealizacija roditelja, nerazrešena porodična traumatizacija, negativni

---

⁵⁵ hanakn@gmail.com

⁵⁶ Hanak (2004)

koncept selfa, negativni koncept drugih i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti), a koje se postupkom klasterizacije prevode u obrasce afektivne vezanosti. Iako je već reč o revidiranoj verziji, autorka instrumenta najavljuje dalji rad na usavršavanju postojećih skala, standardizaciju instrumenta, odnosno sintaksu za računanje pripadnosti obrascima vezanosti.

Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje opisuju različita osećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi. Procenite koliko dobro ove rečenice opisuju Vaša iskustva, osećanja ili stavove, služeći se skalom od 1 do 7, pri čemu brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5	6	7
Uopšte ne	Uglavnom ne ←-----		Nisam sigurna	Uglavnom da -----→		U potpunosti da

Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i zaokružite odgovarajući broj.

Sećam se da mi je u detinjstvu nedostajao neko blizak kome bih se uvek mogla poveriti.	1	2	3	4	5	6	7
Kada bi me napustio neko koga volim, ne bih više umela da se radujem.	1	2	3	4	5	6	7
Čovek mora da nauči da bude jedina podrška samome sebi u svim teškim trenucima.	1	2	3	4	5	6	7
Često se pitam o čemu misle i šta osećaju drugi ljudi.	1	2	3	4	5	6	7
Teško mi je da budem spontana u odnosu s drugima.	1	2	3	4	5	6	7
Kada sam uznemirena ili zabrinuta, znam od koga mogu da dobijem utehu i razumevanje.	1	2	3	4	5	6	7
Dešava mi se da teram inat onima koji me povređuju.	1	2	3	4	5	6	7
Mislim da su moji roditelji mnogo grešili u odnosu sa mnom.	1	2	3	4	5	6	7
Teško podnosim duže razdvajanje od dragih osoba.	1	2	3	4	5	6	7
Dobro je biti oprezan čak i sa svojim prijateljima.	1	2	3	4	5	6	7
Volim da čitam psihološku literaturu ili članke u novinama tog tipa.	1	2	3	4	5	6	7
Ponekad osećam da nisam dostojna ljubavi.	1	2	3	4	5	6	7
Postoje osobe sa kojima mogu da podelim sva osećanja i razmišljanja.	1	2	3	4	5	6	7
Ako me izneveri osoba kojoj verujem, nastojim da joj vratim istom merom.	1	2	3	4	5	6	7
Kada se setim nekih događaja u mojoj porodici, obuzme me bes.	1	2	3	4	5	6	7
U mom životu postoje osobe bez kojih ja ne bih mogla da postojim.	1	2	3	4	5	6	7
Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrebiti.	1	2	3	4	5	6	7
Kada me neko nervira, pokušavam da razumem zašto tako reagujem.	1	2	3	4	5	6	7
Nema mnogo toga čime bih mogla da se ponosim.	1	2	3	4	5	6	7
Najvažnije mi je da imam nekoga ko može da me razume, uteši i ohrabri.	1	2	3	4	5	6	7
Ne kajem se kada povredim nekoga ko je to zaslužio.	1	2	3	4	5	6	7
Zbog loših iskustava sa roditeljima, sada mi je teško da verujem ljudima.	1	2	3	4	5	6	7
Mislim da ne bih umela da živim sama.	1	2	3	4	5	6	7
Ljudi su sebični i gledaju samo svoju korist.	1	2	3	4	5	6	7
Često umem da dobro prepoznam šta tišti druge ljude.	1	2	3	4	5	6	7

1	2	3	4	5	6	7
Uopšte ne	Uglavnom ne ←-----		Nisam sigurna	Uglavnom da -----→		U potpunosti da

Mogu da nabrojim mnogo stvari koje bih volela da promenim kod sebe.	1	2	3	4	5	6	7
Uvek kada mi je teško tražim utehu i sigurnost od meni bliskih ljudi.	1	2	3	4	5	6	7
Ako naslutim da me neko odbacuje, umem da budem veoma neprijatna.	1	2	3	4	5	6	7

Mojim roditeljima nikada neću moći da oprostim neke postupke.	1	2	3	4	5	6	7
I sama pomisao da se nešto loše može desiti dragim osobama, dovodi me do panike.	1	2	3	4	5	6	7
Ljudi su nepredvidljivi i ne možeš se na njih osloniti.	1	2	3	4	5	6	7
U stanju sam da posmatram sebe sa distance i da analiziram kako se ponašam.	1	2	3	4	5	6	7
Sumnjam da bih mogla nekome da budem uzor.	1	2	3	4	5	6	7
Kada imam poverenja u nekoga, mogu potpuno da se opustim i pokažem svoja osećanja.	1	2	3	4	5	6	7
Dešavalo se da poželim da uništim osobu koja je izneverila moju ljubav ili poverenje.	1	2	3	4	5	6	7
Nadam se da neću da ličim na svoje roditelje.	1	2	3	4	5	6	7
Najstrašnija stvar na svetu jeste da te ostavi neko koga voliš.	1	2	3	4	5	6	7
Kada se oslanjam na neku blisku osobu, uvek zadržavam i dozu opreza.	1	2	3	4	5	6	7
Često se zadubim u misli o drugim ljudima.	1	2	3	4	5	6	7
Ponekad mislim da ne zaslužujem ljubav i pažnju koji mi drugi poklanjaju.	1	2	3	4	5	6	7
Čak i kada mogu da se sama izborim s teškoćama, volim da me bliski ljudi podrže.	1	2	3	4	5	6	7
Umem da oprostim drugima kada me povrede.	1	2	3	4	5	6	7
Imam želju da budem bliska s majkom/ocem, ali se lako iznerviram u njenom/njegovom prisustvu.	1	2	3	4	5	6	7
Dešava se da strahujem kako bih živela kada bih izgubila najdražu osobu.	1	2	3	4	5	6	7
Znam da me mogu prevariti čak i oni ljudi koji su mi veoma bliski.	1	2	3	4	5	6	7
Mogu da se uživim u tuđa osećanja.	1	2	3	4	5	6	7
Sama sebi sam najteži teret.	1	2	3	4	5	6	7
Kada mi je teško, dozvoljavam sebi da se isplačem u zagrljaju neke bliske osobe.	1	2	3	4	5	6	7
Kada sam ljuta na neku blisku osobu, umem da maštam o tome kako joj se svetim.	1	2	3	4	5	6	7
Kao dete, često sam trpela nepoverenje i grdnje svojih roditelja.	1	2	3	4	5	6	7
Bilo bi nepodnošljivo da me napusti neko koga volim.	1	2	3	4	5	6	7
U svakom trenutku treba biti na oprezu, jer nikad ne znaš šta se može desiti.	1	2	3	4	5	6	7
Mrzi me da gubim vreme pokušavajući da razumem neke finese u ponašanju ljudi.	1	2	3	4	5	6	7
Često sumnjam da ću se ikada dobro osećati.	1	2	3	4	5	6	7

1	2	3	4	5	6	7
Uopšte ne	Uglavnom ne		Nisam sigurna	Uglavnom da		U potpunosti da
	←-----			-----→		

Kada mi je teško, tražim od bliskih osoba da me podrže.	1	2	3	4	5	6	7
Teško mi je da priznam svoju grešku i izvinim se.	1	2	3	4	5	6	7
Postoje događaji iz mog detinjstva o kojima mi je i dan-danas teško da pričam.	1	2	3	4	5	6	7
Gubitkom neke drage osobe moj život bi izgubio smisao.	1	2	3	4	5	6	7
Pre ili kasnije, ljudi će ti okrenuti leđa.	1	2	3	4	5	6	7
U stanju sam da prepoznam osećanja drugih ljudi.	1	2	3	4	5	6	7
Često sam nesigurna u sopstvenu vrednost.	1	2	3	4	5	6	7
Kada mi se desava nešto neprijatno, imam potrebu da to podelim sa bliskim osobama.	1	2	3	4	5	6	7
Čak i kada uđem u sukob sa bliskom osobom, umem da budem veoma strpljiva i staložena.	1	2	3	4	5	6	7
Retko kada sam osetila roditeljsku podršku.	1	2	3	4	5	6	7
Ne smem ni da pomislim na gubitak meni dragih ljudi.	1	2	3	4	5	6	7
Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će te verovatno ismevati.	1	2	3	4	5	6	7
Kada mi se nešto ne dopada kod drugih, nastojim da shvatim šta je razlog.	1	2	3	4	5	6	7
Ponekad prezirem samu sebe.	1	2	3	4	5	6	7

Važno mi je da postoji neko na koga uvek mogu da se oslonim.	1	2	3	4	5	6	7
Kada imam utisak da me drugi ne poštuju, obično se durim.	1	2	3	4	5	6	7
Mami/tati nikada nisam bila dovoljno dobra.	1	2	3	4	5	6	7
Bez bliskih ljudi bila bih izgubljena.	1	2	3	4	5	6	7
Opasno je potpuno verovati drugima.	1	2	3	4	5	6	7
Više volim psihološku dramu nego zabavne akcione filmove.	1	2	3	4	5	6	7
Sumnjam da mogu drugima nešto da pružim.	1	2	3	4	5	6	7
Čak i kada nisu u blizini, znam da postoje osobe koje misle na mene i spremne su da pomognu.	1	2	3	4	5	6	7
Kada sam ljuta, moram da se osvetim.	1	2	3	4	5	6	7

4.13.1. Uputstvo za ocenjivanje⁵⁷:

Spisak stavki po skalama (ključ):

Nerazrešena porodična traumatizacija

1. mislim da su moji roditelji mnogo gresili u odnosu sa mnom
2. mojim roditeljima nikada necu moci da oprostim neke postupke
3. retko kada sam osetila roditeljsku podrsku
4. zbog losih iskustava sa roditeljima, sada mi je tesko da verujem ljudima
5. kao dete, cesto sam trpela nepoverenje i grdnje svojih roditelja
6. mami/tati nikada nisam bila dovoljno dobra
7. nadam se da necu da licim na svoje roditelje
8. kada se setim nekih dogadjaja u mojoj porodici obuzme me bes
9. imam zelju da budem bliska s majkom/ocem, ali se lako iznerviram u njenom/njegovom prisustvu
10. secam se da mi je u detinjstvu nedostajao neko blizak kome bih se uvek mogla poveriti
11. postoje dogadjaji iz mog detinjstva o kojima mi je i dan-danas tesko da pricam

Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti

1. bilo bi nepodnosljivo da me napusti neko koga volim
2. gubitkom neke drage osobe moj zivot bi izgubio smisao
3. kada bi me napustio neko koga volim, ne bih vise umela da se radujem
4. u mom zivotu postoje osobe bez kojih ja ne bih mogla da postojim
5. ne smem ni da pomislim na gubitak meni dragih ljudi
6. i sama pomisao da se nesto lose moze desiti dragim osobama, dovodi me do panike
7. mislim da ne bih umela da zivim sama
8. tesko podnosim duze razdvajanje od dragih osoba
9. bez bliskih ljudi bila bih izgubljena
10. najstrasnija stvar na svetu jeste da te ostavi neko koga volis
11. desava se da strahujem kako bih zivela kada bih izgubila najdrazu osobu

Negativan radni model drugih

1. ljudi su nepredvidljivi i ne mozes se na njih osloniti
2. opasno je potpuno verovati drugima

⁵⁷ hanakn@gmail.com

3. dobro je biti oprezan čak i sa svojim prijateljima
4. pre ili kasnije, ljudi će ti okrenuti leđa
5. u svakom trenutku treba biti na oprezu, jer nikad ne znaš šta se može desiti
6. ako pokazes slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrebiti
7. kada se oslanjam na neku blisku osobu, uvek zadržavam i dozu opreza
8. ljudi su sebični i gledaju samo svoju korist
9. ako pokazes slabost pred drugima, oni će te verovatno ismevati
10. čovek mora da nauči da bude jedina podrška samome sebi u svim teškim trenucima
11. znam da me mogu prevariti čak i oni ljudi koji su mi veoma bliski

Kapacitet za mentalizaciju

1. često umem da dobro prepoznam šta tisti druge ljude
2. u stanju sam da posmatram sebe sa distance i da analiziram kako se ponasam
3. često se pitam o čemu misle i šta osećaju drugi ljudi
4. mogu da se uživim u tuđa osećanja
5. u stanju sam da prepoznam osećanja drugih ljudi
6. kada mi se nešto ne dopada kod drugih, nastojim da shvatim šta je razlog
7. volim da citam psihološku literaturu ili članke u novinama tog tipa
8. više volim psihološku dramu nego zabavne akcione filmove
9. često se zadubim u misli o drugim ljudima
10. kada me neko nervira, pokušavam da razumem zašto tako reagujem
11. mrzi me da gubim vreme pokušavajući da razumem neke fineze u ponašanju ljudi **R**

Negativan radni model selfa

1. često sam nesigurna u sopstvenu vrednost
2. ponekad osećam da nisam dostojna ljubvi
3. ponekad mislim da ne zaslužujem ljubav i pažnju koji mi drugi poklanjaju
4. mogu da nabrojim mnogo stvari koje bih volela da promenim kod sebe
5. sumnjam da mogu drugima nešto da pružim
6. ponekad prezirem samu sebe
7. sumnjam da bih mogla nekome da budem uzor
8. često sumnjam da ću se ikada dobro osećati
9. nema mnogo toga čime bih mogla da se ponosim
10. teško mi je da budem spontana u odnosu s drugima
11. sama sebi sam najteži teret

Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti

1. kada mi je teško, tražim od bliskih osoba da me podrže
2. kada mi se desava nešto neprijatno, imam potrebu da to podelim sa bliskim osobama
3. najvažnije mi je da imam nekoga ko može da me razume, uteši i ohrabri
4. uvek kada mi je teško tražim utehu i sigurnost od meni bliskih ljudi
5. čak i kada mogu da se sama izborim s teškoćama, volim da me bliski ljudi podrže
6. važno mi je da postoji neko na koga uvek mogu da se oslonim
7. kada sam uznemirena ili zabrinuta, znam od koga mogu da dobijem utehu i razumevanje
8. postoje osobe sa kojima mogu da podelim sva osećanja i razmišljanja
9. kada imam poverenja u nekoga, mogu potpuno da se opustim i pokazem svoja osećanja
10. čak i kada nisu u blizini, znam da postoje osobe koje misle na mene i spremne su da pomognu
11. kada mi je teško, dozvoljavam sebi da se isplacem u zagrljaju neke bliske osobe

Slaba regulacija besa

1. kada sam ljuta, moram da se osvetim
2. ako me izneveri osoba kojoj verujem, nastojim da joj vratim istom merom
3. kada sam ljuta na neku blisku osobu, umem da mastam o tome kako joj se svetim
4. desavalo se da pozelim da unistim osobu koja je izneverila moju ljubav ili poverenje
5. desava mi se da teram inat onima koji me povredjuju
6. ako naslutim da me neko odbacuje umem da budem veoma neprijatna
7. kada imam utisak da me drugi ne postuju, obicno se durim
8. ne kajem se kada povredim nekoga ko je to zaslužio
9. umem da oprostim drugima kada me povrede **R**
10. cak i kada udjem u sukob sa bliskom osobom, umem da budem veoma strpljiva i stalozena **R**
11. tesko mi je da priznam svoju gresku i izvinim se

Postupak⁵⁸:

recode u42 u53 u63

(1=7)(2=6)(3=5)(4=4)(5=3)(6=2)(7=1).

execute.

COMPUTE neraztraum = sum(u1, u8, u15, u22, u29, u36, u43, u50, u57, u64, u71).

execute.

COMPUTE strahgubsbs = sum(u2, u9, u16, u23, u30, u37, u44, u51, u58, u65, u72).

execute.

COMPUTE negdrugi = sum(u3, u10, u17, u24, u31, u38, u45, u52, u59, u66, u73).

execute.

COMPUTE mentalizacija = sum(u4, u11, u18, u25, u32, u39, u46, u53, u60, u67, u74).

execute.

COMPUTE negself = sum(u5, u12, u19, u26, u33, u40, u47, u54, u61, u68, u75).

execute.

COMPUTE koristenjesbs = sum(u6, u13, u20, u27, u34, u41, u48, u55, u62, u69, u76).

execute.

COMPUTE regulbes = sum(u7, u14, u21, u28, u35, u42, u49, u56, u63, u70, u77).

execute.

---

⁵⁸ Obrada podataka u SPSSu

4.14. INTERVJU ZA PROCENU AFEKTIVNE VEZANOSTI PREMA BOGU (IPAVB; Hadžić - Krnetić 2010)

Uvod: Volila bih da što iskrenije popričamo o tome kakav je bog za tebe. Zanima me kako ga doživljavaš, zašto ti je važan, imaš li doživljaj da si povezan/a s njim i kako to utiče na tebe. Dakle, uglavnom me zanima tvoj aktuelni doživljaj, ali me zanima i kako je tvoj doživljaj izgledao ranije, u djetinjstvu, da li se mijenjao, kao i šta očekuješ da će se događati u budućnosti. Molim te da se opustiš i slobodno, svojim riječima opišeš svoj doživljaj.

1. Počnimo tako što ćeš me upoznati sa tvojim doživljajem boga. Kako ti doživljavaš boga? Kakav je bog za tebe?

2. Volila bih da izabereš pet pridjeva, odnosno riječi koje odražavaju kakav je tvoj odnos s njim! Interesuje me tvoj odnos s njim iz sadašnjeg perioda. Zatim bih volila da te pitam zašto si baš ove riječi odabrao/la?
3. Sada me zanima da li si i u ranijim periodima boga doživljavao/la ovako? Pokušaj da se sjetiš kako si ga doživio/la ranije? Probaj od onoliko ranog perioda koliko možeš da se sjetiš.
4. Šta misliš da li se tvoj doživljaj boga mijenjao do danas? Kakva je to bila promjena? Da li si drugačije vidio/la boga ili si prestajao/la da vjeruješ ili ponovo počinjao/la? Misliš li da će se i kasnije mijenjati? Šta misliš šta bi moglo da utiče na tebe pa da se tvoj doživljaj boga promijeni?
5. Zašto ti je važno da vjeruješ u boga? Da li je isti razlog postojao i ranije? Volila bih da pronađeš neki lični primjer, neku situaciju kada ti je bilo važno da vjeruješ u boga.
6. Doživljavaš li da si povezan/a sa bogom? Volila bih da mi opišeš neku situaciju kada si imao/la osjećaj povezanosti sa bogom. Kako si osjećao/la povezanost? Da li si i kasnije u životu imao/la isto osjećanje? Šta misliš da li ćeš ovo osjećati i u budućnosti? Šta misliš da li se i bog isto osjeća, tj. osjeća li povezanost sa tobom?
7. Da li ti se nekada dogodilo da ti vjerovanje u boga pomogne u životnim situacijama koje su ti bile teške? Molim te da mi opišeš situaciju. Uopšte posmatrano, kada ti je bog najpotrebniji?
8. Uopšte, šta misliš kako je tvoje iskustvo sa bogom uticalo na tvoju ličnost? Kako utiče danas? Čini li ti se da je tvoja relacija sa bogom prednost, u odnosu na druge ljude koji nemaju takav odnos sa bogom ili ga uopšte nemaju?

4.14.1. Uputstvo za ocenjivanje

Postupak klasifikacije odgovora ispitanika sa Intervjua za procjenu AV prema bogu

Odgovori dobijeni Intervjuom za procjenu AV prema bogu klasifikovani su kroz dva sistema procjene, a prema modelu AAI (George, Kaplan & Main, 1985). Prvi sistem klasifikacije odnosi se na *sadržaj odgovora*, a drugi na *procjenu verbalizacije subjekta*.

Sadržaj narativa obuhvata aspekte:

- 1) *Svojstva koja se pripisuju bogu,*
- 2) *Prisustvo lično obojenih doživljaja,*
- 3) *Postojanje emocionalne uključenosti,*
- 4) *Idealizaciju boga,*
- 5) *Okupiranost ljutnjom prema bogu,*

- 6) *Postojanje kontinuiteta u odnosu prema bogu i*
- 7) *Važnost relacije sa bogom za osobu.*

Kvalitet narativa (procjena verbalizacije) obuhvata:

- 1) *Koherentnost iskaza,*
- 2) *Jasnoću iskaza,*
- 3) *Povezanost,*
- 4) *Dosljednost i*
- 5) *Relevantnost.*

Na osnovu procjene svih navedenih aspekata, ispitanici su klasifikovani u jedan od 4 obrasca afektivne vezanosti prema bogu.

Obrasci afektivnog vezivanja na osnovu IPA VB

➤ *Kategorija odbacujuće vezanosti za boga ili „Distanciran i poštovan bog“* karakteristična je za narativ u kojem postoji odsustvo emocionalnog unošenja, distanca u odnosu na boga, poštovanje i idealizacija, izostanak specifičnih sjećanja, kratak, štur narativ bez detalja, opšte teološke formulacije i insistiranje na određenjima koja su uobičajena i važe za sve. Za osobe svrstane u ovaj obrazac vezanosti za boga, doživljaj boga obojen je distancom, neuključenošću i nedostupnošću. Bog je prisutan u njihovom životu, važan u njihovim vjerovanjima, ali izostaje stvarna emocionalna povezanost sa njim. Kvalitet narativa odlikuje jasnoća, dosljednost, relevantnost, ali uz malo detalja i vrlo štur i sveden iskaz. Bog je uglavnom pravedan sudija, ali ne i milosrdan, pun ljubavi i praštanja.

Primjeri odgovora: Bog je „*pravedan, jer sudi svima prema zaslugama, mudar jer bolje nego čovjek zna šta mu je potrebno, velik jer je sveprisutan*“ (adolescent 16;4). „*Bog je moćan i tvorac svega, pravedan, jer zna šta su čovjekove slabosti i sudi im za počinjene grijeh, dobar jer stvara ljude i trpi njihovu nesavršenost*“ (ispitanik 38;6).

Odabrana svojstva kojim se bog opisuju ne dovode se u vezu sa ličnim. Oslanjanje na sebe potkrepljeni su i primjerima iz Biblije po kojim „*Bog pazi onog ko se sam pazi*“ i „*Ko se sam čuva i bog ga čuva*“. Verbalni iskazi su jasni, koherentni i razumljivi. Specifično nedostaju sjećanja iz ranijih perioda, ne mogu da se predstave situaciju u kojim se osjeća povezanost sa bogom, doživljaj se boga se predstavlja konstantnim kroz vrijeme. Ukoliko i navode primjeri oni su uopšteni, uglavnom izneseni u trećem licu. Bog je idaliziran, dobro se razumiju teološke postavke, predstavljen je principom u koji se vjeruje, ali nema nikakvog uticaja na lični razvoj ispitanika. Bogu se formalno obraća, kroz molitvu, liturgiju, ili vjerske rituale. Odnos sa bogom bi se mogao odrediti kao odnos poštovanja, ali bez bliskosti.

Primjeri odgovora: „*Obraćam se bogu u prilikama praznika. Idem u crkvu da zapalim svijeću za moje i nekada na Liturgiju za Božić, Uskrs. U crkvi bog boravi pa smo mu tada bliži. Nekad se molim kad sam naučila od roditelja da treba... [Kada treba?] Pa izgovorim molitvu Oče naš, kad palim svijeće za žive, molim da nas sačuva bolesti i tako, kad treba... Ne moramo se stalno moliti i ići u crkvu da bi nas bog čuo*“ (ispitanica 40;6). „*Molim se pred spavanje, nekako sam navikao da izgovorim molitvu, a to smo učili u školi na vjeronauci, i nekada kad mi treba, pred kontrolni, ili da me baš taj dan ne prozove da odgovaram. Za slavu čitamo molitvu naglas prije slavskog ručka..... bog u svakom trenutku vidi čovjeka i zna šta je u njemu, pa ne moram ja da mu pričam [smije se], svakako je svemoguć*“ (adolescent 17;1).

➤ *Kategorija sigurne vezanosti za boga ili „Dostupan i prihvatajući bog“*, karakteristična je za narativ koji odlikuje emocionalna uključenost u relaciju sa bogom, postojanje ličnih doživljaja

i viđenje boga prihvatajućim, a sebe dostupnim ljubavi, koherentan, jasan, razumljiv i dovoljan narativ, spremnost da se relacija istraži, svakodnevni jezik bez insistiranja na teološkim izrazima. Za osobe svrstane u ovaj obrazac vezanosti za boga karakteristično je da opisuju svoj doživljaj jasno i razumljivo, sa obiljem ličnih osvrti i primjera. Bog se doživljava dostupnim i stvarnim, milosrdnim i naklonjenim. Narativ odlikuje relevantnost podataka, razumljivost i dovoljno informacija, odnosno narativ nije štur, ali ni preobiman. Ovako viđen bog voli ljude i spreman je da oprostí loše postupke. Ispitanik ima osjećaj da se u boga može pouzdati, jer je prisutan i blagonaklon.

Primjeri odgovora: „Bog je dobar i veliki... zna koje su ljudske slabosti i koliko ih ima, pa im opet prašta ukoliko se iskreno kaju. Meni je važan jer je tu [Gdje tu?] ....pa sa nama, na Zemlji. Za mene je tu kao i moji roditelji..... Nekad kad mi je teško, kad me iznerviraju prijatelji ili se iznerviram u školi, izjadam mu se i lakše mi je. Znam da je i do mene [misli na probleme sa vršnjacima], ali bog razumije slabosti“ (adolescent, 16;2). „Bog voli čovjeka kakav god da jeste i prihvata ga. Prašta i ono što ljudi ne bi. Meni je vjera pomogla da oprostim teške stvari [ispitanica je izbjegla iz Hrvatske na za nju vrlo neprijatan način, njenim roditeljima je zapaljen stan, imovina im nije vraćena i materijalno teško žive. Od svega joj je najteže palo što su je odbacili prijatelji, komšije i neki rođaci] i sad mi je lakše. Nije moje da sudim, nego samo da proživim život što bolje i podignem djecu. Bog će suditi svima, a valjda je njemu jasno zašto se sve to dogodilo. Meni nije, ali me više ne jede ljutnja“ (ispitanica 39;5).

Ispitanici mogu da se sjete specifičnih situacija u kojim im je bog trebao, kao i sopstvenog doživljaja koji je za njih značio božije prisustvo. I onda kada čovjek ne zna kako da izađe na kraj sa teškim situacijama, bog pruža utješnu mogućnost, ne sa idejom da će se problemi riješiti sami od sebe, već da ispitanik nije sam na svijetu i „da još neko ima pored njega, ma šta da mu se dogodi“. Bog je mudar roditelj, koji voli svoju djecu i čija se ljubav ne mora zaslužiti. Kako navodi jedna adolescentkinja (16;3) „...i kada griješim, pa me sramota, jer znam da nisam uradila ono što sam obećala... znam da će me razumjeti pa mi opet lakše. Zna On da smo mi [ljudi] slabi, bolje i od nas samih, pa nas i dalje prihvata....“.

Verbalni iskazi su jasni, cjeloviti i bogati detaljima. Iako se dogmatske postavke poznaju, u opisu ispitanik često poseže za svakodnevnim izrazima, opisujući boga „dragim, dobroćudnim“. Po analogiji sa sigurno vezanom djecom, koja sebe doživljavaju bićima koja zaslužuju ljubav i pažnju, a svijet sigurnim i u kom za njih ima mjesta, tako i ispitanici za koje je bog figura sigurne vezanosti, sebe (ali i sve ljude) doživljavaju vrijednim božije ljubavi, a boga dostupnim i brižnim, bez nekih posebnih zahtjeva koji bi se morali ispuniti (različiti vjerski rituali) da bi se zadobila božanska naklonost.

➤ *Kategorija okupirane vezanosti za boga ili „Hirovit i ritualiziran bog“* karakteristična je za narativ koji odlikuje pretjerano emocionalno unošenje, okupiranost emocijama (ljutnjom, krivicom, strahom), stalna borba da se bog učini blagonaklonim kroz različite rituale, ambivalentno viđenje boga (idealizovan i obezvrjeđen), niži kvalitet narativa, manja jasnoća i razumljivost. Ispitanici svrstani u ovaj obrazac boga vide hirovitim i kontradiktornim. Nekad je dostupan i čini im se da uživaju njegovu milost, a nekada ga nema i osoba se osjeća napušteno, nedostojno njegove milosti. Odnos sa bogom opterećen je snažnim emocijama straha, ljutnje i krivice. Bog se idealizuje i obezvređuje, odnos je na specifičan način ritualiziran, pri čemu se za ritualima poseže usljed straha od nenaklonosti. Narativ odlikuje konfuzija i opširnost koja ne vodi većem kvalitetu, već prije ima ulogu ventila za snažne emocije. Od boga se zavisi kao od moćnog i velikog bića koje može učiniti čovjekov život boljim. Da bi se njegova milost zadobila upražnjavaju se različiti rituali, a ukoliko se neki od njih preskoči, osjeća se krivica i strah. Božija ljubav je uslovna, treba se zaslužiti, a ispitanik se ne može opustiti, jer treba stalno nadgledati boga i moliti njegovu milost, odnosno božija ljubav je i poželjna i nepouzdana.

Primjeri odgovora: „*Bog je spas... Veliki je i zna šta nama treba. Ali ljudi griješe, ne poštuju ni sebe ni njega. Trudim se da poštujem sve što od mene traži* [ispitanica opširno navodi kako se pridržava vjerskih praznika – ne radi na crveno slovo, slavi porodičnu slavu tri dana i umara se pripremajući veliku količinu hrane, sveti vodicu, daje novčane priloge za pomoć izgradnji crkava u raznim mjestima, posti cijeli post] *i obilazim sveta mjesta* [opširno objašnjava kako ide u pohod manastiru Vasilija Ostroškog jednom godišnje, obilazi svetinje i kupuje suvenire da je štite – brojanice, krstove...] *i nekad je tu za mene. Prebrodila sam tešku bolest* [ispitanici je otkriven početni stadijum raka koji je uspješno liječen] *i da njega nije bilo sigurno bih umrla. A nekad, nema ga pa se razočaram...* [ispitanica se opširno žali na nezaposlenost sina, muža koji voli alkohol i prijatelje koji je iznevjeravaju] *i ljutim. Eto sve što treba radim... Pa opet ko zna šta bog misli, a grijeh je i sumnjati u njega, pa možda ima neki plan za mene...pa se kajem što sam se razočarala, šta da se opet razbolim.... a opet znam da je tu i vjerujem...*“ (ispitanica, 45;7). Ispitanica (35;2) navodi „... *kad se zaboravim, pa radim na crveno slovo, ili ne odem u crkvu dugo, bude mi krivo, sve se bojim kazniće mene ili nekoga meni dragog, pa onda idem i palim svijeće i molim ga da mi oprosti. Pa dam i prilog i sve gledam Svetu Petku* [ispitanica ima ikonu Svete Petke] *i molim je da mi i ona pomogne. Ona je zaštitnica žena, sve se kajem i molim...*“.

Kao rezultat ovakvog sistema, osoba se ljuti na boga jer ne dobija sigurnost koja joj treba, zatim se kaje zbog svojih „grešnih misli“ i plaši božije nemilosti, a onda pojačano čini sve kako bi boga „odobrovoljila“ – ide u crkvu, moli se, pali svijeće, posti, daje novčani prilog, sve sa ciljem da dobije sigurnost, koja ostaje kratkog daha, i svo opisano ponašanje kreće iz početka. Opisi prošlih situacija u kojim su očekivali pomoć od boga (npr. ispitanica opisuje događaj od prije 17 godina) i dalje su praćeni ljutnjom i razočaranjem, kao da se opisano odvija u sadašnjosti. Verbalni iskazi su konfuzni jer ispitanik počne da opisuje svoj odnos sa bogom, pa ga preplavi osjećanje (bijesa ili krivice i straha), onda se bavi opisivanjem osjećanja, pa zaboravi šta je bila početna tema. Iskazi su dugi, opširni, puni digresija, poslije kojih je potrebno ispitanika vraćati na temu ispitivanja.

➤ *Kategorija plašljive vezanosti za boga ili „Konfuzan i podijeljen bog“* karakteristična je za narativ koji odlikuje konfuzna i podijeljena slika boga, koji bi trebao da bude prihvatajući, ali to najčešće nije i doživljaj sebe bićem koje nije vrijedno božije ljubavi (nihilističko viđenje). Narativ je nekoherentan, najnižeg kvaliteta u odnosu na narative drugih obrazaca, konfuzan, neujednačen (štur i preobiman) i nerelevantan. Ispitanici svrstani u ovaj obrazac, boga vide nedosljedno. Ponekad je veliki i moćan (ali udaljen) i vrijedan truda, a ponekada i nema toliko moći koliko mu se pripisuje. Stiće se utisak da bog ima dva razdvojena aspekta. Jedan je vrijedan, važan i dobar, njemu ispitanik teži, čini mu se da će od njega dobiti pomoć i nagradu za sve proživljene muke, ali kada ga bolje pogleda, kada mu se približi, ispitanik vidi da taj bog „*i nije nešto*“, odnosno da ni on nema moći da promijeni stvari, a ni prema ljudima nije blagonaklon. Sa ovako doživljenim bogom ispitanik je sam i iznevjeren. Niti on sam vrijedi (negativan URM sebe, karakterističan za plašljive/dezorganizovane), ali ni bog nije dobar, vrijedan, moćan, odnosno lako se obezvrijedi i deidealizuje (takođe i negativan URM drugih karakterističan za plašljive/dezorganizovane). Životna pozicija ovih ispitanika je nihilistička, niti su oni vrijedni ljubavi, ali ni svijet oko njih, pa ni sam bog nije dobar. Njihovi iskazi sadrže i distancu prema bogu, doživljaj da se na boga ne može osloniti, slično kao odbacujući, kao i ljutnju na boga, usljed njegovog ne ispunjavanja obećanja, što bi bilo karakterističnije za okupirano vezane.

Specifičnost verbalnog iskaza, koji je vrlo važan argument da se osoba svrsta u ovaj obrazac, ogleda se u vrlo konfuznim i nepovezanim iskazima. Ispitnici imaju teškoću da uopšte razumljivo predstave svoj doživljaj. Iskazi su nejasni, nepotpuni i nedosljedni. Postoji često skretanje s teme, odgovaranje u stranu i davanje odgovora koje nije u vezi sa postavljenim pitanjem. Na ispitivačeva potpitanja, moguće je ispitanika vratiti na početnu temu, ali se vrlo brzo ponovo gubi u svojim konfuznim mislima i osjećanjima.

Primjeri odgovora: U procesu ispitivanja ispitanik (42;4) počinje da objašnjava svoje viđenje, a onda počne da govori sam za sebe, kao da se i ne obraća ispitivaču. Započinje intervju sa „*bog je moćan i tamo negdje izdaleka gleda ljude..... da vidi da li griješe i da im sudi u onom životu.... Ma što ja ovo uopšte pričam? Ne znam kakav je bog... [Kako bi ste Vi opisali boga? Kakav je bog za Vas?] Ma šta ja znam... nekad mu vjerujem... ali nisam se ja školovao kad se ovo učilo u školi... Drugo je vrijeme bilo.....[ispitanik se ponovo vraća na pitanje] Nekad je dobar, tako bar kažu, voli sve nas k'o svoju djecu. A nekad opet nije. Vidi samo koliko se ljudi muče, bez posla, novca, a bog baš nešto i ne pomaže..... Nekad nam dobro dođe, pa se okupimo u njegovo ime [misli na okupljanje porodice na porodičnoj slavi] ali danas više ne zoveš samo porodicu i prijatelje, nego moraš i ovog i onog, i šefa, pa ni slava više nije ono što je bila. Ni mi ljudi ne valjamo, pa nam ni bog ne valja... Sve nešto pogrešno“.* Tokom intervjuja često ispoljava viđenje po kom su „[ljudi] mali, nedostojni nečeg poput boga“, ali ovo osjećanje brzo smjenjuje obezvrjeđivanje boga „... ali ni bog nije nešto dobar, nikada ga nema kada čovjeku stvarno treba, svakako je čovjek sam i prepušten sebi“.

5. PREGLED ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI U DOMAJOJ SREDINI⁶⁰ (rezimei)

Jedna od značajnijih osobenosti teorije afektivnog vezivanja je tendencija autora ka empirijskoj proveru izrečenih hipoteza. Ovu tendenciju preuzeli su i domaći autori. Od vremena pojavljivanja afektivne vezanosti u domaćoj stručnoj literaturi⁶⁰ do danas, urađeno je mnogo ozbiljnih istraživanja i proveravanja *funkcionisanja* afektivne vezanosti. Sa namerom da predstavim neke od novijih rezultata, kao i sa namerom da budu zastupljeni svi nivoi istraživačkih radova, nastojala sam da prikupim kvalitetna istraživanja počev od seminarskih studentkih radova, preko diplomskih i magistarskih radova, do doktorskih disertacija i radova objavljenih u referentnim časopisima. Na ovaj način je sistematizovano i poglavlje.

Studentski radovi

OBRASCI AFEKTIVNE VEZANOSTI I DIMENZIJE SEKSUALNOSTI KOD MUŠKARACA

Stefan Đorić, Jelena Stanković, Marija Ilić, Milica Zajić
Departman za psihologiju, Filozofski fakultet Niš

Potreba za emocionalnom vezanošću jedna je od primarnih ljudskih potreba i prisutna je još od prvih godina života. Prema teoriji afektivnog vezivanja, kod deteta se kao posledica specifičnog, asimetričnog odnosa sa majkom u prvim godinama života formira jedan od obrazaca afektivne vezanosti koji perzistira kroz čitav život i utiče na formiranje partnerske veze (Hazan C. & Shaver P., 1987). Tako se kod svake odrasle osobe može primetiti pripadnost jednom od četiri obrasca afektivne vezanosti. Brojna istraživanja međutim pokazuju da su glavne komponente svake partnerske veze pored afektivne vezanosti i seksualnost i pažnja (Shaver P., Clark, C. & Collins, N., 1996). Svaka od ove tri komponente ima svoju funkciju i razvojni put. Teoretičari međutim pretpostavljaju da će afektivna vezanost kao razvojno najstarija komponenta delimično uticati na nastanak i oblikovanje seksualnosti koja se razvija znatno kasnije (Shaver P., Clark, C. & Collins, N., 1996). Vođeni ovom pretpostavkom upustili smo se u istraživanje odnosa između afektivne vezanosti i seksualnosti.

U ovom radu biće prikazani rezultati istraživanja koje proverava eventualnu povezanost specifičnih obrazaca afektivne vezanosti sa doživljajem sopstvene seksualnosti. Cilj istraživanja je bio utvrditi da li postoje značajne razlike u doživljaju sopstvene seksualnosti u odnosu na četiri vrste obrazaca afektivne vezanosti kojima ispitanici pripadaju.

Uzorak ovog istraživanja čini 193 ispitanika muškog pola starosti od 20 do 25 godina. Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišćen je upitnik Close relationship questionnaire čiji

---

⁶⁰ Ivan Ivić, (1978) "Čovek kao animal symbolicum", str. 165.

su autori Bartholomew K. i Shaver P. (1988), dok je za ispitivanje seksualnosti korišćen Multidimenzionalni upitnik seksualnosti (Multidimensional sexuality questionnaire) autora Williama E. Snell-a (2006).

Rezultati analize varijansi (ANOVE) ukazuju na prisustvo statistički značajnih razlika između srednjih vrednosti obrazaca afektivne vezanosti na subskalama seksualno samopoštovanje ($F = 6.201$), unutrašnja seksualna kontrola ($F = 4.418$), seksualna osvešćenost ($F = 5.256$), seksualna anksioznost ($F = 11.113$), seksualna depresija ($F = 16.220$), spoljna seksualna kontrola ($F = 6.395$), seksualni monitoring ($F = 9.108$), strah od seksa ($F = 5.779$) i seksualno zadovoljstvo ($F = 4.448$). Sve dobijene razlike su značajne na nivou 0.05. Statistički značajne razlike nisu nađene na dimenzijama seksualna preokupiranost, seksualna motivisanost i seksualna asertivnost.

Rezultati istraživanja delimično potvrđuju postavljene hipoteze. Može se primetiti delimična povezanost afektivne vezanosti i pojedinih aspekata seksualnosti.

Ključne reči: obrasci afektivne vezanosti, dimenzije seksualnosti.

POVEZANOST AFEKTIVNIH STILOVA PREMA PORODICI I PARTNERU I SLIKA IDEALNOG PARTNERA U ZAVISNOSTI OD AFEKTIVNOG STILA

Bojana Dinić⁶¹, student psihologije, istraživački rad, Petnica⁶²

Prvi deo rada se odnosi na ispitivanje povezanosti afektivnih stilova vezanosti prema porodici i prema partneru, uzimajući u obzir pol i da li ispitanik potiče iz potpune ili nepotpune porodice. Drugi deo rada odgovara na pitanje da li pripadnici određenog afektivnog stila biraju određeni sklop osobina za idealnog partnera. Ispitanici su bili polaznici IS Petnica ($N=91$), ujednačeni po polu i prosečnog uzrasta od 17 godina. Varijable su grupisane u tri skupa: 1) afektivna vezanost prema porodici i prema partneru merena modifikovanim Skalom za procenjivanje porodičnih i za procenjivanje bliskih partnerskih veza; 2) skup od 17 osobina idealnog partnera koji je dobijen u preliminarnoj fazi istraživanja od kojih su ispitanici birali po pet; 3) pol i porodica.

Rezultati pokazuju da korelacija nije značajna između afektivnih stilova vezanosti prema porodici i prema partneru, ali jeste između dimenzija anksioznosti ($R=0.047$). Dvofaktorskom analizom varijanse sa nezavisnim faktorima pol i porodica i zavisnom varijablom anksioznost prema partneru i u drugom slučaju prema porodici dobijeni su značajni faktori porodica i interakcija u prvom, i pol i porodica u drugom slučaju. Nakon post hoc LSD testa dobijeno je da su muškarci iz nepotpune porodice najmanje anksiozni na obe dimenzije od ostalih ispitanika. Klaster analizom je izdvojeno tri klastera od ponuđenih 17 osobina, koja su opisana sledećim statistički značajnim varijablama: iskren i osećajan; kreativan, voli umetnost i nepredvidiv; fizički privlačan. Dvofaktorskom analizom varijanse (i nakon toga urađenim LSD testom) sa nezavisnim faktorima porodica i pripadnost jednom od klastera i zavisnom varijablom anksioznost prema porodici dobijeno je da su ispitanici prvog klastera najviše anksiozni, a sa zavisnom varijablom anksioznost prema partneru da su ispitanici iz drugog klastera najmanje anksiozni.

---

⁶¹ b.dinic@nadlanu.com

⁶² Bojana Dinić je u vreme nastanka ovoga rada (2004) bila student psihologije. Danas (2010) je asistent na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

Ključne reči: afektivni stilovi prema porodici i prema partneru, polne razlike, porodica, osobine idealnog partnera.

KOMBINACIJE OBRAZACA AFEKTIVNE VEZANOSTI U PARTNERSKIM ODNOSIMA

Mila Dosković⁶³, Filozofski fakultet, Niš

Ovo istraživanje se zasniva na teoriji afektivnog vezivanja Džona Bolbija i Meri Ejnsvort. Prikazano je shvatanje fenomena afektivnog vezivanja kod odraslih, naročito u okviru partnerskih odnosa, više različitih autora. U istraživanju je korišćen Upitnik za procenjivanje partnerske afektivne vezanosti (Bartholomew & Shaver, 1988) koji sadrži 36 pitanja u formi sedmostepene skale procene. Ispitanici se svrstavaju u četiri obrasca partnerske afektivne vezanosti: sigurni, izbegavajući, preokupirani, bojažljivi. Cilj istraživanja je utvrditi da li postoji različita učestalost kombinacija obrazaca afektivne vezanosti u partnerskim odnosima i u kojoj je meri svaka kombinacija zastupljena. Takođe, korišćene su dve kontrolne varijable: dužina veze i zadovoljstvo vezom. Istraživanje je pokazalo da je najzastupljenija ona kombinacija u kojoj oba partnera pripadaju sigurnom obrascu partnerske afektivne vezanosti. U pogledu dužine veze ne postoji statistički značajna razlika između različitih kombinacija obrazaca partnerske afektivne vezanosti. U pogledu zadovoljstva vezom postoji statistički značajna razlika između nekih kombinacija obrazaca partnerske afektivne vezanosti. Ostaje potreba za daljim istraživanjima u ovoj oblasti i daljom proverom rezultata.

Ključne reči: afektivno vezivanje, partnerski odnosi, kombinacije obrazaca partnerske afektivne vezanosti.

AFEKTIVNA VEZANOST I SOCIJALNA SAMOEFIKASNOST⁶⁴

Ivana Pedović⁶⁵, Filozofski fakultet, Niš

Prema teoriji afektivnog vezivanja, u ranom detinjstvu, između deteta i roditelja se uspostavlja specifične afektivne veze. Na osnovu kvaliteta ovih veza, dete formira tzv. unutrašnji radni model, odnosno sliku o sebi i sliku o drugima. Radni model, perzistira kroz čitav život osobe, oblikujući delimično i kvalitet odraslih veza. Pod socijalnom samoeфикасношću podrazumeva se lično verovanje koliko ćemo uspešno izvesti neki zadatak ili ponašanje povezano sa socijalnim situacijama. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi da li i na koji način postoji povezanost između skora na dimenzijama izbegavanja i aksioznosti u okviru partnerske, prijatejske i porodične afektivne vezanosti sa opaženom socijalnom samoeфикасношću kao i utvrditi da li postoje statistički značajne razlike u izraženosti opažene socijalne samoeфикасношći u zavisnosti od obrasca afektivne partnerske, porodične i prijateljske afektivne vezanosti. Izbegavanje i anksioznost u okviru partnerske, prijatejske i porodične afektivne vezanosti su operacionalizovani preko skora na subskalama „izbegavanje“ i „anksioznost“ kraćih modifikovanih verzija Brennanovog Inventara iskustava u bliskim vezama (1998): Upitnika za procenjivanje porodične afektivne vezanosti, Upitnika za procenjivanje prijateljske afektivne vezanosti i Upitnika za procenjivanje partnerske afektivne vezanosti (Kamenov i Jelić 2003, validacija na srpskom uzorku Hedrih i Pedović, 2009). Socijalna samoeфикасношć je operacionalizovana preko skora na Skali opažene socijalne

---

⁶³ miladoskovic@gmail.com

⁶⁴ Rad je pobedio na konkursu Fondacije

⁶⁵ ivana.pedovic@gmail.com

samoefikasnosti – PSSE (Smith i Betz, 2000). Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 304 ispitanika, od toga 83 (27,3 %) muškaraca i 221 (72,7%) žena, starosti od 16 do 34 godine (prosečne starosti 22,4 godine). Računati su Spearmanovi koeficijenti korelacije na celom uzorku i dobijeni rezultati pokazuju da postoje niske, ali statistički značajne negativne korelacije između opažene socijalne samoefikasnosti i skorova na dimenzijama i izbegavanja i anksioznosti u okviru modela prijateljske, porodične i partnerske afektivne vezanosti. Rezultati takođe pokazuju da postoji statistički značajna razlika u opaženoj socijalnoj samoefikasnosti među ispitanicima različitih obrazaca afektivne vezanosti.

Ključne reči: anksioznost i izbegavanje, obrasci afektivne vezanosti, socijalna samoefikasnost

Diplomski radovi

POVEZANOST AFEKTIVNE VEZANOSTI I NEFUNKCIONALNIH KOGNITIVNIH SHEMA KOD STUDENATA ZAGREBA I BANJA LUKE

Đurđa Štefanec⁶⁶

Cilj ovog istraživanja je ispitati povezanost maladaptivnih kognitivnih shema i obrazaca porodične afektivne vezanosti na studentskoj populaciji, te utvrditi da li i u kojoj mjeri obrasci afektivne vezanosti i demografske varijable: spol, fakultet i mjesto studiranja; utiču na izraženost pojedinih kognitivnih nefunkcionalnih shema.

Uzorak su sačinjavali 465 studenata svih godina: fakulteta društvenih nauka, tehničkih nauka i umjetničkih akademija, u Zagrebu i Banjoj Luci.

Korišteni su instrumenti: Upitnik porodične afektivne vezanosti (Brenan, Clark & Shaver, 1995; prema Stefanović-Stanojević, 2005) i Youngov skraćeni upitnik Ranih Maladaptivnih Shema-skraćena verzija (SQ-SF; Young, 1998)

Rezultati pokazuju da postoji razlika u distribuciji obrazaca porodične afektivne vezanosti u odnosu na spol i fakultet, ali ne postoji u odnosu na mjesto studiranja. Rane maladaptivne sheme više su izražene kod nesigurnih obrazaca porodične vezanosti. Razlike u izraženosti pojedinih shema u odnosu na demografske varijable pokazale su se na pojedinim shemama. U odnosu na spol postoje razlike na 8 maladaptivnih shema: napuštanje, defektnost, zavisnost, vulnerabilnost na povredu, subjugacija/podređenost, emocionalna inhibiranost i nedostatak samokontrole. U odnosu na mjesto studiranja razlike su se pokazale na shemama: defektnost, neuspjeh/nekompetentnost, samožrtvovanje i emocionalna inhibiranost. U odnosu na fakultet značajne su se razlike pokazale na shemama socijalna izolacija i emocionalna deprivacija.

Ključne riječi: afektivna vezanost, rane maladaptivne kognitivne sheme.

BLISKE PARTNERSKE VEZE I SELF KONCEPT

Jelena Želeskov⁶⁷, Medicinski fakultet, Beograd

Čovek je socijalno biće. Još od najranijih dana oseća potrebu da bude sa drugim ljudima. Ne ulazeći u teorijske rasprave da li dete oseća potrebu za majkom zbog zadovoljenja fizioloških potreba ili zato što je ta potreba primarna, a što se nama čini ispravnije, činjenica je da su drugi ljudi neminovni aspekt našeg postojanja i postajanja. Upravo kroz odnos sa drugima mi gradimo

---

⁶⁶ stef@stef.hr

⁶⁷ Jelena.zeleskov.djoric@fmk.edu.rs

sliku o sebi, kao i sliku o drugima. U odraslom dobu, mi biramo partnera, očekujući od njega da nas razume, da nam pruži podršku, jednom rečju da bude naša druga polovina.

Prema teoriji afektivnog vezivanja, kvalitet odnosa deteta sa roditeljima određuje formiranje unutrašnjeg radnog modela, odnosno izgrađivanje slike o sebi i o drugima. Ta slika je stabilna i otporna na promene. Istraživanja su pokazala da postoji povezanost između afektivnih veza u detinjstvu i kasnijeg izbora partnera.

Ono što je nas interesovalo može se podeliti u tri celine. Kao prvo zanimalo nas je da li postoje značajne razlike između normalnih i anksiozno-depresivnih bračnih partnera po dimenzijama self koncepta. Drugo, da li se normalni i anksiozno-depresivni bračni partneri značajno razlikuju po obrascima partnerske (bračne) afektivne vezanosti, i na kraju, upravo povezanost slike koju imamo o sebi i o drugima i obrazaca partnerske afektivne vezanosti kod normalnih i anksiozno-depresivnih partnera u bračnoj vezi. Zanimalo nas je i kom će tipu partnerske afektivne vezanosti pripadati bračni partneri anksiozno-depresivnih pacijenata, kao i partneri normalnih subjekata. Takođe želeli smo da ispitamo mogućnost predikcije obrazaca partnerske afektivne vezanosti na osnovu skale self koncepta.

U istraživanju je učestvovalo šezdeset bračnih parova, od toga trideset parova kod kojih je jedan partner sa dijagnozom F40 i F41 i trideset normalnih bračnih parova. Svaki anksiozno-depresivni partner imao je svog para u normalnoj populaciji, među normalnim bračnim partnerima i oni su bili ujednačeni po četiri varijable: pol, starost, obrazovanje i dužina braka. Bliske, partnerske veze ispitivane su testom "Experience in Close Relationships" američkih autora (Brennan, K. A. , Clark, C. L. , & Shaver, P. R., 1998.) , dok je self koncept ispitivan Skalom Self koncepta (Opačić, G., 1994). Kriterijum normalnosti i neurotičnosti je definisan i meren putem KON6 (Alfa testa) kao i preko pitanja na upitniku za prikupljanje relevantnih podataka.

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike između normalnih i anksiozno-depresivnih bračnih partnera po dimenzijama self koncepta. Takođe, postoje statistički značajne razlike između normalnih i anksiozno-depresivnih bračnih partnera po obrascima partnerske afektivne vezanosti, pa tako normalni bračni partneri pripadaju sigurnim obrascima, a anksiozno-depresivni nesigurnim obrascima vezanosti. Što se tiče povezanosti između dimenzija self koncepta i obrazaca partnerske afektivne vezanosti, takođe su nađene statistički značajne razlike kod normalnih i anksiozno-depresivnih bračnih partnera.

Kod normalnih bračnih parova nađena je statistički značajna povezanost između obrazaca bračne afektivne vezanosti, tako da su sigurni partneri, takođe birali partnere koji pripadaju sigurnom obrascu vezanosti.

Što se tiče predikcije, pokazalo se da se pomoću skale self koncepta, kao i nekih karakteristika bračne veze može statistički značajno predvideti obrazac partnerske afektivne vezanosti kome osoba pripada.

Ključne reči: self koncept, obrasci partnerske (bračne) afektivne vezanosti, anksiozno-depresivni poremećaj, bračni parovi.

AFEKTIVNA VEZANOST I PREDSTAVE O LJUBAVI

Ana Đorđević⁶⁸ SOS Dečije selo- Kraljevo

Istraživanje se bavi fenomenom ljubavi. Osnovni cilj je da utvrdi u kojoj meri su predstave ili zablude o ljubavi zastupljene u okviru svakog od tipova afektivne vezanosti, i uopšte

---

⁶⁸ ana_djordj@yahoo.com

među mladim ljudima. Deo istraživačke procedure je i kvalitativna analiza pojedinačnih predstava najzastupljenijih u uzorku, kao i testiranje uloge pola.

U istraživanju je učestvovalo 120 studenata Univerziteta u Nišu. Za procenjivanje partnerske afektivne vezanosti korišćen je instrument (*Close Relationships Questionnaire – Bartolomew & Shaver, 1988*), dok je zastupljenost predstava o ljubavi merena *Testom kompleksnosti predstave o pravoj partnerskoj ljubavi Zorana Milivojevića, (2002)*.

Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u zastupljenosti predstava o ljubavi kod različitih tipova afektivnog vezivanja. Takođe je utvrđeno da su određene predstave generalno zastupljenije u uzorku, kao i da postoje značajne razlike između polova.

Ključne reči: ljubav, predstave o ljubavi, tipovi afektivne vezanosti.

OBRASCI AFEKTIVNE VEZANOSTI I RIZIČNI SPORTOVI: SPORTSKO PENJANJE

Maja Delibašić⁶⁹, Niš

U okviru ovog istraživanja pokušali smo da jedno specifično ponašanje osoba koje se bave sportskim penjanjem, sagledamo kroz okvir teorije afektivnog vezivanja. S obzirom da slična istraživanja nisu rađena (koliko je nama poznato), cilj nam je bio da pre svega *dokumentujemo distribucije različitih obrazaca porodičnog i partnerskog afektivnog vezivanja kod penjača i da ih uporedimo sa kontrolnom grupom koja se ne bavi sportom*. Pored toga interesovali su nas i *radni modeli sebe i drugih* koji su dominantni u penjačkoj populaciji. Zbog zahteva koje sportsko penjanje nameće, prepostavili smo da su penjači osobe koje imaju ili razvijaju pozitivan model drugih ljudi značajno učestalije nego ne-sportska populacija što bi uticalo i na različite distribucije obrazaca afektivne vezanosti u ove dve grupe. Istraživanje je sprovedeno 2007/08. godine, koristili smo prigodni balansirani uzorak sačinjen od 90 osoba starosti od 20 do 30 godina. Kao kontrolne varijable smo koristili, pored različitih demografskih podataka, depresiju i anksioznost.

Dobijeni rezultati, pored toga što upućuju na relativnu stalnost radnih modela, pokazuju da u grupi koja se bavi penjanjem preovladava pozitivan radni model drugih i u porodičnoj i u partnerskoj afektivnoj vezanosti. U korišćenom uzorku, utvrdili smo i postojanje razlika u obrascima partnerske vezanosti i nepostojanje takvih razlika u obrascima porodične afektivne vezanosti.

Ključne reči: afektivno vezivanje, sportsko penjanje, unutrašnji radni model, anksioznost, depresija.

HIJERARHIJA I FUNKCIJE AFEKTIVNE VEZANOSTI U RANOJ I SREDNJOJ ADOLESCENCIJI Milena Todorović⁷⁰, Filozofski fakultet, Niš

Za adolescenciju se vezuje buran kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj. Istraživanje ispituje prirodu vezanosti adolescenata za roditelje i vršnjake u periodu rane i srednje adolescencije i daje opis promena koje se dešavaju tokom ovog perioda, u smislu hijerarhije i

---

⁶⁹ maja.made8377@yahoo.com

⁷⁰ mima85todd@hotmail.com

funkcija afektivne vezanosti. Kako se vezanost za roditelje transformise tokom adolescencije i da li nastavlja da bude važna?

Primarni cilj istraživanja bio je da se ispita uzrast i nivo adolescencije na kome se vrši prenos funkcija afektivne vezanosti i kao rezultat toga menja hijerarhija vezanosti. U istraživanju je učestvovalo 203 adolescenata (14 do 19.god.), koji žive na teritoriji južne Srbije (Niš). U istraživanju su primenjeni sledeći instrumenti: 1) Instrument za ispitivanje hijerarhije i funkcija afektivnog vezivanja (WHO-TO, The Attachment Function Questionnaire, Hazan, Zeifman, 1994), 2) Instrument za procenu obrazaca afektivnog vezivanja (RQ, The Relationship Questionnaire, Bartholomew, Horowitz, 1991)

Osnovni rezultati istraživanja pokazuju da su majke i dalje na vrhu hijerarhije afektivne vezanosti. Potpuni transfer ostvarilo je 13,3 % ispitanika, ali ne pre 17.god., sa prosečnom dužinom 5,6 godina bliskog odnosa sa najboljim prijateljem. Adolescentkinje nominuju majke na vrhu hijerarhije, razvijaju jaču snagu vezanosti za majku i bliske prijatelje, kao i brži transfer. Adolescenti koji su sigurno vezani za roditelje, skloniji su da i dalje roditelje koriste za funkcije vezanosti. Kada su u pitanju nesigurni obrasci vezanosti potvrđuje se model kompenzacije, odnosno adolescenti koji pripadaju nesigurnim obrascima skloniji su da roditeljsku figuru zamenjuju vršnjackom.

Roditeljska osetljivost i dostupnost su baza sigurnosti adolescentima, posebno dok traje razvojna promena transfera funkcija afektivne vezanosti sa roditelja na vršnjake, sve do pozne adolescencije.

Ključne reči: Afektivna vezanost, adolescenti, hijerarhija figura afektivne vezanosti, transfer funkcija afektivne vezanosti.

Magistarski radovi

AFEKTIVNO VEZIVANJE - TRANSGENERACIJSKI PRISTUP

Tatjana Stefanović Stanojević, ⁷¹Filozofski fakultet u Nišu

Osnovni problem istraživanja odnosi se na fenomen afektivnog vezivanja u svetlu transgeneracijskog prenosa. Zanimalo nas je, da li postoji i kako u našoj sredini izgleda prenos emocionalnih kvaliteta između majke i deteta kroz generacije. Ispitivali smo povezanost između vaspitnih stavova roditelja i kvaliteta afektivne baze deteta. Istraživanjem smo obuhvatili tri generacije (bake, majke i decu). Istraživanje predstavlja observacionu studiju interakcije majka-dete, praćenu testovnim procenjivanjem vaspitnih stavova roditelja. Obuhvaćeno je 90 formalno kompletnih niških porodica u kojima su postojale i bile spremne na saradnju sve tri generacije.

Rezultati istraživanja potvrdili su većinu postavljenih hipoteza. Izvesni kvaliteti materinstva se prenose, odnosno postoji značajna povezanost između vaspitnih stavova majki u prethodnim generacijama i kvaliteta afektivne baze deteta. Majke koje se osećaju prihvaćenima u odnosu na svoje majke odgajaju decu sa optimalnom bazom rasta i razvoja. Ovo je i u našoj sredini najčešći nalaz. Rezultati koji se odnose na povezanost između vaspitnih stavova odbacivanja, prezaštićivanja i nedoslednosti, statistički značajno su povezani sa maladaptivnom bazom rasta i razvoja deteta. Posebno nam se učinio interesantnim podatak da bake imaju mnogo

---

⁷¹ sstanja63@gmail.com

veći uticaj od očeva, na afektivnu bazu deteta, kao i da su prvorodena deca češća u grupi sa negativnim vaspitnim stavovima i maladaptivnom bazom.

Ključne reči: interakcija majka-dete, afektivno vezivanje, vaspitni stavovi, transgeneracijski prenos.

DVA PRISTUPA IZUČAVANJU BLISKIH, PARTNERSKIH VEZA

Gordana Nikić⁷², Fakultet za menadžment, Novi Sad

U ovom radu proučavan je pojam ljubavi, oslanjanjem na dva teorijska i empirijska polazišta. Jedan ugao je iz perspektive teorije o afektivnoj vezanosti, a drugi se oslanja na kulturološka istraživanja A. Lee-ja o stilovima ljubavnih veza. Ovo istraživanje je urađeno sa namerom da pruži odgovor na dva bazična pitanja: da u uzorku studenata beogradskog univerziteta identifikuje 4 stila vezanosti koje je formulisala Kim Bartholomew (siguran, okupirani, bojažljivi i izbegavajući) i da ispita postojanje veze između stilova afektivne vezanosti i stilova ljubavnih veza, odnosno načina na koji ispitanici grade svoje ljubavne veze, prema teorijskom modelu A. Lee-ja (eros, ludus, storge, mania, pragma i agape).

U uzorku je bilo 280 ispitanika, uzrasta od 21 do 27 godina. Osnovne varijable u ovom istraživanju su: afektivna vezanost u partnerskim odnosima, koja je operacionalizovana preko sadržaja 4 unutrašnja radna modela vezanosti, četvorokategorijalni model Kim Bartholomew i stilovi ljubavnih veza, operacionalizovani preko stavova o ljubavi (C. Hendrick i S. Hendrick). U istraživanju je korišćen i kratak upitnik kojim su prikupljeni osnovni podaci o ispitanicima. Za procenu stilova afektivne vezanosti premenjena je *Skala iskustava u bliskim odnosima*, (Kelly A. Brennan, Catherine L. Clark i Phillip R. Shaver, 1998.g.), a za procenu ljubavnih stilova korišćen je upitnik *Stavovi o ljubavi*, (C. Hendrick i S. Hendrick, 1984).

Očekivali smo da će se u uzorku studenata beogradskog fakulteta potvrditi postojanje 4 stila afektivne vezanosti (sigurni, okupirani, povlačeći i bojažljivi) što se i pokazalo, s tim što je siguran stil vezanosti nešto zastupljeniji u odnosu na ostale. Procentualna zastupljenost pojedinih stilova u priličnoj meri je uravnotežena. U pogledu zastupljenosti pojedinih stilova afektivne vezanosti postoje polne razlike. Te razlike su naizraženije kod bojažljivog i odbacujućeg stila. Devojke češće grade bojažljive veze u odnosu na mladiće, dok mladići češće grade odbacujuće veze, što se može objasniti specifičnošću naše kulturne sredine. Rezultati ukazuju i da postoji povezanost između stilova afektivne vezanosti i načina na koji ispitanici grade svoje ljubavne veze. Analizirane su razlike koje su se pojavile između stilova afektivne vezanosti i načina na koji ispitanici grade svoje ljubavne veze. Analizirane su razlike koje su se pojavile između stilova afektivne vezanosti i sledećih ljubavnih stilova: eros, ludus, pragma, mania i agape. Dva stila afektivne vezanosti su se izdvojila u odnosu na eros stil u ljubavi: prihvatajući i okupirani. Odbacujući i bojažljivi stil vezanosti povezani su sa ludus ljubavnim vezama. Pokazalo se da su bojažljivi i okupirani stil vezanosti povezani sa pragmatičnim i maničnim ljubavnim vezama. Za agape ljubavni stil karakteristična je povezanost sa okupiranom afektivnom vezanošću. Devojke iz našeg uzorka češće sklapaju pragmatične i manične veze u odnosu na mladiće. Mladići preferiraju agape stil u ljubavi. Pripadnici eros stila u ljubavi se češće zaljubljujivali, aktuelno su zaljubljeni i u dužim emotivnim vezama. Ispitanici koji pripadaju ludus stilu nisu skloni zaljubljuivanju, nisu aktuelno zaljubljeni i skloniji su kratkotrajnim vezama.

---

⁷² nikic.gordana@gmail.com

Rezultati istraživanja posmatrano u celini su potvrdili da postoji povezanost između stilova afektivne vezanosti i načina na koji ispitanici grade svoje ljubavne veze.

Ključne reči: ljubav, afektivna vezanost, partnerske veze, stilovi u ljubavi.

AFEKTIVNA VEZANOST KOD ŽENA KOJE SU BILE IZLOŽENE FIZIČKOM NASILJU U PARTNERSKOM ODNOSU

Slavica Adamović⁷³ Savetovaliste za brak i porodicu, Centar za socijalni rad, Novi Sad

U radu je ispitivana afektivna vezanost kod žena koje su bile izložene fizičkom nasilju u partnerskom odnosu. Cilj je bio, proveriti da li se razlikuje afektivna vezanost kod žena koje su imale, i žena koje nisu imale iskustvo fizičkog nasilja u partnerskom odnosu. Takođe, cilj je bio proveriti da li postoji interaktivni uticaj izloženosti fizičkom nasilju u partnerskom odnosu i porodičnog funkcionisanja na dimenzije afektivne vezanosti.

Uzorak istraživanja obuhvatio je 158 žena, od kojih je 79 imalo iskustvo fizičkog nasilja u partnerskom odnosu, a 79 nije. Žene koje su bile izložene fizičkom nasilju bile su ispitane u ustanovama socijalne zaštite, kojima su se obratile za pomoć zbog problema nasilja. Opšta afektivna vezanost ispitanica procenjena je upitnikom UPIPAV-R, partnerska afektivna vezanost procenjena je upitnikom ECR (Brenan i saradnici, 1998), porodično funkcionisanje procenjeno je Olsonovom skalom za ispitivanje porodične adaptabilnosti i kohezivnosti (upitnik FACES III), dok su informacije o demografskim i kontrolnim varijablama ispitane upitnikom konstruisanim za potrebe istraživanja.

Rezultati su potvrdili postojanje četiri obrasca afektivne vezanosti, kao i značajno veću učestalost nesigurnih obrazaca kod žena izloženih fizičkom nasilju od strane partnera. Žene koje su bile izložene fizičkom nasilju od strane partnera, na nivou opšte afektivne vezanosti, kao najučestaliji su imale obrazac preokupirane afektivne vezanosti, a na nivou partnerske afektivne vezanosti, obrazac bojažljive afektivne vezanosti.

U istraživanju je takođe potvrđeno da su žene koje su nasilje u partnerskom odnosu doživljavale često, u odnosu na žene koje su nasilju od strane partnera bile izložene par puta, značajno češće imale obrazac bojažljive i izbegavajuće afektivne vezanosti. Potvrđen je značajan efekat obrazaca opšte afektivne vezanosti i izloženosti fizičkom nasilju na obrasce partnerske afektivne vezanosti. Ispitane grupe žena razlikuje diskriminativna funkcija koja je u radu nazvana Nepoverenje u sebe i druge.

Nije potvrđeno da dimenzije porodičnog funkcionisanja imaju moderatorski efekat na odnos između iskustva fizičkog nasilja i dimenzija afektivne vezanosti.

Nije potvrđeno postojanje interaktivnog efekta kontrolnih varijabli i izloženosti fizičkom nasilju na afektivnu vezanost, iako sve kontrolne varijable kao pojedinačni faktori imaju značajan efekat na skale afektivne vezanosti.

Dobijeni rezultati u skladu su sa rezultatima dosadašnjih istraživanja usmerenih na ispitivanje relacija između iskustva nasilja i afektivne vezanosti, posebno obrasca bojažljive afektivne vezanosti. Takođe, u skladu su sa rezultatima istraživanja koja ističu značaj kontinuiteta negativnih iskustava, u ovom slučaju iskustva nasilja, za formiranje i održavanje bojažljive afektivne vezanosti.

---

⁷³ slavica.adamovic@nspoint.net

Ključne reči: opšta afektivna vezanost, partnerska afektivna vezanost, fizičko nasilje u partnerskom odnosu.

AFEKTIVNA VEZANOST, EMOCIONALNA KOMPETENCA I RIZIČNO PONAŠANJE ADOLESCENATA

Jelena Niškanović⁷⁴, Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske

Cilj istraživanja jeste ispitati zastupljenost različitih formi rizičnog ponašanja adolescenata u zavisnosti od tipa obrazaca porodične afektivne vezanosti kojoj mlada osoba pripada i nivoa emocionalne kompetencije, kao i uticaj istih na zadovoljstvo porodičnim odnosima i prijateljskim vezama.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 6 181 mladih prvih i drugih razreda srednjih škola, koje su odabrane metodom sistematskog slučajnog izbora. Nakon selekcije i odbacivanja neadekvatno popunjenih upitnika finalni uzorak čini 4 006 ispitanika, tačnije 1 842 dječaka i 2 164 djevojčica starosti 15 i 16 godina.

U istraživanju je primjenjen internacionalni upitnik za ispitivanje rizičnog ponašanja tj. upotrebe droge, duvana i alkohola, kao i upitnik za mjerenje porodične afektivne evezanosti i emocionalne kompetencije.

Utvrđeno je značajno veće prisustvo konzumiranja duvana, sedativa i alkohola sa lijekovima među nesigurnim obrascima afektivne vezanosti u odnosu na sigurni obrazac. Zastupljenost asocijalnog ponašanja pod uticajem alkohola i psihoaktivnih supstanci je različita među ispitanicima četiri obrasca porodične afektivne vezanosti, tačnije, ispitanici bojažljivog obrasca afektivne vezanosti su znatno skloniji asocijalnom ponašanju pod dejstvom alkohola i opojnih sredstava u odnosu na ostala tri obrasca afektivne vezanosti. Nije utvrđena povezanost između emocionalne kompetencije i rizičnih formi ponašanja. Mladi bojažljivog i okupiranog obrasca afektivne vezanosti su znatno nezadovoljniji svojim odnosom sa majkom, ocem i prijateljima, kao i kvalitetom interakcije sa primarnim agensima socijalizacije. Sve navedeno upućuje na zaključak da su adolescenti nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti, prevashodno bojažljivi i okupirajući, izrazito vulnerabilni i podložni različitim formama rizičnog ponašanja.

Ključne riječi: porodična afektivna vezanost, emocionalna kompetencija, rizično ponašanje, adolescencija

AFEKTIVNO VEZIVANJE DELINKVENATA

Sandra Čačić⁷⁵, Centar za socijalni rad, Sombor

Jedan od osnovnih istraživačkih interesa u oblasti afektivnog vezivanja je identifikovanje individualnih razlika u vezivanju različitih kliničkih i nekliničkih populacija. Individualne razlike počivaju na različitim istorijama vezivanja, nastalim u odnosu sa roditeljima ili nekim drugim značajnim figurama u najranijem detinjstvu osobe. Te razlike su u teoriji i istraživanjima operacionalizovane kroz obrasce vezivanja. Istraživanja ukazuju da je za preko 60% ispitanice

---

⁷⁴ jelena.niskanovic@gmail.com

⁷⁵ sandracacic2000@yahoo.com

nekliničke populacije tipičan siguran obrazac vezivanja, dok su kod kliničke populacije učestaliji obrasci nesigurnog vezivanja.

Osnovni cilj našeg istraživanja je definisanje afektivnog vezivanja delinkvenata, te identifikovanje njihovog tipičnog obrasca vezivanja. Specifičan cilj istraživanja je utvrđivanje doprinosa psihopatije kao crte ličnosti afektivnom vezivanju delinkvenata. Afektivno vezivanje je praćeno na dva načina. Analizirali smo ga sa stanovišta sedam dimenzija vezanosti, a koje je u svojim istraživanjima definisala N. Hanak, kao i kroz četvorokategorijalni model stilova vezivanja K. Bartolomew. Dimenzije afektivnog vezivanja su sledeće: nerazrešene porodične traumatizacije, strah od gubitka baze sigurnosti, negativni drugi, negativni self, mentalizacija, korišćenje baze sigurnosti i regulacija besa. Stilovi vezivanja su: sigurni, preokupirani, bojažljivi i odbacujući. Pomenute dimenzije i stilovi vezivanja su detaljno predstavljeni u teorijskom delu rada. Psihopatiju smo operacionalizovali preko, faktorskom analizom, izdvojena sledeća četiri faktora: asocijalno ponašanje, beskurpuloznost, afektivna osetljivost i savesnost.

Istraživanje je sprovedeno u dve somborske srednje škole, u vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, te u vaspitnom domu u Nišu i obuhvatilo je 524 ispitanika, odnosno 421 adolescenta i 103 delinkventa.

Adolescenti su bili učenici drugog i trećeg razreda Srednje tehničke i ekonomske škole, dok su delinkventi bili svi testabilni maloletni prestupnici, a koji se po sudskom rešenju nalaze na realizaciji vaspitne mere u jednoj od pomenutih ustanova.

Rezultati istraživanja su u skladu sa teorijskim očekivanjem. Delinkventi se češće nesigurno vezuju. 68,9 % delinkvenata iz uzorka je nesigurno vezano. Bojažljivi stil vezivanja se izdvojio kao karakterističan za delinkvente. Njih 48,8% pripada ovom stilu vezivanja.

Delinkventi se razlikuju od nedelinkvenata na tri dimenzije vezanosti i to na dimenziji nerazrešenih porodičnih traumatizacija, zatim na dimenziji negativni self i na dimenziji korišćenje baze sigurnosti.

Ovo znači da delinkventi imaju poteškoće u pribavljanja podrške bliskih osoba, kao i u korišćenju osoba za koje su vezani kao „utočišta” sigurnosti u stresnim situacijama, sa istovremenim doživljajem sebe kao nekoga ko nije vredan pažnje i ljubavi. Prisutan je i visok stepen bolnih osećanja u vezi detinjstva i porodice, te ambivalentnih i negativnih aktuelnih porodičnih relacija.

Što se tiče doprinosa faktora psihopatije afektivnom vezivanju delinkvenata, rezultati ukazuju da faktori asocijalno ponašanje, afektivna osetljivost i savesnost doprinose razlici u vezivanju između delinkvenata i nedelinkvenata na dimenziji korišćenje baze sigurnosti. Ovo znači, da će psihopatske karakteristike, a koje su definisane navedenim faktorima, modifikovati kako i u kojoj meri se delinkventi vezuju, te kako koriste osobe za koje su vezani kao bazu sigurnosti i podrške u stresnim situacijama.

Rezultati istraživanja su još jedna afirmacija obrazaca i dimenzija afektivnog vezivanja koji su proizašli iz teorije i istraživanja. Praktična vrednost se ogleda u tome što rezultati ukazuju na rizičnu grupu iz koje se „regrutuju” delinkventi i ka kojoj je preporučljivo usmeriti preventivne programe i praktične intervencije. Bojažljiva vezanost kombinovana sa izvesnim psihopatskim karakteristikama se čini kao overena ulaznica adolescentu za delinkvenciju.

Ključne reči: obrazac ili stil afektivnog vezivanja, dimenzija afektivnog vezivanja, psihopatija, delinkvencija, adolescent, delinkvent

AFEKTIVNA VEZANOST I RAZVOJ FORMALNO-OPERACIONALNOG MIŠLJENJA U PORODIČNOM KONTEKSTU

Branimir Vukčević⁷⁶, Ugostiteljsko-turistička škola, Vrnjačka Banja

U ovom radu proučavamo delovanje afektivne vezanosti na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja. Uzorak čine učenici osmog razreda osnovne škole, drugog i četvrtog razreda srednje škole, starosti od 14 do 19 godina, ukupno 301. Glavni podsticaj za istraživanje ovog problema nalazi se u konceptu baze sigurnosti koji je postulirala Meri Ejnsvort u okviru teorije afektivnog vezivanja. Sigurnost koju deca osećaju u porodici osnova je za formiranje društveno poželjnih osobina, znanja i veština u mnogim oblastima, a sigurna afektivna vezanost je važan aspekt porodične sigurnosti. Prepostavili smo da će se veza između kognitivnog i emotivnog razvoja ispoljiti kao statistički značajne razlike u postignuću na Bondovom testu logičkih operacija (BLOT) između adolescenata koji imaju različite obrasce afektivnog vezivanja. Nalazi pokazuju da su sigurno i odbacujuće afektivno vezani adolescenti bolji od preokupirano i bojažljivo afektivno vezanih adolescenata. Afektivna vezanost ostvaruje svoj uticaj na razvoj mišljenja u sinergiji sa povoljnim porodičnim kontekstom u pogledu kulturno-potpornih sredstava. Kao deo porodičnog konteksta ispitali smo kulturno-pedagoški nivo porodice, specifičnu roditeljsku medijaciju kulturno-potpornih sredstava, obrazovanje roditelja i materijalni posed porodice.

Ključne reči: afektivno vezivanje, formalno-operacionalno mišljenje, kulturno-potporna sredstva, porodica

AFEKTIVNA VEZANOST, INTERPERSONALNA ORIJENTACIJA I SAMOEVALUACIJA STUDENATA⁷⁷

Mila Dosković⁷⁸; Filozofski fakultet, Niš

Predmet istraživanja predstavlja ispitivanje povezanosti između dimenzija afektivne vezanosti, interpersonalne orijentacije i samoevaluacije kod studenata. Cilj istraživanja bio je i da se utvrdi da li postoji razlika između ispitanika različitih obrazaca afektivne vezanosti u stepenu izraženosti dimenzija interpersonalne orijentacije i samoevaluacije. Takođe, ispitivane su razlike u stepenu izraženosti osnovnih varijabli istraživanja između ispitanika različitog pola, između tri poduzorka ispitanika i s obzirom na varijable vezane za porodičnu situaciju. Proverena je i mogućnost predviđanja dimenzija samoevaluacije uz pomoć dimenzija afektivne vezanosti i interpersonalne orijentacije.

Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku, koji čini 333 ispitanika – po broju približno jednake tri grupe studenata različitih profesionalnih izbora (mašinstvo/elektronika, prava/ekonomija, psihologija/ pedagogija). Afektivna vezanost operacionalno je određena preko skorova postignutih na *Upitniku za procenu iskustava u bliskim vezama* (SM-ECR-R) (Hanak &

---

⁷⁶ branivuk@ptt.rs

⁷⁷ Master rad

⁷⁸ miladoskovic@gmail.com

Dimitrijević, 2013) i na *Upitniku za procenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UPIPAV-R* (Hanak, 2004; Vukosavljević-Gvozden & Hanak, 2007). Interpersonalna orijentacija predstavlja bazičnu orijentaciju osobe prema drugima i sebi, a njene dimenzije su operacionalno određene preko skorova postignutih na *Hornaj-Kulidž trodimenzionalnom inventaru* (HCTI) (Coolidge, Moor, Yamazaki, Stewart & Segal, 2001; Coolidge, 2005). Samoevaluacija je procenjena preko skorova na skalama Pozitivna valenca i Negativna valenca iz uputinka *Velikih pet plus dva* (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010).

Rezultati pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između određenih dimenzija afektivne vezanosti, interpersonalne orijentacije i samoevaluacije, a najizraženije korelacije su uglavnom teorijski očekivane. Utvrđeno je da ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti imaju statistički značajno više skorove na dimenzijama Ka ljudima i Pozitivna slika o sebi, dok ispitanici koji pripadaju nesigurnim obrascima imaju više skorove na dimenzijama Protiv ljudi, Od ljudi, Negativna valenca i njenim subdimenzijama. Delimično su potvrđene i hipoteze o postojanju razlika u stepenu izraženosti osnovnih varijabli s obzirom na kontrolne varijable. Hijerarhijska višestruka regresija je pokazala da su neke dimenzije afektivne vezanosti i interpersonalne orijentacije značajni prediktori dimenzija samoevaluacije.

Ključne reči: afektivna vezanost, interpersonalna orijentacija, samoevaluacija, studenti, analiza razlika, korelativna i regresiona analiza

Disertacije

AFEKTIVNA VEZANOST I RELIGIOZNOST
KOD ADOLESCENATA I ODRASLIH OSOBA
Aleksandra Hadžić⁷⁹, Filozofski fakultet, Banja Luka

Rad se bavi ispitivanjem odnosa afektivne vezanosti (AV) i religioznosti kod adolescenata, koji su tokom osmogodišnjeg školovanja sistematski sticali saznanja o religijskim postavkama, kroz nastavu vjeronauke i odraslih koji nisu sticali sistematska saznanja o religijskim postavkama.

Afektivna vezanost (AV) u odnosu na ljude operacionalizovana je postignućem na revidiranoj verziji Upitnika za procjenu afektivne vezanosti (skraćeno: UPIPAV-R, Hanak, 2004a). Afektivna vezanost u odnosu na boga operacionalizovana je primjenom Intervjua za procjenu afektivne vezanosti prema bogu, koji je dizajniran za potrebe ovog istraživanja, i postupkom klasifikacije određenim na osnovu sadržaja i koherentnosti narativa po modelu Intervjua za procenjivanje afektivne vezanosti odraslih (skraćeno: AAI, Hesse, 1999; George, Kaplan & Main, 1985, prema Stefanović – Stanojević, 2005).

Religioznost podrazumijeva veći broj varijabli koje se odnose na (1) doživljaj boga, (2) model religioznosti, (3) osobine boga, (4) religiozne orijentacije, (5) kvalitet religijskih pojmova i (6) postojanja iskustva promjene religioznosti. Kvalitet religijskih pojmova određen je na osnovu razumijevanja religijskih postavki na način na koji je vidi pravoslavna religija, a baziran je na konceptu razvoja saznanja prema teoriji Vigotskog. Uzorak je činilo 224 ispitanika, od toga 113

---

⁷⁹ hadzicsandra@blic.net

adolescenata, učenika drugog razreda Gimnazije iz Banjaluke, prosječnog uzrasta 16; 9 godina i 111 odraslih ispitanika, sa najmanje završenom srednjom školom, prosječnog uzrasta 40;1 godina.

Ispitujući odnos prema bogu Intervjuom za procjenu afektivne vezanosti prema bogu, dobijaju se 4 kategorije: sigurna, odbacujuća, okupirana i plašljiva vezanost za boga. Ova četiri obrasca u poređenju sa kategorijama, koje se dobijaju kad se ispituje odnos prema roditeljima primjenom AAI, odlikuje sličnost sadržaja i kvaliteta narativa. Ovim je potvrđena pretpostavka da je odnos sa bogom moguće posmatrati kao odnos afektivne vezanosti (Granqvist, 2002; Kirkpatrick, 1999; 2005).

AV prema bogu, izražena kroz kategorijalnu mjeru i dobijena postupkom koji pripada idiografskom i kvalitativnom pristupu, pri čemu obuhvata i kvalitet narativa ispitanika, nisko korelira sa dimenzijama UPIPAV-R, koje odražavaju nomotetski i kvantitativni pristup mjerenju, a u istraživanju predstavljaju mjeru AV prema ljudima. Obrasci vezanosti za boga razlikuju se na dvije dimenzije UPIPAV-R, ali izostaje značajna razlika između sigurnog i odbacujućeg obrasca vezanosti za boga, koja bi se očekivala na osnovu teorijskih postavki. Obe mjere AV ostvaruju značajne veze sa različitim mjerama religioznosti.

Prihvatanje postavki po kojim bog postoji povezano je sa negativnijim radnim modelom drugih, dok je pozitivniji model drugih karakterističan za ateiste. Za sigurno vezane prema ljudima i prema bogu, bog je češće dostupan ili bez svojstava dostupnosti i distanciranosti. Distanciran bog ili sa kombinacijom distanciranosti i dostupnosti češći je kod osoba sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti za ljude, kao i kod nesigurnih obrazaca vezanosti za boga. Poslednja dva rezultata upućuju na povezanost viđenja božijih osobina i unutrašnjih modela sebe i drugih.

Zastupljenija nesigurna AV prema ljudima, predstavlja značajan prediktor više ekstrinzičke religioznosti na adolescentnom poduzorku i više intrinzičke religioznost na poduzorku odraslih. AV prema bogu utiče na ekstrinzičku religioznost na cijelom uzorku, a nesigurni obrasci skloni su krajnostima, odnosno vrlo visokim (odbacujući i okupirani) i vrlo niskim (plašljivi) postignućima na ekstrinzičkoj religioznosti.

Viši kvalitet religijskih pojmova povezan je sa sigurnom afektivnom vezanošću prema ljudima kod odraslih osoba i sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti prema bogu kod adolescenata, što govori o povezanosti AV i kognitivne sposobnosti da se razumiju sadržaji kakve čine religijske postavke. Više karakteristika koje upućuju na nesigurnu vezanost povezane su sa višom usaglašenošću objašnjenja sa dogmatskim postavkama.

Rezultati ukazuju na veći broj razlika između adolescenata i odraslih, pri čemu je kod adolescenata (1) zastupljenija sigurna vezanost prema ljudima, (2) odbacujući obrazac vezanosti za boga, (3) religijske postavke se potpunije razumiju, a objašnjenja su usklađenija sa dogmom, i (4) promjena religioznosti u većoj mjeri odgovara modelu kompenzacije. Promjena religioznosti odraslih češće prati korespondentni model, a izuzetak predstavlja promjena povezana sa vrlo izraženom intrinzičkom religioznosti, koja odgovara modelu kompenzacije.

Ključne riječi: afektivna vezanost prema ljudima i prema bogu, religioznost, adolescenti, odrasli

ČINIOCI KOJI UTIČU NA EMOCIONALNU VEZANOST TRUDNICA ZA FETUS

Nataša Hanak⁸⁰, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U ovom radu ispitani su psihološki aspekti pripreme za materinstvo tokom trudnoće, s naglaskom na emocionalnu vezanost trudnica za fetus (prenatalna vezanost) i činioce koji mogu

---

⁸⁰ hanakn@gmail.com

da utiču na nju. Teorijski okvir rada čine savremene formulacije teorije afektivnog vezivanja, učenje o konstelaciji materinstva D. Sterna i shvatanje o paradigmi placente, J. Rafael-Lef.

Izvršena je analiza postojećih znanja o prirodi, korelatima i efektima prenatalne vezanosti i na osnovu postojećih skala (PAI i MFAS) konstruisana Skala za procenu majčinske prenatalne vezanosti. Istraženi su sledeći potencijalni činioci prenatalne vezanosti: organizacija afektivnog vezivanja budućih majki, partnerska afektivna vezanost, anksioznost u vezi buduće materinske uloge, potencijalno disfunkcionalna očekivanja od uloge deteta u životu majke i porodice, određene karakteristike trudnoće i niz socio-demografskih osobina trudnica.

Uzorak čini 365 prvorotki, ispitanih u periodu od 20 do 32. nedelje trudnoće. Ustanovljeno je da prenatalna vezanost ima složenu strukturu koju čine pozitivna osećanja i maštanje o bebi, diferencijacija majčinog selfa od bebe i uspostavljanje prenatalnog kontakta s njom, te preuzimanje odgovornosti i briga o bebinoj dobrobiti. Najvažniji prediktor prenatalne vezanosti u celini i njenih komponenti je Anksioznost u vezi gubitka slobode i neispunjenosti ulogom majke. Ona negativno utiče na uspostavljanje vezanosti trudnice za fetus. Od činioca koji ostvaruju pozitivan uticaj izdvajaju se majčin kapacitet za mentalizaciju i očekivanja zasnovana na pozitivnim reprezentacijama deteta.

Obrasci afektivnog vezivanja manifestuju specifičan sklop ispitivanih procesa u trudnoći u pogledu kojih se mogu jasno razlikovati siguran od bojažljivog odnosno preokupiran od odbacujućeg obrasca.

Ključne reči: prenatalna vezanost, afektivno vezivanje, majčinstvo, anksioznost u vezi uloge majke, očekivanja od uloge deteta

BLISKE PARTNERSKE VEZE

Tatjana Stefanović-Stanojević⁸¹, Filozofski fakultet u Nišu

Prema teoriji afektivnog vezivanja, u najranijem detinjstvu, između deteta i roditelja se uspostavljaju specifične afektivne veze. Na osnovu kvaliteta ovih veza, dete formira tzv. unutrašnji radni model, odnosno sliku sebe i sliku drugih. Radni model, perzistira kroz čitav životni vek osobe, oblikujući delimično i kvalitet odraslih veza. Dominantna veza odrasle osobe je bliska, partnerska ili ljubavna veza. U naznačenom teorijskom kontekstu, zanimalo nas je da li postoji statistički značajna povezanost između rano stvorenih afektivnih veza roditelja i dece i kasnijih partnerskih veza. Istraživanje je obuhvatilo 180 odraslih osoba, ujednačenih po polu i starosti. Bliske, partnerske veze ispitivane su testom *Experience in Close Relationships* američkih autora (Brenan, K.A., Clark, C.L., & Shaver, P.R. 1998.), a rane afektivne veze su ispitivane testom koji za sada jedini meri ovaj kvalitet kod odraslih osoba - *Adult Attachment Interview*, autora Mein, Kasidi i Kaplan, (Main, M., Casidy, J., & Kaplan, N., 1985). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna povezanost između opisanih varijabli.

Ključne reči: obrasci afektivnog vezivanja, rane afektivne veze, afektivne veze odraslih, partnerske afektivne veze, unutrašnji radni model.

POVEZANOST STILOVA LJUBAVI I ČINILACA BLISKIH PARTNERSKIH ODNOSA U KASNOJ ADOLESCENCIJI I ODRASLOM DOBU

---

⁸¹ sstanja63@gmail.com

Ljubav i partnerski odnosi su važan segment ljudskog života. Ovaj rad je posvećen toj značajnoj temi. Polazi od teorijskih pristupa koji ukazuju na individualne razlike u partnerskom odnosu: model stilova ljubavi (Lee, 1973; Hendrick & Hendrick, 1986) i tri komponente značajne za partnerski odnos -afektivna vezanost, brižnost i seksualnost (Hazan & Shaver, 1987; Hazan, Shaver & Bradshaw, 1988). Bazični cilj ovog rada je da se utvrdi povezanost stilova ljubavi sa afektivnom vezanošću (preko dimenzija izbegavanje i anksioznost), seksualnim zadovoljstvom, brižnošću i kompulsivnom brižnošću, kao i sa uzrastom i polom ispitanika. Obuhvaćene su dve starosne grupe (18-25, 25-35 godina), ukupno 447 ispitanika. Za mlađu grupu podaci su prikupljeni na beogradskim fakultetima, a za stariju u preduzećima i naučnim institutima.

Korišćeni su instrumenti: Skala ljubavnih stavova (C. Hendrick & S. Hendrick, 1986, 1990), Skala iskustava u bliskim odnosima (Kelly A. Brennan, Catherine L. Clark & Phillip R. Shaver, 1998), Upitnik o brižnosti (Kunce & Shaver, 1994), Indeks seksualnog zadovoljstva (Hudson, 1992), Upitnik sastavljen za potrebe istraživanja. Značajne veze dobijene su između stilova ljubavi i afektivne vezanosti, ali i između stilova ljubavi i druge dve komponente koje kompletiraju partnerski odnos-brižnošću i seksualnim zadovoljstvom. Dobijne su i polne razlike između stilova ljubavi. Takođe su ispitivane komponente koje određuju zrelost veze i to u pogledu pola i uzrasta. Značajna novina u odnosu na dosadašnja istraživanja je korišćenje dimenzionalnog pristupa za merenje afektivne vezanosti preko dimenzija anksioznost i izbegavanje, kao i razlikovanje adekvatne i kompulsivne brižnosti.

Ključne reči: stilovi ljubavi, afektivna vezanost, brižnost, kompulsivna brižnost, seksualno zadovoljstvo, adolescencija.

REZILIJENTNOST I ZADOVOLJSTVO POSLOM HIRURGA U SRBIJI U SVETLU TEORIJE AFEKTIVNOG VEZIVANJA I PETOGAKTORSKOG MODELA LIČOSTI

Jelena Želeskov Đorić, Medicinski fakultet, Beograd⁸³

Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje povezanosti rezilijentnosti i zadovoljstva poslom, kao i uticaja koji afektivna vezanost partnerskog tipa i crte ličnosti mogu imati na tu povezanost kod hirurga. Dosadašnja istraživanja zadovoljstva poslom kod hirurga veoma su kontradiktorna, dok je rezilijentnost veoma retko istraživana, kao i primena teorije afektivnog vezivanja. Rezilijentnost je merena Upitnikom za određivanje profila reagovanja na nedaće (Adversity Response Profile, ARP), zadovoljstvo poslom preko dve skale – Skala opisa sadržaja posla (Job Descriptive Index) i Skala opšteg zadovoljstva poslom (Job in General Scale), afektivna vezanost partnerskog tipa Skalom za ispitivanje bliskih odnosa (ECR), dok su dimenzije ličnosti merene inventarima NEO-PI-R i DELTA 10. Uzorak je činilo ukupno 220 lekara - 110 hirurga i 110 lekara drugih specijalnosti.

Rezultati su pokazali da su hirurzi rezilijentniji, manje zadovoljni poslom, i imaju drugačije dominantne obrasce partnerske afektivne vezanosti u odnosu na lekare drugih specijalnosti. Nisu dobijene razlike između hirurga i lekara drugih specijalnosti po dimenzijama

---

⁸² nikic.gordana@gmail.com

⁸³ jelena.zeleskov.djoric@fmk.edu.rs

ličnosti. Pored toga, rezultati pokazuju da postoji povezanost između rezilijentnosti i zadovoljstva poslom kod lekara drugih specijalnosti, kao i između dimenzija ličnosti i zadovoljstva poslom kod obe grupe ispitanika. Između afektivnog vezivanja partnerskog tipa i zadovoljstva poslom nije dobijena značajna povezanost. Pokazano je da rezilijentnost može imati dodatni doprinos objašnjenju zadovoljstva poslom kada govorimo o pojedinim aspektima zadovoljstva poslom. Mogućnost predikcije zadovoljstva poslom preko rezilijentnosti, afektivne vezanosti partnerskog tipa i dimenzija ličnosti je dobijena i kod hirurga i kod lekara drugih specijalnosti.

Ključne reči: rezilijentnost, zadovoljstvo poslom, partnerska afektivna vezanost, dimenzije ličnosti, hirurzi, lekari drugih specijalnosti.

ČINIOCI UKLJUČIVANJA OCA U BRIGU O DETETU

Ivana Mihić⁸⁴, Filozofski fakultet, Novi Sad

U radu su, na uzorku od 247 parova roditelja sa teritorije Vojvodine, ispitivani činioci uključenosti oca u porodicama sa detetom predškolskog uzrasta. Kao izvori potencijalnih činioca razmatrana su dva domena: kvalitet aktuelnog konteksta u porodici prokreacije u kojoj se roditeljstvo odvija (kvalitet braka, koroditeljskih odnosa, mreže socijalnih odnosa i izraženost regulatorskog ponašanja majke) i iskustvo vezano za odnos sa ocem u primarnoj porodici i lične karakteristike- afektivna vezanost ispitanika.

Afektivna vezanost većine očeva i majki, je procenjena kao sigurna, čime su omogućeni dobri kapaciteti za stvaranje i održavanje bliskosti, te balansiranje individualnošću i zajedništvom što su veštine potrebne za roditeljstvo, ali i za zajedničko i deljeno staranje o detetu, pa time i uključenost oca.

Direktni samostalni efekti afektivne vezanosti očeva i majki na uključenost oca nisu zabeleženi. Međutim, afektivna vezanost oba roditelja značajno korelira sa kvalitetom konteksta u kom se očinstvo odvija. Naročito su izražene korelacije sa kvalitetom braka i koroditeljske saradnje. Kako je i očekivano, niža anksioznost i izbegavanje koreliraju sa većom funkcionalnošću bračnih relacija, kao i većom spremnošću roditelja na usaglašavanje u zajedničkoj brizi o detetu, te zajedničkom nastojanju da oforme i definišu, vaspitne stavove i uloge oca i majke u porodici koju stvaraju.

Takođe, afektivna vezanost se pojavljuje kao značajan korelat u profilima majki i očeva čiju interakciju karakteriše regulatorsko ponašanje, kao vid „borbe za moć“ i dominantnu ulogu u staranju o detetu. Naime, majke- regulatori, koje svojim angažovanjem regulišu i ograničavaju očeve mogućnosti i oblike uključivanja u aktivnosti sa detetom i brigu o njemu, imaju izraženiju brigu vezanu za napuštanje od strane bliskih osoba. Jednako tako, i kod očeva čije su žene regulatori beleži se visoka anksioznost u bliskim relacijama. Kod očeva je sigurnost afektivne vezanosti povezana sa iskustvima u primarnoj porodici i to tako da očevi kod kojih je anksioznost vezana za bliske relacije niža, izveštavaju o pozitivnom odnosu među roditeljima, dobroj koroditeljskoj saradnji i izraženijoj emotivnoj uključenosti sopstvenih očeva, dok je izbegavanje vezano za bliske odnose osim sa ovim činiocima, povezano i sa iskustvima fizičke dostupnosti i angažovanosti očeva u primarnoj porodici. Na uzorku majki, nisu uočene relacije afektivne vezanosti sa merenim iskustvima iz porodice porekla.

Ključne reci: psihologija porodice, psihologija roditeljstva, uključenost oca, regulatorsko ponašanje majke

---

⁸⁴imihic@ff.uns.ac.rs

PROMENA HIJERARHIJE AFEKTIVNE VEZANOSTI ADOLESCENATA I RELACIJE SA PSIHO SOCIJALNOM ADAPTACIJOM

Marija Vukelić-Basarić⁸⁵, Novi Sad

Istraživanje ispituje prirodu hijerarhije afektivne vezanosti za roditelje i najbolje prijatelje tokom rane i srednje adolescencije. Teorijski okvir predstavlja Teorija afektivne vezanosti i Model razvoja afektivne vezanosti (Hazan i sar., 1991) prema kome proces transfera funkcija afektivne vezanosti započinje u ranom detinjstvu traženjem blizine vršnjaka i završava se u poznoj adolescenciji formiranjem stabilnih partnerskih veza, ali se ne bavi periodom rane i srednje adolescencije. Osnovni problem istraživanja predstavlja ispitivanje hijerarhije i transfera i utvrđivanje različitih razvojnih puteva koji vode psihosocijalnoj adaptaciji tokom rane i srednje adolescencije. Ciljevi istraživanja bili su utvrđivanje u kom stepenu se realizuje transfer funkcija afektivne vezanosti i kao rezultat promena hijerarhije figura afektivne vezanosti adolescenata; ispitivanje činioca povezanih sa transferom; i povezanost transfera sa internalnom i eksternalnom adaptacijom.

Upitničko istraživanje je obavljeno na uzorku od 411 ispitanika, uzrasta od 12.-19. godina, koji žive na teritoriji Vojvodine. U istraživanju je primenjena sledeća upitnička baterija: Instrument za ispitivanje hijerarhije i funkcija afektivne vezanosti (WHO-TO, Hazan, Zeifman, 1994 i ANQ, The Attachment Network Questionnaire, Trinke, Bartholomew, 1997); Instrument za procenu socijalne podrške (ASI, The Attachment Support Inventory, Freeman, Brown, 2001); Instrument za procenu stila afektivne vezanosti (RQ, The Adult Attachment Styles, Bartholomew, Horowitz, 1991); Instrument za procenu kvaliteta afektivne vezanosti (IPPA, The Inventory of Parent and Peer Attachment, Armsden, Greenberg, 1987); Skala self-koncepta (SELF, Bezinović, 1988); Skala depresivnosti za decu (DSRS, The Depression Self-Rating Scale, Birlerson, 1981); Skala negativnih životnih događaja (Risk scale, Grossman i sar., 1990) i Upitnik eksternalnih problema u adaptaciji.

Osnovni rezultati istraživanja pokazuju da se majka i dalje nalazi na vrhu hijerarhije kod većine ispitanika. Transfer izveštava 23.8% ispitanika, i to ne pre šesnaeste godine, kada veza sa najboljim prijateljima traje u proseku 5.4 godina. Devojčice izveštavaju da su majke na vrhu hijerarhije, da imaju snažnije afektivne veze sa majkama i prijateljima i veći transfer, a dečaci značajno češće očeve smeštaju na vrh hijerarhije. Ispitanici u prvom i drugom razredu srednje škole značajno češće izveštavaju da su prijatelji na vrhu hijerarhije. Dobijeni rezultati ukazuju na značajnu povezanost sigurnog stila vezanosti, većeg kvaliteta veze i veće percipirane socijalne podrške roditelja sa manjim transferom, a sigurnog stila vezanosti, većeg kvaliteta veze i veće pozitivne podrške prijatelja sa većim transferom. Transfer je generalno povezan sa lošijom psihosocijalnom adaptacijom. Izuzetak je manje osećanje usamljenosti kada funkcije afektivne vezanosti zadovoljava najbolji prijatelj. Rezultati istraživanja su u saglasnosti sa Teorijom afektivne vezanosti o istovremenom postojanju i korišćenju višestrukih figura afektivne vezanosti, kao i Modelom redosleda prenosa funkcija sa roditelja na vršnjake i prosečnog vremena trajanja prijateljske veze da bi se ostvario transfer. Transfer na ovom uzrastu ocenjuje se preuranjenom zato što je povezan sa većim rizikom za psihosocijalnu adaptaciju. Osećanje

---

⁸⁵ marijavukelicbasaric@gmail.com

usamljenosti je identifikovano kao mogući emotivni marker podsticaja procesa transfera i promene hijerarhije figura afektivne vezanosti.

Ključne reči: afektivno vezivanje, hijerarhija, transfer, adolescencija, adaptacija

RAZVOJ I PROMENE U AFEKTIVNOJ VEZANOSTI U ADOLESCENCIJI

Branimir Vukčević⁸⁶, Ugostiteljsko turistička škola, Vrnjačka Banja

Obilje naučnih radova o afektivnoj vezanosti koje je nastalo tokom dvadesetog i početkom ovog veka pokazuje da je sistem afektivne vezanosti važan činilac razvoja dece i adolescenata. Cilj ovog rada bio je proučavanje razvoja i promena afektivne vezanosti tokom adolescencije. Uzorak empirijskog istraživanja je obuhvatio 310 adolescenata uzrasta od 14 do 19 godina, učenike VIII razreda osnovne škole, II i IV razreda srednje škole. Oblasti ispitivanja su bile: 1) hijerarhija afektivne vezanosti kod oba pola; 2) transfer afektivne vezanosti; 3) podudarnost obrazaca afektivne vezanosti i značaj sigurne afektivne vezanosti za prilagođenost adolescenata; 4) povezanost snage i dimenzija afektivne vezanosti i 5) problem diferencijacije/generalizacije afektivne vezanosti tokom adolescencije.

Radi ispitivanja dimenzija distance (unutrašnji radni model drugog) i anksioznosti (unutrašnji radni model sebe) upotrebljen je upitnik DAR koji je konstruisan od strane autora ovog rada. Za svrstavanje ispitanika u obrasce afektivne vezanosti korišćeni su podaci dobijeni Rash analizom skala upitnika DAR. Za ispitivanje snage i hijerarhije afektivne vezanosti koristili smo upitnik KOJE (tj. varijantu upitnika WHOTO, autori su Hazan i Zeifman, a prevod i adaptaciju izvršio je autor ovog rada). Za ispitivanje samopoimanja koristili smo Upitnik self koncepta autora Gorana Opačića; zatim, koristili smo i Upitnik relacijskog osećanja kompetentnosti (ROK), koji između ostalog ispituje samopoštovanje u relacijama sa ocem, majkom i najboljim prijateljem (ROK je konstruisan za potrebe ovog istraživanja od strane autora ovog rada). Za ispitivanje komunikacije, poverenja i alijenacije u relacijama sa roditeljima i vršnjacima koristili smo revidiranu verziju inventara za procenu afektivne vezanosti za roditelje i vršnjake (IPPA-r) na srpskom jeziku (autori IPPA-r su Greenberg i Armsden, a revidiranu verziju na srpskom jeziku koju smo upotrebili, napravio je autor ovog rada). Sociodemografske varijable, zatim, varijable koje ukazuju na stepen konzumiranja alkoholnih pića, cigareta, dužinu trajanja veze s najboljim prijateljem, školski uspeh i neopravdane izostanke iz škole kod adolescenata ispitivali smo posebnim upitnikom koji je sačinjen za ovo istraživanje.

1) Nalazi ukazuju da se hijerarhija afektivne vezanosti razvija drugačije tokom adolescencije u zavisnosti od pola ispitanika. Kod devojaka hijerarhija afektivne vezanosti ima stabilnu strukturu u kojoj je majka na prvom, drug ili drugarica na drugom rangu, a sibling na trećem rangu, dok figura oca polako pada u hijerarhiji tokom adolescencije. Kod momaka oba roditelja su sve vreme u vrhu hijerarhije afektivne vezanosti, pa je stoga figura oca značajnija za momke nego devojke. Takođe, kod momaka porodične i vršnjačke figure u hijerarhiji afektivne vezanosti postaju ujednačene do četvrtog razreda srednje škole. Nalazi sugerisu da globalno uzev u srednjoj adolescenciji, razvoj polnog identiteta deluje na momke da postepeno sve ujednačenije koriste bliske osobe za funkcije afektivne vezanosti, što kod devojaka nije slučaj. Težnja momaka ka većoj autonomiji u obavljanju socijalnih uloga utiče da oni više koriste sistem afektivne vezanosti u relaciji sa ocem i vanporodičnim figurama, nego devojke.

---

⁸⁶ branivuk@open.telekom.rs

2) U ovom radu transfer afektivne vezanosti određen je kao delovanje unutrašnjih radnih modela afektivne vezanosti za roditelje na unutrašnje radne modele afektivne vezanosti za prijatelja, koje ostavlja efekat na snagu prijateljske afektivne vezanosti. Kao moderatore ovog delovanja ispitali smo snagu afektivne vezanosti za roditelje, relacijsko samopoštovanje i indeks transfera. Za ispitivanje transfera koristili smo SPSS makro koji ispituje modele moderacije medijacije (autor je Hayes). Nalazi pokazuju da unutrašnji modeli afektivne vezanosti za roditelje deluju na snagu vršnjačke afektivne vezanosti preko istovrsnih unutrašnjih modela iz vršnjačke veze. Snaga afektivne vezanosti za oca je moderator transfera afektivne vezanosti, što je snaga afektivne vezanosti za oca veća, veći je i transfer afektivne vezanosti za oca na snagu vršnjačke afektivne vezanosti. Samopoštovanje u odnosu sa majkom je moderator transfera afektivne vezanosti za majku na vršnjačku afektivnu vezanost, što je samopoštovanje u odnosu sa majkom veće, veći je i ovaj transfer. Nalazi pokazuju da je indeks transfera moderator transfera afektivne vezanosti s roditelja na vršnjake, ali sa većom promenom hijerarhije afektivne vezanosti ide manji stepen transfera afektivne vezanosti. Promena hijerarhije afektivne vezanosti koja podrazumeva da su vršnjačke figure postale značajnije od roditeljskih tokom adolescencije služi za kompenzaciju roditeljskih veza nesigurnog kvaliteta i ne zasniva se na transferu. Kompenzacijska promena afektivne vezanosti se temeljila na razvijenom poverenju i komunikaciji sa bliskim prijateljem, dok je istovremeno postojalo slabo poverenje, slaba komunikacija i izraženo otuđenje u odnosu sa roditeljskim figurama. Varijabla trajanje prijateljske veze se nije pokazala kao značajan činilac promene hijerarhije afektivne vezanosti (u smislu jačanja snage afektivne vezanosti za vršnjačke figure u odnosu na roditeljske figure).

3) Utvrđena je podudarnost obrazaca afektivne vezanosti za roditelje i bliskog prijatelja. Ispitanici koji su imali podudarnost sigurne afektivne vezanosti za roditelje i bliske prijatelje imali su razvijenju moralnost kao aspekt self koncepta i pozitivnije sagledavanje sebe u odnosima sa majkom, ocem i bliskim prijateljem, takođe, manje puše cigarete i manje piju alkoholna pića, nego ostali adolescenti. Nalazi ukazuju da sigurna afektivna vezanost za prijatelje kompenzuje negativne efekte nesigurne afektivne vezanosti za roditelje na self koncept, ali ne deluje na smanjenje učestalosti konzumiranja alkoholnih pića i cigareta. Sigurna afektivna vezanost za navedene figure (tj. roditelje i vršnjake) kao sistem podrške obezbeđuje povoljnije generalne aspekte samopoimanja adolescenata, kao i prihvatanje poželjnih ponašanja u socijalnom kontekstu gde se nalaze te bliske osobe (što pak ne mora biti uvek povoljna okolnost za zdrav razvoj).

4) Siguran i preokupiran obrazac afektivne vezanosti podrazumevaju veći stepen snage afektivne vezanosti u odnosu na izbegavajući i bojažljivi obrazac afektivne vezanosti. Kada postoji pozitivan unutrašnji radni model drugog postoji i veća realizacija funkcija afektivne vezanosti -traženja i održanja blizine, sigurnog utočišta i baze sigurnosti, nego kad je unutrašnji model drugog negativan.

5) U toku srednje adolescencije ne događa se značajna ni diferencijacija ni generalizacija unutrašnjih modela afektivnog vezivanja. Značajne promene u sličnosti ili razlikama unutrašnjih radnih modela afektivne vezanosti za različite figure tokom srednje adolescencije nisu ustanovljene; ovakve promene najverovatnije su se dogodile na prelasku iz poznog detinjstva u ranu adolescenciju, a dalje promene ovog tipa treba ispitati u poznoj adolescenciji i ranoj zrelosti.

Ključne reči: transfer afektivne vezanosti, hijerarhija afektivne vezanosti, podudarnost stila afektivne vezanosti.

SPOSOBNOST KATEGORIZACIJE PREDMETA
KOD DJECE OD 14 DO 20 MJESECI STAROSTI

Slavica Tutnjević, Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Banja Luka⁸⁷

Tema ovog istraživanja je sposobnost kategorizacije, odnosno grupisanja nepoznatih predmeta na osnovu kriterijuma *međusobne perceptivne sličnosti* i *zajedničkog naziva* kod djece od 14 do 20 mjeseci starosti. Istraživanje je sprovedeno longitudinalno, na grupi od 30 djece (13 dječaka i 17 djevojčica) sa područja Banja Luke i Dervente. Djeca su ispitana u periodima kada su imala 14, 16, 18 i 20 mjeseci, i to četiri puta od strane nepoznatog ispitivača i četiri puta od strane majke. Pored toga, posmatran je kvalitet odnosa majka-dijete tokom četiri kućne posjete ispitivača.

Osnovni zadaci istraživanja bili su: ispitivanje sposobnosti kategorizacije nepoznatih predmeta kod djece navedenog uzrasta u srpskoj populaciji; poređenje uspjeha na zadacima kategorizacije u situaciji kada te zadatke zadaje nepoznati ispitivač, u odnosu na situaciju kada ih zadaje majka; poređenje uspjeha na zadacima kategorizacije kod djece različitih kvaliteta afektivne vezanosti.

Instrument za procjenu sposobnosti kategorizacije sačinjen je za potrebe ovog istraživanja, a sastojao se od šest trijada nepoznatih predmeta. U svakoj trijadi, dva od tri predmeta imala su zajednički naziv, a zadatak djeteta je bio da na osnovu raspoloživih kriterijuma (sličan oblik i/ili zajednički naziv) odredi koja dva predmeta idu zajedno. Za procjenu afektivne vezanosti upotrijebljena je AQS tehnika sortiranja kartica sa tipičnim ponašanjima djece i majki u porodičnom okruženju. Kontrolne varijable bile su veličina rječnika djeteta, pol, stručna sprema roditelja, te redoslijed rođenja djeteta.

Rezultati su pokazali da, počev od 16 mjeseci starosti, djeca mogu da grupišu dva nepoznata predmeta na osnovu zajedničkog naziva, ali samo ako su ta dva predmeta i međusobno slična, što je u skladu sa ranijim istraživanjima. Djeca srpskog govornog područja mogu da grupišu dva nepoznata predmeta *isključivo na osnovu zajedničkog naziva* na uzrastu starijem od 20 mjeseci, odnosno kasnije nego djeca iz drugih ispitanih jezičkih populacija. Nisu utvrđene sistematske razlike u uspjehu na zadacima kategorizacije sa nepoznatim ispitivačem, u odnosu na uspjeh na istim tim zadacima sa majkom. Međutim, uočena je interesantna veza između kvaliteta odnosa majka-dijete i spremnosti, kako majke, tako i djeteta, za učešće u situaciji testiranja. U radu su prodiskutovane implikacije dobijenih rezultata za dalji teorijski i praktični rad u ovoj oblasti.

Ključne riječi: *kategorizacija, grupisanje, srpski jezik, rani razvoj, afektivna vezanost, longitudinalni nacrt*

Rezimei radova prezentovanih na svetskim kongresima

ATTACHMENT IN THE STUDENTS
FROM THE TOWNS OF THE FORMER YUGOSLAVIA⁸⁸
Tatjana Stefanović Stanojević⁸⁹

---

⁸⁷ slavica.tutnjevic@gmail.com

1. ⁸⁸ Oralna prezentacija na panelu "Interdisciplinary Psychoanalytic Trauma Research in a Middle South East Europe Research Network", na svetskoj psihoanalitičkoj konferenciji "Facing the Pain", održanoj u Pragu, Republika Češka, 28. 7. – 1. 8. 2013.

⁸⁹ sstanja63gmail.com

There were many dramatic things in the previous century in the former Yugoslavia, especially during the 1990s : wars, bombings, inflation. The children who were growing up then, today are young people of around twenty years. The question which we daily encounter, both as parents and as experts, is: "How much and in what way did the turbulent times mark their development, their personality?" Looking for the answer we decided to compare young people with different circumstances for growing up, young people from different towns of the former Yugoslavia, regarding the quality of attachment.

We have chosen Banja Luka (the capital of Republic Srpska), Skopje (the capital of Macedonia) and Niš (one of three biggest towns in Serbia). In these towns there were different circumstances during the 1990s. The research sample comprised male and female students of the Faculties of Philosophy in Banja Luka, Skopje and Niš (N=583; Skopje, N=196; Niš, N=192; Banja Luka, N=195).

Instruments: UPIPAV-R, (Hanak, 2004). It is the first domestic instrument which presents seven dimensions of attachment. List of socio demographic data.

Results: There are significant differences between three towns of the former Yugoslavia, regarding the quality of attachment. Banja Luka has higher percentage of disorganized pattern than other towns. Hypothesis is confirmed. Possible explanation: On the basis of the List of socio demographic data we discovered that more than half of the examinees have had at least three or more traumatic experiences. Nis has higher percentage of preoccupied pattern than other towns. Hypothesis is confirmed. Possible explanation: On the basis of List of socio demographic data we discovered the other types of trauma: in most families at least one parent lost a job and income. Skopje has higher percentage of secure and dismissing patterns than other towns. Hypothesis is confirmed. Possible explanation: During the nineties in Skopje there were not dramatic occurrences, only ten of our subjects have had any type of these trauma and maybe because of that - only in Skopje distribution of attachment patterns (the most expressed is secure attachment, followed by dismissing pattern) looks like the distribution of attachment patterns in other European countries

Key words: towns of the former Yugoslavia, attachment patterns, trauma

Rezimej radova objavljenih u referentnim časopisima

AFEKTIVNA VEZANOST, AGRESIVNOST I POTREBA ZA TRAŽENJEM UZBUĐENJA U ADOLESCENCIJI

Tatjana Stefanović-Stanojević, Snežana Vidanović, Vesna Anđelković⁹⁰
Departman za Psihologiju, Filozofski fakultet, Niš

Rezime:

Predmet istraživanja odnosi se na moguću povezanost kvaliteta afektivne vezanosti i fenomena značajnih za period adolescencije (agresivnost i potreba za traženjem uzbuđenja).

Istraživanje je sprovedeno u Srbiji (Niš) na uzorku ispitanika starosti 13-16 godina, N=220. Instrumenti: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama (Kamenov i Jelić, 2003), Skala za procenu potrebe za traženjem uzbuđenja - Forma V, SSS (Zuckerman i sar.,

---

⁹⁰ sstanja63@gmail.com

1978), Upitnik za procenu bazične agresivnosti (SIGMA 4/D, Momirović i sar., 1991) i Upitnik za prikupljanje socio-demografskih varijabli.

Rezultati ukazuju da samo kod adolescenata sa *sigurnim* obrascem afektivne vezanosti postoji statistički značajna negativna povezanost sa agresivnošću i sa subskalom *dezinhibicija* SSS-a, dok su u tzv. *nesigurnim* obrascima (*izbegavajući, okupirani, bojažljivi*) korelacije sa agresivnošću i traženjem uzbuđenja uglavnom pozitivne, mada, ne statistički značajne, osim odnosa *okupiranog* obrasca i subskale *dezinhibicija*. Uzevši u obzir činjenicu da u ispitivanom uzorku preovladava *izbegavajući* obrazac afektivne vezanosti, razumevanje dobijenih korelacija moglo bi pomoći u preventivnom radu sa adolescentima i eventualnom identifikovanju rizičnih grupa adolescenata.

Ključne reči: obrasci afektivne vezanosti, agresivnost, potreba za traženjem uzbuđenja⁹¹

DELOVANJE KOMPONENTI AFEKTIVNE VEZANOSTI NA RAZVOJ FORMALNOOPERACIONALNOG MIŠLJENJA

Branimir Vukčević⁹² Ugostiteljsko-turistička škola, Vrnjačka Banja

Rezime:

U ovom istraživanju ispitali smo delovanje komponenti afektivne vezanosti na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja u porodičnom kontekstu. Korišćen je instrument UIPAV-R koji ispituje sledeće komponente: korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazrešenu porodičnu traumatizaciju, negativni model selfa, negativni model drugog, slabu regulaciju besa i kapacitet za mentalizaciju. Mišljenje je ispitivano Bondovim testom logičkih operacija. Ispitana su obeležja porodičnog konteksta: materijalni posed porodice, kulturno-pedagoški nivo porodice i specifična roditeljska medijacija kulturno-potpornih sredstava.

Uzorak su činili ispitanici starosti od 14 do 19 godina, ukupno 200. U skladu sa koncepcijom baze sigurnosti kao osnove za pravilan razvoj deteta, pretpostavili smo da komponente afektivne vezanosti deluju na razvijenost mišljenja, kao i da menjaju značaj porodičnih kulturno-potpornih sredstava tako da ostvaruju indirektan efekt na razvijenost mišljenja.

Nalazi pokazuju da kulturno-pedagoški nivo porodice i nerazrešena porodična traumatizacija ostvaruju delovanje na mišljenje adolescenata. Ove varijable uzete su kao mogući prenosioci delovanja ostalih ispitivanih varijabli na mišljenje u postupku testiranja indirektnih efekata. Negativni model selfa i kapacitet za mentalizaciju ostvaruju indirektni efekat na mišljenje menjajući delovanje kulturno-pedagoškog nivoa porodice. Slaba regulacija besa negativno deluje na razvijenost mišljenja jačajući delovanje nerazrešene porodične traumatizacije.

Ključne reči: formalno-operacionalno mišljenje, afektivna vezanost, kulturno-potporna sredstva, porodica.⁹³

SPOSOBNOST KATEGORIZACIJE PREDMETA KOD DJECE OD 14 DO 20 MJESECI STAROSTI

Slavica Tutnjević, Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Banja Luka⁹⁴

⁹¹ *Љетопис социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, стр 71-92. ISSN:1846-5412 UDK:364-4 (058).

⁹² branimir.vukc@ptt.rs

⁹³ *Psihologija*, Beograd, 2010, br.3

Tema ovog istraživanja je sposobnost kategorizacije, odnosno grupisanja nepoznatih predmeta na osnovu kriterijuma *međusobne perceptivne sličnosti* i *zajedničkog naziva* kod djece od 14 do 20 mjeseci starosti. Istraživanje je sprovedeno longitudinalno, na grupi od 30 djece (13 dječaka i 17 djevojčica) sa područja Banja Luke i Dervente. Djeca su ispitana u periodima kada su imala 14, 16, 18 i 20 mjeseci, i to četiri puta od strane nepoznatog ispitivača i četiri puta od strane majke. Pored toga, posmatran je kvalitet odnosa majka-dijete tokom četiri kućne posjete ispitivača.

Osnovni zadaci istraživanja bili su: ispitivanje sposobnosti kategorizacije nepoznatih predmeta kod djece navedenog uzrasta u srpskoj populaciji; poređenje uspjeha na zadacima kategorizacije u situaciji kada te zadatke zadaje nepoznati ispitivač, u odnosu na situaciju kada ih zadaje majka; poređenje uspjeha na zadacima kategorizacije kod djece različitih kvaliteta afektivne vezanosti.

Instrument za procjenu sposobnosti kategorizacije sačinjen je za potrebe ovog istraživanja, a sastojao se od šest trijada nepoznatih predmeta. U svakoj trijadi, dva od tri predmeta imala su zajednički naziv, a zadatak djeteta je bio da na osnovu raspoloživih kriterijuma (sličan oblik i/ili zajednički naziv) odredi koja dva predmeta idu zajedno. Za procjenu afektivne vezanosti upotrijebljena je AQS tehnika sortiranja kartica sa tipičnim ponašanjima djece i majki u porodičnom okruženju. Kontrolne varijable bile su veličina rječnika djeteta, pol, stručna sprema roditelja, te redoslijed rođenja djeteta.

Rezultati su pokazali da, počev od 16 mjeseci starosti, djeca mogu da grupišu dva nepoznata predmeta na osnovu zajedničkog naziva, ali samo ako su ta dva predmeta i međusobno slična, što je u skladu sa ranijim istraživanjima. Djeca srpskog govornog područja mogu da grupišu dva nepoznata predmeta *isključivo na osnovu zajedničkog naziva* na uzrastu starijem od 20 mjeseci, odnosno kasnije nego djeca iz drugih ispitanih jezičkih populacija. Nisu utvrđene sistematske razlike u uspjehu na zadacima kategorizacije sa nepoznatim ispitivačem, u odnosu na uspjeh na istim tim zadacima sa majkom. Međutim, uočena je interesantna veza između kvaliteta odnosa majka-dijete i spremnosti, kako majke, tako i djeteta, za učešće u situaciji testiranja. U radu su prodiskutovane implikacije dobijenih rezultata za dalji teorijski i praktični rad u ovoj oblasti.

Ključne riječi: *kategorizacija, grupisanje, srpski jezik, rani razvoj, afektivna vezanost, longitudinalni nacrt*

ATTACHMENT PATTERNS FROM THE PERSPECTIVE OF EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS⁹⁵

Tatjana Stefanović Stanojević⁹⁶ Psychology Department, Faculty of Philosophy, Niš
Jasmina Nedeljković, Faculty for Law and Business Studies, Department for Business
Psychology, Novi Sad

The goal of the research is to test the significance of differences between attachment patterns in terms of frequency of early maladaptive schemas, particularly aimed at better understanding of insecure attachment patterns.

The study was conducted on the sample of students of the Faculty of Philosophy in Nis (N=290). Attachment was assessed by the RQ questionnaire (Relationship Questionnaire, Bartholomew & Horowitz, 1991.). Early maladaptive schemas were operationalized and

---

⁹⁴ slavicatutnjovic@gmail.com

⁹⁵ Ljetopis socijalnog rada 2012, 19 (1), 95-118 str. UDK 159.922.7

⁹⁶ sstanja63@gmail.com

measured by a short form of the Young Schema Questionnaire (Young, Klosko & Weishaar, 2003.).

The results show that the groups of respondents, formed according to the attachment patterns, differ significantly in relation to the expression of early maladaptive schemas. Early maladaptive forms are significantly more present in groups of insecurely attached respondents. The finding that the highest total score on the Young Schema Questionnaire is achieved by respondents with disorganized attachment patterns is particularly important.

Key words: attachment patterns, early maladaptive schemas.

ODNOS AFEKTIVNE VEZANOSTI I KOGNITIVNOG RAZVOJA⁹⁷

Milica Tošić⁹⁸, Doktorand, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Aleksandar Baucal, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Tatjana Stefanović-Stanojević, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Emocionalni i kognitivni razvoj ličnosti kroz istoriju psihologije uglavnom su izučavani nezavisno. Poslednjih decenija, međutim, sve su češći argumenti u prilog ideji da je emotivni odnos majke i deteta u ranom detinjstvu, kroz formiranje sigurnog ili nesigurnog tipa vezanosti, u određenoj meri povezan sa kognitivnim razvojem. Na primer, deca sa sigurnom u afektivnom vezom u odnosu na decu sa nesigurnom afektivnom vezom imaju češće i duže epizode simboličke igre i naprednija su u domenu jezika u ranom detinjstvu. Deca sa sigurnim obrascem takođe su efikasnija i upornija pri rešavanju problema. Pred polazak u školu sigurna deca pokazuju bolje razumevanje tuđih osećanja i verovanja, kao i činjenice da oni određuju ponašanje ljudi, koje su samim tim u prilici da bolje razumeju i predvide.

U radu ćemo pokušati da ukažemo na neke od mehanizama za koje se pretpostavlja da posreduju između emotivnog i kognitivnog razvoja. Naime, time što omogućava samostalnije istraživanje okoline, kvalitetnije socijalne odnose dece, veće samopouzdanje, bolju pažnju i razvijenije komunikativne sposobnosti, sigurna vezanost bi se potencijalno mogla povezati sa kognitivnim razvojem.

Ključne reči: afektivna vezanost, kognitivni razvoj, posredujući mehanizmi.

Čini se da je i iz ovako šturog pregleda urađenih istraživanja jasno da su domaći istraživači „uhvatili korak“ sa istraživanjima i metodama koje se koriste u svetu, čime se obezbeđuje ne samo ozbiljnost pristupa, već i aspekt kros kulturalnosti, kao i toliko potrebno povezivanje sa ostatkom sveta.

Umesto završne reči

⁹⁷ Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja ISSN 0579-6431 DOI: 10.2298/ZIP1301042T

⁹⁸ psi736@gmail.com

Završna reč obično je prilika autorima da sistematizuju urađeno: da ukažu na istražene i nedovoljno istražene oblasti, definišu vodeće faktore i mehanizme primenjene u teorijskom radu i izvedu nekoliko praktičnih implikacija.

U slučaju predmeta publikacije koja je pred čitaocem, jasne su, čini se, i istražene i nedovoljno istražene oblasti: teorija afektivne vezanosti osvojila je najpre oblast dečjeg razvoja, a danas se dominantno razvija kao teorija celoživotnog razvoja sa akcentom na odraslom dobu i nedovoljno pažnje posvećene periodu starosti.

Za razvoj predmeta istraživanja (afektivne vezanosti) odlučujući faktor, ipak je - sredina. Iako dominantnost sredine kao faktora razvoja potvrđuju sva transgeneracijska istraživanja, valja podsetiti da je u godinama pre ijednog urađenog istraživanja osnivač teorije afektivne vezanosti napisao: Nasleđe mentalnog zdravlja ili bolesti posredovano porodičnom mikrokuulturom može biti daleko značajnije od nasleđa koje je posredovano genima“ (Bowlby, 1968). Mehanizam na osnovu koga se razvoj afektivne vezanosti odvija je proces formiranja unutrašnjeg radnog modela, a na osnovu svakodnevnih ponavljanih interakcijskih iskustava. Mogli bismo reći da je internalizacija proces na osnovu koga relacijska karakteristika postaje individualno iskustvo. Dakle, mehanizam razvoja afektivne vezanosti je internalizacija spoljašnjih iskustava u unutrašnja.

Praktične implikacije u oblasti koja se bavi partnerskim relacijama gotovo da ne treba naglašavati. Ipak, podsetimo da objašnjenja modaliteta obrazaca afektivne vezanosti, odnosno načina funkcionisanja u okviru svakog od njih podrazumevaju i konkretne postupke kojima se izgrađuje željeni ili prevazilazi neželjeni kvalitet unutrašnjeg radnog modela.

I na samom kraju:

Završna reč, rekla bih, ima i funkciju važniju od pobrojanih. Prilika je da autor zauzme distancu prema svome delu, da pokuša da se sa što manje subjektivnosti, odnosno naklonosti prema temi kojom se bavi, osvrne na svoje „delo“, da uoči i iznese nedostatke. U vremenu svakodnevnih „otkrića“ i promena, u vremenu u kome podaci istraživanja zastarevaju svetlosnom brzinom, vremenu osvajanja bodova umesto promišljanja - objavljivanje rezultata istraživačkih radova ne može da čeka i otuda je teško zauzeti distancu. Nema se vremena.

Činjenica da je tekst koji je pred čitaocem treće izdanje već napisane publikacije dala mi je šansu da od vremena nastanka prvog izdanja (2004. godina) promislim i steknem distancu prema urađenom. Nadam se. Iz ovog ugla pokušala bih da odgovorim na najvažnije pitanje: Zašto je tekst napisan i da li je ostvaren željeni cilj? Pisanje prvog izdanja knjige vodila je fascinacija tek otkrivenim: teorijom afektivnog vezivanja. Iako fascinirana „otkrićem“ (kao i on-line dostupnošću) radova iz oblasti afektivne vezanosti, bila sam svesna opasnosti da ih studenti dožive kao *gomilu* tekstova, a pre svega testova do kojih se može doći preko interneta. Želja da im dočaram sistem u *haosu* izuzetnih ideja i tekstova, bila je osnovni motiv pisanja knjige. Želja za iscertavanjem trendova u razvoju afektivne vezanosti i trasiranja istraživačke staze generacijama koje dolaze bila je u osnovi povezivanja sudbina autora sa ostvarenjima, povezivanja modaliteta afektivnog vezivanja sa instrumentima koji ih mere. U nastojanju da sledim ideju nisam imala potrebnu distancu ni prema autorima ni prema postignućima. Ambiciozan plan koji nisam ostvarila prvim izdanjem odredio je da nova izdanja budu značajno dopunjena i izmenjena. Vreme će pokazati da li su napravljene korekcije i dopune doprinos ostvarenju postavljenog cilja.

PRILOZI

Prilog br. 1 Strange situation⁹⁹

Aritmetičke sredine i standardne devijacije za interakcije sa majkom u svakoj od relevantnih epizoda:

Podgrupa	Epizoda 2		Epizoda 3		Epizoda 5		Epizoda 8	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
Traženje blizine i kontakta								
A1	1.50	1.00	2.00	1.54	1.33	0.65	1.42	0.67
A2	1.60	1.58	1.60	1.27	2.30	1.64	3.20	1.40
B1	1.80	1.03	2.25	1.46	2.40	1.71	2.90	1.79
B2	1.82	1.94	1.82	1.17	2.45	2.02	5.27	1.56
B3	2.19	1.90	3.11	2.40	4.44	1.90	4.98	1.36
B4	2.50	3.00	2.75	1.26	4.25	0.50	4.00	0.82
C1	2.43	2.23	4.86	2.85	3.83	1.94	4.00	1.63
C2	2.14	2.27	1.43	1.13	3.43	1.27	2.86	1.07

Održavanje kontakta								
A1	1.25	0.62	1.08	0.29	1.08	0.29	1.17	0.58
A2	1.10	0.32	1.65	1.49	1.00	0	3.05	1.61
B1	1.30	0.95	1.20	0.63	1.20	0.63	2.20	1.14
B2	1.73	1.62	1.36	1.21	1.36	0.81	4.50	1.53
B3	1.77	1.67	2.03	1.76	3.23	2.32	5.73	1.44
B4	2.75	2.06	2.75	2.06	2.75	2.06	4.50	0.58
C1	3.00	2.65	4.29	2.56	4.29	1.80	4.29	1.89
C2	1.86	2.27	1.71	1.89	3.86	1.95	4.57	1.72

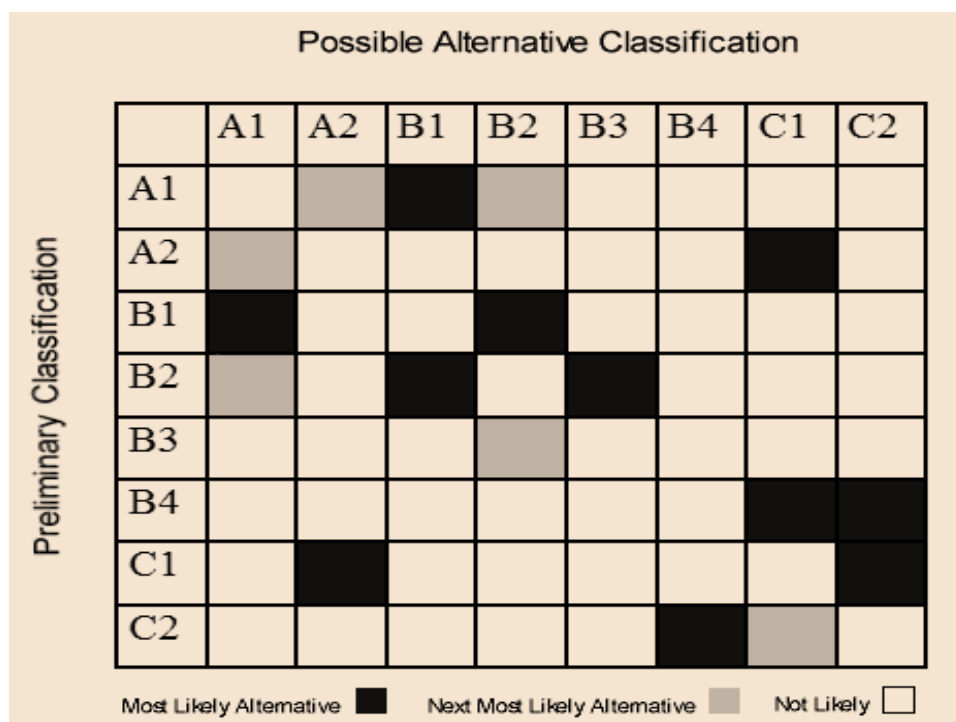
Odbijanje kontakta								
A1	1.00	0	1.00	0	1.08	0.29	1.83	1.64
A2	1.00	0	1.00	0	1.08	0.29	3.23	1.65
B1	1.30	0.95	1.00	0	1.20	0.42	1.60	1.08
B2	1.00	0	1.00	0	1.36	0.67	1.64	0.92
B3	1.00	0	1.00	0	1.60	1.36	1.53	1.01
B4	1.00	0	1.00	0	2.25	1.89	2.38	2.43
C1	2.14	2.27	1.64	1.70	4.43	2.58	4.86	1.46
C2	1.43	0.79	1.14	0.38	2.29	1.89	3.29	2.29

Izbegavajuće ponašanje

⁹⁹ Ainsworth et al. (1978), *Patterns of attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum

A1	5.79	0.89	5.92	1.38
A2	4.10	1.45	4.70	1.69
B1	3.70	1.25	3.40	1.35
B2	3.55	1.86	1.82	1.25
B3	1.56	1.14	1.28	0.81
B4	1.00	0	2.25	1.50
C1	2.29	1.89	3.57	2.30
C2	1.86	1.57	2.29	1.60

Shema u kojoj su predstavljeni svi obrasci i njihove međusobne sličnosti, kao i mogući alternativni izbori (Waters, 2002)¹⁰⁰

PRILOG BR. 2: q-SORT KRITERIJUMI

Security Criterion Sort

Based on 8 experts' Q-sort description
of the Hypothetical Most Secure Infant

Item #	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
00	8.00	1.80	4.80	6.20	6.30	2.20	4.30	3.30	6.50	2.30
10	7.50	6.00	2.70	7.80	7.70	5.20	3.50	8.50	7.70	4.20

¹⁰⁰ Retrieved on 09.09.2010 from <http://www.johnbowlby.com>.

20	8.80	6.50	2.70	4.50	2.00	3.30	6.30	7.50	4.30	2.30
30	2.50	7.20	1.30	1.20	4.30	8.80	4.80	1.20	4.70	6.50
40	8.50	8.20	4.70	7.70	5.20	5.70	7.20	6.00	6.30	3.50
50	4.70	3.80	8.50	1.50	7.00	2.70	4.00	3.20	3.80	8.50
60	1.80	5.50	2.00	7.00	1.80	7.00	4.00	5.00	2.30	8.00
70	8.80	4.50	5.20	1.50	1.20	3.20	7.70	4.50	1.00	8.50
80	1.80	4.00	6.50	5.00	7.50	6.50	5.80	1.20	6.50	8.30

Dependency Criterion Sort

Based on 8 experts' Q-sort description
of the Hypothetical Most Secure Infant

Item #	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
00	5.20	5.80	2.00	4.80	5.80	7.20	2.40	4.60	3.00	6.00
10	7.40	2.80	7.40	6.20	4.00	5.00	4.40	5.60	5.44	3.00
20	8.80	4.80	7.00	5.40	2.80	7.60	4.00	6.40	4.00	5.00
30	8.40	4.60	5.20	5.00	1.00	3.60	4.40	7.20	5.00	4.00
40	6.80	5.00	8.60	7.40	5.00	4.60	5.00	4.00	5.20	5.40
50	2.60	5.00	6.00	4.00	5.40	5.60	2.40	3.80	1.20	3.00
60	4.60	4.00	7.80	6.00	5.00	3.60	4.40	5.00	1.20	5.60
70	3.40	5.40	5.60	6.20	8.00	2.80	5.20	2.40	5.20	4.60
80	7.40	4.80	7.00	4.60	3.40	6.20	6.60	4.40	4.80	7.20

PRILOG br.3

Za test AAED: karte emocionalnih izraza, (sreća, strah, ljutnja i tuga).

SREĆA

STRAH

LJUTNJA

TUGA

4.3.4. LIST ZA ODGOVORE (AEED)

Skale koje se odnose na majku:

	2	3	4	5	6	7	8	9
Paznja								
Granice								
Tolerancija								
Hostilnost								
Uključenost								
Neg. osec.								
Struktura								

Skale koje se odnose na dete:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Paznja									
Granice									
Tolerancija									
Hostilnost									
Kooperacija									
Neg.osec.									
Elaboracija									

Generalne skale:

Adekvatna	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Koherentna	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Prilog br. 4 (a)

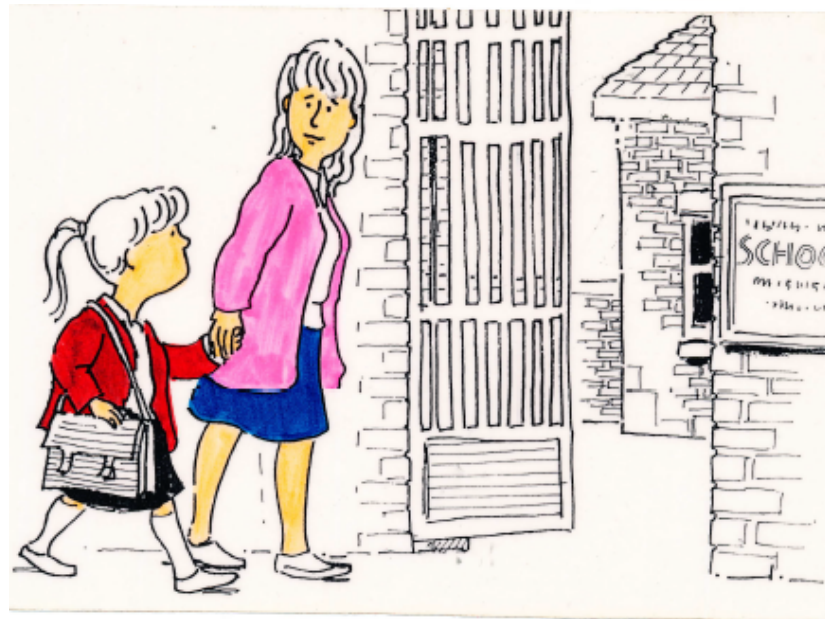

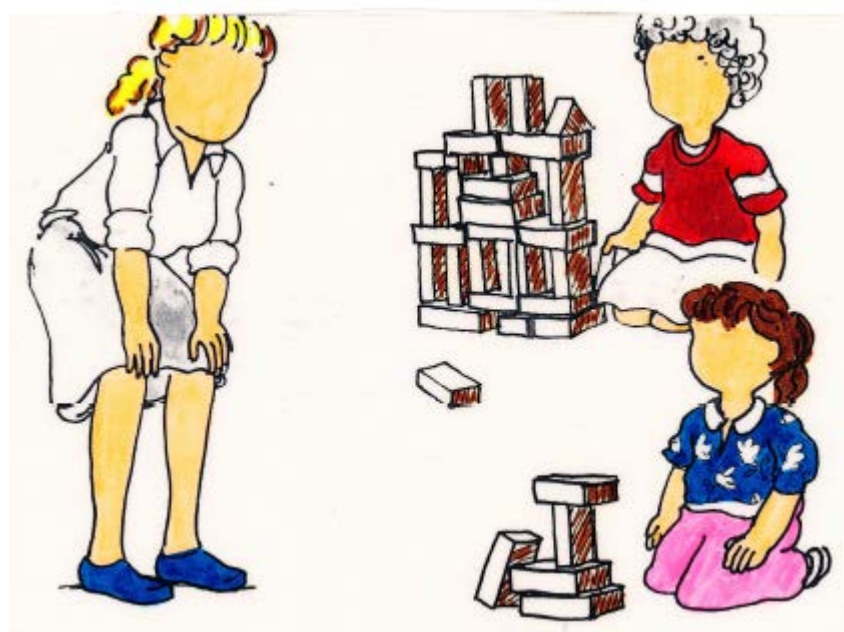

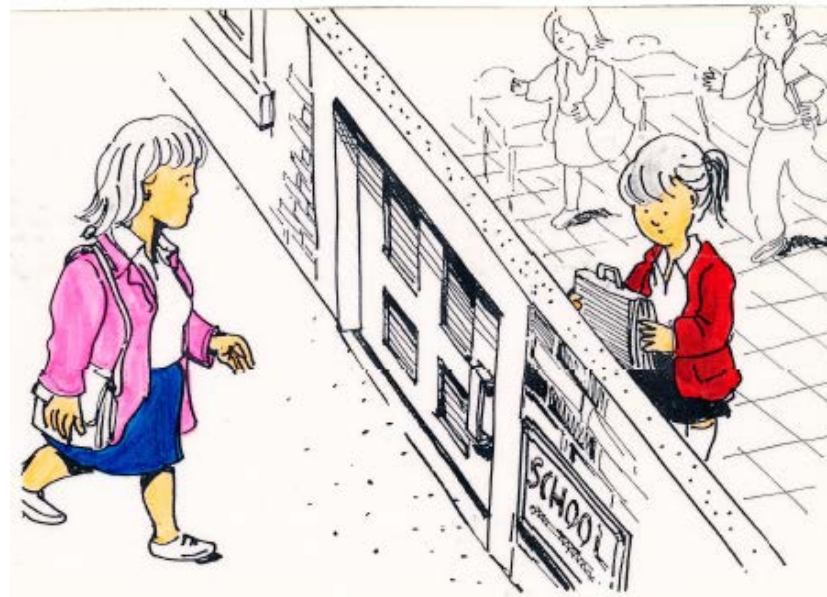

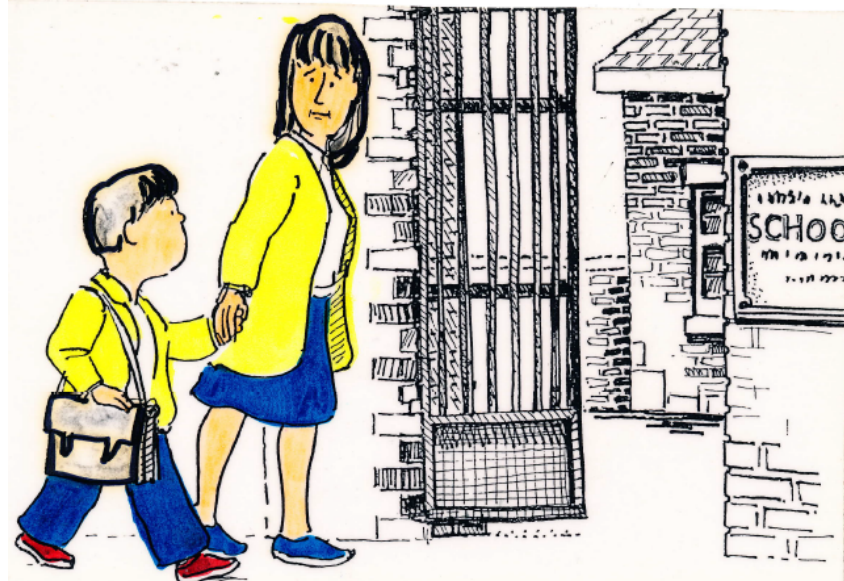

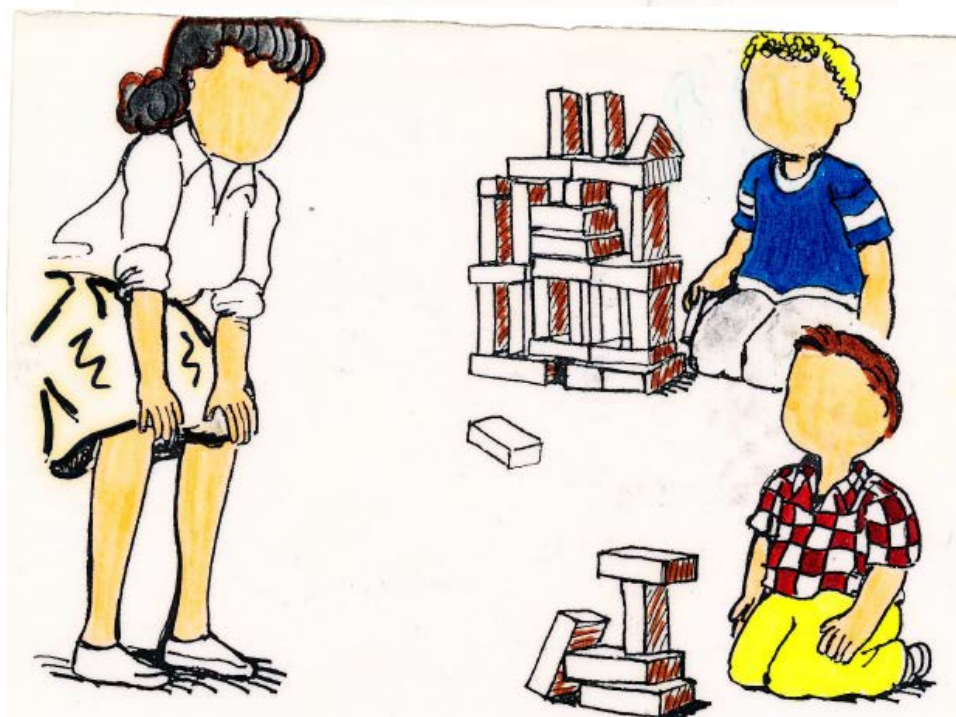

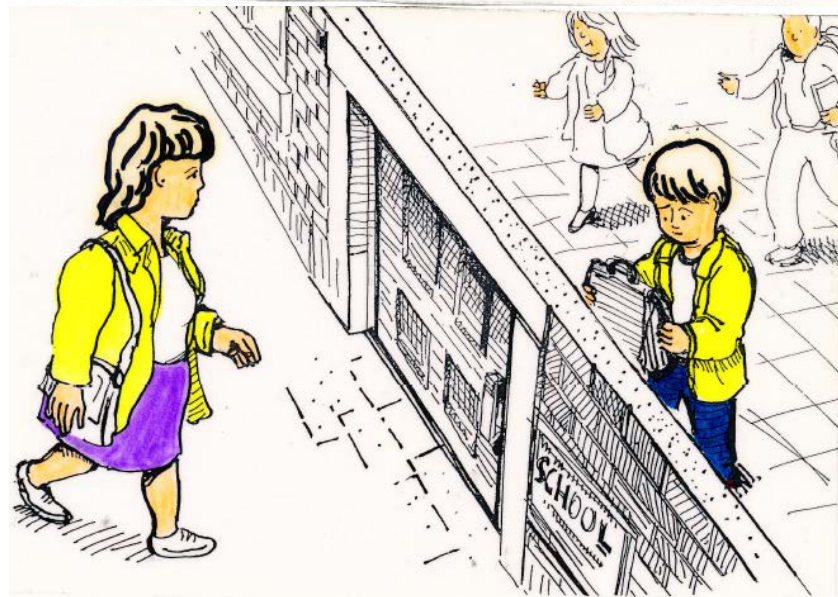

Prilog br. 4 (b)

	Sladoled		Roditelji/ kofer		Sibling		Mama/kuhinja		Rastanak pred skolom		Sok		Kocke		Sastanak pred skolom		
1. Majka kao SB																	
2. Otac kao SB																	
3.Podrška vršnjaka																	
4.Podrška nastavnika																	
5. Sposobnost za uočavanje problema (fizičkog ili psihičkog)																	
6.Uočavanje izvora pomoći																	
*7. Eskalacija konflikta																	
*8. Pesimizam, beznadežnost																	
9. Refleksivna funkcija (misli o motivima drugih)																	
10. Razumevanje istovremenih pomešanih osećanja																	
11. Razumevanje mogućnosti promene emocija																	
12. Vera u mogućnost kontrole emocija																	
13. Ilustracija ličnom anegdotom																	
14. Negativno ponašanje majke																	
15. Negativno ponašanje oca																	
16. Negativno ponašanje nastavnika																	
17. Negativno ponašanje vršnjaka																	
UKUPNO																	

Prilog br. 5

4.5.2. List za odgovore (AAI)

Procenjivač _____ Datum _____

Pol i godine ispitanika _____

Skale iskustava iz detinjstva

	Majka	Otac
Voljenost	_____	_____
Odbačenost	_____	_____
Zamena uloga	_____	_____
Insistiranje na postignuću	_____	_____
Zanemarivanje	_____	_____

Skale aktuelnog statusa u odnosu na roditelje

	Majka	Otac
Idealizacija	_____	_____
Okupiranost ljutnjom	_____	_____
Derogancija	_____	_____

Skale generalnog stanja svesti

Generalna derogantnost	_____
Insistiranje na nesećanju	_____
Metakognitivni procesi	_____
Pasnivost, neodređenost u izlaganju	_____
Strah od gubitka	_____
Nerazrešeni gubitak	_____
Nerazrešena trauma	_____
Koherentnost transkripta	_____
Koherentnost svesti	_____

Ocene se kreću od 1 do 9, a klasifikacija se utvrđuje na osnovu kombinacije ocena u tabeli datoj u prilogima (prilog br.2)

KLASIFIKACIJA _____

PRILOG BR. 5 (a)

TABELA NA OSNOVU KOJE SE UTVRĐUJE KLASIFIKACIJA AAI

LITERATURA

1. Ainsworth, M.D. S. (1967), *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
2. Ainsworth, M., (1989), Attachment beyond infancy, *American Psychologist*, No 44, 709-716.
3. Ainsworth, M. (1991), Attachments and other affectional bonds across the life cycle, In *Attachment across the life cycle*, C.M. Parkers, J. Stevenson-Hinde and P. Marris (eds), London: Routledge.
4. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M.C., Waters, E., & Wall, S. (1978), *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
5. Ainsworth, M.D.S. & Witting, B. A. (1996), Attachment and exploratory behavior of one year olds in a strange situation. In B.M.Foss (Eds.) *Determinants of infant behavior*, (Vol 4 pp129-173) London: Methuen
6. Allen, J.P., Land, D. (1999). Attachment in adolescence. U: *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*, New York: Guilford Press, 319-335. 14. Allen, J.P., Marsh, P.A., McFarland, F.C., McElhaney, K.B., Land, D
7. Armsden, G.C., Greenberg, M.T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 427-53.
8. Baers, (1954), prema Klark, A. M. i Klark A.D.B., (1987.) *Rano iskustvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
9. Baldwin, M.W., Fehr, B. (1995). On the instability of attachment style ratings. *Personal Relationships*, 2, 247-261.
10. Baldwin, M.W., & Fehr, B., Kenedian, E., Seidel, M., & Thomson, D.W., (1995), An exploration of the relational schemata underlying attachment styles: Self report and lexical decision approaches. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 746-754.
11. Bartholomew, K. (1993). From childhood to adult relationships: Attachment theory and research. U: Duck, S. (ed.). *Learning about relationships*. Newbury Park, CA: Sage, 30-62.
12. Bartholomew, K., & Horovitz, L.M. (1991), Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 226-244.
13. Bartholomew, K. & Perlman D., (1994), *Advances in personal relationships: Vol.5 Attachment processes in adulthood*. London: Jessica Kingsley.
14. Bartholomew, K., & Shaver, P.R. (1998) Methods of assessing adult attachment: Do they converge? In J. A. Simpson & W.H. Rholes (Eds.) *Attachment theory and close relationships* (pp 25-45) New York: Guilford Press.

15. Bartholomew, K., (1990); Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social Psychology*, 37, 95-109.
16. Benoit, D., Parker, K.C.H. (1994). Stability and transmission of attachment across three generations. *Child Development*, 65, 1444-1456
17. Bowlby, J., (1951.), *Maternal Care and Mental Health*, World Health Organization, Geneva.
18. Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350-373.
19. Bowlby, J. (1969), *Attachment and loss: Vol 1 Attachment*, New York : Basic Books.
20. Bowlby, J. (1973), *Attachment and Loss: Vol 2: Separation*. New York: Basic Book.
21. Bowlby, J. (1980), *Attachment and loss: Vol. 3 Loss: Sadness and depression*. New York, Basic Book.
22. Bowlby, J. (1988), *A secure base*, New York: Basic Book.
23. Bowlby, J., (1977), The making and breaking of affectional bonds, Etiology and psychopathology in the light of attachment theory. Some principles of psychotherapy *British Journal of Psychiatry*, 130:201-210.
24. Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P.R. (1998), Self - report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J.A. Simpson & W.S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp 46-76) New York: Guilford Press.
25. Brennan, D. & Shaver, P. R. (1995), Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 267-283.
26. Bretherton, I. (1991), Roots and growing points of attachment theory In *Attachment across the life cycle*, C.M. Parkes, J. Stevenson-Hinde and P. Marris (eds), London: Routledge.
27. Bretherton, I. (1987). New perspectives on attachment relations: security, communication, and internal working models. U: Osofsky, J.D. (ed.), *Handbook of infant development*, Oxford, England: John Wiley, 1061-1100.
28. Bretherton, I., Biringen, Z., Ridgeway, D., Maslin, C. & Sherman, M.,(1989), Attachment: The Parental perspective, *Infant Mental Health Journal*, 10, 203-221.
29. Bretherton, I., Page, T., & Golby, B., (1997) *Narratives about attachment and authority by preschoolers in postdivorce families*. Papers presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development Washington, DC.
30. Bretherton, I., & Munholland, K. A. (1999). Internal Working Models in Attachment Relationships: Elaborating a Central Construct in Attachment Theory. In J. Cassidy and P. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, research and clinical application* (2nd rev. ed.). New York: Guilford.
31. Bretherton, I., Ridgeway, D., & Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models in the attachment relationship: An attachment story completion task for 3-year-olds. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment during the preschool years* (pp. 272- 308). Chicago: University of Chicago Press.
32. Carlson, E.A. (1998). A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation. *Child Development*, 69 (4), 1107-1128.
33. Cassidy, J. (1999). The nature of a child's ties. U: Cassidy, J., Shaver, P.R. (eds.). *Handbook of*
34. *attachment: theory, research, and clinical applications*. New York: Guilford, 3-20.
35. Cassidy, J. (1988), Child-mother attachment and the self in six-year-olds, *Child Development*, 59,121-134.
36. Cassidy, J., & Berlin, L. J. (1994) The insecure/ambivalent pattern of attachment: Theory and research. *Child Development* 65,971-991.

37. Cassidy, J. (1994) Emotion regulation: Influences of attachment relationships. In N.A. Fox (Ed.) *The development of emotion regulation: Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59 (2-3, Serial No 240) 228-249.
38. Cassidy J. & Kobak, R.R. (1988) Avoidance and its relation to other defensive processes. In J. Belsky&T.Nezworski (Eds.) *Clinical implications of attachment* (pp 300-323) Hillsdale, NJ: Erlbaum.
39. Cassidy, J. Kirsh, S.J., Scolton, K.L. & Parke, R.D. (1996) Attachment and representations of peers. *Developmental Psychology*, 32, 892-904.
40. Cohn, D.A., Silver, D.H., Cowan, C.P., Cowan P.A. & Pearson, J.,(1992), Working models of childhood attachment and couple relationships. *Journal of Family Issues*, 13, 432-449.
41. Collins, W.A., Repinsky, D.J. (1994). Relationships during adolescence: continuity and change in interpersonal perspective. U: Montemayor, Adams, Gullotta (eds.). *Personal relationships during adolescence*, Thousand Oaks, CA: Sage, 1-36.
42. Collins, N. L. (1995), Working models of attachment: Implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 810-832.
43. Collins, N.L. & Read, S.J. (1990) Adult Attachment, working models and relationship quality in dating couples, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
44. Collins, N.L., Read, S.J. (1994). Cognitive representations of attachment: The structure and function of working models. U: Bartholomew, K., D. Perlman, D. (eds.). *Attachment processes in adulthood. Advances in personal relationships* (Vol. 5). London: Jessica Kingsley, 53-90.
45. Crittenden, P. (1985) Social networks, quality of child-rearing, and child development. *Child Development*, 56, 1299-1313.
46. Crittenden, P. (1988) Relationships at risk. In J. Belsky & T. Nezworski (Eds.), *Clinical implications of attachment* (pp 136-174) Hillsdale, NJ: Erlbaum.
47. Crittenden, P. (1989), Internal representational models of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal*, 11, 259-277.
48. Crowell,A.J., Feldman S.S, (1991), Mothers' Working Models of Attachment Relationships and mother and Child Behavior During Separation and Reunion, *Development Psychology*, Vol 27, No 4, 597-605.
49. Crowell, J.A. & Waters, E. (1997) *The secure base phenomenon in adult attachment relationships: Exploration of the core of the attachment system*. Poster presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Washington, DC.
50. Crowell, J.A. & Owens, G. (1996) *Current Relationship Interview and scoring system*. Unpublished manuscript State University of New York at Stony Brook.
51. Crowell, J.A., Treboux, D., Owens, G., & Pan, H (1995.). *Is it true the longer you're together the more you think alike? Examining two hypotheses of attachment theory*. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Indianapolis, IN.
52. Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton.
53. Feeney, J.A. (1994), Attachment style, communication patterns, and satisfaction across the lifecycle of marriage. *Personal Relationships*, 1, 333-348.
54. Feeney, J.A. (1995) Adult Attachment and emotional control. *Personal Relationships*, 2, 143-159.
55. Feeney J.A. & Noller, P. (1990) Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*. 58, 281-291.
56. Feeney J.A. & Noller, P. (1996) *Adult Attachment*. Thousand Oaks, CA:Sage.
57. Feeney, J.A., Noller, P. & Patty, J. (1993) Adolescents' interactions with the opposite sex: Influence of attachment style and gender. *Journal of Adolescence*, 16, 169-186.

58. Feeney, J.A. (1998), Adult attachment and relationship-centered anxiety: Responses to physical and emotional distancing. In J.A. Simpson & W.H. Rholes (Eds.) *Attachment theory and close relationships* (pp189-218) New York, Guilford Press.
59. Feeney, J.A., Noller, P. (1992). Attachment style and romantic love: relationship dissolution. *Australian Journal of Psychology*, 44, 69-74.
60. Fox, N.A., Kimmerly, N.L, Schafer, W.D. (1991). Attachment to mothers/attachment to fathers: a meta-analysis. *Child Development*, 62, 210-225.
61. Freeman, H. (1997) *Who do you turn to?: Individual differences in late adolescent perceptions of parents and peers as attachment figures*. Unpublished doctoral dissertation, University of Wisconsin-Madison.
62. Freud, S. (1981) *Odabrana dela Sigmunda Frojda*, Matica Srpska, Beograd.
63. Gao, Y., Waters, E., Crowell, J., & Treboux, D., (1998). *Attachment working models and secure base behavior*. Paper presented at the biennial meeting of the International Society for the Study of Relationships, Saratoga, Springs, NY.
64. George, C., Kaplan, N, & Main, M. (1985) *Adult Attachment Interview* (2 nd ed.) Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
65. Grice, P. (1989) *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
66. Grossmann, K.E.,& Grossmann, K. (1991) Attachment quality as an organizer of emotional and behavioral responses in a longitudinal perspective. In C. M. Parkes, J. Stevenson - Hinde & P. Marris (Eds.) *Attachment across the life cycle* (pp 93-114) London: Routledge.
67. Grotevant, H.D. & Cooper, C.R. (1986) Individuation in family relationships, *Human Development*, 29, 82-100.
68. Hamilton, C.E. (in pres), Continuity and discontinuity of attachment from infancy through adolescence. *Child Development*.
69. Hammond, J.R.,& Flecher, G.J.O. (1991), Attachment styles and relationship satisfaction in the development of close relationships. *New Zeland Journal of Psychology*, 20,56-62.
70. Hampson, E. S., (1998.) *Advances in Personality Psychology*, Volume One, University of Surrey.
71. Hanak (2004) Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja kod adolescenata i odraslih – UPIPAV, *Psihologija*, VOL 37(1) 123-142
72. Hazan, C. & Shaver, P., (1988), AA biased overview of the study of love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5, 473-510.
73. Hazan, C., Zeifman, D., Middleton, K. (1994) *Adult romantic attachment, affection, and sex*. Paper presented at the 7 th International Conference on Personal Relationships, Groningen, The Netherlands.
74. Hazan, C., Shaver, P.R. (1990). Love and work an attachment-theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(2), 270-280.
75. Heinicke,C. & Westheimer, I. (1966) *Brief separations*, New York; Internacional Universities Press.
76. Hendrick, C. & Hendrick, S.S. (1986.). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology*. 50, 392-402.
77. Holmes, J., (2004.); *John Bowlby & Attachment theory*, Routledge, London and New York.
78. Ignjatović-Savić, N., Kovač-Cerović T., Plut D. i Pešikan A.: (1990.) Socijalna interakcija u ranom detinjstvu i njeni razvojni učinci. *Psihološka istraživanja*, 4, Institut za psihologiju, Beograd.

79. Ivić, I., (1978) *Čovek kao animal symbolicum* Beograd, Nolit.
80. Ivić, I., Ignjatović Savić, N., Rosandić, R., (1989), *Priručnik za vežbe iz razvojne psihologije*, Savez društava psihologa Srbije, Beograd.
81. Johnson-Laird, P.N. (1983) *Mental models*, Cambridge, MA Harvard University Press.
82. Kamenov, Ž., Jelić, M., (2003), Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama, *Suvremena psihologija*, vol. 6. Br. 1.
83. Kelvin S. Hol, Gardner Lindzi, *Teorije ličnosti*, Nolit, Beograd, 1983.
84. Kirkpatrick L.A. & Davis, K.E. (1994) Attachment style gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 502-512.
85. Kirkpatrick, L.E., & Hazan, C. (1994.) Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. *Personal Relationships*, 1, 123-142.
86. Klagsbrun, M. & Bolbi, J. (1976), Responses to separation from parents: A clinical test for young children. *British Journal of Projective Psychology*, 21, 7-21.
87. Klagsbrun, M., & Bowlby, J. (1976). Responses to separation from parents: A clinical test for young children. *British Journal of Projective Psychology*, 21, 2-27.
88. Klark, A. M. i Klark A.D.B., (1987.) *Rano iskustvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
89. Kobak, R.R. Cole, H.E. Ferenz-Gilles, R. Fleming W.S. & Gamble, W. (1993) Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis. *Child Development*, 64, 231-245.
90. Kobak, R.R., (1993); *The Attachment Q-Sort*, Unpublished manuscript, University of Delaware.
91. Kobak R.R. & Hazan, C., (1991), Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 861 - 869.
92. Kobak, R.R., Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child Development*, 59, 135-146.
93. Koren Karie (2000) AEEG, *Autobiographical Emotional Events Dialogues*, Retrieved in January, 2008. from the World Wide Web, http://hw.haifa.ac.il/social/cv/nina_koren_bk.html
94. Kotler, T. (1985). Security and autonomy within marriage. *Human Relations*, 38, 299-321
95. Lamb, M.E., & Hwang, C.P. (1985) Maternal attachment and mother-neonate bonding. In M.E. Lamb & A.L. Brown (Eds.) *Advances in developmental psychology* (Vol. 2 pp 1-39) Hillsdale, NJ: Erlbaum.
96. Lamb, M.E., Thompson, R.A. Gardner, W.P. Charnov, E. L. & Estes, D. (1984) Security of infantile attachment as assessed in the "strange situation": Its study and biological interpretation. *Behavioral and Brain Sciences*, 7, 127-171.
97. Lee, J.A. (1973) *A colors of love: An exploration of the ways of loving*. Toronto. New Press.
98. Lee, J.A. (1988) *Love-styles*. In R.J. Sternberg & M. Barnes (Eds.) *The psychology of love* (pp 38-67) New Haven, CT: Yale University Press.
99. Loewenton, E. (2005). *Attachment security in infancy and its consequences for development of the individual: the origins of attachment theory and the varieties of parent-child interaction*. Retrieved in December, 2007 from the World Wide Web, http://http://www.turnertoys.com/RO_frameset.htm

100. Leupnitz, (1988), prema Randelović Mitić Lj: (1999.). *Umeće zajedništva i odvajanja* Prosveta, Niš.
101. Levy, M.B. & Davis, K.E. (1988) Lovestyles and attachment styles compared: Their relations to each other and to various relationship characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5, 439-471.
102. Lorentz, K. (1957), *Instinctive behavior*. New York, International Universities Press.
103. Lyons-Ruth, K. & Block D., (1996) The distributed caregiving system: Relations among childhood trauma, maternal caregiving, and infant affect and attachment. *Infant Mental Health Journal*, 17, 257-275.
104. Main, M. (1990) Cross-cultural studies of attachment organization: Recent studies, changing methodologies, and the concept of conditional strategies. *Human Development*, 33, 48-61.
105. Main, M. (1995), Recent studies in attachment. In S. Goldberg, R. Muir, & J. Kerr (Eds.) *Attachment theory: Social, developmental, and clinical perspectives* (pp 407-474) Hillsdale, NJ: Analytic Press.
106. Main, M. (1999) Epilogue. Attachment theory: eighteen points with suggestions for future studies. U: Cassidy, J., Shaver, P.R. (eds.). *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*. New York: Guilford Press, 845-887.
107. Main, M., & Godwyn, R., (1994), *Adult Attachment Interview scoring and classification manual*. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
108. Main, M., & Goldwyn, R., (1998), *Interview - based adult attachment classifications: Related to infant-mother and infant - father attachment*. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
109. Main, M. & Hesse, E. (1990), The insecure disorganized/disoriented attachment pattern in infancy: Precursors and sequelae. In M. Greenberg, D. Cicchetti, & E.M. Cummings (Eds.) *Attachment during the preschool years: Theory, research and intervention* (pp 161-182) Chicago: University of Chicago Press.
110. Main, M., Kaplan, N., Casidy J., (1985) Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50 (1-2, Serial No 209) 66-104.
111. Main, M., & Solomon, J. (1990), Procedures for identifying infants as disorganized / disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp 121-16) Chicago: University of Chicago Press.
112. Mihić, Zotović, Petrović (2007), Stresna iskustva u odrastanju i afektivna vezanost adolescenata, *Psihologija*, Vol. 40 (4), str. 527-542 UDC 159.922.8.072-053.6
113. Mirić, J., Dimitrijević, A. (2006) Poreklo i priroda psihološke vezanosti, rad objavljen u zborniku: *Afektivno vezivanje, eksperimentalni i klinički pristup*, br.7, CPP, Beograd.
114. Mitić - Randelović, Lj: (1999). *Umeće zajedništva i odvajanja*, Prosveta, Niš.
115. Nikić (2008), *Povezanost stilova ljubavi i činilaca bliskih partnerskih odnosa u kasnoj adolescenciji i odrasloj dobi*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd
116. Nikić (2007) Primena teorije afektivnog vezivanja u proučavanju partnerskih odnosa, rad u zborniku: *Afektivno vezivanje, teorija, istraživanja, psihoterapija*, Fakultet za specijalnu rehabilitaciju i edukaciju, Beograd
117. Oppenheim, D., Emde, R.N. & Warren, S. (1997) Emotion regulation in mother-child narrative construction: Associations with children's narratives and adaptation. *Developmental Psychology*, 33, 284-294..
118. Owens, G. (1993) *An interview-based approach to the study of adult romantic relationships*. Unpublished manuscript, State University of New York at Stony Brook.
119. Parsons, (1964), prema Randelović Mitić Lj: (1999), *Umeće zajedništva i odvajanja*, Prosveta, Niš.

120. Pearsons, J.B. (1986) *The advantages of studying psychological phenomena rather than psychiatric diagnoses*, Am.J.Psychol. 41:1252-1260.
121. Pederson, R., Moran, G., Bento, S., (1994) *Maternal Behaviour Q-sort Manual Version 3.1*. Retrieved in January, 2008. from the World Wide Web <http://www.ssc.uwo.ca/psychology/faculty/pedmor/pedermor.html>
122. Piaget, J. (1951), *Play, dreams and imitation in childhood*. New York: Norton.
123. Piaget, J. (1952), *The origins of intelligence in children*. New York: Norton.
124. Piaget, J. (1954), *The child's construction of reality*. New York: Basic Books.
125. Pijaže, Ž. i Berbel I., (1982.) *Intelektualni razvoj deteta - izabrani radovi*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
126. Piorkowska-Petrović, K. (1990.) *Dete u nepotpunoj porodici*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
127. Pistole, M.C. (1989) Attachment in adult romantic relationships: Style of conflict resolution and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 505-510.
128. Posada, G., Gao, Y., Wu, F., Posao, R., Tascon, M., Schoelmerich, A., Sagi, A., Kondo-Ikemura, K., Haaland W. & Synnevaag, B. (1995) The secure base phenomenon across cultures: Children's behavior, mothers' preferences and expert concepts. In E. Waters, B.E. Vaughn, G. Posada & K. Kondo-Ikemura (Eds.) *Caregiving, cultural and cognitive perspectives on secure base behavior and working models: New growing points of attachment theory and research*. Monographs of the Society for Research in Child Development 60 (2-3, Serial, No 244, 27-48).
129. Radke-Yarrow, M., Cummings, E. M., Kuczynski, L., & Chapman, M. (1985) Patterns of attachment in two- and three-year-olds in normal families and families with parental depression. *Child Development*, 56, 884-893.
130. Rheingold, L.H., University of North Carolina. (1994.) *Društveno i socijalizujuće odgoje*, Filozofski fakultet, Beograd.
131. Robertson, D. (1953) *A two - year - old goes to hospital* (Film), London, Tavistock Child Development Research Unit.
132. Rosentein, D.S., Horowitz, H.A. (1996). Adolescent attachment and psychopathology, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 244-253.
133. Rothbard, J.C. & Shaver, P.R. (1994), Continuity of attachment across the life span. In M.B. Sperling & W.H. Berman (Eds) *Attachment in adults: Clinical and developmental perspectives* (pp 31-71), New York, Guilford Press.
134. Rubenstein C. & Shaver, P.R. (1982) *In search of intimacy*. New York: Delacorte.
135. Rutter, (1968.) prema Klark, A. M. i Klark A.D.B., (1987.) *Rano iskustvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
136. Rutter, M. (1980) Attachment and the development of social relations. *In the Scientific Foundations of Developmental Psychiatry*. M. Rutter (Eds.) London: Heinemann.
137. Sagi, A., (1990.) Attachment Theory and Research from a Cross - Cultural Perspective, University of Haifa, Israel: *Human Development* No 33, 10 - 22.
138. Sagi, A., Lamb, M.E., Lewkowicz, K.S., Shoham, R., Dvir, R., & Estes, D. (1985.) Security of infant-mother, father and metapelet attachments among kibbutz-reared Israel children. In I. Bretherton & E. Waters (eds) *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50 (1-2, Serial No 209) 257-275.
139. Sencak, M., & Leonard, K.E. (1992), Attachment styles and marital adjustment among newlywed couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9, 51-64.
140. Shank, R.C. & Abelson, R.P. (1977), *Script, plans, goals and understanding*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
141. Shaver, P.R., Collins, N. & Clark, C.L. (1996), Attachment styles and internal working models of self and relationship partners. In G.J.O. Fletcher & J. Fitness (Eds.):

- Knowledge structures in close relationships: A social psychological approach* (pp 25-61) Mahwah, NJ:Erlbaum.
142. Shaver P.R., & Hazan, C. (1994), Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, 5, 1-22.
  143. Shaver P.R., & Hazan, C., (1987) Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
  144. Shouldice, A., & Stevenson-Hinde, J. (1992). Coping with security distress: The separation anxiety test and attachment classification at 4.5 years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33, 331-348.
  145. Simpson, J.A. (1990) The influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 971-980.
  146. Slough, N. M., & Greenberg, M. T. (1990). Five-year-olds' representations of separations from parents: Responses from the perspective of self and other. *New Directions for Child Development*, 48, 67-84.
  147. Solomon, J. George, C., & De Jong, A. (1995) Children classified as controlling at age six. Evidence of disorganized representational strategies and aggression at home and school. *Development and Psychopathology*, 7, 447-464.
  148. Spitz, R. A. (1965). *The First Year of Life*. A Psychoanalytic Study of Normal and Deviant Development of Object Relations. New York: International Universities Press, inc.
  149. Sprecher, S., McKinney, K., & Orbuch, T. L., (1991). The effect of current sexual behavior on friendship, dating, and marriage desirability, *Journal of Sex Research* 387-408.
  150. Sroufe, L.A. (1996) *Emotional development: The organization of emotional life in the early years*. New York: Cambridge University Press.
  151. Sroufe, L.A., Egeland, B., & Carlson, E.A. (in press). *One social world*. In W.A. Collins & B. Laursen (Eds.). *The Minnesota Symposia on Child Psychology*, Vol. 30, Relationships as developmental context. Mahwah, NJ: Erlbaum.
  152. Stefanovic-Stanojević, T. (2000), *Afektivno vezivanje - transgeneracijski prenos*, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd.
  153. Stefanović-Stanojević, T., (2002), Bliske partnerske veze, *Psihologija*, vol 35, br.1-2, str 81-97. Beograd,
  154. Stefanović-Stanojević, T. (2006) Teorija afektivnog vezivanja kao teorija emocionalnog razvoja ličnosti, rad objavljen u zborniku: *Afektivno vezivanje, eksperimentalni i klinički pristup*, br.7, CPP, Beograd, ISBN: 978-86-80113-63-0 COBISS: 145210892
  155. Stefanović-Stanojević, T. (2007), *Afektivna vezanost kao kroskulturni fenomen*, rad objavljen u monografiji: *Afektivno vezivanje. Teorija, istraživanje, psihoterapija*, Centar za izdavačku delatnost Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 45-65, Beograd.
  156. Stefanović-Stanojević, T., (2008) *Rano iskustvo i ljubavne veze*, monografija, Punta, Niš
  157. Stefanović-Stanojević T., Tošić, M., (2010) *Obrasce afektivnog vezivanja u odnosu na dimenzije seksualnosti i sklonost riziku* (zbornik rezimea), Naučno-stručni skup psihologa Srbije (Sabor psihologa), Zlatibor.
  158. Steinberg, L.D., Silverberg, S.B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child Development*, 57, 841-51.
  159. Steinberg, L. (1990) Autonomy, conflict and harmony in the family relationship. In S.S. Feldman & G.R. Elliott (Eds.) *At the threshold: The developing adolescent* (pp 255-276) Cambridge, MA Harvard University Press.
  160. Sternberg, R. J. Sternberg, R. J. (1986) A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93, 119-135.
  161. Stern, D.N. (1985) *The Interpersonal world of the infant*. New York: Basic Book.
  162. Sternberg, R.J. (1986), A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93, 119-135.

163. Takahashi, K. (2005). Toward a life span theory of close relationships: the affective relationships model. *Human Development*, 48(1-2), 48-66.
164. Target; Fonagy; Shmueli-Goetz, (2007) The Child Attachment Interview: A Psychometric Study of Reliability and Discriminant Validity, *Developmental Psychology*, Vol. 44, No. 4, 939-956, Retrieved in January, 2010. from the World Wide http://www.ucl.ac.uk/psychoanalysis/research/cai_devpsychol.pdf
165. Trinke S.J., Bartholomew, K. (1997). Hierarchies of attachment relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14(5), 603-625.
166. Van IJzendoorn, M.H. (1995), Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin*, 117, 387-403.
167. Van IJzendoorn M. & Bakermans-Kranenburg, M. (1996), Attachment representations in mothers, fathers, adolescents and clinical groups: A meta analytic search for normative data. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 8-21.
168. Van IJzendoorn, M.H. Vereijken, C.M.J.L. (2004) Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta analytic evidence for the validity of the observer, *Child development*, 75 (4) 1188-1213.
169. Van IJzendoorn, M.H, Schuengel, C. (1999). *The development of attachment relationships: infancy and beyond*. Retrieved in January, 2008. from the World Wide Web, <http://www.ub.unimass.nl/ucm/e-readers/SS229/ijzendoorn.pdf>.
170. Vigotski, L. (1983) *Mišljenje i govor*, Nolit, Beograd
171. Vukelić-Basarić, M (2010), *Promena hijerarhije afektivne vezanosti i relacije sa psihosocijalnom adaptacijom*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad.
172. Waters, E. (1978). The reliability and stability of individual differences in infant-mother attachment. *Child Development*, 49, 483-494.
173. Waters, E., Wippman, J., Sroufe, I.A. (1979). Attachment, positive affect, and competence in the peer group: two studies in construct validation. *Child Development*, 50, 821-829.
174. Waters, E., Crowell, J., Treboux, D., Merrick, S., Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: a 20-year longitudinal study. *Child Development*, 71, 684-689.
175. Waters, E., Cummings, E.M. (2000). A secure base from which to explore close relationships. *Child Development*, 71, 164-172.
176. Watters (2003) *Assessing Secure Base Behavior and Attachment Security Using the Q-Sort Method*, Retrieved in January, 2010. from the World Wide http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_method.html
177. Waters, E. & Deane, K. E. (1985), Defining and assessing individual differences in attachment relationships; Q methodology and the organization behavior in infancy and early childhood. In I Bretherton & E.Waters (Eds.) *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1-2, Serial No 209), 41-65.
178. Weiss, R.S. (1974). The provisions of social relationships. U: Rubin, Z. (ed.), *Doing unto others*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 17-26.
179. Weiss, R.S. (1982) Attachment in adult life. In C.M. Parkers & J. Stevenson-Hinde (1992). *The place of attachment in human behavior* (pp171-184) New York: Basic Books.

180. Weiss, R.S. (1991). The attachment bond in childhood and adulthood. U: Parkes, C.M., Stevenson-Hinde, J., Marris, P. (eds.). *Attachment across the life cycle*, London: Routledge, 66-76.
181. Weiss, R.S. (1998). A taxonomy of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 671-683.
182. Zazo, R., (1980.) *Poreklo čovekove osećajnosti*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd.
183. Zimmermann, P., Grossmann, K.E. & Fremmer-Bombik, E. (1998) *Attachment in infancy and adolescence: Continuity of attachment or continuity of transmission of attachment?* Manuscript submitted for publication.